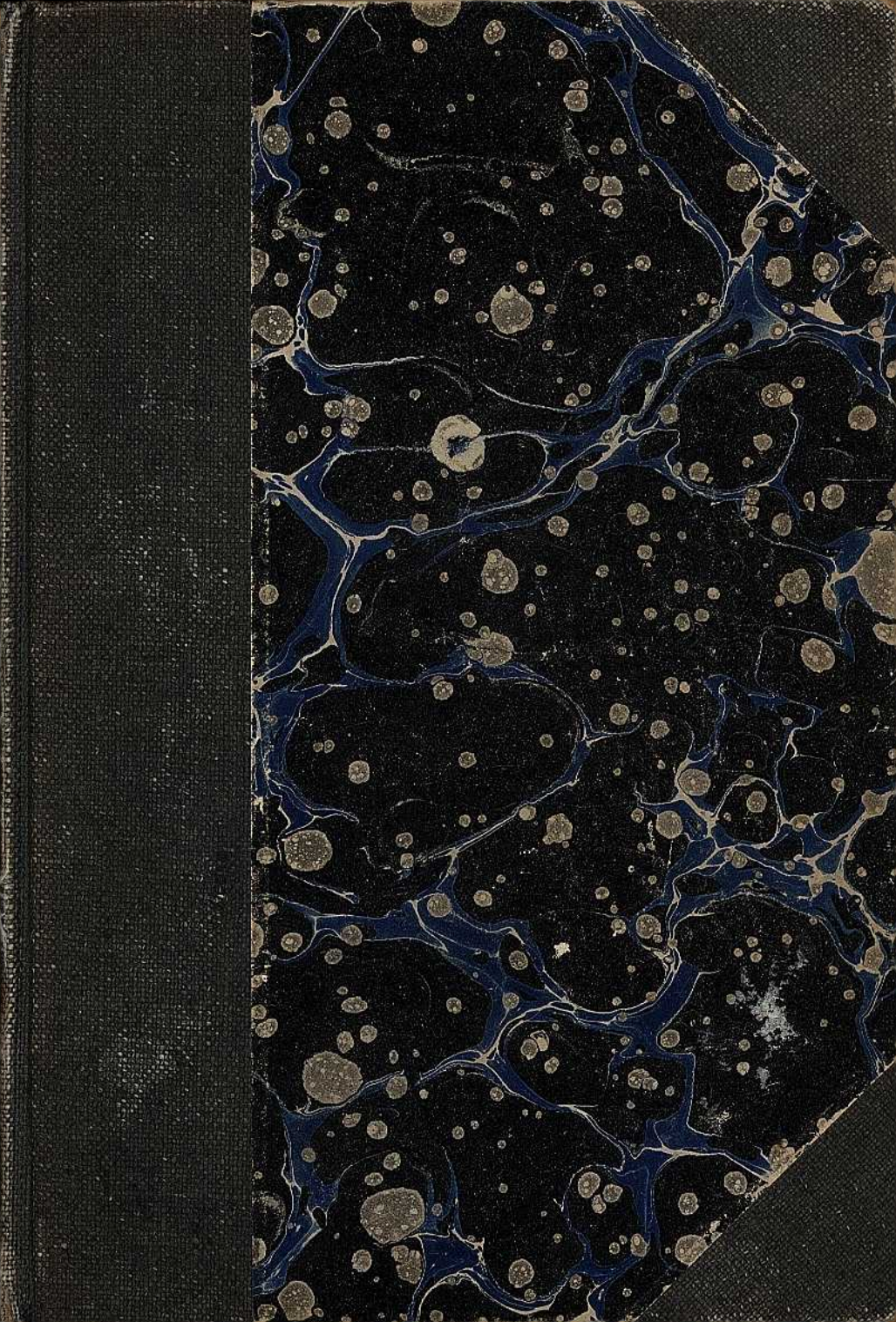

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

Socialpol.
Sv.
Bostad

Ej hantlön

*Socialpol.
Sv.
Bostad.*

LUDVIG NORDSTRÖM

Lort-Sverige

Kooperativa förbundets bokförlag

Sv. 38
1532.

Nordström: Lort-Sverige

Ludvig Nordström

LORT-SVERIGE

Stockholm 1938

Kooperativa förbundets bokförlag

Teckningar av författaren

Tryckt hos Nordisk Rotogravyr

Stockholm 1938

Vide cor tuum!

DANTE: Vita Nuova.

INNEHÅLL.

	Sid.
Förord.	11
Kap. I. Lort-Sverige.	
§ 1. Resplanen	13
§ 2. Funderingar vid starten	13
§ 3. Lort-Sveriges skelett	15
§ 4. Folkets röst	18
Kap. II. Vad är en provinsialläkare i våra dagar?	
§ 1. Prosten och ståtaren	19
§ 2. Läkarbostaden i de gamla prästgårdarnas ställe	23
Kap. III. Första mötet med nedre kvartilen.	
§ 1. Det som för ögonen är ...	29
§ 2. ... Och det som är ...	29
§ 3. Det enskilda och det allmänna	32
§ 4. Det första problemet	37
§ 5. En vilsegången religion	41
§ 6. Den nedre kvartilen låter höra sin röst	44
§ 7. Folket	51
§ 8. En värld som gått, en värld som måste komma	52
§ 9. Det oorganiserade människokapitalet	55
§ 10. En första nypa frisk luft	60
§ 11. Balkan och Mindre Asien	67
§ 12. Bakom slagorden	70
Kap. IV. Tack, gode Gud, för avundsjukan!	
§ 1. Stridsfronten börjar skymta	72
§ 2. Staten har efterträtt Gud	77

	Sid.
§ 3. Villa-Sverige börjar ta livtag med Lort-Sverige	81
§ 4. En lektion i folkpsykologi	86
§ 5. Ett telefonbud	90
§ 6. »Statsministern» och leguminoserna	92
§ 7. Kyrkan och avloppsdiket	98

Kap. V. Hos jordfolket.

§ 1. Maskinens medkänsla	108
§ 2. Ett litet fågelperspektiv	108
§ 3. Socialvårdens personliga risker	110
§ 4. Societetens offerväsen	117
§ 5. Jordfolket	121
§ 6. Frågan	128
§ 7. Kaminen	135
§ 8. På Savoy	137
§ 9. Folklig barnavård	138
§ 10. Körsbärsträdet i Blekinge	142
§ 11. Flickan, som trampade på ...!	144
§ 12. Vad renligheten kostar	149
§ 13. Paradiset, som sprack	154
§ 14. Vi hotas av blodpropp	159
§ 15. Det nya borgarståndet	163
§ 16. Nobiliseringen	170

Kap. VI. De vindpinade.

§ 1. Klar sikt	174
§ 2. Kronans spånkorg på Hallandsslätten	177
§ 3. Nå! Vad sägs om denna källare?	179
§ 4. Vid svenska Sinais fot	182
§ 5. Urtid	187
§ 6. Fröken Blom	192
§ 7. Schartau	198
§ 8. Kackerlackornas skyddspatron	201

Kap. VII. Lodare och löss.

§ 1. Det gåtfulla Väst-Sverige	206
§ 2. Människo-pumpen	206
§ 3. $2 \times 2 = 6$	213
§ 4. Tacken!	219
§ 5. Helvetet	220
§ 6. Medeltiden	226

Kap. VIII. Amerikapengar.

§ 1. Agaspisen	229
§ 2. Prästen, skopan och slagorna	230
§ 3. Regnsjälär?	231

Kap. IX. Folket, som flyr.

§ 1. Spöksynen	235
§ 2. »Rävarna hava kulor, men människones son . . .»	237

Kap. X. Det klassiska Sverige.

§ 1. Ett annat folk	241
§ 2. Ett observandum	243
§ 3. Understödstagarandans olika aspekter	244
§ 4. Landsbygdens revolution	248
§ 5. »En sök ju hålle lorten borte. Sen så . . .»	251
§ 6. Fridolin i verkligheten	257
§ 7. »Vi försöker ju hålla ordning på bästa sätt»	260
§ 8. Från industristathus till arbetaregna hem	263
§ 9. Ur barns och spenabarns mun	265
§ 10. »Int ä hä nå å tala om!»	266
§ 11. Aftonstjärnan och morgonstjärnan	268
§ 12. »Jag har inte sett en loppa på två år»	269
§ 13. Om att dö i köket	272
§ 14. Om slavsinnets i det klassiska Sverige	281

Kap. XI. Det nya Sverige.

§ 1. En brist i nationalkänslan	289
§ 2. Ett koncentrat	290
§ 3. Om halvsulning av hus	296
§ 4. Traditions känslans börda	299
§ 5. Vid en vändpunkt	301
§ 6. Ångpiskningsapparaten	312
§ 7. Bakom miljonerna	313
§ 8. Två bolag	319
§ 9. Modern svensk historia	324
§ 10. Historien om spisarna	329

Kap. XII. Det nyaste Sverige.

§ 1. Fattiga och rika i södra Sverige och i norra	332
§ 2. Det tysta folket	338
§ 3. Modern ödemark	343
§ 4. Framtidslandet	347
§ 5. Skogsfolket träder fram i ljuset	357
§ 6. Fähus och fosterland	366
§ 7. Omedvetet landsförräderi	375
§ 8. Backstusittarproletariat i finnmarken	376
§ 9. En lappmarksdoktor	379
§ 10. Lappstaden och Lapphemmet	386
§ 11. Lappmarkskvinnor	393
§ 12. Fjällfolk	397
§ 13. »De yttersta skola varda de främsta»	402
§ 14. Lapparna inför nya tiden	406
§ 15. Den förtryckte husfadern	414

Kap. XIII. Lort-Sveriges död.

§ 1. Lort-Sverige tar mänsklig gestalt	421
§ 2. Lort-Sveriges död	429

Förord.

Det är på sin plats, att jag här upprepar, vad jag yttrade om ordet »Lort-Sverige» i det första av de radioföredrag, som jag under denna höst hållit på grundval av föreliggande reseberättelse.

»Med denna benämning», sade jag, »menar jag icke, att Sverige är lort, långt därifrån, men att Sverige har lort inom sina gränser, för mycket lort för att kunna med lugn tolereras och att denna lort skall bort så fort och så grundligt som möjligt, och detta icke bara för den nationella prestigens skull utan, vad som är vida viktigare, för den nationella effektivitetens. Vi ha inte råd att ha så mycket lort i det nationella maskineriet.»

Nationen har delat sig i två läger, på grund av vad jag i radion berättat. Det ena, som dels förnekat min sanningsenlighet, dels förklarat, att allt detta vet man förut och att mina skildringar på den grunden äro onödiga och, i fall där de förklaras överdrivna, dessutom skadliga och fördömliga. Det andra, som gått i god för riktigheten på alla punkter av skildringarna och som hoppas, att samhällets lyckligare lottade genom dessa skildringar skola få ögonen öppnade för de brister, som finnas och ingen haft panna att direkt förneka.

För mig personligen ställer sig hela problemet måhända litet annorlunda än för båda dessa partier. Bostadsfrågan blev för mig, under resans gång, bara en sida av hela det aktuella problemet Sverige, och det problemet formulerade sig såsom »framtidsp-problem et» Sverige. Än skarpare tecknar sig detta problem för min inre blick, sedan jag genom diskussionen kring radioföredragen konstaterat, hur räd da för verkligheten stora delar av nationen äro, hur räd da, att icke säga rentut: fe ga! Det finns en för var dag växande moralisk fejghet i Sverige, som sammanhänger med att landet genom kända händelser ute i världen fått det ekonomiskt bättre ställt än någonsin förut i sin historia. Sverige är en typisk nyrik nation, en ekonomisk uppkomlingsnation, det är där kärnan i hela problemet ligger.

Denna karakteristik träffar icke någon enskild samhällsklass, den gäller alla, och belägg för denna mentalitet kommer man att finna överallt i boken.

Man skall vara blind på bägge ögonen, om man inte ser, att just i rädslan för att gå verkligheten och dess olika problem in på livet, att just i denna växande moraliska feighet, att just i denna den andliga lättjans och egoismens försök att vända sig ifrån verkligheten, att just i denna mentalitet ligger den avgörande faran för det man med läpparna förklarar sig sätta högst av allt: *den nationella friheten*, den nationella demokratin. Segrar denna mentalitet, då brister grunden under denna demokrati, och då stå vi, såsom vissa andra länder fått pröva före oss, inför kaos.

Huvudproblemet i denna bok är följaktligen av moralisk natur, vilket jag finner angeläget att betona.

En annan sak. Jag har genomgående följt den fria diskussionens princip. Alla åsiktsriktningar ha fått komma till tals, utan vare sig censur eller kritik från min sida. Min privata åsikt och de intervjuades åsikter äro sålunda inte identiska. Vad det för mig gällt har varit att låta landets röst bli hörd.

Sålunda har t. ex. ett stort utrymme beretts den mycket omdebatterade s. k. understödstagar-mentaliteten. På den punkten vill jag bara deklarerera, att dess politiska aspekt här icke åsytas. Under detta ord åsytar jag bara bristande personligt initiativ, brist på företagsamhet, liknöjdhet och slapphet. Ingenting annat.

Till provinsialläkare, andra sjukvårdsfunktionärer, kommunalmän och privatpersoner, som hjälpt mig i råd och dåd, ber jag att få framföra ett varmt tack.

Icke minst stannar jag i tacksamhet till Kooperativa förbundets förlagschef, Hr. Johannes Lindberg, dels för hans möda att kontrollera sakuppgifterna och dels för att han låtit mig, utan någon censur, i de viktiga frågor, som här beröras, tala fullkomligt fritt från hjärtat. Det är måhända i våra dagars Sverige den modigaste handling, en ordets förvaltare kan utföra, och den, som mer än någon annan är värd allmänhetens tacksamhet.

Stockholm den 9 nov. 1938.

KAP. I. Lort-Sverige.

§ 1. Resplanen.

Måndagen den 25 april år 1938 startade jag i A/B Radiotjänsts lilla upptagnings- eller reportagebil, densamma som Sven Jerring hade i Amerika, och med hans inspelningstekniker, den skicklige och samvetsgranne Axel Hedin vid raten, från Stockholm för att efter en av Kgl. Medicinalstyrelsen uppgjord plan besöka 43 av landets provinsialläkare och med deras välvilliga bistånd söka skaffa mig en så allsidig bild som möjligt av bostadsbristerna på Sveriges landsbygd av i dag.

Dessutom skulle jag besöka 27 av landets präster för att med deras hjälp söka få en föreställning om i vad mån något samband kunde konstateras mellan bostädernas tillstånd och det allmänna andliga tillståndet. Dessa 27 präster voro i sin tur utsedda av Diakonistyrelsen i Stockholm.

§ 2. Funderingar vid starten.

Klockan var halv nio när vi startade från min port, Nytorngatan 24 på Söder i Stockholm, och morgonen var het med stora, hotande, skärvita moln över den larmande staden. Först hade jag naturligtvis att ordna en atmosfär mellan Hedin, som jag bara i förbigående tryckt handen på uppe på Radiotjänst, och mig själv.

Han hade provat olika yrken men var egentligen skogskarl och hade tillbragt sex år i U. S. A. Han var lugn, tyckte inte särskilt om Stockholm, ansåg att det var primitivt och

vi resonerade om svårigheterna att i denna frenetiskt byggande stad till rimligt pris få en människovärdig lägenhet för en ungtkarl. Under tiden passerade vi Folkungagatan och Götgatan upp till Ringvägen, som vi följde fram till Hornsgatan och kommo så över Liljeholmsbron ut på södra utfartsvägen från Stockholm, stadsbullret sjönk bort bakom oss, Sverige började titta fram omkring oss. Knoppande träd, grönskande buskar, vårarbete på de torrgrå åkerfälten, svanar på blåa sjöflickar och så — vägarbete. Det som skulle åkompanjera oss hela resan.

Jag tittade mig omkring. Det var några år sen jag bilat denna väg. Jag kände knappt igen mig. Jo, träden voro desamma, de kraftiga Sörmlandsekarna, och vägen var — Gud sig förbarme! — också densamma! Finns det en huvudstad i Europa med uslare infarts- eller utfartsvägar än Stockholm?

Vi ska inte tala om den norra, från Uppsala, där man kilas in mellan gravar, likvagnar, spårvagnar, bussar, cyklist, bilar i kö och svettiga sörjande i blombuketter på en knagglig Grönköpingsgata. Men även södra in- eller utfarten är usel: dålig, sönderkörd väg bana, smal, krokig, snål på något vis. Det förefaller faktiskt, som om Stockholm aldrig skulle kunna lära sig att det finns någonting utanför dess tullar. Där börjar det Stora Intet, som det dock lever på och som heter Sverige.

Och det var detta Stora Intet i stockholmarnas ögon, som jag faktiskt inte kände igen. Det var en nybebyggelse, som var helt enkelt häpnadsväckande, det var som om det varit vulkaneruption i Stockholm och dess hus slungats i massor ut över kringliggande grönskande skogar och fält. Funkis i vitt och ljusgult och blekgrönt och Boro-hus och Svenska Trähus eller vad de heta och hus av alla färger, former och firmamärken, en gata under full uppmarsch ända ner till Södertälje.

Och så mitt i hela härligheten: gamla låghalta, pucker-ryggiga, reumatiskt vingliga och knöliga, grådammiga, med utskottsglasfönster grönt skelande hus och kåkar och kojor bland knotiga äppelträd som fattighjon från urgamla tider.

Min marschmelodi spelade upp i denna blandning och motsättning, så fort jag fått Stockholms höghusbebyggelse bakom mig. Sverige av i går och av i förrgår och Sverige av i dag och i morgon ställde upp. Jag begrep, att jag aldrig hade sett detta Sverige förut. Jag hade sett Natur-Sverige, med dess jordbruk och industri, skogarnas, älvarnas, gruvornas, fabrikenas, hamnarnas Sverige, men icke Människo-Sverige med dess hem, där alla de arbetande människorna sovo, åto, sjöngo, grälade, gjorde och födde barn, dogo, gräto, begravde, döpte, förlovade och gifte sig, kort sagt där de voro människor och ingenting annat, de krafter, av vilka Sveriges framtid skulle formas.

Hur såg allt detta ut?

§ 3. Lort-Sveriges skelett.

Generaldirektör Höjer i Medicinalstyrelsen hade välvilligt till mitt förfogande ställt tredje delen av Statistiska Centralbyråns redogörelse för särskilda folkräkningen 1935—36, avseende den i samband därmed verkställda specialundersökningen av bostadsförhållandena i 100 landskommuner, och jag hade legat en vecka i Öregrund före resans start och läst in denna statistik, så som man i unga dar låg och läste in en kurs för tentamen.

Där jag nu ilade fram på Södertäljevägen och såg det okända Människo-Sverige dyka upp som vårmusseroner ur naturen, drog jag mig till minnes vad detta tentamensplugg hade lärt mig.

Det var ingen särskilt grann bild, jag fått. Men kanske en så mycket mer överraskande.

Vi äro ju det ledande kulturfolket i världen, inte sant? Vi skicka ju massor av herrar och damer över till U. S. A., som telegrafera hem till Stockholmstidningarna, att det har en brevbärare i Jamestown och en chaufför i Detroit och en sånglärare i Chicago sagt. Och det har kommit hela tre turistångare på Strömmen, *på en gång*, och alltså är Stockholm världens mest beundrade och fulländade stad.

Vad sade folkräkningsundersökningen av 1935—36?

Att av de undersökta lägenheterna, d. v. s. av lägenheter i dagens Sverige äro 15,1 procent komplett *förfallna*, 18,6 procent äro *genomusla*, 40,7 procent äro mer eller mindre *eländiga*, 51,4 procent behöva *förbättras*. Och endast 7,9 procent äro *fullgoda*.

Detta är alltså den officiella bilden av hur världens ledande kulturfolk i denna dag till stor del bor.

Det är dagens Människo-Sveriges skelett, putsat och polerat och monterat i vetenskapligt stativ till svenska nationens benägna studium.

Det var det skelett, jag såg resa sig ur skogarna, fälten, äppelbagarna och körsbärsriset längs Södertäljevägen, och när läsaren nu fått del av min syn, kanske han lättare sväljer det kanske litet torra men mycket innehållsrika frågeformulär, som Medicinalstyrelsen låtit utgå till de 43 provinssiälläkarna för att av dem begrundas, till dess att jag dök upp i horisonten och på vilket formulär jag nu funderade, emedan det var det, som jag under hela min undersökning hade att följa.

Det löd så här:

1. *Bostadsbeståndets allmänna karaktär på orten.*
 - a. De senaste (fem) årens nybyggnadsverksamhet. Karaktär å dessa bostäder (enligt punkt 2—11).
 - b. Standard och egenskaper av det stora flertalet bostäder (enligt punkt 2—11).
 - c. Förefintligheten av mindervärdiga bostäder (enligt punkt 2—11).
2. *Bostädernas läge i terrängen:*

Grund torr, dränerad? Golv direkt å markens yta? Golvkyla? Dragighet? Fukt? Röta?
3. *Utrymme:*

Bostädernas rymlighet? Antalet rum? Utnyttjas alla rum såsom sovrum? Varför icke? Hur många, vuxna och barn, ligga samman i ett rum?
4. *Vattenförsörjning:*

Ytvatten från sjö eller flod? Grundvatten från brunn eller

källa? Vattentäkts avstånd från hemmet? Vattentäkts skydd mot från jordytan nedrinnande vatten? Gödselvatten? Vattenledning i huset?

5. *Avloppsförhållanden:*
Avloppsledning? Avträde gemensamt för flera familjer?
6. *Bostädernas uppvärmning:*
Antalet rum utan värmekälla? Centraluppvärmning? Plåtkaminer?
7. *Dagerbelysning.*
8. *Luftväxling:*
Öppnas fönster om vintern dagligen? Finnas innanfönster? Går något att öppna?
9. *Finnas behövliga biutrymmen:*
Vindfång? Förstuga? Garderober? Skafferi? Tvättstuga och torkrum?
10. *Förefinnes väggohyra spridd i socknen, i vissa bostäder?*
11. *Hur är bostadsövervakningen organiserad?*
Läkare? Distriktssköterska? Hälsovårdsnämnds ledamöter? Eller särskild tjänsteman?

Och medan jag nu är i farten med att klargöra för läsaren, vad jag skulle ta reda på, är det kanske bäst att jag också framlägger Diakonistyrelsens frågor till de 27 prästerna. De lödo så här:

1. Anser ni de här rådande bostadsförhållandena verka hindrande på hembildningen?
2. Har ni några bestämda intryck av huru bostadsförhållandena inverka på sammanhållningen inom hemmet?
3. Anser ni bostadsförhållandena här menligt inverka på barnens och ungdomens sedliga och andliga utveckling?
4. Har ni några exempel på förmåga hos människor att under knappa och anspråkslösa bostadsförhållanden skapa trevnad och hemkänsla?
5. Bereder bostaden i allmänhet möjlighet för en familjemedlem till ostördhet och lugn vid läsning och andakt?
6. När ni kallas ut på s. k. sockenbud till en sjuk, kan då erforderlig avskildhet och stillhet åstadkommas?
7. Nämn några av edra intryck från besök i hem vid t. ex. barn-dop, bröllop, begravning.

§ 4. Folkets röst.

Och vad sade svenska folket själv om allt detta?

Jo, när det genom press och radio blivit bekant för landet, att jag skulle ut på denna forskningsresa, hade min telefon börjat ringa i ett och min brevlåda att spy en ström av brev.

— Kom! skrev och ropade man från längst i söder till längst i norr. Kom och se, hur vi måste bo.

— Bönderna, sade en röst, darrande av rörelse i telefonluren, förstå att sköta sina djur, men hur sköta de sina barn? Som om *de* vore djur!

— Kom och se, skrev en, hur det är att bo under en ockrare! Kom och se, skrev en annan, hur klockare, som icke samtidigt äro skollärare, få bo! Kom och tala med min värd, så att jag äntligen får rättvisa, skrev ännu en. Kom och hjälp min gumma och mig, skrev en darrande hand, så att vi få bygga om vår stuga, som vi vill!

Så trängde rop, larm, böner, suckar, tårar, förbannelser med ens likt en störtflod över mig från hela Sverige, från hela det lyckliga Folkhemmet, världens föregångsland!

Vad skulle jag tro? Vad trodde jag, där jag satt i den framilande bilen? Ingenting. Jag är för gammal att tro något eller någon. Jag vill se själv. Och aldrig har en brinnande yngling längtat mer att få se sin älskades ansikte än jag att få se Människo-Sveriges kamrar och kök, skafferier och garderober, dass och sopor och löss.

Och jag skulle få se dem, jag fick se dem, det kan herrskapet skriva upp.

Jag fick se, vad jag icke trott: Lort-Sverige.

Och då avser jag icke bara kroppslig lort utan även andlig. Och i *alla* klasser.

KAP. II. Vad är en provinsialläkare i våra dagar?

§ 1. Prosten och stataren.

Det började strax!

Första station var Eskilstuna. Där skulle jag råka, efter telefonöverenskommelse, en provinsialläkare, som hade semester och därför icke kunde ta emot mig i sitt distrikt men gärna ville tala med mig.

Vi råkades på Eskilstuna stadshotell i tamburen utanför matsalen. En ung, slätrakad, ljuslätt man med klara, energiska blå ögon.

— Jag har vidtalat en prima man att visa herr Nordström omkring i distriktet, sade han. Lämpliga gårdar äro utsedda, allt är klart, men det är några synpunkter, jag gärna skulle vilja framföra själv. Det är två saker, jag speciellt vill ha fram. Dels nödvändigheten av *obligatorisk värmeledning* i alla hem och dels av en allmän *trevnadsvård*. Jag tänker då på husens målande med rödfärg, så att de inte stå där grå och olustiga, olustiga för dem, som bo där, olustiga för kringboende, olustiga för alla, som passera bygden. Jag tänker på planering av rummen vid ny- och ombyggnad. Jag tänker på plantering av blommor och prydnadsväxter, som betyda mer än folk ännu lärt sig förstå, inte bara för trevna-den utan för det allmänna fysiska lika väl som psykiska välbefinnandet.

Och så är det en sak till. Det kommer inte att kunna gå i längden som nu, att provinsialläkarna ska på en och samma gång handha både *sjukvården* och den nya och alltmer krä-

vande *socialvården*. Det är ju alldeles nya principer, som nu hålla på att arbeta sig fram och tillämpas i den allmänna sjukvården. Hittills har man inriktat sig på att *bota* sjukdomarna, nu börjar man förstå, att det räcker inte, man måste gå in på fullt allvar för att *förebygga* dem. Och det är den sidan av saken, som allt mer faller på provinsialläkarens uppgift. Men så som hans arbete alltjämt är lagt, hinner han inte med denna nya verksamhet på ett verkligt effektivt sätt.

— Kan doktorn ge ett exempel?

— Ja, många. Jag skall nöja mig med ett. Det var fråga om förbättring av en statbostad under prostgården i mitt distrikt. Bostaden skulle byggas om, och jag hade ställt som absolut fordran, att den skulle förses med värmeledning. Gott! Jag är borta på en tjänsteresa, prosten passar på att kalla ihop stämman och får den att besluta, att värmeledning *icke* skulle införas.

— Varför?

— Varför? Han ansåg det opassande att hans statare skulle ha värmeledning, då han icke hade själv.

— En präst? Och Kristi bud?

— De äro sådana. Hela högen. Gott! Jag kommer hem, får höra vad som hänt, river naturligtvis upp himmel och jord, får stämmans beslut upphävt, ny stämman kallad och trumfar igenom beslut om värmeledning. Här gäller det inte prost och statare, herre och dräng, som prosten på sitt gammaldags sätt menade. Här gäller det folkhälsan, hela nationens kraft. Som prästerna inte begriper. Det hör till historien, att strax efteråt brann prostgården och det första prosten krävde var värmeledning.

Nå! Hur ska provinsialläkaren kunna övervaka och genomföra en effektiv socialvård såsom meningen är, då ett plötsligt sjukbud kan kalla honom huvudstupa från ett sammanträde, där i hans frånvaro de mest befängda saker kunna beslutas och de mest krasst egoistiska intressen kunna göra sig gällande? Nej, sjukvården och socialvården *måste* skiljas åt. Hur kan jag icke säga. Men detta är just nu inom hela provinsialläkaretjänsten det viktigaste problemet, både för

landet som helt och för provinsialläkarna själva som ansvariga vårdare av folkhälsan.

— Kan doktorn ge mig sin huvudsynpunkt på bostadsproblemet?

— Värmeledningens nödvändighet, det är min huvudsynpunkt.

— Och skälet?

— Enkelt nog. Undersökningar sen flera år ha visat, att det existerar ett bestämt samband mellan sjukdomsfrekvens och dödlighet å ena sidan, bostädernas beskaffenhet å den andra. Man kan säga, att sjukdomsfrekvens och dödlighet stå i omvänt förhållande till bostadens beskaffenhet. Det vill alltså säga: ju sämre bostad, desto mer sjukdom och desto större dödlighet. Andra faktorer spela naturligtvis också in, men det torde inte vara svårt att förstå, att när man, hustru och kanske fem, sex barn packa ihop sig i ett kök, möjligen i kök och intilliggande kammare och vistas där större delen av dygnet under åtminstone sju månader av året, så *måste* deras hälsotillstånd ogynnsamt påverkas av den osunda, syrefattiga, av matos, vattenångor, kolos och kroppsliga utdunstningar förorenade luften. Det har också visat sig, att dödligheten i tuberkulos är särskilt stor i en- och tvårumslägenheter. Även de reumatiska sjukdomarna ha visat sig få ett svårare förlopp med dåliga läkningsmöjligheter just i dylika lägenheter.

Och vad beror det på, att folk överallt i Sverige packar ihop sig på detta sätt? Jo! Husmodern har helt enkelt inte tid att sköta brasor i hela huset, ekonomin kan inte bära ett så stort bränslekonto! Och så packar man ihop sig i köket eller i kök och kammare, medan övriga rum få stå iskalla. Enda lösningen är centraluppvärmning, som klarar både husmoderns svårigheter och ekonomins...

— Menar doktorn alltså, att centralvärme skulle bli billigare än...

— Kakelugn och kamin! Ja, det menar jag. Herr Nordström kan ju titta på de här siffrorna, som jag tagit med mig, och där man kan jämföra. Bostäder med kakelugnar

och kaminer och bostäder med centralvärme. Titta här! I förra fallet, jag har tagit ut fyra typiska fall. Alltså:

1) 4 rum och kök. Enfamiljshus med 2 r. och kök å nedre botten och 2 r. å övre. Kakelugnar och kaminer; inte varmvatten. Bränsleåtgång: 21 kbm. ved och 11 hl. koks. Kostnad: 192: 75.

2) 4 rum och kök. I 2:a våningen av ett 2-våningshus. Kakelugnar; varmvatten från köksspisen. Bränsleåtgång: 30 kbm. ved. Kostnad: 240 kr.

3) 3 rum och kök. I 2:a våningen av ett 2-våningshus. Kakelugnar och en plåtgröta; inte varmvatten. Bränsleåtgång: 19 kbm. Kostnad: 152 kr.

4) 2 rum och kök. I bottenvåningen av ett hyreshus. Kakelugnar; inte varmvatten. Bränsleåtgång: 23 kbm. ved. Kostnad: 184 kr.

Sedan bostäder med centraluppvärmning. Tre typiska fall.

1) 4 rum och kök. Enfamiljshus med 2 r. och kök å nedre botten och 2 r. å övre. Värmepannan i köket, varmvatten, duschrum. Bränsleåtgång: 10 1/2 kbm. ved och 10 hl. koks. Kostnad: 106: 50.

2) 4 rum och kök. Enfamiljshus med 2 r. och kök å nedre botten och 2 r. å övre. Värmepannan i köket, varmvatten, duschrum. Bränsleåtgång: 14 kbm. ved och 12 hl. koks. Kostnad: 139: 50.

3) 3 rum och kök. Enfamiljshus med 1 r. och kök å nedre botten och 2 r. å övre. Värmepannan i köket, varmvatten, duschrum. Bränsleåtgång: 14 1/2 kbm. ved; ingen koks. Kostnad: 116 kr.

Observera nu, att utom rumsuppvärmning får man i senare fallet, trots billigare omkostnader, det väldiga plus, som heter varmvatten och gratis dusch.

Och vad visa siffrorna? Jo, att uppvärmningskostnaderna med värmeledning endast bli cirka 57—70 procent av kostnaderna med kakelugn och kamin!

Därför säger jag, och jag tror, jag har landets flesta provinsialläkare med mig: bort med kakelugnar och kaminer och

plåtgrutor! Centralvärme överallt! Den är utgångspunkten för hela det aktuella svenska bostadsproblemets lösning.

När han sade dessa sammanfattande ord, lyste hans ögon. Han såg inte ut som man tänker sig en provinsialläkare, en gammal knarrig, butter, bister, likgiltig, cynisk herre med cigarr i munnen och tankarna på något annat än de sjuka. Han såg ut som en poet i inspiration, som en modern spänstig officer framför sin trupp vid en avgörande attack, som en sportsman och som en reformator och en revolutionär.

Dessa tankar foro genom mitt huvud, men jag stoppade dem. Jag tänkte om mig själv:

— Du överdriver, min gosse!

Vad jag sedan såg av nuets provinsialläkare landet runt visade mig, att jag *icke* överdrev.

De äro icke längre gamla tiders toddybords-provinsialläkare ur Strix.

De äro landets kanske främsta reformatorer och revolutionärer. De ha fortsatt i praktiken, där de sociala och politiska reformatorerna och revolutionärerna ha stelnat i teori.

De äro Lort-Sveriges dödsfiender, och det är de, som skola bära denna nationella skam till graven.

§ 2. Läkarbostaden i de gamla prästgårdarnas ställe.

Det var efter denna första upplevelse med, helt naturligt, ganska nymornade ögon, som jag fortsatte från Eskilstuna ut i svenska geografien. Men innan jag går vidare i texten, skall jag kanske beröra ett fenomen, som i denna starkt arbetspräglade stad tog sin början: pressens intresse för bostadsundersökningen. Det var vid åtskilliga tillfällen för mitt personliga vidkommande rätt besvärligt och påkostande, men på den sidan av saken hade jag icke rätt att tänka, huvudsaken var, hur detta intresse visade, att bostadsfrågan var en av dagens mest levande frågor för pressen, alltså för den stora svenska allmänheten. Jag hade stundom kavalkader på

en tre, fyra pressbilar efter mig, med fotografer och allting, och alla ortstidningar hade sedan, jag måste säga utmärkta, självständiga referat av vad de fått vara med och se. Överallt var häpenheten över att leva infattad i Lort-Sverige stor och harmen äkta.

Nå! Nu gick färden från Eskilstuna vidare söderut och österut. Jag vill redan här påpeka, att jag i det följande icke kommer att nämna några namn vare sig på personer, orter eller bygder. Det är här icke meningen att såra de enskilda, utan att söka väcka och stimulera dem. Om nationen som helhet kan såras i sin allt tjockare självbelåtenhet, så är det däremot en välgärning mot den.

Det var försommar. Skogsbackarna stodo fulla av vitsippor i den första grönskan, och i de blåaste sjöar speglade sig vita kyrkor och vita slott. Men nu var jag trollbunden. Jag började bara tänka på snusk och andra ohygieniska saker, undra, hur det egentligen såg ut bakom fönster och väggar. Och vad nu dessa slott beträffar, kände jag dem tillräckligt från mitt föregående liv. De voro visserligen fulla av gamla dyrbara tavlor, silver- och guldpjäser, stamträd etc. Men också av hundar, jaktgevär, älghuvuden på väggarna. De voro relikter från döda tider, med ofta döda själar i sina rum, och jag visste, att allesammans, hela raden, luktade de hundpiss och rävpiss, så man kunde storkna, från alla hundgårdar, hundkojor, hundkorgar och hundkuddar! Nej, förbi de vackra men lögnaktiga fasaderna. De voro också en del, en, som jag snart skulle komma underfund om, mäktig men samtidigt beklagansvärd del av Lort-Sverige.

Men först skulle jag nu konfronteras med något, jag icke förutsett. Det skulle inte klarna strax utan så småningom under resans lopp. Nu stötte jag emellertid på fenomenets början.

Förr i världen spelade som bekant prästgårdarna på Sveriges landsbygd rollen av förebild för hela bygden. De voro de naturliga förmedlarna av kultur och civilisation, då prästerna voro de verkligt styrande i landets socknar.

den isolerades. Läkaren har kommit i hans ställe, och läkarbostaden som norm och förebild har efterträtt prästgården, en förvandling, vars förlopp läsaren så småningom skall få bevittna.

Gott!

Jag står inför provinsialläkaren numro två. En spänstig medelålders man i korta byxor, sportklädd.

— Vad jag för min del särskilt vill fästa uppmärksamheten vid, säger han, är frågan om brunnarna på landsbygden. Jag skulle vilja påstå, att i hela Sverige är det endast i Kalmar södra och i Kronobergs län, som man har sinne för brunnar, som man har en verklig brunnskultur. Där placeras man brunnen på ett grönt tun på gårdsplanen med en vacker överbyggnad av trä och vals att hiva upp brunnskaret med. Det hela prydligt målat och väl hållet, framför allt skyddat mot ytvatten och olyckshändelser.

Mot brunnarna syndas det för övrigt i hela Sverige; man kan säga, att varje spår till brunnsvård saknas i vårt land. Det är en absolut nödvändighet, ur hygienisk synpunkt, att det reageras mot detta och att det helt enkelt ordnas kurser i ordentlig brunnsletning, så att man kommer ifrån den gamla otillfredsställande slagrutan. Det är nämligen nödvändigt, att man har tillgång till rikligt med vatten så nära huset som möjligt, framför allt med en brunn, så ordnad, att ytvatten inte kan tränga ner i den, t. ex. från ladugården, och detta naturligtvis främst med hänsyn till smittorisk. Särskilt har denna förut obeaktade fråga blivit aktuell nu, då man börjat misstänka, att barnförlamningen sprides just genom dricksvatten. Samma sak gäller ju tarmsjukdomar o. s. v.

Här i socknen kommer jag att ordna med noggrann brunnsinspektion på varje gård, och folket är redan intresserat.

I samband med detta måste också avträdena ordnas med ordentlig cementgrund och plåttunna, så att inte marken infekteras och infektionen genom ytvatten går ner i brunnen. Och gödselstäderna! Ja, ja, det är en svår fråga, här som på så många andra håll. De skola naturligtvis vara cementslätta och kringbyggda.

Bild 1. Husgytter. Södermanland.

Vad avträdena beträffar, äro de i stort sett bra. Vi veta, att den nordiska rasen av gammalt skilt avträdet från bostaden. Det är icke så nere i Europa, där hade man ju fordom latrinrum under husen, vi minnas olyckshändelsen vid den berömda furstemiddagen i Tyskland någon gång under medeltiden, då golvet brast och flera furstliga personer drunknade i soppan. Ännu förekommer det dylika latrinkamrar under boningshusen t. ex. i de nya baltiska staterna.

— Och den personliga renligheten i dessa trakter?

— Mycket god. Ohyra är sällsynt. Jag märker vid mottagningar och sjukbesök, att, om jag beordrar blottande av fötterna, så äro de rena. Och vägglöss? Tja, det finns, men inte mycket.

Nej, folket är bra, men det måste undervisas. Man får lov att demonstrera och gå före med exempel. Vill författaren vara god och titta här, jag ska be att få visa, hur jag själv har ordnat med brunn, fotskrapa, fruktspaljé, köksinredning.

Han visade brunnen, som grävts i ett hörn av den nyanlagda trädgården icke långt från köksingången och omgiven av en berså.

— Så här ska en brunn vara konstruerad! sade han. Ett cementrör om en meters bredd, omgivet av grus till en meters bredd runt omkring, och resande sig till lagom höjd över markytan, så att man kan lägga på ett lock. Då skyddas vattnet mot infektion från alla håll, blir friskt och gott, och brunnen kan användas till bord. Här dricker jag mitt eftermiddagskaffe.

Ja, och så en hydrofor, som pressar upp vattnet till köket. Det hela är billigt, hygieniskt och bekvämt.

Han pekade på den närbelägna uthusväggen.

— Se där! Spaljé! Här får jag den ädlaste frukt. Om våren har jag runt huset den härligaste blom, den underbaraste doft.

Han förde mig in i köket, stort, ljust, rymligt, glatt.

— Mot norr! sade han. Det syndas oerhört mot det kravet på Sveriges landsbygd. Köken ligga mot söder, husmödrarna förgås i solgasset, maten fördärvas. Köket skall ligga mot norr. Och se här, bara en liten detalj. Dessa skåp! Man sätter dörrknappen i regel mitt i dörrhöjden. Är skåpet ovan diskbänken, måste man sträcka sig, är det under, måste man böja sig. Här sitta dörrknapparna så, att jag bara behöver sträcka ut armen och varken sträcka eller böja mig. Vidare: här är allt, som hör till arbetet, sammanfört i en enhet: spisen, skåpen, bänken. Med ett enkelt handgrepp har jag allt.

Han vände sig till hembiträdet:

— Är det bra, så här?

— Jaa då! kom svaret ur hjärta och lysande ögon.

Han förde mig ut till köksbron, där var en fotskrapa och matta placerade, pekade:

— Förbiser man hos folket. *Måste* finnas. Överallt. Karlarna komma från ladugården med gödsel på skorna, från fälten med lera och jord, gå direkt in i köket. Följd: det svinnas ner! Det skall bort. Man skall lära sig torka av fötterna.

Jag visar folk allt detta. Det sprids från man till man. Folket är bra, men det skall uppfostras.

Så lärde och levde prästerna i gamla tider.

Nu är det provinsialläkarna, och detta var min första inblick i den stora förvandlingen.

KAP. III. Första mötet med nedre kvartilen.

§ 1. Det som för ögonen är . . .

Denne provinsialläkare var förhindrad att bli min ciceron ute i distriktet, men han hade vidtalat kommunalkamrern, och till hans bostad gick sålunda färden vidare.

Solen sjönk nu, och en idyllisk våraftonstämning präglade den vackra bygden: de vida, vågiga fälten lågo stilla, vägarna lyste som ljusa band, överallt steg röken långsamt ur de röda stugornas skorstenar, och ett lätt aftondis började svepa om skogskanterna, vita kyrkor pekade sömnigt upp mot de eviga tingen, varje resenär, som såg allt detta från järnvägs-kupén eller bilfönstret, måste säga:

— Här skulle man kunna tillbringa sina gamla dagar i frid och harmoni!

§ 2. . . . Och det som är!

Kommunalkamrern satt på sitt kontor, ett lågt, skumt rum med små, rutade fönster, gammaldags som på Skansen, i flygeln till ett stort rött 1700-talshus, med ärevärdiga lindar på gårdsplanen överskuggande det hela.

— Hur folket lever runt om här i stugorna? Joo, herr Nordström, dom lever som rävar.

— Som rävar? Vad menar kamrern med det?

— Dom svälter.

— Svälter? I nutidens rika Sverige?

— Dom svälter. Och då tänker jag i första hand på skogstorparna runt om här i bygden. De ha det värst.

— Skogstorpäre under de stora godsén?

— Under de stora godsén.

— Vad ha de för inkomster?

— Under beskattningsgränsén.

— Under 600 kronor?

— Mellan 400 och högst 600 kronor.

— Då kan dom väl inte köpa . . .

— Nej. Dom köper praktiskt taget ingenting. Dom lever på potatis, fläsk vid stora tillfällen och framför allt sill. Mycket, mycket potatis och lite, lite fläsk. Och potatis, som pressas i sillaken.

— Och de ha mycket barn?

— Ja, i synnerhet lantarbetarna. Som alltid.

— Och vart ta barnen vägen?

— I regel till industrin och till städerna. Trivs inte hemma i fattigdomén, dom tar vad som helst bara för att komma bort från den.

— Och hur bor dom?

— Ja, herr Nordström ska få se.

Vi satte oss upp i bilen, körde genom solnedgångsidyllén in i skogen och stannade vid én av dessa låga stugor, med syren vid bron bakom gärdesgården, gröna rutor i fönstren, låg skorsten över taket och lingula, blåögda ungar i dörren, én av dessa tusende sinom tusende låga stugor, som pricka Sveriges land likt én flora av blygsamma förgätmigejer eller natt-och-dag.

— Det här stället, sade kamrern, ägs av én f. d. lantarbetare, som köpt det. Det ligger én större egendom här nere i bygden, som inköpts av A/B Svensk Jordförmedling i Stockholm och styckats till småbruk.

När jag hörde detta, blev jag dubbelt nyfiken. Jag hade gamla erfarenheter av nämnda institution från min jordbruksresa genom Sverige sommaren 1930. Inget namn var då så hatat som namnet Svensk Jordförmedling. Det betecknade nöd, sorg, förtvivlan, orsakade av affärsmetoder i svensk

jord, som direkt svarade mot hus- och tomtspekulationen i städerna. Fattiga slantar hade lagts ner i dessa avstyckade små jordlotter, hopp om bärgning och ett tryggt liv hade väckts hos ofria varelser, men hoppet hade slocknat i för-tvivlan, då köpekontraktens bestämmelser knepo till om hal-sen, och Gud vet, hur många som kastats genom dessa speku-lationer ut på vägen och försvunnit.

Vi stego in i stugan.

— Är far hemma? frågade ciceronen de tre barnen, av vilka en flicka på 13—14 år föreföll vara äldst. Nej, han var borta. Mor då? Också borta. En pojke stod mitt på golvet med huvudet omlindat.

— Vad är det med dig, då?

— Tandvärk!

Det var den typiska torpstugan. Ett litet, litet, lågt kök, en ödslig, lika låg kammare med lumpiga trasmattor, ett par utdragssoffor, på vilka målningen skavts av, på väggarna ett par naiva färgteckningar. I köket en gammal sotig, smut-sig spismur, som upptog nästan halva utrymmet, en utnött, rankig skänk, ett bord utan duk vid fönstret, på det potatis-skal, sillben. En lukt av sillake och instängd luft, samman-satt av odörer från röta i trävirke, mögelsvamp, nattkärl, gamla svettinpyrda kläder, sura skodon, smutsiga strumpor, fyllde stugan. Aftonsolen sken in på allt detta elände och samlades kring de tre barnen, som stumma tittade på oss med blå, öppna, klara ögon.

Jag tror inte, jag kan karakterisera mig själv som senti-mental eller ens lättrörd, men med ens var det, som om ett osynligt väsende tagit ett järngrepp om halsen på mig, och tårar ville tränga fram. Vilket väsende? Sveriges ande.

Dessa ungar, de hade ögon så oberörda som aldrig av människoblick skådade skogstjärnar. Jag tänkte på Heiden-stams dikt: »Tiveden», här som aldrig förr förstod jag den och hela hans hyllning till den tysta heroismen, kulmine-rande i karolinernas släkte. Den kärve norrlänningen stod plötsligt mitt inne i de mjukare svearnas innersta ordlösa själ. Jag har aldrig sett något vackrare än dessa stumma barn

i denna fattigstuga. Jag fick fumligt upp en femtioöring ur fickan och gav till pojken med tandvärk, och vilka ögon på honom och på de andra, då han visade den!!

Och jag hörde Karlfeldt ur graven:

»Hur kräsligt leva vi i Juda städer...»

Här mötte jag Sverige, det verkliga, det verkligaste Sverige, långt bort från städerna.

§ 3. Det enskilda och det allmänna.

Vi fortsatte. I bilen sade kamrern:

— Herr Nordström såg själv. Dålig grund, begynnande röta. För lågt i tak. Inget skafferi, inga garderober. Ingen vattenledning, inget avlopp, ingen ventilation. Det är så folket lever. Det här är verkligheten.

— Lever *alla* så?

— Nej, inte alla. Industrierbetarna lever bättre.

— Men bönderna?

— Tja! Det är svårt att svara på den frågan.

— Statistiken, som jag har, säger, att det förekommer, att till och med familjer med ända upp till 10.000 kronors årlig inkomst, lever trångbott på svenska landsbygden.

— Ack, ja, ja, ja!

— Men då är det deras eget fel och inte hårda nöden att de leva som svin.

— Ja, visst.

— Men *vad* är det?

— Jo, det ska jag säga. Det är arvet från fordom. Folket i stort har icke vaknat till nya tiden än.

— Då betyder det, att vi befinna oss i en kolossal transformationsperiod för hela svenska folket.

— Ja, det tror jag kommer sanningen närmast.

— Nå, men kan nu denne man klara sig på detta lilla ställe? Kan han leva på vad jorden ger?

— Nej, det kan han inte.

— På vad, då?

Bild 2. Skogstorpet. Södermanland.

- Ja, arbete i skogen. Tillfälligt arbete i bygden.
- Och dessa barn?
- Få gå till industrin och städerna. Som alla andra.
- Och om vi nu få lågkonjunktur?
- Ja, då blir det kommunen, som får träda emellan.
- Och stället?
- Går på auktion. Till nästa man.
- Och Svensk Jordförmedling?
- Tja, Svensk Jordförmedling. Det är ju affärsmän!

Varför ljuga eller fördölja? Jag såg rött. En vrede började koka i mig. Jag kunde inte hålla den för mig själv.

— Detta är ju upprörande, sade jag.

— Det är så mycket, som är upprörande, herr Nordström, svarade ciceronen. Vi, som dagligen och stundligen ha detta elände omkring oss, ja, om vi skulle berätta. Men vi ska se på nästa stuga. Där är det de gamla. Här var det mera barnen.

Vi åkte djupare in i skogen, och bilen stannade vid en stig, som vek upp för en sandbacke. Här doftade det mossa, lingonris, barr, kåda, fåglarna sjöngo och drillade, skogs-

fukten gjorde den begynnande kvällsluften sval och själen lite lättad.

Vi gingo stigen upp, en liten grön äng öppnade sig bakom ett stängsel, en grå stuga visade sig nere till vänster, omgiven av syrener och äppelträd, och bakom dem skymtade en blickstillta skogstjärn med kolsvarta strandskuggor, brinnande solnedgångsreflexer och två bländvita svanar som en drömsyn mitt i alltsammans.

— Jag måste rita den här stugan! sade jag, satte mig på en sågbock, medan de andra gingo in.

Titta på bild 2. Det var stugans exteriör. Sedan jag tecknat den, gick jag ner till stugan. Dörren öppnades, och döm om min häpnad, jag stod på tröskeln till — köket. Inget vindfång, ingen förstuga, man steg från luften direkt in i köket. Vindfång och förstuga representerades av det lilla ynkliga takutsprånget ovan dörren, som möjligen kunde hindra värsta regnet att slå in genom de glesa dörrspringorna i köket.

Jag hade verkligen aldrig sett något sådant förut och inte ens vetat, att sådant fanns.

Nå, jag trädde in. Stugan var av samma modell som den förut besökta, d. v. s. kök och kammare, men här var spis-muren så stor, att det nästan som det inre av en lappkåta alldeles svarta, sotiga köket närmast kunde karakteriseras som en smal gång från ytterdörren till kammaren. Och så kammaren. Jag är en kortväxt figur, och jag kunde verkligen stå upprätt därinne, men mellan min hjässa och taket var inte mycket mer än en tvärhands avstånd, och en lång karl skulle aldrig kunnat stå upprätt i detta rum.

Här bodde nu en gubbe och hans gumma, båda i 70-års-åldern, samt dessutom gummans bror, i samma ålder. Hur hade de det? Jag stannade slagen, då jag trädde in: gubbarna lågo i var sin utdragssoffa.

— Hur är det fatt? frågade jag gummans man.

— Jo, ser herrn, jag har legat på lasarettet ett halvt år för njurarna. Om det nu kan vara av att det har varit så kallt här i stugan.

— Och ni då? frågade jag gummans bror.

— Jo, ser herrn, här har jag legat i arton år, efter spanskan!

Rummet var mönstergillt snyggt, hela golvet täckt av rena trasmattor, mitt på golvet ett bord, täckt med snygg duk, och i ett glas en handfull blåsippor. Gumman, liten, rundhyllt, med en gammaldags minimal hårknut i nacken, var klädd i liv med ståndkrage och kjol som förr i världen. Hon var präglad av en naturlig, småleende, vänlig värdighet. Gubbarna hade rena skjortor, hade var sin stol framför sig, på den njursjukes låg en psalmbok, på den andres några apelsinskivor på ett tefat, hans vita skäggkrans var jämnklippt, och båda gubbarna voro fint vårdade. Ingen lukt förnams i rummet. På väggarna hängde bibelspråk och några prydnadsaker, bland annat ett spanskt rör med silverkrycka, förmodligen present från greven eller baron på 60-årsdagen, kyrkkäpp att visa, som de högre uppsatta i samhället visade sina ordnar vid högtidliga tillfällen.

— Men titta nu här! sade ciceronen.

Golvet sluttade brant ner mot ett hörn och bågnade och gungade under fötterna.

— Ingen grund! Golvtiljorna uppruttna! Och se här! Fönstren otäta. Se här! Väggen genomskinlig! Följ med ut!

Vi gingo runt huset. Ciceronen pekade:

— Det här är *stora* ingången! Men förstugan är stängd för kylans och dragets skull. Och se här!

Han vände sig om och pekade:

— Det är ekonomibyggnaderna!!

Vi gingo åter in.

— Nu ha vi äntligen lyckats få huset utdömt. Men här ha dessa människor bott ett helt människoliv.

— Ja, sa gumman. Men vi skulle inte kunna bo här en vinter till.

— Varför det? frågade ciceronen småskrattande.

— Nej, för då skulle vi dö! svarade gumman och småskrattade också.

Vi tackade och foro.

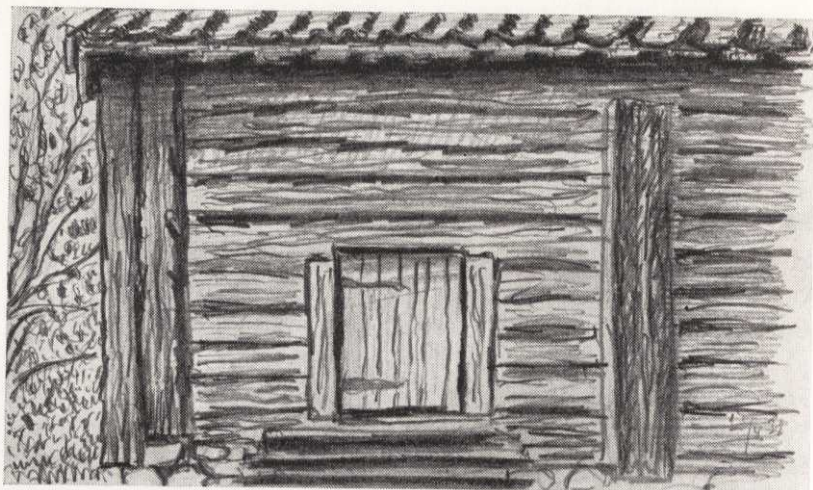

Bild 3. »Stora» ingången till skogstorpet. Södermanland.

— Här är religionen en god hjälp! sade ciceronen. Den håller sådana stackars människor uppe. Och ger dem till och med en egendomlig glättighet.

— Och detta är ett torp under X. gods?

— Ja.

— Jag kände gamle ägaren, vi råkades ibland på middagar och tillställningar i Stockholm, och han inviterade mig att komma och besöka honom och se på slottets utsökta och dyrbara konstsamlingar, men jag kom mig aldrig för, fast jag tyckte bra om honom. Det var en stilla och ytterst vänlig man, likgiltig för fina världen, vi brukade sitta för oss själva och dricka en whisky and soda och prata om livet i storstäderna jorden runt. Han höll utmärkta tal på franska, som han talade flytande. Var han nånsin i denna stuga?

— Aldrig.

— Inte i några andra heller under godset?

— Aldrig.

— Visste han inte, att dom fanns?

— Nej, han hade ingen aning om dem.

Bild 4. Uthuset till skogstorpet. Södermanland.

— Nå, sonen, som övertagit godset, då?

— Lika litet.

— Vem har reda på dem, då?

— Förvaltarn.

— Vad gör han, då?

— Ingenting.

— Varför?

— Godset har inte råd att bära både godsherren och de underhavande.

— Och vem får då ta hand om de underhavande, som nu dessa?

— Kommunen, staten, det allmänna eller med andra ord Sveriges skattebetalande folk.

§ 4. Det första problemet.

När Hedin och jag blivit ensamma, sedan vi tagit farväl av den utmärkte ciceronen, som skakat min hand med orden:

— Det är värdefullt, att landet får känna den verkliga ställningen i bostadsfrågan och vad med den sammanhänger! sade jag till Hedin:

— Nåå? Vad säger du? Du har ju sett inte bara olika delar av Sverige utan också en del av Amerika.

Han teg en stund på sitt vanliga eftertänksamma sätt, svarade därpå:

— Du vet, jag blev häpen. Ska du skriva som det var?

— Naturligtvis.

— Folk kommer inte att tro dig. Du vet, här i Sverige är dom tokiga. Du vet, i Staterna kan man kritisera. Då säger dom: well, vi ska göra om'et. Men du vet, i Sverige är det annat. Och i synnerhet nu. Och du vet, allmänheten vet ju ingenting. Dom tror på tidningarna, och tidningarna upphöjer ju allt svenskt till det främsta i världen.

— Det är sant, men jag har mina anteckningar, och även om de misstänkas, så har jag *en* sak, som man måste böja sig för: teckningarna och fotografierna, i synnerhet teckningarna. Kameran ljuger, men inte blyertspennan. Och till sist: jag har varje plats noterad i anteckningsboken. Det står var och en fritt, som önskar kontrollera mina uppgifter, att fara och se efter.

— Ja, det är sant. Det är sant.

— Men det är inte det, som sätter myror i huvudet på mig just nu, utan en helt annan sak. För det första: lade du märke till barnen i första stugan?

— Ja.

— Har du sett rarare, vackrare ansikten, renare blickar?

— Nej, du vet, jag vart häpen.

— Tänk på alla bortskämda ungar i städerna. Flickorna, i samma ålder som flickan här, allaredan med pudrade ansikten, sminkade läppar och i vissa fall och vissa kretsar rödmålade naglar. Handväska med spegel och ofta nog preventivmedel. Bakelser och snask till dagligt bruk, plus cigaretter. Silkesstrumpor, högklackade skor, ondulerat hår. Inga syskon att ta hänsyn till, att hjälpa, ta hand om, tävla med. Bortskämda av föräldrarna. Lillgamla, blaserade, frågande

bara efter en sak: nöjen, nöjen och nöjen. — Ja, och du vet, vad jag tycker är rena Bellman, det är, att i Stockholm finns det 55 procent äktenskap utan barn. Och du vet en sak till: 10 procent av alla stockholmare lever ju på understöd av det allmänna.

— Ja, det är just allt detta. Exakta siffrorna för vad du nu rör vid minns jag inte, men det är *fenomenet*. Och nu ställer sig problemet för mig så här: dessa barn, som födas och växa upp långt från städerna i fattiga torpstugor, utan nöjen, i hårt arbete, de se ut som de barn vi nu sett. Är det då lönt, är det då rätt att söka få sådana förhållanden för dem, att de bli som ungarna i städerna? Det är det, som är frågan. Och likadant med de gamla. Vinner Sverige och vinner dess enskilda människor på, att den s. k. stadskulturen utan vidare förs ut på landet? Vad blir följderna? Vad är i detta fall rätt, och vad är orätt? Vilken ståndpunkt ska jag inta? Det är problemet just nu. Du ser själv.

— Ja, du vet, jag säger bara: det är skönt, att en annan slipper yttra sig.

— Neej, min gosse, varje svensk är skyldig att ta ståndpunkt. Ingen kommer förbi. Förr eller senare *måste* hela det här problemkomplexet redas upp. Och nu ska vi se på andra sidan av saken. Har du hört talas om kvartil- och medianinkomst?

— Nej. Vad menas med det?

— Medianinkomsten är den inkomst som ligger i mitten när man ordnar en lönegrupp efter storleksordning. Om uppställningen delas i fyra lika delar kallas gränsen mellan de två övre fjärdedelarna övre kvartilen och gränsen mellan de två nedre fjärdedelarna nedre kvartilen.

Och vet du nu, vad den undersökning av familjeinkomsterna i Sverige av i dag, som gjorts i samband med folkräkningen 1935/36 och specialundersökningen av bostadsförhållandena i 100 av rikets landskommuner, utvisar? Nej. Nå! Jo, den visar, att antalet hushåll med under 1.000 i inkomst — jag behöver inte specificera allt vad statistiken här rör sig med, utan kort och gott: med under 1.000 kr. i

inkomst uppgår till 42,5 procent av hela antalet. Alltså: nära hälften av hushållen ha mindre än 1.000 kronor i inkomst. Vidare: 32,3 procent ha en inkomst upp till 1.900 kronor och lite över en fjärdedel av hushållen eller 25,2 procent ha kring 2.000, medan endast lite över en tiondel eller 10,9 procent ha 3.000 och däröver.

— Ja, men, Herre Gud, då är ju Sverige fattigt.

— Inte vet jag. Men hör på nu! Statistiken visar vidare, att *över hälften* av samtliga hushåll i de undersökta kommunerna med en vuxen familjemedlem, utan eller med minderåriga barn, har en familjeinkomst, som understiger 600 kronor. Och vad vi nu har sett i dag i de stugor vi besökt, det är helt enkelt en bild från den nedre fjärdedelen av inkomsttagarna i Sverige, sådant deras liv gestaltar sig, och om statistiken är riktig, så betyder det, att på detta sätt, under sådana ekonomiska villkor skulle praktiskt taget *halva Sveriges befolkning* leva. Det vill säga på landsbygden. Men som man vet, att trångboddheten och snusket icke är bättre i stort sett i städerna, så har man här, såvitt jag förstår, bilden av ett bostads- och människoträsk utbreddt över hela landet, som naturligtvis förr eller senare måste dräneras.

Följaktligen, begriper du, står jag här, eller, om du vill, sitter jag här i Radiotjänsts bil med Medicinalstyrelsens direktiv på fickan och frågar mig, vilket är bättre: fattigdomen och snusket, som tycks fostra en kraftig och hårdig, renögd ras *eller* en förbättring av standarden, som tycks medföra försvagande, förvekligande och moralisk förnedring av rasen? Vet du, vad jag svarar?

— Nej.

— Vad vi hittills sett, få vi betrakta som stickprov, som trevare. I morgon ha vi första prästen, och då få vi höra, vad han har att i saken anföra. Och för resten få vi, i sista hand, ärligt och så opartiskt som möjligt helt enkelt avlägga rapport om vad vi sett och hört.

På vilket vi sovo mer eller mindre gott i ett stationssamhälle för att nästa dag vakna till vår förste präst.

§ 5. En vilsegången religion.

En sval, glad, grönskande morgon bar oss till det samhälle, där kyrkoherden bodde, och vårsolen glittrade i en glättig å, på kådiga vårlöv och på kyrkoherdeboställets välkrattade grusplan, där kyrkoherden själv tog emot oss.

Det var en man med vänliga, lite sorgsna och kanske även lite skygga ögon. Ingenting av forna tiders myndige kyrkoherrar, vilka tittade ner på sina medmänniskor som från en själens ständiga predikstol. Nej, en människa bland människor men samtidigt en utlänning, en människa från en annan värld, vilken han icke var säker på, att man riktigt kom ihåg längre här på jorden.

Han förde mig genom den gamla vackra, rymliga, ljusa, blomsterrika våningen till sitt arbetsrum, där väggarna fylldes av bokhyllor och där Kristusbilder syntes överallt.

— Jag vet inte riktigt, vad det är, som herr Nordström önskar veta, sade han.

— Ja, svarade jag, det är kanske lite svårt att fixera, men närmast kan jag säga, att jag skulle vara tacksam att höra lite om kyrkoherdens allmänna syn på det andliga, det religiösa läget i dessa bygder, särskilt då, om man ser det mot bakgrund av den stora sociala transformation, som vi hålla på att passera. Finns här industri? Eller är det ren jordbruksbygd?

— Ren jordbruksbygd, men med ett litet inslag av industri.

— Nå, dessa industriarbetare då, till exempel, hur ställa de sig till religionen? Är dom socialdemokrater?

— Ja, det är dom.

— Och som sådana religionsfientliga?

— Nej, det kan jag inte säga. Dom är, skulle jag snarare vilja säga, socialdemokrater och detta mycket strängt och religiösa i viss utsträckning. Och alldeles särskilt intresserar dom sig, på ett mycket vackert sätt, för vår gamla kyrka. Där skiljer dom sig till exempel påfallande från bönderna.

— På vad sätt?

— Jag kan ju berätta en liten händelse. Vi ville gärna få

kyrkan restaurerad, och då hände följande. Kyrkans allmänna budget beräknades, och man fann, att avgifterna till kyrkan kunde sänkas på debetsedeln med 15 öre. Ärendet föredrogs i kyrkofullmäktige, där det sitter både bönder och arbetare. Bönderna röstade enhälligt för sänkningen, men industriarbetarna sade då: Nej, vi taxera ut beloppet och spar det till restaureringen. Och det gick också igenom.

— Vad anser kyrkoherden denna mentalitet hos dessa industriarbetare tyda på eller sammanhänga med?

— Dom skiljer mycket noga på det politiska och det rent mänskliga, men mig förefaller det närmast, som om man kunde konstatera, hur den traditionsbundna människan börjar genomsyra de nya sociala och politiska formerna. Jag kan berätta en annan liten händelse, som förefaller mig säga en del. En man, jag behöver icke nämna hans yrke, gifte sig, och hustrun var baptist. Vi har rätt mycket frikyrklighet här, vi har ju inte så långt till Närke. Dom fick ett barn, och mannen frågade mig, om jag ville komma och döpa barnet...

— Var han socialdemokrat?

— Ja, han var socialdemokrat. Ja, svarade jag, naturligtvis vill jag göra det. Då ville han, att modern också skulle upptas i kyrkan. Men då måste även hon döpas, sade jag honom, och det var han med på. Så jag kom och döpte först modern, sedan barnet, och dopvittne var den socialdemokratiska fadern.

— Men kunde icke detta bero till stor del på, att man känner kyrkoherdens stora sociala intresse?

— Jag räknar naturligtvis med, att det spelade in.

— Vad anser kyrkoherden i det sammanhanget om prästernas allmänna ställning i det sociala livet?

Efter att suttit tyst en stund sade han med låg röst och blicken sorgsen:

— Det kan icke tjäna vare sig religionen eller kyrkan med ganska onödiga läroschismer. Religionen är liv, främst liv och handling, läran betyder gentemot handlingarna intet.

— Jag har ofta frågat mig, om allt detta med ökad ståt i kyrkorna, mässshakar, förgyllda skrudar, sång, musik etc.,

om det inte snarare avlägsnar folket från kyrka och religion än drar det till dem. Är inte *det* snarast en religion på avvägar?

Han suckade och svarade:

— Jag kan inte säga någonting. Emellertid har jag vidtalat några personer, som äro beredda att ta emot herr Nordström och visa, dels hur svårt många bo, dels hur genom fabriksledningens humanitet industriarbetarna, även genom egen klokhet, fått sina bostadsvillkor utmärkt goda.

Det var jag själv, som föreslagit Radiotjänst, att icke endast provinsialläkarna utan även prästerna skulle intervjuas. Från Medicinalstyrelsens sida hade förslaget mötts med häpnad, men jag hade vidhållit det, då jag gärna ville finna ut, vad kyrkan och prästerna verkligen spelade för roll i det nutida Sveriges liv.

Denne kyrkoherde var förebilden för en kristen, och hans väsen hade från första ögonblick fyllt mig med odelad sympati, men när jag lämnade honom, visste jag, innerst inne i mig själv, fast jag ännu inte ville medge det, att Medicinalstyrelsen hade rätt. Att prästerna icke hade något att ge mig. De stodo utanför samhällets och människornas verkliga liv. De levde bland gravstenar, de sökte trösta sig med lärostrider, kyrkorestaureringar, kostymer och musikaliska prestationer. Men *livet* hade gått dem förbi.

Denne allvarlige, socialt intresserade kyrkoherde förstod det. Utan ett ord hade han meddelat min själ, hurudant läget var.

Och jag förutsåg redan, vad som måste komma och som snart nog också kom.

Däremot förutsåg jag icke, att jag skulle komma att få den enkla förklaringen till kyrkornas avfolkning klarlagd inom kort. Hur det gick till skall läsaren i sinom tid få höra. Ty det berör bostadsfrågan på det intimaste.

§ 6. Den nedre kvartilen låter höra sin röst.

Om läsaren nu tänker sig en vid, grönskande slätt, korsad av en ås, beklädd med stora lummiga träd, mellan vilka skymta fram en vit kyrka med högt torn, ett samhälle i spridda husgrupper med röda tegeltak, så, långt i fjärran, en ljusblått förtonande skogsrand, och så vårsol över det hela — är det inte vackert?

Där skulle jag för första gång få höra nedre kvartilen höja sin vemodiga röst ur alla de eländas resignerade tystnad, och en sida okänt svenskt sjäsliv skulle bli mig uppenbarad!

Kanske kan det intressera läsaren att litet närmare få höra, hur en typisk undersökning gick till. På åsen låg det lilla samhället, där funnos handelsbodas, röda bensinpumpar, gästgivaregård, bagerier, karamellkiosker, diverse hantverkare, och vid en bensinpump frågade vi, var bilreparatör X. hade sin verkstad.

— Jo, rätt upp här! Över handelsmans gård!

Alla äro vänliga och hjälpsamma ute på landsbygden numera.

— Sen är det bara att ta av till höger, så syns verkstan.

Bilen, som fick mycken gymnastik i knaggliga backar under denna färd, vilken för dess del sträckte sig över 900 mil — jag åkte dessutom extra med provinsialläkarna i mer oframkomlig terräng och gjorde 1.100 mil — den suckade och gnisslade tänder, men så kommo vi till verkstan, där en jättelik, svettig, ljus, godmodig, blåögd karl med ett par pojkar var i fullt arbete. Han såg oss komma, och fast han inte låtsades märka oss, såg jag genast, att vi voro väntade och att han var på spänn. Själens får så småningom en otrolig vana att notera det minsta, under dessa undersökningsresor.

Nå, jag hoppade ur och frågade:

— Herr X.?

— Joo, det ska väl vara det.

— Vi skulle få titta lite på herr X:s bostad. Herr X. har blivit underrättad?

— Joo, det . . .
— Och herr X. har ingenting emot'et?
— Näe! Gumman är hemma. Hon kan prata. Det där får hon sköta om.

— Utmärkt. Var ligger huset?
— Joo! Det är väl det där, som syns där borta! pekade han neråt slätten.

— Det där lilla?
— Nää! Den där!
— Med flyglarna?
— Jaa, flyglar vet jag inte. Uthus och sånt . . .
— Men det ser ju nästan ut som en liten herrgård.
— Jo, jo! Ser ut, ja. Ja, jag har just inte mer tid nu för jobbet.

— Tack då! Och vägen?
— Ja, det är bara om ladan där, så går han rakt fram.
Vi följde anvisningen och kommo till undersökningsobjektet. Jag fann det hela lite konstigt. Vi körde upp på en gräsbevuxen gårdsplan mellan två smärre flygelbyggnader, av vilka den vänstra, från infarten räknat, tydligen var bebodd, medan den högra föreföll att innehålla vedbod, tvättstuga och, under golvet, en jordkällare.

Huvudbyggnaden, prydligt rödmålad med vita knutar och fönsterbräden liksom flyglarna och liksom dessa täckt med enkupigt tegel samt försedd med två vita skorstenar, var i tvenne våningar och påminde närmast om en gammaldags mindre herrgård eller om ett gammalt militärboställe. Det var stora, granna träd på gården, och alltsammans låg på en liten kulle med den vidaste och vackraste utsikt över slätten. Det kunde ingen människa tro annat, än att detta var en förtjusande bostad. Och det kan jag säga redan här, att så var det runt om i bygderna. Man blev lurad av exteriören. Falu rödfärg döljer allt annat än idyller, den är en farlig förfalskare av den bistra verkligheten, må var och en, som reser omkring i Sverige, komma ihåg det!

Ty hur tedde sig nu denna idylliska bostad inomhus?

Fru X. tog emot på bron.

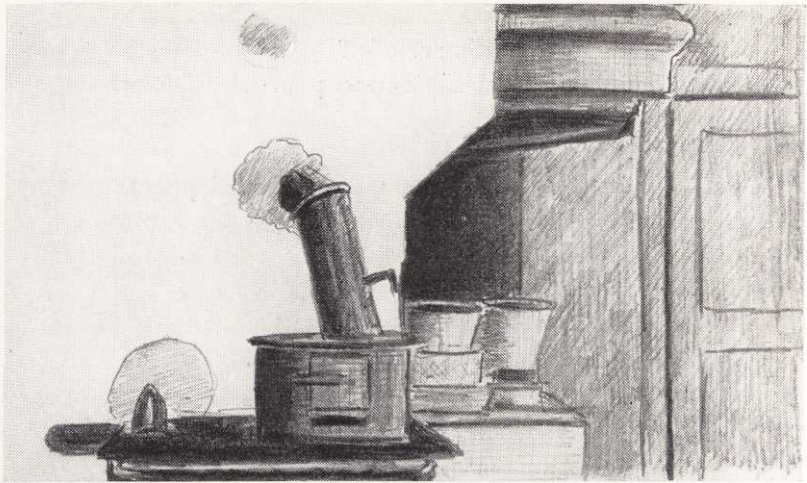

Bild 5. Köket i det kalla huset. Södermanland.

— Vi är väntade, eller hur? frågade jag.

— Joo, det är herrarna nog.

— Och fru X. kanske vill visa mig nu?

— Joo. Fast. Mycket just att visa är det ju förstås inte.

— Vi får väl se. För det första, innan vi börjar och går husesyn: hur många är ni, som bor här?

— Ja, det är vi då, förstås, här nere. Och så två familjer oppe. Och så en i den där flygeln.

— Familj?

— Näe. En gammal gumma, om jag så får säja.

Så gingo vi då in.

Titta på bild 5! Det är spisanordningarna i köket. Och nu kunna vi övergå till vad husesynen visade. Huset var utmärkt proportionerat och av den gamla svenska parstugetypen, d. v. s. med ett stort rum på vardera gaveln och mellan dem en mindre kammare. Denna typ återfinnes i olika variationer i större delen av det träbebyggda Sverige. I regel används ena gavelrummet till kök, som här, medan

det andra är sal eller storstuga, under det att kammaren stundom är sovrum, stundom förvandlats till kök, stundom delats i två rum. Här var emellertid salen uppdelad genom en tunn brädvägg i två rum, det ena utan eldstad.

Rummen, d. v. s. salen och köket, voro stora, ljusa, rymliga, men kallrummet var mest likt en trång garderob. Kammaren var ett litet och mörkt rum, och vid dörren från den in i köket mellan ytterväggen och den gamla spismuren med dess sotiga kappor var det nästan svart.

— Nåå? frågade jag sedan jag gått igenom det hela. Va säger ni nu själv om allt detta?

— Jaa, va ska man säga?

— Är det kallt?

— Om det är kallt. Golven gungar ju i kammaren, och under sängen drar det så, att . . . Ja, alla golven är uppruttna, man vågar knappt gå på dem.

— Men har ni inte blivit fördärvade av denna kyla och detta drag?

— Jo visst! För sydde jag västar på maskin åt fabriken, men jag måste sluta, för både händer och fötter, jag ska inte tala om ryggen, blev alldeles kalla som is och så fulla av värk, att jag förmådde inte mer.

— Vad gjorde ni åt det, då?

— Ja, jag fick ju en sån reumatism, och så blev ju nerverna alldeles sjuka på mig, så till sist blev jag tvungen vila, doktorn ordinerade det.

— Var då?

— Vid Nynäs havsbad.

— Det blev dyrt, det!

— Ja, visst blev det dyrt.

— Och på det viset fick ni, tack vare denna bostad, dels förlora arbetsförtjänsten och dels kosta på er badortsvistelse?

— Ja visst. Och att ha småbarn här, det vore då alldeles omöjligt. Äldsta flickan, som nu är 21 år, hon fick njurinflammation genom draget och har ont av det än i dag.

— Har ni inte försökt få bättre uppvärmningsanordningar?

— Tacka för det! I rummet är det ju en bra kakelugn, för all del, eller rörspisel, men den kan vi inte använda, för om man bara eldar det minsta, så blir rummet fullt med rök. Så då satt vi in en kamin, och den värmer ju lite åt kallrummet, fast vad gör det, då det blåser tvärs genom väggarna. Och i kammaren, där gubben och jag ligger, ja, där blåser det så under sängen, så det är som att ligga ute, för det har varit dörr därifrån och ut i farstun, och draget går mellan fönstret och dörrspringorna, och det är i det draget vi ligger. Så då satt vi in en vanlig köksspis i hörnet bredvid sängen, och den kunde ju värma, så länge han brann, men så fort han slockna, var det lika kallt igen. Och nu är han utbränd, förresten.

— Och här i köket?

— Ja, då är det den här gamla spismurn, då! Ingen människa kan ju använda en sån i våra dar. Tänk bara, vad ved han drar. Och ingen plats har han. Så då skaffade vi den här järnspisen, men han är gammal och dålig också, så till sist har vi måst skaffa den här sparspisen, så inte bränslet alldeles skulle ruinera oss.

— Vill ni berätta, vad ni nu sagt mig, i radion för hela svenska folket?

— Ja . . . Om jag kan, så!

Jag ut på bron.

— Hedin! Inspelning!

Den förträfflige Hedin hade allting klart, kabeln drogs över bron och genom förstugan in i köket, där fru X. och jag placerade oss på var sida om mikrofonen, mitt på köksgolvet. Sen spelades skivan omedelbart upp ute i bilen på gården, där solen flödade omkring oss och de höga träd-kronorna susade, med naturens eviga likgiltighet, i vår luften.

Nu hade andra tillkommit: hustrurna i övre våningens familjer och gumman, som bodde i flygeln, och när de från den snurrande svarta, blanka skivan inne i bilens apparatur hörde och kände igen fru X' röst och kommo underfund med, vad hon hade förmålt svenska folket, då — då öppnades även deras hittills förseglade läppar, och snart satt jag med

anteckningsboken framför mig vid köksbordet, medan de tre kvinnorna stodo vid dörr och spis och berättade.

— Vänta, vänta nu, kära ni! måste jag stoppa dem. Jag hinner inte anteckna allt, ni säger. Först och främst...

— Ja, kom ihåg det, herrn, att däruppe är spisen så dålig, att man inte kan baka i den. Va ska man ta sig till?

— Ja, och i min lilla stuga måste jag ställa en stol för dörrn, då det blåser, så den inte ska stå och slå i ett enda väsen. Och i garderoben så viftar kläderna fram och tillbaka, som om det var tvätt, som hängde på tork, och då det blåser, lyfter sig hela golvet...

— *Lyfter sig golvet?*

— Ja, det lyfter sig, det är dagens sanning, det!

— Ja, det gör det hos oss också.

— Ja, men potatisen, då! Han fryser i skafferiet, och smöret far runt på fatet och fäster sig *inte*, för det är fruset till en isklump.

— Ja, när det är kallt, om vintern, måste en annan ta på sig stora tjocka vinterkläderna, då man ska göra upp eld i köket, för så hackar man tänderna i kylan.

— Har ni köldgrader inne, menar ni?

— Om! Jaa då! Om det är 30 grader kallt ute, så lovar jag, att nog är det åtminstone 10 grader kallt inne, förrn man fått eld i spisen.

— Jaa, sa fru X., när det är kallt, då har vi ingenting annat att göra än att blåelda i spisen och sitta kring den allesammans, och jag är tvungen att sitta med fötterna instoppade i bakugnen för värkens skull.

— Ja, och det! Vad vore det ändå, om man bara vågade elda! skrek gumman.

— Vågade!

— Vågade, ja! Herrn förstår, taket är så trasigt, så det regnar in, för en massa takpannor ha ramlat ner, så att inbertaket har ruttnat, och skorstensmurarna äro så usla, aldrig sotade som dom är, så det står som en kvast av gnistor ur dem, och man har ingen ro, för att dom ska falla ner på taket och tända på. Och det är allra värst, när det blåser

och är kallt och man måste elda för att inte frysa ihjäl, att man inte har nån ro utan måste ut i kylan och blåsten ideligen, kanske sent om kvällen, för att se efter, om det har börjat brinna . . .

— Men ni sa: ingen sotning. Sotas det inte här?

— Nej.

— Hur länge har ni bott här, fru X.?

— I 18 år.

— När sotades det sist?

— För åtta år sen.

— Åtta!

— Ja, och det är nästan det värsta av allt. För då tar dom ut röret här i stora spismuren, och då ramlar det massor av tegel och murbruk ner, så att köket ser ut som ett nybygge och man måste få hit en murare, som murar upp alltsammans igen. Och sotet! Vi ska inte tala om sotet. Alltsammans rasar ner här i köket, så här ser ut som världens undergång. Och Gud vet, hur många hinkar jag fick bära ut sist, men nog var det en 30—40, om inte mer.

— Ja, och brandstegar finns inte! Så va ska man göra, om det tar eld? Inga takrännor finns det heller förresten, och inga stuprör . . .

— Ska vi inte tala om sophögen också?

— Hur är det med den, då?

— Ja, det är ju hyresvärdens plikt att föra bort den. Men han bryr sig inte om'et. Den får ligga där! Gud, vad flugor! Vi har gjort, vad vi har kunnat, men karlarna är ju ute på sitt arbete, från det solen går opp, tills hon går ner, och vi har allt vårt. *Nu orkar vi inte längre! Vi är slut!* Och om det inte var koloset, så fort man eldar i spisen. Det stiger åt huvet och åt bröstet, så man hostar och ögon rinner och huvud värker.

— Men, Herre Gud, kära vänner, bostadsinspektionen, då?

— Har aldrig varit någon bostadsinspektion här!

— Vad betalar ni för dessa lägenheter?

— Ja, vi, svarade fru X., ger 300 för den här lägenheten.

— Och vi 210! sa ena hustrun från övre botten.

— Vi 180! sa den andra.

— Och jag 275! sa gumman i flygeln.

— Det vill säga 965 kronor tillsammans. Det är cirka 2¹/₂ procent på 40.000 kronor, det! Vem är det, som äger stället?

— Jo, det är en professor i Uppsala.

— En professor i Uppsala!!! Är han så omänsklig?

— Se, han har sitt hem här i trakten och arrenderar ut huvudgården, och så hyr arrendatorn ut ställena under den, så det är bara med honom vi har att göra.

— Då förmodar jag, att det är ni och övriga hyresgäster, som får betala hans arrende. Varför klagar ni inte?

— Då blir vi utkörda på vägen . . .

— Kan ni inte bygga själva? Det finns ju egnahemslån.

— Vi vill inte skuldsätta oss.

— Utan i stället fryser ni ihjäl!

— Ja, man vet varken ut eller in! sade alla med rådlösa ögon.

Så hade jag fått höra den nedre kvartilens röst. Men! Jag fick också se dess själ. Ty lyssna nu, ärade läsare, till vad som hände.

§ 7. Folket.

Solen sken in genom det stora fönstret mot gården och bredde en glans över ett stycke av golvet. Mitt i gasset låg en kattmamma med tre eller fyra rosennosade ungar, som trängdes kring tissarna, och mamman kisade och spann. Då kom genom den öppna dörren en mager, brun katt smygande, gled fram till den liggande kattmamman, lade sig, öppnade famnen och drog till sig en av de rullande ungararna.

— Titta! ropade gumman i flygeln. Alla samlades kring kattorna. Allt annat var glömt. Och gumman i flygeln pekade: Nu är hon här igen. Och modern säger ingenting utan låter henne hållas. Kan man tänka sig ändå!

— Vad är det? undrade jag.

— Jo, si, den där bruna fick ungar samtidigt som vår, svarade fru X., men man slog ihjäl hennes, och nu kommer hon dagligen hit, och vår katta delar med sig ungarna åt henne.

— Ja, ropade de andra i korus. Det har man väl aldrig hört talas om eller sett förut. Men titta, hur fint dom ligger där bägge två med ungarna emellan sig.

Jag fick en plötslig idé.

— Kom in, Hedin! ropade jag ut genom dörren, och han kom in.

— Har du sett maken? frågade jag och förklarade, och Hedin, som är en mänsklig själ, smekte både mammor och ungar.

— Nej, *det* var det märkvärdigaste jag sett! sade han, varefter vi tryckte alla kvinnornas händer och fortsatte mot nya öden och uppenbarelser, jag med åtskilliga nya synpunkter snurrande om varandra i hjärnan.

§ 8. En värld som gått, en värld som måste komma.

När vi körde ut från gårdsplanen, gav jag därför Hedin först och främst följande order:

— Kyrkoherden hade vidtalat några arbetare med egna hem vid fabriken därborta, för att vi skulle få se goda bostäder. Men vi kör förbi. Vi måste först ha mera av den sort, vi nu sett och hört för att få en bestämdare bild. Vi kör direkt till nästa station, den första i Östergötland.

— Är Södermanland klart? frågade han.

— Ja, svarade jag och tillade: Säg mig en sak, lade du märke till kattorna?

— Ja, du vet, jag måste skratta. Nå sånt skulle jag väl aldrig ha trott, om man berättat det för mig eller om jag inte hade sett det med egna ögon.

— Lade du märke till, att allesammans hade glömt sina bekymmer, så fort dom fick se kattorna?

— Ja visst!

— Jag sitter här och grubblar på, om det inte är mycket av förklaringen till de usla bostäderna och förresten till allt elände i världen. Folket lever i ögonblicket. Så fort kvinnorna fått på kaffepannan, har dom glömt kylan, ångesten för eldsvåda, sophögen, alltsammans, och när kattorna så kommer till, blir hela livet bara dessa kattor. Vore det annorlunda med »folket», skulle nog både arrendatorn och professorn få veta, vad deras plikt är. Jag undrar vidare, om kyrkoherden verkligen kände till förhållandena i denna gård. Det förefaller antagligt, eftersom han sände mig dit. Varför rör han då inte upp himmel och jord? Vad skulle Kristus ha gjort? Jag måste säga, att om han vet, då förstår jag honom inte.

— Men det gör jag! sade Hedin med oväntad skärpa. Du vet, jag går aldrig i kyrkan, men min mor tyckte om att göra det. Och en söndag följde jag henne i Jakobs kyrka i Stockholm. Jag brukade följa henne till porten och skiljas från henne där, men den söndan tänkte jag, att jag skulle göra henne sällskap i kyrkan också, för jag visste, att hon gärna ville det. Men du vet, när vi kom in, det var en söndag i mitten på juli, så satt det bara en hop sorgklädda fruntimmer här och där i bänkarna, och när prästen kom opp på predikstolen och hukade sig ner för något slags bön, så kikade han över kanten ner på dom, och så reser han sig, och så säger han tre gånger å rad: Bereden Eder till Döden! Bereden Eder till Döden! Bereden Eder till Döden! Och gumorna eller vad det var, ja, dom sjönk ihop mer och mer, så dom nästan försvann i bänkarna, som om han skulle ha slagit dom i huvut med en klubba. Jag blev så förbannad, så jag tänkte resa mig ur bänken och gå min väg. Direkt. Dessa människor hade mist anförvanter eller sjutton vet vad, men hade i alla fall fått gå igenom så pass, att vad dom behövde och var ute efter, det var att bli stimulerade, få igen livslust och sånt, och så klämmer karlen till med: Bereden Eder till Döden! Du vet, om det inte varit så djåkligt, alltihop, skulle jag ha skrattat, så uridiotiskt var det, men den

prästen, han utförde då det storverket i alla fall, att jag aldrig satt min fot i en kyrka mer. Nej! Dom begriper varken vad folket behöver eller vad tiden fordrar. Dom lever i en värld, som är förbi för längesen.

Jag trodde, att fientligheten mot prästerna icke längre fanns, men här hade jag den! Men det var inte längre prästensamhällsförtryckaren det nu gällde. Han hade spelat ut sin roll och försvunnit från scenen. Det var prästen-samhällsfrämlingen! Och Gud vet, om inte det var en allvarligare historia ändå för både kyrka och religion.

— Jag förstår dig, svarade jag, men frågan är invecklad. Emellertid, en annan sak. Du hörde, vad mannen till fru X. sa uppe vid verkstan, att allt det här fick hustrun ta hand om?

— Ja, du vet, *då* vart jag häpen.

— Ja, därför att du varit i Amerika och sett andra förhållanden. Men vet du, vad fru X. sedan sa? Jo, så här. Jag frågade henne, om inte mannen vidtagit några anstalter att få ändring i förhållandena. Äh! hade han då svarat. Vad tjänar det till? Det blir ju ingenting av ändå!! Nu vill jag bara säga dig det, att jag under de här undersökningsresorna kommit underfund om *en* sak. Som nu, genom vad jag sett och hört här i dag, med ens blivit aktuell för mig, och det är för det första, att karlarna här i Sverige *icke* tar tillräcklig hänsyn till hustrurna och hemarbetets betydelse och besvärligheter, och för det andra att de unga flickorna aldrig vet vad de går in i, då de gifter sig. Båda dessa saker måste tydligen ändras, om det ska bli någon ordning i bostadsfrågan, för vad jag sett i dag ger mig, på grund av vad jag tidigare sett under mina resor, den absoluta uppfattningen, att bostadsfrågan helt enkelt kan rubriceras, åtminstone ur den rent mänskliga synpunkten, som frågan om förhållandet mellan könen här i Sverige. Så nu måste vi först och främst se, vad Östergötland har att visa oss i det avseendet.

§ 9. Det oorganiserade människokapitalet.

Vi åkte genom de mest underbara bygder: höga, poetiska skogar, ner i djupa dalgångar med gammaldags bruk från fjärran tider, sågo mossbelupna stenbroar, som verkade saga och spökhistoria, tills plötsligt en norrländsk eller nästan norsk bygd öppnade sig med stora röda bondgårdar mot himlen på krönet av branta backar, och så gled vi ner i ett landskap av gammal uttorkad sjöbotten, där mittpartiet bestod av vida grönskande vallar och omkretsen var skulpterad av röda byar med ett vitt samhälle på ena kanten, kyrka, bank, apotek, landsfiskal, bensinmack, en av det moderna Landsbygds-Sveriges tusende typiska ganglieknutar.

Där bodde provinsialläkaren. Så äro de spridda över hela Sverige, långt in i skogarna, långt ut i bygderna. De lysa över landet som brandskåpens röda vakande lampor i städernas natt.

Och nu gällde det alltså det rika Östergötland. Hurudan såg doktorn ut? Vad skulle han säga? Och vad skulle jag få se? Han var borta, då vi kommo.

— Han väntar herrarna, sade doktorinnan, och är här om ett ögonblick. Jag talade med honom i telefon alldeles nyss.

Och några minuter senare flög en grå bil in på gården och en barhuvad man hoppade raskt ur.

En man i den tidiga medelåldern, litet över medellängd, smärt, mörk, slätrakad, med energiska och livliga drag, svart, litet gråsprängt hår, mörka ögon med klar, genomträngande, iakttagande men vänlig blick.

— Välkomna! ropade han emot oss, och ögonblickligen voro vi i gång.

— Nåå, doktorn! Bostäderna här?

— I stort sett utan värre brister, svarade han. Det vill säga, jag räknar då till de bra bostäderna: herrgårdar, större privatbostäder, massor av nyuppvxna egna hem och arbetarbostäder och även mindre bondgårdar. De sakna visserligen oftast vatten och avlopp, och bättre biutrymmen som skafferier och garderober behövas liksom också bättre och

bekvämare köksinredning. Men allt detta kommer steg för steg. För dom. Men så har vi nånting, som är dåligt i denna bygd, för att inte säga uruselt, skandalöst, och det är de s. k. lönebstäderna, framför allt naturligtvis lantarbetarbstäderna, statbstäderna, och det mest allvarliga, det är vad jag kallar »småstuguproblemet».

— Och med det menar doktorn?

— Med det menar jag helt enkelt dessa »privata» småstugor, som ägs av folk i små omständigheter och som antingen bebos av ägaren själv eller hyrs ut av honom för en ringa penning. Och först vill jag då påpeka i det sammanhanget, att det är en oerhörd olikhet mellan dessa stugors yttre och inre. Till det yttre är dom målade och putsade eller har en ärevördig ålderdomlig stämning över sig, som kommer turisterna från storstäderna, som bilar genom bygden under den vackra sommartiden, då ju allt ter sig bra, att bli riktigt lyrisk — dessa stugor ser, i förbigående sagt, betydligt annorlunda ut under höstregn eller då snön just gått av och landskapet är grått och risigt! Men då är turisterna borta! Nå, stiger man in i stugorna, ja, då blir det en helt annan bild! Golvtiljorna går upp och ner som tramporna i en vävstol, på väggarna är det lager av mögel av instängd fukt, vidare så är det små, lågt sittande fönster, och så tillkommer slutligen de idylliska lummiga träden utanför, det kanske vackraste i hela den yttre bilden, men inne! Herrarna ska få se! Rummen ligger komplett sollösa och nästan mörka, i halvdager. Och så allra sist: ömkligt små utrymmen. Och här packas människor ihop.

— Har doktorn någon statistik på denna trångboddhet?

— Ja, jag har just roat mig med att utarbeta en sådan. Var så god, herr Nordström! Vad sägs om detta?

Han räckte mig ett maskinskrivet ark, där jag läste följande:

40 %	av	barnen	i	detta	distrikt	bo	i	lägenh.	om	1	rum	o.	kök
40 %	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
10 %	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»

Lägenheter om:

1 rum och kök hysa i medeltal	5,7 personer
2 » » » » »	6 »
3 » » » » »	7 »
4 » » » » »	8 »

Antalet sovande i samma rum som barnet utom detta:

20 0/0 av rummen hysa	2 personer utom barn
26 0/0 » » »	3 » » »
26 0/0 » » »	4 » » »
10 0/0 » » »	5 » » »
10 0/0 » » »	6 » » »
8 0/0 » » »	7 » » »

— Det förekommer alltså att ända upp till 8, kanske 10, ja, 12 personer bor i samma rum? Och detta i vart tionde hus?

— Precis!

— Och detta i det rika Östergötland! Hur ska det kunna ändras?

— Hur? Finns bara *en* väg! Sjukvården och socialvården *måste* skiljas åt. Som det nu är, går det inte. Det är komplett omöjligt.

Där hade jag nu, att börja med, samma synpunkt som företrätts av den förste provinsialläkaren. Denne hade, som läsaren hört, icke ansett sig kunna ange någon lösning av det svåra problemet. Jag önskade därför höra, om jag här kunde få något uppslag i den riktningen, och frågade alltså:

— Hur anser doktorn, att denna socialvård skulle ordnas, då?

— Det måste skapas en *kår* av speciellt utbildade socialläkare.

— Med vanlig läkarutbildning som grund?

— Absolut. Det *måste* vara läkare, men de måste vara befriade från sjukvården. Medicinalstyrelsen vill *icke* gå med på detta, men jag tror för min del, att det i alla fall kommer

att gå den vägen till sist. Det är särskilt en sak, som jag i det sammanhanget tänker på och som vi här har mycket ont av, och det är svårigheten för kommunerna att kunna få bostäder åt medellösa familjer. Vi, provinsialläkare, ha självklart, på grund dels av vårt arbete och dels av vår ställning, varken tid, kraft eller makt att lösa denna viktiga fråga, så som den måste lösas. Alltsammans är än så länge på den punkten ett enda kaos. Vi ska ta och köra ut till ett fall, jag ska visa herr Nordström, så ska vi resonera om saken sen.

Här var det eld i knutarna.

Vi körde. Runt den odlade sjöbottnen och kommo till en liten, liten stuga, långt bort i världen och alldeles invid väggkanten men — cirka en och halv meter *under* väggbanan. Där bodde en f. d. diversearbetare, född år 1900, med hustru, född år 1903, och två barn. Familjen hade bott där i två år. Mannen hade lungsot och kunde inte arbeta.

Doktorn förevisade. Ett litet rum, lågt i tak, med fönster på tre av väggarna, två dörrar på den fjärde, en till köket, som var ungefär så stort som en koffert, och en till förstugan, som var ungefär lika stor. Fönstren voro små och utanförstående träd skymde mycket riktigt, alldeles som doktorn sagt.

Det var bland de mest beklämmande hem jag varit i. Både man och hustru verkade otroligt hyggliga. Stilla, tystlåtna, fåordiga, klagade ej, tego mest. Och så två små ungar. En liten pys, med stora blå ögon, återigen ett av dessa underbara, gripande barn, som jag redan sett skymta och som jag sedan under resan skulle stöta på överallt. En ännu mindre, som låg och sov. Pysen blev rädd för oss och gömde sig, med tårar ljudlöst rinnande ur de stora ögonen, hos fadern, som, präglad av sin sjukdom, satt stilla i en soffa under gavelfönstret medan hustrun, tandlös som så stor del av världens föregångsfolk, stod iakttagande i köksdörren. Allt var snyggt, men en egendomlig lukt förnams.

— Titta här, herr Nordström! sade doktorn och pekade på väggarnas tapeter närmast brädfodringen vid golvet. Mögel! Och lyssna nu! Huset ligger under vägytan. När snön

på vägen smälter och rinner av, tränger vattnet in i grunden, och stockarna i väggen har ruttnat bort. Se här! Här kunde man titta ut genom ett uppruttet hål nere vid golvet. Nu är hålet täckt med plåt.

— Ja, sade den sjuke husfadern i soffan, och när snöplogen går förbi, kastar den snön över väggar och tak och fönster, så vi är rädda, att hela stugan ska gå omkull. Men värst är det ändå med råttorna. Dom springer överallt på golvet och på väggarna och på möblerna. Härkommorron satt det fyra stycken här på bordet och tittade på oss, då vi vaknade.

Jag kunde inte ta blickarna från den lille pysen och hans förskrämda ögon. Vad skulle det bli av detta barn? Vad kunde man begära, att det skulle bli av barn, som växte upp under förhållanden som dessa? *Hur* skulle de tjäna Sverige? *Hur* skulle de *kunna* tjäna Sverige? Jag förstod doktorn.

Vi gingo ut på vägen.

— Som herr Nordström vet, sade han där, existerar det bostadsunderstöd för barnrika familjer i städer och tätbebyggda orter, men det borde finnas också för landsbygden. Då först skulle vi läkare med hjälp av hälsovårdsnämnderna kunna börja på allvar rensa upp bostadsbeståndet från undermåliga bostäder som nu denna.

Men även om den reformen går igenom, så stå kommunerna alltjämt inför andra svårigheter. Det gäller sådana individer, som av sjukdom eller annan orsak äro mindre arbetsföra, som nu denne man, eller sådana, som ha tillfälligt arbete och därför flytta från plats till plats. För alla dessa behövs en viss bostadsreserv. Men ingenting finns, och många kommuner, i synnerhet fattigvårdsstyrelserna naturligtvis, stå inför nästan olösliga problem, då det gäller just att anskaffa bostäder åt behövande familjer.

— Vari ligger de värsta svårigheterna, då?

— Ja, ibland är det det, att det nog finns *bostäder*, men de äro icke möjliga att godkänna. Och vem ska reparera dem? Ägaren gör det inte, förr låter han dem stå outhyrda. Det vet hela världen. Och kommunen? Ja, kommunen kan ju, åtminstone i regel, inte reparera enskildas bostäder. Men

så kan det komma även andra fall. Det kan finnas lämpliga bostäder, men då händer det, att ägaren inte till något pris vill upplåta dem åt just de eller de familjerna. Och varför? Tja, det kan vara skvaller, det kan vara för många barn, kort sagt, familjen eller familjerna i fråga anses icke önskvärda! Och därför tvingas kommunerna så ofta att inhysa behövande familjer just i de sämsta bostäderna som nu i detta fall. Och jag vill säga för min del, att detta tillstånd är en skam! Det är ju i alla fall nationens dyrbaraste egendom, själva dess huvudkapital det rör sig om. Och det är mer än en skam, det är en nationell dumhet.

Och däri kunde jag, efter vad jag här sett och med tanke på nästa generation, icke annat än ge honom rätt, och ännu en sida av det moderna Sveriges själlsiv hade nu kommit upp i mitt synfält, en sida, som skulle komma att visa sig allt viktigare, ju mer blicken över detta moderna Sverige vidgades. Den kunde summeras upp i en enda fråga: hur sköta vi vårt folkkapital, och, icke mindre viktigt, hur är detta kapital egentligen beskaffat, andligt icke mindre än fysiskt? »Folket» började framträda i allt skarpare relief, som en gåta.

§ 10 En första nypa frisk luft.

Men nu hade jag börjat känna nog lortluktt både i näsan och i själen. Tiden var inne att få en första nypa frisk morgonluft, jag hade att inte bara se de nerruttnade resterna av ett förgånget, smått, fattigt, urindividualistiskt och uregoistiskt Sverige utan måste få även den första vårbrodden av det berömda Folkhemmets Sverige fram i synfältet.

— Det finns! Även här på trakten!! Dessbättre! sa doktorn och förde mig i yrande dammoln tillbaka till utkanten av samhället.

Bilen stannade tvärt, och vi stego ur vid en liten, liten stuga.

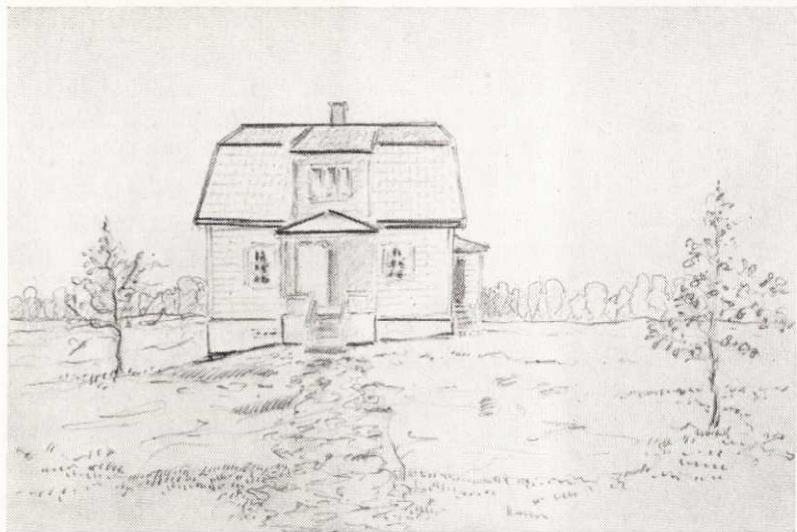

Bild 6. Den typiska småbrukar-»villan». Östergötland.

Här kan man inte stå rak, och hela stugan består av ett rum och kök. Komplettt förfallet. Stugan är tillbommad.

Ett par hundra meter därifrån stannade han bilen igen och pekade omigen. Se bild 6.

— Jämför nu! Här bor nu samma familj! Dom kunde inte stanna längre i det gamla rucklet. Här är nu källarvåning av betong och två bostadsvåningar på den. I källaren är det pannrum för värmeledningen, vedkällare, matkällare och tvättstuga med anordningar för kommande bad, i nedre våningen är det hall, kök, kontorsrum och sal eller finrum, naturligtvis, det ska man inte inbilla sig, att svenskarna kommer ifrån, och så på övre botten hall och tre sovrum. Va säjs om det för en småbrukare? Nu ska vi titta in. Det är präktigt folk.

Jag tittade mig omkring.

Det syntes, att allt var spritt nytt. Tomten var nybruten, ännu lågo trädrötter kvar i dagen, men träd grönskade och

blommor lyste. Huset var ännu inte målat, bara oljestruket. Stilen var, som synes av bilden, inte vidare lustig. Det var den vanliga typen med brutet tak, som av någon oförklarlig anledning vunnit svenska folkets hjärta, vidare verandan, som man aldrig sitter på men som är ett socialt standardmärke liksom »finrummet» och så naturligtvis frontespisutbyggnaden ovan verandan. Ja, vill man visa världen det svenska folkhemmet i en enda bild, så kan man visa detta hus, som icke längre heter hus utan »villa», vilken benämning visar det demokratiska svenska folkets begreppsfröskjutning uppåt och dess känsla av att ha ärvt och efterträtt den gamla nerhyvlade överklassen. Svenska folket av i dag bor i villor. Sverige är en uppväxande enhetlig villastad från Ystad till Haparanda, det är vad en resa som denna lär en, och när man först genomvandrat Lort-Sveriges gungande och i stor utsträckning stinkande kåkar, då gläds man av hela sitt hjärta åt detta uppväxande Villa-Sverige, som dess rätta benämning bör vara, och än mer kommer man att glädjas, då de tyvärr här och där kvardröjande dofterna från Lort-Sverige definitivt vädrats ut ur alla villor. Men det tar nog en ny ansträngning, förmodar jag. Då ska värmeledning och badrum samt *vädning* och *bad* ha blivit obligatoriska! Och dit är det ännu en lång, lång väg, så i Lort-Sverige få vi nog tills vidare leva. Låt vara i ett modifierat Lort-Sverige, i ett Lort-Sverige, som bit för bit försvinner därför att det alltmer känns som en skam.

Nå, emellertid! Hur tedde sig nu detta nya Sverige under uppbyggnad? Så här, i några stora drag! Luften i huset var ren, luktade endast oljefärg och linoleummatta och framför allt: det var icke längre de betryckta, tysta, resignerade eller dämpat förtvivalade uttryck, som jag passerat eller, rättare, som passerat likt spöken genom min själ under de föregående dagarna i Södermanland och det begynnande Östergötland.

Vad inredningen beträffar, för att ta den först, så bestod den övervägande av snickerimöbler, litet schagg, litet pegamoid, golven voro starkt oljestruckna och delvis korsade av nya, snygga trasmattor med en skarp apelsingul tvärrand

som huvudkännetecken, en gulfärg, som jag tidigare lagt märke till i hemvävnader i Östergötland och som kanske är landskapsfärg — Östergötlands blomma, är det inte blåklinten? — tapeterna voro naturligtvis rosiga och naturligtvis i en sorglig, mörk ton. Det var inte ett spår av hemtrevnad, inte ett spår av komfort, dit har Villa-Sverige ännu inte hunnit. Det var naket, opersonligt som inköpt på auktion, men första etappen på vägen till bostadskultur var dock tillryggalagd, det var snyggt.

I köket: rostfri diskbänk, vattenledning och avlopp.

Och människorna?

— Nåå? sa doktorn och pekade på diskbänken med en blick på den gladlynta husmodern.

— Ja, nu slipper man få disken i skorna! skrattade hon.

— Nå, och det!? pekade han på värmeledningselementen.

— Ja, lull, lull! sa husmodern.

— Ja ja! Ja ja! lyfte doktorn med allvarlig min sitt pekfinger. Det är nog bra med värmeledningen, men badkar i källaren? Dusch? Hur går det med det?

Doktorinnan var också med. Hon skrattade gott.

— Ja, nu kommer du med din käpphäst!

Och alla skrattade utom doktorn, som lugnt fortsatte:

— Jag förlåter er aldrig, om ni inte ordnar bad eller åtminstone dusch, nu när ni har både värmepanna, tvättstuga, rörledningar och allt. Och jag kommer *icke* att släppa er, förrän det blir gjort.

Det var en provinsialläkare, det! Sådana ska de vara! Och sådana voro alla de, som jag hade att göra med. Ansvarsmedvetna, uppfostrande, ledande, lärande, tuktande, förmanande, bestraffande, uppmuntrande, belönande.

Och jag fann, att i denna första av Villa-Sveriges villor måste en inspelning ske. Villa-Sveriges röst skulle höras över landet som kontrast till Lort-Sveriges, och genom denna inspelning öppnades faktiskt porten till det, som väntade mig under fortsättningen av resan. Det var en liten bagatell, som först kom mig att le. Sammanhanget var detta. Vi skulle

ha besökt ännu ett nybyggt hem, men som alltid under färden var tiden knapp och endast det absolut nödvändiga kunde tas med. Därför hade jag måst stryka hemmet i fråga; det vi sett, räckte till.

Nå, mikrofonen monterades i nedre hallen. Hedin gjorde klart — då insteg en lång, mager, slätrakad, gråsprängd gubbe.

— Jag fick inte äran av ett besök, som utlovat var! sade han mitt emellan bistert och surt. Doktorn var situationen vuxen.

— Gabrielsson får bli intervjuad i stället!

— Utmärkt! sa jag. Doktorn får intervju *båda* herrarna. Min röst får man nog höra ändå i radion i detta sammanhang, så den ska vi utesluta ur inspelningsarna så mycket som möjligt.

Tätt tryckta till varandra, hopträngda på två trästolar, sutto de båda representanterna för det nya Villa-Sverige, på ena sidan mikrofonen, doktorn mitt emot dem, på den andra. Runt omkring sutto eller stodo husets fru, doktorinnan, ett par besökande och undertecknad. Hedin satt i bilen ute på gården lutad över inspelningsbordet och de snurrande gram-mofonskivorna.

Samtalet kan anses som modell. Det visar nämligen, hur svårt det är att få folket att tala, att redogöra enkelt och ordentligt. Därför tar jag med hela denna intervju, oavkortad.

Doktorn började, och de andra svarade. Jag kallar den ene, ägaren av det hus jag ovan beskrivit, för *Persson*, den andre, vars nybyggda hus vi icke hunnit besöka, för *Gabrielsson*.

Alltså:

— Nu, började doktorn, skulle jag vilja fråga Persson, hur det kom sig, att Persson byggde sig en så här storslagen och fin bostad, när Persson inte var van vid att bo i mer än ett rum och kök förut?

— För att alltså få mangårdsbyggnaden här på gården, så att densamma skulle fylla tidens krav, så måste jag ju ha den så, att den kan fylla fordringarna.

— Hur kom det sig att Gabrielsson byggde då? Gabrielsson

hade ju en bra bostad, ett stort rum och kök, och Gabrielsson gick åstad och byggde sig så storslaget med en gång?

— Ja, det var ju detta, att vi var ju ganska trångbodda, med den familj vi var, och då kom vi på den tanken, att vi skulle försöka få en ny stuga, och det var ju själva orsaken till att den blev.

— Jaha. Nå, Persson, vad är det Persson sätter störst värde på, egentligen, i den här bostaden? Är det det ökade antalet rum, eller är det värmeledningen, eller vad är det för någonting? Är det det stora, präktiga köket, eller är det den allmänna trevligheten, eller vad ska man säga?

— Ja, det rymliga köket kommer nog i första hand, och värmeledningen också är nog väldigt präktig.

— Och så tvättstugan, anser väl Persson, att ni har mycket stor glädje av.

— Ja, det har vi naturligtvis. De, som ska tvätta, det är till stor nytta för dom.

— Nå, ännu en sak, när ni bodde i den där stugan, som var så liten, då fick ni ligga många i ett rum. Då har ni väl planterat ut er i den här stugan, så att ni inte är mer än ett par stycken i ett sovrum? Är inte det en väldig skillnad?

— Jo, det är ju givet, att det är en stor fördel att inte packa sig samman i två rum.

— Nå, vad tycker Gabrielsson egentligen är den väsentliga förändringen med avseende på bostaden?

— Ja, det huvudsakliga är ju, att man har bättre plats och inte behöver sammanpacka sig alltför mycket, utan vi kan dela på oss, så att vi ligger nu allra högst två i varje rum. Det gör ju en väsentlig del till det bättre.

— Nå, Gabrielsson har ju en liten slöjdbod också nere i källaren, och matkällare finns det o. dyl.

— Ja.

— Nå, hur är det med golven här, Persson, dom är ju fernissade och i ordning och sparar en hel del arbete för husmodern.

— Ja, det är ju givet, att de fernissade golven är lätta att hålla rena.

— Och det sätter Perssons fru värde på, för de är lätta att hålla rena?

— Ja.

— Märks det på hennes humör någonting?

— Ja, hon har gott humör.

— Antingen hon måste skura eller inte?

— Ja, hon hade gott humör i den gamla stugan också.

— Jaså, hade hon det. Det var väl det som gjorde, att det var

så trivsamt där nere, för Persson hade trivts där hela tiden, efter vad jag har hört?

— Jaha, väldigt bra.

— Nå, men hur har Gabrielsson haft det med sina fruntimmershistorier, om jag så får säga, i hemmet?

— Ja, det är inte annat än gott, de tycks trivas mycket bra.

— Och det har inte blivit några förändringar med avseende på förhållandena i den gamla stugan och i den nya?

— Nej, de tycks trivas bra i den gamla stugan också, de som nu bor där.

— Ja, men ni tycker, att det är mera lättkött och mera allmän trivsel över det hela?

— Ja, visst är det det, det är ju givet, att det är det på allt sätt, och med tvätt och allt som förekommer behöver de ju inte stå ute utan kan stå inne och ha det bekvämt och bra.

— Ja, om jag nu skulle fråga Persson, vad Persson anser är det allra bästa i den här bostaden. Vad är det?

— Ja, den är ju ny och präktig utan några brister och skavanker för närvarande, det kan ju sättas det allra största värde på, när man har haft en gammal och dålig bostad förut, som inte var annat än skröplig.

— Än den här jämna värmen, som finns här nu, tycker inte Persson, att det är en sak att sätta stort värde på?

— Jo, nog är det det alltid.

— Men när Persson gjorde så här fint och i ordning, funderade inte Persson på att inrätta ett badrum också?

— Jo, det tänkte jag ju på, det skall väl finnas möjligheter ännu i källaren, det får bli en framtidsfråga.

— Nå, hur har Gabrielsson tänkt sig med avseende på det där badrummet?

— Ja, det har jag allaredan talat om, och det är meningen, att det ska bli det, så det blir också en liten framtidsfråga förstås, och jag tänker det ska inte bli så långt till, förrän det kommer.

— Nå, i alla fall, när ni nu har kommit i en trevlig bostad, där det är ljust och trevligt och rent överallt, så har ni väl funnit, att det vore allt skönt, när man kommer från sitt arbete, smutsig och dan, att det allt vore verkligt skönt att åtminstone få ta sig en dusch eller få lägga sig i ett badkar på lördan och göra sig fin till söndan, eller hur?

— Ja, just det.

— Nå, när ni har fått det så här fint båda två, känner ni er inte riktigt nöjda med tillvaron, ni går och myser, tänker jag, och önskar egentligen, att var och en skulle ha det lika bra.

Jag tror, att utom den glädjen, som ni har av era bostäder, så känner ni nog innerst inne, att ni har gjort ett mycket gott verk därigenom, att ni på sätt och vis har varit föregångsmän, ni har visat era grannar, hur det går till att genom strävsamt och eget arbete skaffa sig en bra bostad, och var och en kan gå hit och se, hur trevligt och bra ni har det på alla sätt och vis. Jag får gratulera er till det verkligt stora framsteg, ni har gjort i det avseendet, och för den nytta, ni gjort hela er trakt på det sättet.

Läsaren torde märka, hur doktorn mjölkade och mjölkade för att få gubbarna att säga något av egen uppfinning, men som synes blev det mest ett upprepande i något annan, i något mer primitiv form av vad han så att säga lagt i munnen på dem. Vidare märker läsaren säkert, att, så snart han berörde badfrågan, då kom den gamla urtypiska svenska bondeundanflykten fram:

— Joo visst! Visst ska det bli. I framtiden.

Det vill säga:

— I helsike bryr vi oss om något bad eller dusch. Det får räcka nu, när fruntimmerna har fått tvättstuga.

Nej, det blir nog nästa generation om ens den, som får drivas som boskap fram till badreformen. Renligheten är icke Villa-Sveriges starka sida, dess huvudintresse är *fasaden*, att *visa* sig fin, mer än att *vara* det.

Och detta var alltså första kontakten med det nya Villa-Sverige.

§ 11. Balkan och Mindre Asien.

Så var det, vad jag genom denna inspelning fick se och började ana betydelsen av för den stora förvandlingen från det urgamla Lort-Sverige till det framväxande nya Villa-Sverige.

Det var något, som icke slog mig, medan händelsen pågick, utan som först under loppet av ett par dagar liksom svävade i luften omkring mig. Men jag kan redan här säga, vad det var. Det var den Kungliga Svenska Avundsjukan.

Och jag ska i korthet berätta, hur jag nådde fram eller,

rättare sagt, hur händelserna själva förde mig fram till upptäckten.

Från inspelningen skulle färden gå direkt ner till nattkvarteret, som denna gång var Norrköping, men den energiske doktorn släppte mig icke.

— Herr Nordström måste först se åtminstone en statbostad, som ger en bild av de s. k. lönebostäderna här i Östergötland! insisterade han. Så mycket mer som den ligger alldeles invid vägen ner till Norrköping.

Och det ville jag självklart gärna. Det blev en syn, vill jag lova. Det var en liten lutande, grå envåningsstuga några meter från stora landsvägen, man skulle förr i världen ha sagt en koja, direkt på marken utan tillstymmelse till grund. Gräset växte kring brädfoten, och den var rutten, doktorn kunde trampa den till mjöl.

Insidan såg ut som de stugor jag tidigare beskrivit, men värre. Ett rum, som upptog halva huset, med ett litet fönster på gaveln, resten av huset var kök, som mest bestod av en enorm, förfallen, nästan nedrasad spismur, och förstuga. Vi tittade in, dörren stod öppen, men huset var tomt. I köket utom spis en soffa, en kommod och jämte kringspridda matrester ett om inte två nattkärl på ett av jord, smuts, matspillror nästan svart golv. Rummet i sin tur var så lågt i tak, att doktorn inte kunde stå rak, fyllt av en ljum, fet, obeskrivlig lukt, vilken fastnade i gom, näsborrar och hals, så att de med ens kändes liksom ludna av någon obeskrivlig, osynlig smuts, irriterande slemhinnor och nervspetsar, så att man fick kväljningskramp. Detta rum var ett underverk av hoppackade och hopbyltade mattor, gardiner, soffor, bord, stolar, kommoder och Gud vet allt. Det såg ut som ett moras av gråsvart lump. En tatarinteriör är icke värre. På Balkan eller i en turkisk by i Mindre Asien är det inte värre, jag har sett även de interiörerna, så jag vet, vad jag talar om.

— Här bor åtta om inte tio personer! sade doktorn.

— Tolv! sade en låg, stillsam röst bakom oss. Det var en karl, som kommit ljudlöst över gräset framför trappan.

— Tolv? sade doktorn.

— Ja, tolv.

— Och här växer barn upp! tillade doktorn. Och det är inte en jordbruksarbetare, som bor här. Det är en förman. Inte sant, han är förman?

— Jo, svarade mannen.

— Jag har sett liknande i Sörmland, sade jag och backade ut i friska luften.

— Kan det finnas något så uselt i Sörmland? sade mannen och såg allvarligt på mig. Kan det vara lika uselt där som här i Östergötland? Jag trodde, det var värst här.

I detsamma kom hustrun i huset. En jättinna med blomstrande röda kinder, blixtrande blå ögon, i gummistövlar, på cykel, med ett brödpaket och en kasse matvaror. Jag häpnade. En bild av hälsan och styrkan. Levande i detta hål. Men barn syntes ej. Jag skulle velat se dem.

Jag tog ett hastigt farväl av den präktige doktorn och hans charmanta fru, hoppade upp i bilen och sa till Hedin:

— Kör! Så vi få frisk luft!

Jag hade för hastigt slungats ur välbehaget i det upprepade Villa-Sverige tillbaka ner i Lort-Sveriges stank- och mörkerhelvete. Kontrasten var för stark. Jag kände en blandning av förtvivlan, vrede och vanmakt, som varje normal människa i mina kläder skulle ha känt. Vad är detta beprisade Sverige? Hur sköts det? Vad är det för folk vi ha? surrade det i hjärna och hjärta.

Och från denna kontrast kastades jag lika oförmedlat in i en annan.

§ 12. Bakom slagorden.

Jag hade inte varit i Norrköping på några år och aldrig kommit in till staden från väster. Vad upptäcker jag? Från norra stranden av sjön Glan, åtminstone ett par mil: en fortlöpande splitterny villabebyggelse! Funkishus, trädgårdar, blommor, ljusa, glada färger. Och överallt stommen till nya hus, betonggrunder, byggnadsställningar. Här marscherade

det nya Villa-Sverige fram på bred front. Och bara ett stenkast från detta — Lort-Sverige, Balkan!

Det var för trasigt, för kaotiskt, detta Sverige av i dag. Och vilka bodde så här? Stadsbor, industriarbetare. Varför skulle de få leva som prinsar, medan landsbygdens människor fingo leva som djur?

Här var fel någonstans. Hela det nuvarande ekonomiska systemet i landet *måste* vara fel, på ett eller annat sätt. Men hur?

Nå! Jag kommer in på »Standard» i Norrköping. Vem står i hallen, trygg och lugn som alltid, om inte en vän, en man i själva centrum av hela det sociala och ekonomiska maskineriet i dagens Sverige, en man, som jag sätter över de flesta.

— Hallå! säger han. Har du hunnit hit? Nåå?

— Jag blir bolsjevik! svarar jag ur stanken av mina upplevelser.

— See you later! säger han. Skall utlägga texten på ett möte. Klockan nio är jag här tillbaka.

På utsatt tid kommer han, och vi prata tills lokalerna stängas.

— Tänker du göra skräckjournalistik? frågar han mycket lugnt, sedan jag fått explodera.

— Nej, med det gagnar man ingen och inget. Men kan du säga mig, för det första: har demokratin egentligen lyckats, då det ser ut så här i landet, då *en* folkgrupp får allt och andra ingenting, och vidare: är demokratin tillräckligt effektiv? Det är ju precis som innan den kom till. Några grupper regera och bestämma allt, de andra sova, eller rättare sagt: folket sover. Och det som görs, detta byggande för några, vem betalar? Allt går ju på lån! Jag är faktiskt rädd, när jag ser, hur det ser ut. Jag frågar mig, om inte hela svenska folket lever på slagord och om inte alltsammans slutar, som det heter i Norrland, med en dundrande konkurs-smäll. Det hela går på slump, och ingen människa kan se skynten av en nationell arbetsplan. Det är en sådan, vi måste ha.

— Du är uppenbarligen på väg att bli nationalsocialist.

— Nej, kära du, jag är inte på väg till nånting annat än det jag är, men jag är uppenbarligen på väg att lära känna det verkliga Sverige och de verkliga svenskarna — bakom slagorden.

— Det ska bli intressant höra till vad resultat du kommer! Jag säger bara: håll huvut kallt, även om hjärtat kokar över ibland, och lycka till!

På vilket vi gåvo varandra ett handslag, och färden gick vidare. Men vad som redan här slagit mig med sådan styrka, det skulle jag snart återfinna som en av färdens huvudmelodier hos andra, på sätt läsaren snart skall få se. Och det skadar inte att det blir ventilerat och diskuterat. Förr eller senare tränger det sig ändå fram i det offentliga.

KAP. IV. Tack, gode Gud, för avundsjukan!

§ 1. Stridsfronten börjar skymta.

Följande dag passerade jag Linköping på väg söderut. Min häpnad! En hel stad av spritt nya villor har sprungit upp utanför den ursprungliga staden. Här börjar jag på allvar möta den enorma samhällsbildningen i landet. Städerna marschera ut på kringliggande landsbygd, och längs alla vägar skjuta nya samhällen upp som svampkolonier. Och inte nog därmed! Det är en standardiserad hustyp, som präglar hela denna nya bebyggelse, vilket gör, att Sverige för första gången i sin historia börjar få en enhetlig yttre prägel, och detta från Ystad till Haparanda. Landskapskaraktärerna, sockenkaraktärerna, bykaraktärerna hålla på att försvinna.

Ett gammalt Sverige sjunker obönhörligt i graven, ett nytt breder sig med häpnadsväckande snabbhet över hela landet. Och frågar man, vad det är, som försvinner, kan svaret inte bli mer än ett, det är ett gammalt *Småstads-* och *Smådrifts-Sverige*, som håller på att dö bort, det är ett *Storstads-* och *Stordrifts-Sverige*, som håller på att se dagen.

Har man det klart för sig, då klarnar en hel del även i bostadsfrågan. Och då intar avundsjuke-fenomenet sin rätta plats i nuets sjäsliv på landsbygden. Det är inte bara en stilla, sömnig process, som äger rum. Det är strid i själarna, och det var den, jag nu närmast fick en första vindpust av. Hittills hade företeelserna tett sig bara som sammanhangslösa stickprov, nu började de ordna sig till en stridsfront, som gav perspektiv och överblick. Jag skall berätta hur.

Vi kommo till ett stort industrisamhälle, blandat av arbetarbaracker av sten, ett par hundra år gamla, och nya egna hemskvarter, det hela inbakat i en stor landskommun.

Jag sitter hos provinsialläkaren tillsammans med honom, med en ledande kommunalman och med distriktssköterskan, vid ett glittrande kaffebord i strålande vårsol. Men det är varmt som i juli. Doktorn är ny och inte så inne i sakerna, kommunalmannen har allt på sina fem fingrar.

— Här har man, säger han, att skilja mellan bostadsfrågan för själva samhället och bostadsfrågan för socknen. Det är ett par saker, som torde vara skäl att dra fram. Jag förmodar, dom är ganska typiska för de flesta socknar i landet. Det är hälsovårdsnämndernas svåra ställning. Nu bryr jag mig inte om samhället, bara socknen, det är ju bara rena landsbygdens bostadsproblem, som herr Nordström skall studera. Nå! Här finns gruvor, som är nerlagda, och gamla gruvarbetarbostäder från förr. Kommunen hyr dem, det vill säga några av dem, och där placerar den en del pensionärer. Då är frågan: är dom bra? Är dom mänskovärdiga? Ja? Dom är, vad ska jag säga, beboeliga men inte tillfredsställande. Somliga är stenhus och för kalla, andra trähus och uppruttna. Och en alldeles särskild svårighet med dem är den, att somliga har ända till 1.500 meter till dricksvatten...

— En och en halv kilometer till brunn?

— En och halv kilometer! Och särskilt om vintern och för gamla människor, vad det betyder, det förstår ju vem som helst.

— Och så har det varit förr?

— Ja. Det var andra tider. På samma sätt med avlopp och avstjälningsplatser. Finns inte. Och nu växer samhällena. Hygien blir en förstarangsfråga, där människor hopas. Förr var det några få hushåll, då gick det av sig själv. Nå! Nu ska vi ta ett typiskt exempel på hälsovårdsnämndernas bekymmer i fall som dessa. Vi tar ett fideikommiss, som vi ju har gott om här i södra Sverige. Det har dåliga affärer, det har de flesta, går till kungs och får rätt att sälja från jord. Nå, vad händer? Jo, just de områden, där de gamla bostä-

derna står, avsöndras, ett kapitalstarkt bolag har bildats att exploatera dessa områden, att bygga, sälja, hyra ut. Hur blir då läget? Jo, så här! Fideikommisset klämdes på sin tid av hälsovårdsnämnden att reparera och förbättra men hade inte råd, *kunde* inte.

Där har läsaren de gamla slotten och herrgårdarna med hundarna, som jag i det föregående talat om. Förfallna inuti, med förfallna domäner, på grund av fattigdom, en fattigdom, orsakad av att de representera föråldrade, oekonomiska produktions- och driftsformer. Statbostäderna jag genomvandrat, en hel stor del av Lort-Sverige, steg här fram i förklarad ljus vid den erfarne kommunalmannens ord.

— Nå! fortsatte han. Så kommer spekulationsbolaget. Hälsovårdsnämnden klämmer bolaget. Vad gör då bolaget? Ingenting.

— Ingenting?

— Ingenting. Dom struntar helt enkelt i hälsovårdsnämnden.

— Struntar?

— Ja visst! Det är affärsmän! Dom kan sin sak. Dom är inga filantroper. Och där står hälsovårdsnämnden.

— Och pensionärerna?

— Ja, dom står där också! Med iskalla eller ruttna bostäder, utan vatten, slask, avlopp. Eller! Så blir det till sist reparation och förbättring. Men då har pensionärerna i regel flyttat till en bättre värld.

Det är ett stycke nutida svensk historia, eller hur?

Och detta!

— Eller ett annat fall, där hälsovårdsnämnden inte har det lättare. Vi tänker oss en familj på föräldrar och tio barn. Dom bor i ett rum och kök. Vad vore nu bäst att göra i ett sådant fall? Jo, naturligtvis att bygga till ett par rum. Naturligtvis! Men! Dom äger inte stugan utan hyr den. Och då finns ingenting att göra. Dom kan inte få vare sig statligt förbättringsbidrag eller byggnadslån, förutsättningen för det är ju, att dom äger stugan och marken. Reparera själva — nej, det vill dom inte, det vore ju att skänka hyresvärden, och

förresten har dom inte medel. Vad kan man göra? Ingenting. Det enda är, om det kunde ordnas på något sätt, att de finge hjälp att köpa stugan. Då kom resten av sig själv.

— Nå, men *vill* dom ha reparerat och förbättrat, då?

— Ja. Numera. Alla känner, att det är nånting gammalt, som är slut, och dom söker sig mot nånting nytt. Det börjar bli en skam att ha dålig bostad. Inte minst har en sådan sinnesstämning börjat tränga igenom tack vare tidningspressen, radion, genom att folk reser mer än förr, även de fattiga, och genom att man får besök av släkt och bekanta från andra orter, där man kanske hunnit längre. Nu hör man jämt: *Ja, så har den och den, varför ska inte vi kunna få likadant?*

Där började nu avunden att sticka fram.

— Nå, men säj! sade jag. Detta är nu naturligtvis dom äldre och fattiga. Men dom yngre, och då tänker jag inte på industriarbetarna utan på landsbygdens ungdom, hur ställer det sig med dom? Det har ju varit en stark mindervärdes-känsla bland dem, inte sant?

— Jo, säkert. Men den är på väg att försvinna.

— På vad sätt?

— Jordbrukarungdomen börjar faktiskt få en växande självkänsla, och det är många faktorer, som spelar in därvidlag. Först och främst har vi J. U. F. Vidare och inte minst, så är det jordbruksmaskinerna. Jag skulle vilja tynga på betydelsen rent socialt av dem. Förr såg industriarbetarna ner på »bondhyvlarna», som inte begrep sig på maskiner utan bara stövlade på bakom en illaluktande häst. Men traktorerna och tröskverken och mjölkningsmaskinerna och hela den maskinella uppsättningen inom det moderna jordbruket har utjämnat skillnaden mellan jordbruksarbete och industriarbete.

— Och hur har det påverkat bostadsproblemet?

— Man vantrivs i det gamla dåliga.

— Nytt över hela linjen, med andra ord?

— Över hela linjen.

— Gott! Då ska vi ta och titta på en gammal pensionärbostad.

Och vi åkte till en dylik. Ett gammalt svartrött hus, med två gamla familjer. Underbart som läge, på en blommande brant över en liten mörkblå, glittrande, trädombkransad sjö. En gammal gubbe och en gammal gumma, typiska representer för det gamla Bruks- och Baron-Sverige.

— Ja, ja, sa gumman, stående mitt i det enorma köket, som var deras enda rum, där en proportionsvis ännu enormare gammal gråsvart spismur fyllde nästan en fjärdedel av rummet, för vars båda fönster gardinerna voro så gott som nerdragna.

— Ja, nu är vi för oss själva, och det är bäst, för nu behöver man inte träta med någon i farstun, för vi ha vår egen, och jag kan gå och hälsa på, om jag vill, som herrskap och vara så vänlig jag vill mot alla.

Det var en präktig gumma.

— Nå, har ni varmt här, då? frågade kommunal mannen.

— Ja-a-a! Visst är det väl varmt, då det inte är för kallt ute. Men är det kallt, ja, då vet en rent inte, vart värmen tar vägen. En eldar, så mycket en kan, och gubben hinner inte mer än hugga, men på tie minuter är det då så kallt som aldrig det.

— Men är inte spisen bra?

— Inte, inte! Det är bara ett gammalt skrälle! Och sota, ja, det ha di gjort en enda gång på sju år, och då var sotet hopbränt som tackor. Och inspektorn sa till oss: Snälla, visa inte, hur det ser ut, för kontoret!

— Men, kära mor, att ni har gardinerna nerdragna! Ni får ju in varken luft eller ljus! sa ciceronen.

— Ja, men lilla herrn, blommorna, blommorna! Dom är en då så rädder om som aldrig det, och solen bränner alldeles upp dom.

— Men nu för tiden tar man bort blommorna ur fönstren för att kunna öppna och få in luft och ljus.

— Tok! sa gumman och slog ifrån sig med förklädet.

Ja, det var gamla Sverige, det!

Så leva tusentals än i denna dag, landet runt. Och sådana äro de.

— Ja, det räcker! sa jag. Jag ser precis, hur det är ställt.

§ 2. Staten har efterträtt Gud.

— Nu tror jag, det inte skadar med lite siffror! sa jag till Hedin, då vi susade vidare genom ett starkt kuperat skogs- och sjölandskap, längs en trång älvkorridor. Och jag fortsatte:

— Vet du, hur stor procent av hushållen i hela landet, som, enligt statistiken över undersökningen i de svenska landskommunerna 1935—36, består av pensionärer? 6,9 procent. Och i östra och södra Götaland? Det vill säga där vi nu är? 7,4 procent. I Mälar- och Vänerlandskapen är det 7,1 procent, och i Dalarna och Norrland är det 6,3 procent. Alltså, för hela Sveriges del har man största uppsättningen av såna här gubbar och gummor just här och sen hela vägen ända ner till Skåne. Sen kommer det att minska en aning, då vi svänger upp åt västra Sverige, och ytterligare, då vi kommer in i Dalarna och Norrland. Men hela vägen söderut nu har vi att räkna med, att i var fjortonde stuga ungefär, som vi ser, så sitter det en sån här gubbe och gumma.

— Det är ju själva Bellman!

— Vänta, gosse lilla, det är inte nog med det! Det är lite annat vi ska ha klart för oss också. För det första, att ju längre söderut vi åker, desto fler rum har man, men, och det är det viktiga, samtidigt desto mindre golvyta, det vill säga, desto *mindre* rum. Det ska vi hålla ögonen på. Ju längre norrut vi kommer, desto färre bli rummen men desto större. Lägg det på minnet nu! Och så en sak till: ju längre söderut vi kommer, desto mer vanligt blir det med så kallade kallrum. Har du varit i södra Sverige? Skåne, Halland, till exempel? Inte. Då ska du få känna på iskalla, genomfuktiga, råa och genomblåsta rum. Men du ska höra vidare. Medianluftrymten i smålägenheter inom 100 undersökta orter

1935 var 14,5 kubikmeter per person, för Dalarna och Norrland 17,2, alltså över riksmedeltalet, för Mälars- och Värmlandskapen 13,7, alltså under riksmedianen och slutligen för östra och södra Götaland bara 12,3. Kort och gott, här är det svårast i Sverige ur bostadssynpunkt. Och tar vi frågan om fönsterventilationen, så kommer östra Götaland näst lägst, för inte mindre än 40,5 procent av de undersökta bostäderna där saknar fönsterventilation. Men där ligger Dalarna och Norrland sämst till med 52,5 procent och Skåne, Halland och Blekinge bäst med bara 14,1 procent, men olikheterna på det området sammanhänger naturligtvis med klimatet. Ja, där har du en liten reskarta för det vi nu närmast har framför oss. Och nu har vi prästen numro två. Ska bli intressant att höra, vad han har att säga.

— Var det inte den du var misstänksam emot? För smoken?

— Jo, precis.

Och för fortsättningen är det kanske bäst att med ett par ord beröra den historien. Innan jag lämnade Stockholm hade jag, som förut nämnts, fått mottaga en ström av brev, och bland dessa befann sig också en invitation från den kyrkoherde, vi nu skulle besöka, en invitation till middag med stiftets biskop. Brevet tillfogade, att smoking måste medföras. Nu medför ingen förnuftig människa vare sig smoking eller annan gå-bort-dräkt, då man ger sig ut på en undersökning, vare sig det gäller fyrskepp, ladugårdar eller de fattigas bostäder, och vidare har man vid dylika undersökningar inte en minut över till sällskapsliv. Vår dag började klockan 6—7 med toalett och dusch, kl. 8 en kopp te med smör och bröd och två löskokta ägg på rummet. Sedan blev det inget ätet förrän klockan halv 8—10 på kvällen, allt efter dagsmarschens längd och antalet ställen att besöka. Under dagen i bilen tuggade vi på lite syrliga karameller, en apelsin, ett päron, och så mår man bäst och hinner mest.

Kyrkoherden menade väl och hade inte tänkt annat än att visa en vänlighet, kanske var han också imponerad av en biskop. Men det där med smoken bara av hänsyn till en

biskop, då det för mig gällde landets fattiga i usla bostäder, det föreföll mig på något vis så föga i samklang med kyrkans uppgift, att det faktiskt gett mig en känsla av misstänksamhet mot allt det prästerliga. Det var emellertid ingen ond vilja hos mig mot honom, och att jag behandlade läkare precis likadant, om de brusto i vad jag ansåg vara plikt-känsla, torde framgå av det faktum, att den ende, som ville prompt tvinga mig att stanna och äta festmiddag med sammantrummade honoratiöres, for jag förbi. Jag var ute för att arbeta och utföra en undersökning på kortast möjliga tid. Icke för *något* annat.

Gott. Vi kommo fram, och en vänligare, verkligt »snällare» man har jag knappt råkat. Jag förstod smokingen och allsammans. Men! Någon inblick i vad resan gällde blev det ej.

— Här är en gammal religiös bygd, sade han, där *Rosenius och Schartau* möts. Den andliga strukturen av denna mentalitet blev given av den på 1850—60-talen verksamme berömde predikanten X. I hans och *Fjellstedts* personer möttes här söder och norr...

— Jo, jo, visst, kyrkoherden! Och det är säkerligen mycket intressant, men det är egentligen inte det, jag har kommit hit för att ta reda på.

— Ja, men, författaren förstår, mentalitetens struktur hos folket i dessa bygder beror av deras fasthållande vid de religiösa och moraliska traditionerna från de dagarna: plikt-trohet, arbetsamhet, sparsamhet och vid trotjänareidealet i god mening...

— Ja, ja, kyrkoherden, men...

— Se...

— Här är ju industri?

— Jo, men författaren förstår, så har vi för denna mentalitet en gräns i norr, ungefär i...

— Säg, kyrkoherden, har ni kaserner här? Eller egnahem?

— Det har varit kaserner, men de avfolkas, de yngre skaffa sig egnahem, och kasernerna byggs om till kommunala inrättningar, sjukstuga etc. Ska vi inte göra en liten promenad upp till en utsiktspunkt, därifrån vi ser ut över bygden. Då

blir det lättare att förstå, hur strukturen av denna bygds mentalitet...

— Men jag kanske kunde få resonera med några äldre och yngre arbetare?

Kyrkoherden såg på mig, jag på honom. Vi förstodo båda, att här möttes i våra personer inte två befryndade världar som i Rosenius och Schartau utan två diametralt motsatta världar, som aldrig kunde riktigt mötas. Jag förstod, att jag begått ett kapitalt misstag, då jag tänkt mig möjligheten att få veta något väsentligt om Sverige av i dag genom prästerskapet. Felet var mitt, och jag hade att ta konsekvensen: först avkoppla prästerna, sedan be dem om ursäkt för att jag dragit in dem. Jag gör det här och nu. I det följande komma de att skymta, och det ljus, som kommer att falla på dem, kommer att bli kritiskt. Kanske gör jag dem, religionen och kyrkan den enda tjänst jag kan genom att låta denna kritik komma fram. Det blir deras uppgift att acceptera eller bemöta den.

Emellertid, kyrkoherden skaffade fram tre arbetare. Här hade jag nu de första representanterna för industrin under resan. Det var en gammal bruksplats, som undergått modernisering, och nu pågick uppenbart ett livligt egnahemsbygge som övergång från den forna kaserntiden. Jag ville gärna höra, hur dessa arbetare, vilka jag förmodade vara präglade av den lokala »mentalitetens struktur», om vilken kyrkoherden talat, hur de ställde sig till ombyggnaden av Sverige ur bostadssynpunkt, och som de kallats av kyrkoherden, bad jag honom leda intervjun, vilket han på det vänligaste sätt biföll.

Den fick följande form:

— Anser herr Jonsson, att en arbetarbostad i allmänhet bereder möjlighet för husfadern att i avskildhet, lugn och ro kunna läsa och skriva och sköta allmänna uppdrag?

— Det är så, att den vanliga bostadstypen på landet är 1 rum och kök för arbetare. De rummen skall användas som matrum och sovrum och möjlighet för familjens umgänge, som i regel är förlagt till tiden mellan 7—10 på kvällen. Först därefter, efter klockan 10, kan husfadern tänka på att företa sådant arbete, som

fordrar ostört lugn. Jag har själv under en 20-årsperiod skrivit ungefär 400 protokoll och andra handlingar, och det finns många med mig, som har gjort detsamma. Därför skulle jag vilja uttala som ett önskemål, när det tänks på att bygga arbetarbostäder: Tänk på en lugn vrå, där hufvadern eller annan familjemedlem ostört kan ägna sig åt studier och åt att uträtta sådant arbete, som åligger honom på grund av allmänna uppdrag.

— Anser herr Andersson, att de här rådande bostadsförhållandena menligt inverkar på familjebildningen?

— Ja, på den frågan kan bli endast ett svar. Det är ju stor brist på bostäder inom vårt samhälle, och det skulle vara önskvärt, om det kunde beredas mera bostäder. Ungdomen, som nu tänker gifta sig, får vänta både fem och sex år för att kunna få en bostad, och denna bostad blir då endast 1 rum och kök. Jag skulle vilja säga det till statsmakterna, att de skulle hjälpa ungdomen med lån o. dyl. till egna hem, så att de också kan få en framtid.

— Vad anser Lundberg svårigheterna nu vara för att i ett hem få nödig stillhet för andakt?

— Jag tänker närmast på mig själv och min familj, sex personer, fyra barn, där i köket hustrun lagar mat, bakar och tvättar och barnen ska läsa sina läxor. När då barnen är små, så måste de lägga sig rätt så tidigt, och så måste det bli lugnt och tyst, och har man då en lekmanngärning, exempelvis i en söndagsskola, så tarvar det en del förberedelser, och när ska det göras? Jag anser, att 1—2 rum och kök bör vi ha, alla arbetare, och det strävar ju staten efter, och vi hoppas, att önskan blir uppfylld.

Här mötte jag, hela den lokala mentalitetens struktur till trots, det moderna Villa-Sveriges än mer utpräglade mentalitetsstruktur: förlitandet icke på Gud utan på Staten. Här var icke bön och åkallan. Här var krav: var så god och ge oss bara! Här var stridsfronten tydlig och klar.

Jag hade hört och sett nog. Jag for vidare.

§ 3. Villa-Sverige börjar ta livtag med Lort-Sverige.

Titta på bild 7. Det är bilden av ett småländskt landskap. Berghällar, enris, sten och sten och sten. Och på bild 8. Det

Bild 7. Det fattiga Småland.

är en typisk, förfallen, småländsk bondstuga. Och på bild 9. Det är Villa-Sverige, fräckt placerande sig mitt i detta utpräglade Lort-Sverige.

Låt mig berätta om allt detta och börja med, hur det gick, då vi lämnat den snälle och vänlige kyrkoherden. Vi susade in i Småland, och strax öppnade sig en horisont av bruna mossar och myrar mot en fjärran blå skogsrand som i Norrland. Backar, branter, väg som en orm man trampat på huvudet, så ilsket ringlande, förfallna små herrgårdar, förfallna små bruk, förfallna små bondgårdar och torpstugor, allt i äpple- och körsbärshagar, och ungdomar i bilar med livsfarligt sätt att köra — riktiga Småland.

Och mitt i allt detta låg en gammal by.

— Dit ska vi fara, sade ciceronen, ännu en kommunalman, ty här var provinsialläkaren borta på semester. Dit ska vi fara, så ska herrarna få se hela det gamla Småland i ett enda extrakt. Det är en gammal släktby, och där bor nästan bara gamla ungarlar, som är så snåla, att dom inte ens nänts gifta sig. Och det är så förfallet, att husen ramlat omkull och stå lutade mot varandra.

Bild 8. Gammal förfallen bondgård. Småland.

Vi kommo dit över smala, steniga vägar mellan lutande, mossbevuxna gärdesgårdar, över broar, i vilka plankorna hoppade livsfarligt upp och ner. Och det *var* en by! Den var som en hög uppbrutna trädrötter, spretande mot himlen åt alla håll.

— Men vad i Herrans namn! stannade ciceronen och bara gapade. Han pekade, vi tittade i fingrets riktning och sågo det nya vita funkishuset under byggnad mitt i rishögen.

Några karlar kommo förbi, sågo vår häpnad.

— Jaa, sa de, när en har börja, så är det inte annat för oss än att följa efter!

Avundsjukans monument, det skulle kanske en dag bli denna gamla snuskby, som nu luktade gödsel, surnad källare, ruttet vatten, unken stugluft och som kanske om ett par år skulle vara en tip top funkisby, med ordnad vattenledning, ordentligt avlopp, propra ekonomibyggnader, centralvärme, badrum — och rakade, tvättade män i snygga konfektionskläder. Nu kunde man knappt urskilja dem från gödselhögarna.

— Jaa, vem vet! sade ciceronen. Råd har dom, inget tvivel

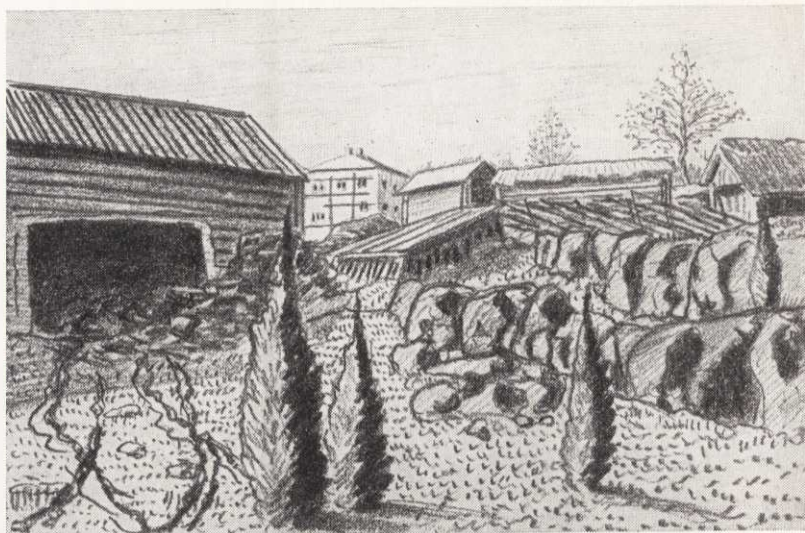

Bild 9. Villa-Sverige stiger ur Lort-Sverige. Småland.

om den saken. Och ingenting kan för mig, som arbetat så länge i det allmänna, vara mer glädjande än synen av detta hus. Nu vet jag ju inte, om funkis precis är det rätta. Man måste nämligen säga det, att ännu har man inte funnit den rätta bostadstypen för landsbygden. Problemet är just precis, hur man ska kunna tillämpa principerna för det nya, som nu tränger sig fram, på det bestående. Vad nu den här trakten beträffar, så har Samfundet för hembygdsvård anordnat årliga byggmästarkurser på tio dagar för deltagare, som förut lärt grunderna till yrket, och dessa kurser har gjort mycket gott.

— Smittar inte denna nybyggnadsverksamhet av sig?

— Jo, säkert, säkert. Men vilket arbete det har inneburit för hälsovårdsnämnderna! Kunglig Majestäts proposition om de statliga bostadsförbättringslånen kom ju 1933, 1934 började verksamheten sättas igång, och det hela kom ju så häftigt på. Man kan ju tänka sig, då bara från en enda socken

kunde komma en femtio, sextio ansökningar om förbättringsbidrag och då stugorna, som skulle förbättras och alltså först besiktigas, ofta lågo djupt in i skogen, dit det inte fanns möjlighet att komma med bil.

Nu får man ju räkna med, att det tar tid att reformera och att vi bara hållit på några år. Det bästa beviset är den här gamla byn. Man får räkna med de gamla inrotade vanorna, men här ser herrarna, hur det nya tränger fram i alla fall. Få se om tjugu år, hur här ser ut, inte bara i denna bygd utan i hela Småland och i hela landet.

— Så inte bara intresset är allmänt utan lusten att göra det bra, också?

— Tja, det finns naturligtvis brister, det säger sig själv, men så mycket kan jag i alla fall säga efter dessa fyra år, att det är det mest glädjande arbete man kan ha, och det kan jag för den här trakten lugnt garantera, att man gjort rätt för de anslag man fått, fast, naturligtvis, de allra modernaste principerna har ju inte kunnat tillämpas. Centralvärme till exempel har ju inte kunnat ordnas mer än i enstaka fall. Det är mycket, som måste ordnas först ute på landsbygden, där man inte har så lätt tillgång på vatten till exempel. Men kolossal nytta har bidragen gjort, ingående reparationer har utförts, glädjen är allmän bland folket, till och med partigränserna har i den här frågan utsuddats. Jag kan tryggt säga, att *alla* är med, oberoende av politisk åskådning och samhällsställning.

— Prästerna också?

— Prästerna? Jaa. Det är ju ett kapitel för sig, det. Dom lever i en värld för sig och är nog helt och hållet verklighetsfrämmande, så det är väl det, som förklarar, att dom är så omöjliga. Se, det är det med dom, att dom lever inte med folket. Det är nog följderna av hela biskopssystemet. Det är på biskoparna och befordran prästerna tänker mest, folket ser dom inte, och därför blir hela kyrkolivet mer och mer ett enda underligt kafferep med tanter, medan allt annat försvinner. Och förresten! I de här bygderna så är det dessutom frikyrkoprästerna, som till stor del leder folket, vi har ju

inte så långt till Jönköping, som av gammalt är en läsarhuvudstad, och frikyrkoprästerna hatar statskyrkoprästerna, det är en sak, som inte står att förneka, det är ju klasskampen på det religiösa området, som vi vet, och så blir statskyrkoprästerna isolerade. Det kan ju sägas, att det är synd om dom, på sätt och vis, men mycket är det nog också deras eget fel.

— På vad sätt?

— Ja! Vad intresserar dom sig för? Att få så slotts- eller herrgårdslika prästgårdar som möjligt, och nu på sistone har det ju dessutom blivit en rent olympisk tävlan mellan de olika kyrkoherdarna att restaurera sina kyrkor. Det är, vad dom bryr sig om. Man ska tänka sig det, att statskyrkoprästen, det är en universitetsbildad man, som bor fint och lever närmast som en andlig godsägare, ovanför sina församlingsbor. Han kan inte tala med dem som jämlikar. Frikyrkoprästen däremot står ungefär på samma bildningsgrad som sina »församlingsbröder», har ungefär samma ekonomiska standard och avlönas inte av staten utan av dom. Han är en av dom, förstår dom, känner på samma sätt som dom, och därför kan han också leda dom. Det kan aldrig statskyrkoprästen, och därför blir han isolerad och oftast antingen likgiltig eller hätsk mot allting i tiden. Men! Det där är saker, som i alla fall betyder fasligt lite i det praktiska livet, så det kan vi lämna åt sidan. I stället skulle jag vilja råda herrarna att ta en titt på statfolk också här i Småland för att få en liten jämförelse med förhållandena i Sörmland och Östergötland.

§ 4. En lektion i folkpsykologi.

Jag har tagit med dessa kommunalmannens försynta ord om statskyrkoprästernas dels svåra ställning, dels egen oföretagsamhet för att ge en aning om den atmosfär, som jag hela tiden rörde mig i, då det gällde prästerskapet, ty den förklarar till stor del vad jag inom kort skulle komma att göra.

Emellertid åkte vi först till ett gammalt par, som tjänat hela sitt liv vid en medelstor herrgård i trakten och nu bodde som pensionärer i en liten stuga icke långt från väggkanten. Det var nu bara Hedin och jag.

Stugan var inte mycket att säga om. Den låg bland blommande körsbärs- och äppelträd med blommor kring sockeln, med en liten trädgård och dessutom en liten hönsgård. Den var överskuggad av praktfulla gamla lönnar, lindar och jag vill minnas almar, en liten glad bäck hoppade förbi staketet. Bakom: stora granskogen. Idyllen, den klassiska svenska landsbygdsidyllen, som avlat så många sentimentala färgtryck, visor och sedelärande berättelser. Den innehöll ett någorlunda stort rum, lågt i tak och sparsamt upplyst av två fönster samt ett minimalt kök med den obligatoriska spismurskolossen, nere, ett vindsrum uppe. Huset låg direkt på marken, utan grund, och det hade, för att säga allt i ett ord, jämnt upp alla de fel och bristfälligheter, som gjorde, att det borde utdömas såsom icke lämpat till människobostad.

Men jag skall i detta fall stanna ett ögonblick vid inredningen.

Den bestod av tretton olika större och mindre möbler i detta trots allt lilla utrymme, och här bodde fyra personer. Det var först det nödvändigaste: sängen, sedan det näst nödvändigaste: chiffonjé med klädlådor, så skänk för porslin etc., kommod för tvättfat, så symaskin, så slutligen vanliga pinnstolar, så en korgstol, rummets elegans, blombord och så stort bord mitt på golvet, så linoleummatta över golvet och så trasmattor på den. Vilka dammgömmor! Vilken anhopning! Inte en enda vacker sak, jag menar då inte lyx utan vackert proportionerad, vacker i form, vacker i färg. Möbelkram, färglöst, planlöst. Och ändå! Där var en alldeles bestämd hemtrevnad. Allting levde på något sätt, de omaka möblerna bildade en trivsamt familj, en för en hade de samlats dit, var och en var resultatet av långa års arbete, långa års sparsamhet. Inte tvivel om, att inte denna interiör på sitt sätt var sedelärande.

Den blev lärorik för mig också på ett annat vis. Jag hade

på den ganska betydligt förfallna herrgården fått fatt i en statdräng. Det var en lång, mager karl med de mest trohjärtade blå ögon och ett inåtvänt, betryckt utseende, och han hade visat mig väg till stugan. Där bodde nu pensionärerna. En gammal gubbe och en gammal gumma.

— Här har vi då så rart, så rart! sa gumman. Men du, Efraim, vände hon sig till den magre statdrängen, som, klädd i blåbussaronger och stövlar och med den glesa luggen i pannan satt på en stol, du har det väl inte för grant däruppe i skogen.

Jag började förhöra mig om, hur han hade det. Han hade ett torp om nio tunnland och skulle utföra två dagsverken i veckan vid herrgården. Tre barn hade han, och stugan var ett rum och kök, det senare tre meter långt och två meter brett, rummet fem meter långt och sex meter brett.

— Men vem är det, som vill ha reda på allt sånt? undrade gumman, och jag klargjorde det för henne.

— Och Herre Gud! slog hon ihop händerna, och nu kom det. Det gamla parets stuga *skulle* utdömas, och hon hade trott, att jag var något slags överhetsperson, som kommit för att beordra utrymning av lägenheten.

— Ja, hjärtanes! ropade hon, då hon fått klart för sig, att det var det inte alls frågan om. Och nu blev det annat ljud i skällan. Ja, vet herrn, här är då så kallt och så dragigt och så uppruttet och eländigt, så det är rena skammen. Och gubben är då så full å rematist, så han nätt och jämnt kan hugga ved, och jag då, ja, herrn ser väl själv, hur krokig jag är, och jag kan inte bära det allra minsta oppför en trappa, inte.

— Och det har ni dragit på er i den här stugan?

— Puh! Nee då! Visst inte! Nee, i statbyggnan på godset, där vi bodde. Där var det rent omöjellt! Ja, gubben, han har måst söka badort för rematisten, han.

— Och här fryser ni också?

— Ja, visst!

— Men varför är ni så ovilliga att flytta härifrån, då?

— Ja, men, goa herrn, tänk på det, vi är gamla och har

äntligen fått alldeles som vårt eget och får bo ensamma och sköta och pyssla med våra egna blommor och rabatter och höns. Får vi inte frysa lite då den tid, som är kvar, bara vi får ha vårt! Men du, Efraim, som har småbarn, det är annat för dig. Berätta för herrn, hur du har det, så folk får veta, hur en skogstorpäre här i Småland får slita och dra sig fram. Vad är det för skrälle till kök? Berätta nu för herrn!

— Ja! sa torparen och hängde ner den gamla slokhatten mellan knäna. Det e bare e lite håla.

— Och spisen i kammarn?

— Ja! Den ä öppen, och bå örmer (ormar) å rötter (rät-tor) kryp in genom den. Så för grant ä de då inte däroppe.

— Och kallt?

— Ja. Det ä väl de värste. För både dörrer och fönster e då urusle, de blåser tvärs igenom, så gardinerna står rakt ut för draget och lampa på bordet blåser ut.

— Ingen grund?

— Näe! Ho stå på bullerstenar. Och vattenspann fryser i köket, och maten fryser i skafferi...

— Var är skafferiet, då?

— I farstun, och där är det like kallt som ute. Och man får elde, så gnisterna står som en kvast ur skorstensmurn, till tie, elva på kvällen, och så måste man opp och elde klockan fyre på morron, för annars frys man ihjäl. Och värst är det för barna, då di e små, för när di vakne på morron, så ä fingrarna stelfrusne på dom.

— Aj, aj! Stackars ungar!

— Jaa, det är då inte för grant, inte!

— Men har ni inte sökt reparera?

— Joo, visst! Men va förslå det?

— Har ni inte sökt förbättringsbidrag, då?

— Joo, visst!

— Nåå?

— Jo, han inne i stan, som stå för, han låvte, det skulle bli. Men inte ha jag hört av nå.

Där stod eller satt jag, hjälplös, maktlös. Denne gubbe och gumma, som inte ville ha det bättre, som begärde att, vär-

kande av reumatism, få sitta kvar i kylan och draget, bara för att slippa ifrån kaserneländet och få sluta sina dar i ensamhet och ro bland sina blommor och höns. Och denne torpare, som inte kunde få det bättre utan som måste upp fyra om mornarna och blåelda för att inte barnens fingrar skulle förfrysa.

Folkhemmet Sverige!

Jag lovade torparen att underrätta och påminna vederbörande inne i stan. Jag undrar, när jag nu sitter och skriver detta, hur min påminnelse verkat.

Och när jag tog farväl av gubben och gumman, förstod jag litet mer av deras psykologi, som jag redan mött och som jag i fortsättningen skulle möta.

Det var många krokar i ringdansen. Lika litet som man av stugornas yttre kunde döma om deras inre, lika litet kunde man av orden döma om de *verkliga* känslorna och tankarna.

Problemet Sverige vart mer och mer intrikat.

§ 5. Ett telefonbud.

Nu skall jag berätta historien om »statsministern» och leguminoserna. Men först om ett telefonbud.

Från gubben, gumman och den stackars torparen gick färden vidare söderut. Det väldiga småländska höglandet med blånande åsar, mossar och myrar, granna tallmoar och vanskött granskog dansade förbi, nybyggda samhällen likaså, det ena efter det andra, överallt byggdes det, och när jag såg en cirkelsåg eller en lokomobilsåg dyka upp i skogskanten, omgiven av smörgula brädstaplar, då visste jag, vad det betydde: samhälle i närheten, nya hus, nya hus, nya hus.

Och de behövdes. Ty titta på bild 10. Det var Lort-Sveriges drabanter längs vägkanten, gråa som 1808—09 års utsvultna, dödssjuka soldater på återtåg för ryssen.

Så kommo vi till den stad i sydligare delen av landskapet, som skulle bli nattkvarter. Jag ringde upp provinsialläkaren, som strax ställde sig till disposition, fast kvällen redan var framskriden.

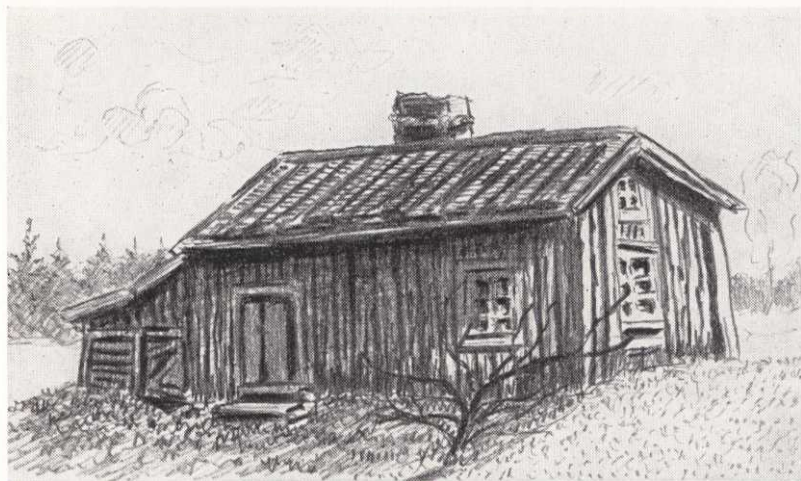

Bild 10. Landsvägsdekoration. Småland.

Men hela färden från samtalet med kommunalmannen uppe i norra Småland hade jag haft en tanke malande i huvudet på mig, och när jag resonerat en stund med denne provinsialläkare, klämde jag fram med den:

— Säg, doktorn, sade jag, jag är rädd för att jag gjort en kapital dumhet!

Och så berättade jag om mitt försök att få prästerna med i denna undersökning samt de upptäckter jag gjort. Han lyssnade på mina ord. Sedan sade han bara, nästan brutalt, och slog ifrån sig med handen:

— Koppla av hela sällskapet! Dom vet ingenting och vill snarare stjälpa än hjälpa allt som görs att förbättra förhållandena för folket.

Jag ringde upp Radiotjänst och Löf, som hade korrespondensen för resan om hand.

— Du får skriva återbud till alla präster! sade jag.

— Varför det?

— Dom vet ingenting.

— Kors! Men det kan vi inte säga.

— Nej, det kan vi inte. Du får säga, att materialet är så stort, att jag inte hinner med dem. Det är förresten sant. Jag måste tyvärr ge återbud till några läkare också. Jag hinner inte. Jag blir i alla fall försenad.

— Jaha. Då skriver jag. Fast vi får nog bereda oss på, att det blir obehag.

Så blevo prästerna avkopplade. Detta är den sannfärdiga historien om hur det gick till och vad det berodde på. Och jag är beredd att ta på mig det klander, som tillkommer mig. Må de i sin tur ta på sig det klander, som tillkommer dem.

§ 6. »Statsministern» och leguminoserna.

Så följande morgon bar det i väg ut med doktorn och en kommunalman, och sedan jag nu definitivt avkopplat prästerna, kände jag en stark lättnad. Och nu kom avundsjukan i all sin glans. Men även något nytt, som gav ännu en fasett av Lort-Sverige.

— Hurudana är förhållandena här i denna trakt? började jag förhöret med de båda herrarna.

— Befolkningen här, sade den jovialiske doktorn, står sig gott och bygger hemskt. Sen man byggt tillräckligt hemskt, begär man anslag, och bara en börjat, fortsätter by efter by, socken efter socken.

— Varifrån får man byggnadsritningarna?

— Det är hemmaritare, sockenritare, Gud hjälpe oss! Små sockenbyggmästare! Och det blir därefter. Men bättre än förr blir det i alla fall. Och det är den välsignade avundsjukan, som hjälper oss. Så låt oss lova och prisa och säga: tack, gode Gud, för avundsjukan.

— Kan doktorn ge exempel på den?

— Så många som behagas och mera till. Det går till på följande enkla sätt. När jag kommer ut i bygderna, låter det så här överallt: Jag ska säja doktorn det, att det ä då inte rättvist, att Andersson i Gråarp ska få bidrag före mej,

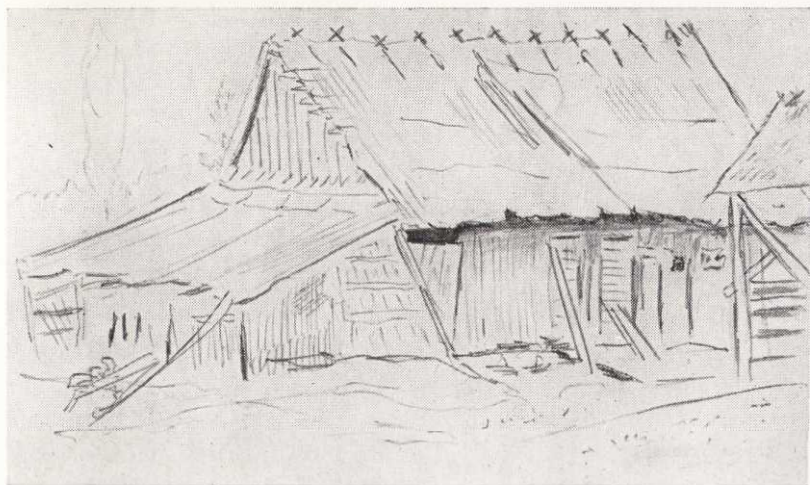

Bild 11. Ekonomibygnader. Småland.

för jag har mycke fler ungar än han, och min gumma dog i lungsot. — Eller så här: Kan inte han, doktorn, skriva åt mej, så att jag får före Jonas i Myrtorpet, för si, jag har inte sånt medhåll i hälsovårdsnämnden som han. — Jag ska säga: det är den där avundsjukan, som kommer att rädda Sverige! Vi har inte förstätt att sätta värde på den förr, men nu har vi kommit underfund om, vilket ovärderligt nationellt kapital den är. Ätminstone har vi provinsialläkare och hälsovårdsnämnderna gjort det. Vi ska plocka fram litet illustrationsmaterial.

Det kom.

Genom en sandig tallmo dunsade vi ner på en liten skogsglänta. Där bodde en arrendator.

Vi stannade på en sandplan, där det låg några spridda hus. Titta på bild 11: ladugård, som han just lämnat för en ny.

— Vad lever mannen på? frågade jag.

— Han har i folkpension och barnunderstöd en 1.500—1.600 kronor utom vad han får ur stället.

Vi gingo in. Nere var det kök, två rum och en låst dörr.

— Kan den inte öppnas? frågade jag.

— Jo, vars! svarade mannen, en mager typ, med vattenblå ögon, gulaktig hy och sandgrå hängmustasch. Han öppnade. Tablå! Det var »finrummet»! Med ekmöbel, schagg, nysilverbricka etc. Och halvneddagna gardiner.

På övre botten funnos ett kök, ett större rum och en skrubb. Däruppe voro de tolv barnen inhysta, sju i det större rummet, två i köket, tre i skrubben.

Men finrummet nere, som var störst, stod låst. Mitt inne i skogen. Det var den hemliga skatten. Det var motsvarigheten till stamtavlan i trappuppgången på de grevliga och baronliga slotten. Det var familjens själ. Det var barnens arv. En gång skulle de kunna gå ut i världen och väcka avundsjuka genom att kunna säga:

— Hemma hade vi sal!

Så som samhället alltjämt är konstruerat, all världens s. k. demokrati till trots, förstår man dem.

Nå, hur levde och bodde nu dessa människor? När vi kommo, hade frukosten tydligen just avätits i köket. Det var naket. Huvudmöbeln var ett stort träbord med vaxduk vid det ena av de två fönstren, mitt emot spisen. Mitt på bordet ett stort plåtfat med litet mjölk kvar, en stor halvuppskuren rågbulle, brödsmlor och äggskal. På något sätt föreföll det som att titta in i en rävkula.

Runt bordet hängde, stodo, sutto ungar. Tre voro klädda i klarröda trikåtröjor, de övriga i gröna eller blå bussaronger, den minsta hade modern, en liten grovbyggd kvinna med håret nerfallet kring huvudet, vid bröstet.

— Hur gammal är den äldsta? frågade jag.

— Sexton år.

— Och den yngsta?

— Tre månader.

— Vad har dom egentligen kommit i för ordning, då?

— Först fem stycken, som vanligt. Sen kom trillingar. Det är dom där, i röda tröjorna. Och så fyra på det.

Och gott leende pekade den stolte fadern på en i högen:

— Den där, det är statsministern.

— Statsministern?!

— Per Albin, ja! För jag ville komma ihåg, när han blev statsminister, och det kan man ju inte minnas. Men hur gammal pojken är, minns man ju, och han blev född, just då Per Albin blev statsminister. Och den där, han föddes, då jag började odla leguminoser, så då vet jag, hur länge jag hållit på med det.

— Så i själva verket är det rasande praktiskt med så mycket barn?

— Ja, inte är det nå fel med det, för glädje har man ju av dom.

Vi togo farväl och fortsatte.

— Det var ju relativt snyggt! sade jag till doktorn.

— Ja, för all del! svarade han. Nu har jag varit här i tjugotre år som provinsialläkare i detta stora distrikt, jag skulle kunna säga som provinsialläkare, för det är att åka jämt, natt och dag. Men så känner jag också folket och vet, hur det lever i djupaste vardagslag. Och jag får säga, att bostadsförhållandena förbättras stadigt. Och det beror, som jag säger, huvudsakligen på avundsjukan. Se nu bara på uppvärmningen av husen till exempel. Förr i världen var det öppna spisar, kakelugnar och järnspisar. Nu? Ja! Nu har man börjat med värmepannor, och nu går det fram som en epidemi. Och här finns ju gott om skog och avfallsvirke, och så blir det inte så dyrt.

— Möbleringen, då?

— Ja, samma historia. Här finns på orten tio rätt så stora möbelfabriker, och ungdomarna, som sätter bo, kan numera köpa ordentligt från början, och det gör dom.

— Renligheten, då?

— Badmöjligheterna är ju små, men det börjar odlas

bastu, om jag så får säga, och börjar en, så ska alla ha. Det är den välsignade avundsjukan igen.

— Ohyran, då?

— Ja, det är ett kapitel för sig. Om man skall börja från början och gå igenom ordentligt, så kan man ju börja med den lilla loppan. Den är ganska sällsynt numera. Ser man ett exemplar, så blir man, om inte glad, så åtminstone överraskad. Det är precis, som det hade gått en farsot över de små kräken, dom är slut. En loppceirkusdirektör skulle inte kunna få ens sitt årsbehov av sina små, hur säger man, små aktörer.

— Och vägglössen?

— Ja, värre är det med vägglössen. Det finns ju på ett och annat ställe, men dock inte så mycket. Jag kan förresten berätta en lustig historia från en cyanvåtedesinfektion, som jag gjorde för några år sedan. Jag kom till en torpstuga, där dom inte hade bott på ett par år, och jag sa till dom: »Var har ni lössen?» »Ja, lyft på tapeten, så får han väl se.» Jag lyfte på tapeten, men jag såg inga löss. »Ja, men tapeten är ju grå, se efter, vad som är på väggen där.» Då var det löss alltihop! »Ja, men», sa jag, »hur kan dom leva, dessa löss?» »Jo, det är ingen konst», sa dom på småländska, »di äter hinann.» Det betyder på svenska, dom äter varandra. Men dom är borta nu, i stor utsträckning i alla fall. Det sägs ju, att cyanvåterökning är dyr, men är det mycket löss, så måste man kosta på sig det. I alla fall.

— Men det går framåt.

— Det gör det.

— Är det inte någon alldeles specifik iakttagelse doktorn gjort under alla dessa år i samband med bostäderna?

Nu kom det nya.

— Jo, det är det. Vi har en mycket allvarlig svårighet inte bara här utan på hela svenska landsbygden, och det är svårigheten att få plats på vårdanstalterna för våra sinnessjuka. Och den saken måste ses i samband med bostadsfrågan. Det är nämligen så ställt, att är hemmet riktigt snuskigt och uselt, då är det en regel så gott som utan undantag, att det

också är dåligt beställt med deras själsförmögenheter, som bo i dessa usla bostäder.

Här fick Lort-Sverige med ens ett hisnande och hemskt djupperspektiv.

— Och där måste en sanering till stånd! Det är inte bostäderna, som är den primära frågan. Det är människorna i bostäderna. De två faktorerna kan aldrig skiljas åt. Och den mänskliga faktorn är den avgörande.

— Då menar doktorn, att avundsjukan är ett hälsotecken? De sinnesslöa nå inte ens så högt.

— Precis!

— Och det finns gott om själsligt undermåliga på Sveriges landsbygd?

Han slog ifrån sig med handen, och nu var han djupt allvarlig.

— Massor, massor, massor! Det är det, som är det allvarliga.

— Tillhörde folket nyss den kategorin?

— Nej, Gud ske lov. Och inte den vi nu kommer till heller! Studera honom! Jag ska dra in dom i samtalet. Pass på nu!

En småländsk rödlätt jätte mötte, då vi kört upp bilen på en kortsnaggad gräsgårdsplan, därifrån man hade en vid utsikt över en odlad myr. Han hade fått förbättringsbidrag och förvandlat en kåk om kök, ett stort och ett litet rum till en »villa» om två ordentliga rum, kök och rymlig tambur nere samt skafferier, som tillbyggets köket, och två stora rum och hall uppe. Ordentligt möblerat, snyggt och fint, med vatten, slask och värme. Nya tiden. Men ladugård, stall och övriga ekonomibyggnader voro ännu dåliga. Det vill säga, i själva verket hade han börjat i fel ända, och där fick avundsjukans väsen också en belysning.

Han tog mig tydligen för en person med makt, så han vände sig till mig med orden:

— Ja, nu, när det här gillas, så tycker jag, jag kunde få av staten till lagårn!

— Hå, hå! Hå, hå! Moberg har ju redan fått, skrattade

då doktorn. Det får väl töva lite nu. Tänk på dom här bredvid. Dom har tolv barn. Hur många har Moberg? Tie?

— Åh nej, elva är det allt! Och är det bara det, så nog tör jag kunna ordna, så dom blir efter. För nog tycker jag, att jag ska komma före dom.

Doktorn blinkade åt mig. Och tillade, vänd mot mannen:

— Men *dom* har det dåligt.

— Jaa! Si, det bero möe på, hur folke ä på törpa (torpen) å, ska ja säje. Och mest på kvinnan.

— Det där var ju en bra gård! sa jag till doktorn, när vi voro på hemväg. Och nu fick jag verkligen avundsjukan klart illustrerad. Och nog var den gubben klok. Men en sak. Det är så naket kring husen. Inga blommor, ingenting, bara kala backen.

Då sade kommunal mannen:

— Det beror på, att husmodern inte har tid, inte heller männen. Och extra arbetskraft är för dyr. Fruktträd däremot. Det ger pengar. Därför finns det gott om frukthagar i Småland men smått med blommor.

— Är det svårt att få arbetskraft till jordbruket här i Småland?

— Både till jordbruket och till hushållen. Läget börjar bli förtvivlat. Och även det berör bostadsfrågan.

Därmed var jag från avundsjukans enklare monument: Ekeveken över på dess högre och allvarsammare former.

§ 7. Kyrkan och avloppsdiket.

När Hedin och jag kommit för oss själva i vår bil och susade vidare söderut, sade han:

— Du vet, den där första, det var ingen dum gubbe, det!

— Hur så?

— Medan ni var inne, pratade han med mig en hel del. Och så sa han: ja, dom här bostadsförbättringsbidragen, det är rena skojet, det!

— Jaså! Hur så?

— Jo, du vet, han sa: dom där bidragen, det är bara storgubbarna, som tjäna på dom. Vi, fattiga, får ingenting.

— Jag förmodar han menade lagens bestämmelse, att ingen kan få bidrag, som inte själv kan tillskjuta 50 à 60 procent av summan. Så på sätt och vis har han ju rätt. Vi ska hålla ögonen på saken. Liksom också på frågan om arbetskraft till jordbruk och hushåll, som nu har börjat segla upp på allvar.

Det liksom kändes en fränare stämning i luften, när vi nu kommo neråt sydligaste Sverige. Jag kände igen den från jordbruksresan 1930. Snart hade vi skogsbygden bakom oss, där fanns det biförtjänster, på slättbygden ställde det sig annorlunda. Det var därför med yttersta nyfikenhet som jag, efter denna första signal, stannade i ett jordbrukssamhälle på gränsen mot dessa slättbygder.

Jag tror nästan, att detta var den dystraste punkten på hela resan. Här mötte jag nu för första gången på allvar ett av dessa tusende nya samhällen, som växa upp överallt i våra dagars Sverige, som varje bilist måste lägga märke till, då han ilar längs vägarna, och om vilkas inre förhållanden varje någorlunda vaken resenär måste fråga sig, hurudana de egentligen gestalta sig.

Det hette i den statistiska redogörelsen för bostadsundersökningen, som jag hade till grund för hela resan, att:

— Bostadskvaliteten genomgående förbättras med tilltagande industrialisering och urbanisering.

Det visade sig i detta fall, att ensamt urbanisering, det vill alltså säga samhällsbildning, icke tycks vara nog att åstadkomma *tillräcklig* förbättring, det fordras tydligen att båda faktorerna, alltså urbanisering *och* industrialisering, äro för handen, fast — det finns också exempel på, att icke ens industrialiseringen räcker till, nämligen om det industrialiserade samhället uppstått kring ett enskilt företag, där ledningen icke äger socialt förstånd, varom ett och annat i sinom tid längre fram.

Alltnog, det lilla landsbygdssamhälle, vi nu kommo till,

torde kunna tjäna som typisk illustration av svårigheterna i de hastigt uppväxande samhällena landet runt.

Det låg platt, utspritt över en enorm ytvidd, med en ytterst ful huvudgata, i sten, kantad av de banalaste butiker, biografer, kaféer, precis som överallt, och med ett enormt, fyrkantigt, ödsligt torg, prytt av nyplanterade träd, med en ny sjangdobel kyrka i ena utkanten och med ett lika sjangdobelt villakvarter för samhällets societet i den andra. Järnvägsstation, järnvägsspår mitt genom samhället, busstation och bilstation. Det var något av Klondyke eller Alaska över det hela eller kanske snarare av svenskbygd i The Middle West, som på så många andra håll i nuets Sverige. Opersonligt, dystert.

Och jag undrade just, hur doktorn i detta samhälle skulle te sig. Han var också i sin tur den kanske allvarligaste av hela uppsättningen. Det inte minst spännande med denna resa var att iakttaga de olika läkarna, dessa människor, som dag ut och dag in, att inte dessutom säga natt ut och natt in hade att vada bland sjuka, jämrande, tokiga och halvtokiga, döende och ångestropande; att se nya människovarelser födas, gamla utslitna slockna bort; att ständigt vara på spänn, kunna hjälpa, ingripa, trösta, lära, varna och hota; att syna kroppar eller själar, bostäder, fabriker, hela samhällen — och ändå kunna hålla själen i balans, humöret uppe och inte ge tappt, inte förlora livsmod, hälsa, förstånd!

Detta var nu en man av medellängd, klädd helt och hållet i svart, med gråblek hy, inåtvända ögon, oftast slutna bakom pincenéglasen, då han talade, låg röst och förefallande att aldrig i sitt liv ha lett. Men från hans inre utströmmade en sällsynt energi, och han var omvärd av ett dovt patos som en forntida mystiker. Han var av alla läkare på färden den, som kanske starkast representerade och typifierade läkaren som modern samhällsomdanare, som reformator, som revolutionär och som reorganisatör. Han ingav mig på en gång vemod, respekt och beundran.

Vi sutto i hans privata arbetsrum med en flaska vichy och ett par glas emellan oss, han talade med sin låga och dova

röst, större delen av tiden blundande, jag antecknande, vad han sade.

— I städerna, började han, förstår man inte, hur galet det verkligen är ställt på landet. Det är så ställt, kortast uttryckt, att gamla människor, människor på 60—70 år få leva i bokstavligt slaveri, bara därför att ungdomarna ger sig i väg in till dessa städer och till industrin. Mot denna bakgrund har man att se de hygieniska missförhållandena på landsbygden. Man *hinner* helt enkelt inte klara mer än det löpande. Och jag vill bara säga som min mening, att bristen, den alltmer växande bristen på ungt folk på landsbygden kommer att ytterligare förvärra dess hygieniska missförhållanden.

Inför detta ostridiga fenomen står vi provinsialläkare praktiskt taget ensamma i vår verksamhet för förbättrade hygieniska förhållanden, ja, jag kan säga, att vi i själva verket till och med har myndigheterna emot oss.

— På vad sätt, menar doktorn?

— Vi kan ta hälsovårdsnämnderna till att börja med.

— Det har klagats mycket från deras sida under färden hit, att de fått så mycket att göra genom den statliga bostadsförbättringsverksamheten.

— Jaså. Då kan jag upplysa herr Nordström om, att någonting mer hopplöst än hälsovårdsnämndernas årsberättelser existerar icke här i landet.

— På vad vis?

— På vad vis! Jo, på det viset, helt enkelt, att allting uppges som gott och bra och fullkomligt tillfredsställande, hur förhållandena än äro! Jag kan som exempel nämna fyra fall. Hälsovårdsnämnderna är, som herr Nordström vet, skyldiga att årligen avlämna rapport till provinsialläkaren. I dessa fyra fall svarade nu en dylik hälsovårdsnämnd: *ingenting!*

— Ingenting?

— Inte ett ord. Numro två svarade, att dessa årsrapporter voro: *onyttiga*.

— Det var starkt.

— Numro tre svarade, att de voro: *onödiga*. Och numro fyra, att de skulle svara, om Medicinalstyrelsen *befallde* dem. Annars ej. *Det* är hälsovårdsnämnderna, och jag tänker, att landets provinsialläkare tämligen allmänt kan vitsorda, vad jag säger. Herr Nordström kan ju föra frågan på tal under resans fortsättning.

— Ser doktorn någon bot för dessa missförhållanden?

— Naturligtvis. Det måste bli en ändring i hälsovårdsnämndernas sammansättning, så att de lära sig begripa sina skyldigheter men också sina rättigheter. Felet nu är, att dessa nämnder väljas efter partipolitiska synpunkter. Unga debutanter i kommunalpolitiken, som ska tränas, få numera börja sin politiska bana och göra sina första lärospån just i hälsovårdsnämnderna, i stället för att där skulle sitta klokt, erfaret och socialt ansvarskännande folk, oberoende av all partipolitik. Kort och gott: det hela måste omorganiseras. Vad som därför först och främst behövs är en ordentlig påkörare från högre ort. Och vidare: det måste bli bostadsinspektörer för större helhetsdistrikt, om här ska kunna bli någon reda, och slutligen: en sträng, ordentlig byggnadsordning inte bara som nu för städerna utan för alla samhällsbildningar, även alltså av icke stadskarakter. Annars kommer här förr eller senare, med den laglösa samhällsbildning, som nu pågår landet runt, att bli en katastrof.

— Är det något mer i samband med myndigheterna, som doktorn vill framföra?

— Ja, hela denna trafik med överklagande av hälsovårdsmyndigheternas beslut och förelägganden hos Kunglig Majestäts Befallningshavande. Hygieniska oegentligheter av ena eller andra slaget anmäles för provinsialläkaren, han beordrar ändring, men vederbörande klaga hos K. B., som remitterar till provinsialläkaren, vilken yttrar sig, så fattar K. B. beslut, så överklagas det hos regeringsrätten, och så tar det en evighet, innan något blir gjort — *om det ens, till sist, blir gjort*. Låt länsstyrelserna besluta.

— Har doktorn några av hälsovårdsnämndernas årsberättelser här, så att jag kan få se? Det vill säga, om jag får.

— Ja, med nöje!

Och det var lätt att konstatera riktigheten av doktors ord. Enligt dessa årsberättelser funnos uppenbarligen inga som helst missförhållanden i denna trakt.

— Gott! sade doktorn. Nu ska vi se!

Och så bar det i väg i bil ut i samhället. Medan samtalet pågick hade en ung kommunalman tillstött, och det blev nu vi tre, som tillsammans gävo oss ut på inspektion.

— Det utmärkande för detta samhälle, sade kommunalmannen, och jag förmodar för de flesta i landet är övergången från stora obekväma lägenheter, som man ärvt från äldre förhållanden, till små med moderna bekvämligheter.

— Och här som i alla andra samhällen är naturligtvis nybyggnadsverksamheten livligast i utkanterna?

— Just där ligger en av de största svårigheterna ur rent hygienisk synpunkt, sade doktorn. Titta nu här!

Bilen hade stannat, och vi stego ur.

— Titta! sade doktorn och pekade. Hela denna plats är fullkomligt platt, det finns praktiskt taget icke en höjning i terrängen och därmed ingen avrinning. Det gör avloppsförhållandena nästan förtvylade. Det är tekniskt synnerligen svårt och ekonomiskt omöjligt att leda bort avloppsvattnet. Samhället har inte råd. Och därmed blir det omöjligt att sätta in W. C. Får en W. C., ska alla ha. Det är klart. Det är den vanliga historien med avundsjukan. Men skulle det bli allmänt med W. C. i ett samhälle som detta, skulle läget bli fullständigt katastrofalt. Vart skulle exkrementen ta vägen? De skulle ligga kvar i terrängen, i dikena, överallt och förpesta hela trakten.

— Ja, vattenfrågan, då! sade kommunalmannen. Vi behöver bara tänka på svårigheten att få bakteriologisk undersökning av vatten. Det är ju ruinerande dyrt, enskilda har inte råd...

— Det skulle naturligtvis bekostas av allmänna medel! insköt doktorn.

— Ja, fortsatte kommunalmannen, här är det nu så, att ytvattnet rinner ner i de brunnar, som alla enskilda har...

— Vattenledningar, då? frågade jag.

— Finns inte!

— Inte vattenledning! Inte ordnat avlopp! Är det så?

— Ja, sade doktorn, där ser herr Nordström själv!

— När nu ytvattnet rinner ner i brunnarna, fortsatte kommunalmanen, vad blir följderna? Jo, att massor av folk i samhället säger: vi *kan* inte dricka vattnet ur våra brunnar. Så förpestat är det.

— Vad är då att göra? frågade jag.

— Ja, det är just det, som är frågan! sade doktorn. Där står vi nu, därför att, som jag säger, det inte finns en lika sträng byggnadsstadga för såna här samhällen som för städerna. Men hälsovårdsnämnderna! De förklarar, att allt är bra och i full ordning.

Han lyfte ansiktet, vidgade näsborrarna, sade:

— Lukta!

Jag drog in luften genom näsan, djupt.

— Sannerligen! Det luktar, det luktar . . .

— Det luktar skit! Helt enkelt. Var god och kom tillbaka hit i juli, så ska herr Nordström få känna. Men nu ska vi titta på något annat.

Bilen stannade vid en port. Den var låst. En ung man hade tillkommit, han sprang runt huset, och om en stund öppnades porten inifrån. Jag tittade in.

— Nej, sade jag, detta är jag skyldig rita.

Se bild 12. Det var, vad jag i förstugans mörker urskilde: en tvärbrant trappa, som högst upp delade sig i två stegliknande smärre trappor, en åt vardera hållet. Ett par trätofflor, en trasig sko vid trappans fot. Trappstegen halvt borttruttade, svarta av smuts, väggarna gråsvarta av smuts. En unken källarlukt.

— Vad är egentligen det här? frågade jag.

— Jo, det ska jag upplysa herr Nordström om. Det är ett hyreshus.

— Bor det folk här?

— Här bor folk. Och här bor barn.

— Vad för slags folk?

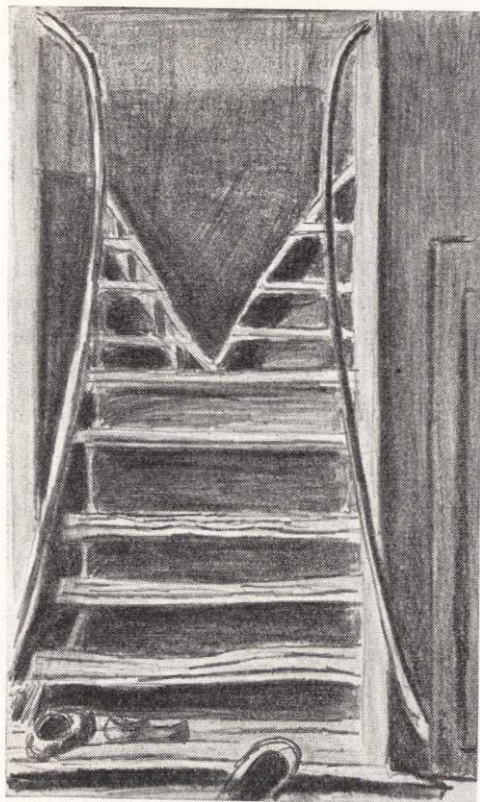

Bild 12. Trappan i hyreshuset, Småland.

— Fattiga stackare, naturligtvis. Arbetare etc. Och värden tar för en lägenhet om ett rum och kök i denna om icke moderna, så låt oss säga *aktuella* lägenhet, ty bostädernas kvalitet i landet är ju aktuell just nu, varpå herr Nordströms resa är bästa beviset, han tar, säger jag, för en dylik lägenhet en hyra av 16 kronor per månad, vilket betyder från 15 till 25 procent av hyresgästens månadsinkomst. Men hälsovårdsnämnderna säger: all bostadsinspektion är onödig och onyttig. Låt oss titta in!

Vi gingo runt huset, kommo uppför en gungande spång

över det, som en gång varit en bro, in i ett rum, som varit förstuga eller glasveranda och bestod mest av fönster, där var en spis inmonterad. Ingen förstuga, inget vindfång. Två rum, golvtilljorna hoppade under fötterna. En medelålders kvinna, som såg ut att vara hopplös livstidsfånge, brydde sig knappt om oss. Livet föreföll slut för henne.

Vi gingo ut på gården.

— Titta på det här uthuset! sade ciceronen, som tillstött.

Det saknade bakvägg. Det hade haft en, och det hade varit en brandmur, nu låg den nedramlad som en hög tegel och murbruk, och uthuset liknade Skogsfrun i så måtto, som det var ihåligt bak, men däremot saknade det varje spår av hennes tjusighet fram.

— Vi kör vidare! sade doktorn.

Bilen stannade på en gata mitt i samhället, en regelrätt, kullerstenslagd gata. Vi gingo uppför en cementtrappa till en gård, hörande till ett hus vid gatan.

— Titta! sade doktorn. En trappa, brant som en stege, ledde upp till övre botten. Utanför var en verandaliknande tillbyggnad, och ur dess innandöme stack ut ett plåtrör, som gapade över en stor tratt, vilken i sin tur bildade toppen av ett annat plåtrör, som gick ner till gatans rännsten.

— Övre våningens högst tillfredsställande avloppsledning! sade doktorn. Det luktar gott på gatan!

Men på gårdsplanen blommade fruktträden underbart. De föreföllo hånle.

— Vi kör vidare! sade doktorn.

Bilen stannade i stadens ena utkant.

— Titta! sade doktorn och pekade. Rätt ner i ett igenvuxet, grönt avloppsdike, där något liknande en pudding av döda råttor, disktrasor, potatis- och äggskal föreföll att jäsa för underjordisk spisvärme.

— Här är samhällets avloppssystem. Känn, hur det stinker redan nu! Tänk, om det blir en het sommar. Detta, herr Nordström, är ett samhälle på svenska landsbygden, nådens år 1938.

en tanke att resa sig över alla de andra, tanken på den stora festresan till Amerika för att fira Delaware-minnet! Varför inte i stället göra en mindre delegation och låta den resa hit?

— Och hälsovårdsnämnderna säger, att ingenting finns att anmärka! sade doktorn.

Då upptäckte jag med ens den sjangdobla kyrkan mitt över avloppsdiket ett stycke bort.

— Är den ny? frågade jag.

— Ja, alldeles.

— Vad kostar den?

— Över 200.000 kronor.

— Är det för att samhället ska vara lika fint som andra?

— Ja, precis.

Då noterade jag i min bok de två enda orden:

Kyrkan och avloppsdiket.

Tryckte mina ciceroners händer.

Och flydde.

KAP. V. Hos jordfolket.

§ 1. Maskinens medkänsla.

När vi så hade detta svenska modellsamhälle, årgång 1938, bakom oss och åter kände frisk skogs- och barrdoft inte bara i näsan utan i själen, sade Hedin:

— Du vet, jag måste skratta åt bilen!

— Hur så?

— Jag tror, han tyckte det var synd om det där samhället.

— Hur menar du?

— Hör du inte?

Jo, jag hörde som ett knackande och slamrande, liksom av ett spjäll, ur motorn.

— Du vet, jag tror han blev så förbaskad, så han sprack.

Och faktiskt: bilen var trasig.

— Det finns bara en sak att göra, sa jag, vi får sätta honom på verkstad i Malmö. Vi måste ha honom absolut pålitlig, vi har värsta delen kvar. För tänk, om nånting händer oppe i Lappland.

Så kom det sig, att vi körde direkt ner till Malmö.

§ 2. Ett litet fågelperspektiv.

— Vet du, vad som är huvudskillnaden mellan Skåne, Halmland och Blekinge å ena sidan, övriga Sverige å den andra? frågade jag Hedin, under det den socialt upprörda bilen hostade och snyftade och suckade och smågrälade oss ner till Malmö.

— Du vet, jag har aldrig varit i den här delen av Sverige

förr, svarade han. När jag kom hem från Amerika, hade jag bil, men då åkte jag från Göteborg upp genom Västergötland. Men ska det vara en huvudskillnad, så tänker jag det är, att Skåne, Halland och Blekinge är framförallt slätt.

— Ingalunda, min gosse! Det är klent med slätt i Blekinge, och Gud vet, om inte Västgöta- och Östgötaslätterna för att inte tala om Närkeslätten och vissa delar av Upplandsslätten är lika utpräglade som Skåneslätterna.

— Va är det, då?

— Bostädernas byggnadsmaterial.

— Jaså!

— Du förstår, vi har tre huvudmaterial i Sverige: trä, sten och korsvirke eller liknande. Träet representerar för landet som helt 89,6 procent, stenen 7,1 procent och korsvirket 3,3 procent. Minsta procenten sten och korsvirke har naturligtvis Dalarna och Norrland. Det är bara en halv procent för sten och en femtedels procent för korsvirke. Har du sett något korsvirkeshus däruppe? Nej, inte jag heller, som jag kan minnas. Däremot har naturligtvis Dalarna och Norrland högsta procenten trähus eller 99,3 procent. I Mälarskapen har man 96,6 procent trähus och bara 3,2 procent stenhus, det är förresten ganska anmärkningsvärt, tycker jag, då man tänker på alla slott, herrgårdar och så vidare.

— Korsvirke, då?

— Bara en femtedels procent, alldeles som i Dalarna och Norrland. Och ungefär samma proportioner är det för Vänerlandskapen, alltså västra Sverige, eller om du vill ha exakta siffror, så har den delen 97,8 procent trähus, 2,1 procent stenhus och 0,1 procent korsvirke, egendomligt nog mindre korsvirkeshus än till och med Dalarna och Norrland. Sen börjar procenten för trähus att sjunka i östra Götaland men håller sig i alla fall uppe i 96,9 procent, det vill säga till och med lite högre än för Mälarskapen, medan stenhusen representera bara 2,8 procent, det vill säga mindre än Mälarskapen, och korsvirkeshusen står i en femtedels procent, alltså samma siffra som för Dalarna och Norrland. Du ser, att praktiskt taget Norrland, Mellansverige och östra och västra

Sydsverige inte företer någon egentlig skillnad ur byggnads- materialets synpunkt. Men så kommer Skåne, Halland och Blekinge, och då är man med ens inne i en alldeles omvänd värld. Här sjunker trähusen från övriga Sveriges siffra 96 å 99 procent ner till bara 43,5 procent eller mindre än hälften, medan stenhusen stiger från de andra delarnas högst 3,2 procent upp till 36 procent och korsvirkeshusen från de andras femtedels procent till hela 20,5 procent. Det är ett annat land, och där har du huvudskillnaden mellan dessa de tre sydligaste landskapen och övriga Sverige klart och exakt an- given i officiella siffror.

Men det är en sak till, som är högst intressant, särskilt för oss under den här resan, och det är att jämföra husens ålder i de olika landsdelarna och nybyggnadsverksamheten. Och på det området ställer det sig så, att Mälardalskapen har högsta procenten gamla bostäder eller 91,3 procent, sen kommer östra Götaland med 88,5 procent, så Skåne, Halland och Blekinge med 87,5 procent, Vänerlandskapen med 86,7 procent och Dalarna och Norrland med 83,1 procent. Och nybyggnadsverksamheten blir därmed lägst i Mälardalska- pen med bara 8,7 procent, sen följer östra Götaland med 11,5 procent, Skåne, Halland och Blekinge med 12,5 procent, Vänerlandskapen med 13,3 procent och Dalarna och Norr- land med 16,9 procent.

Du förstår, av dessa siffror kan man dra en del slutsatser. För det första, att bostadstillståndet bör vara sämst i Mälard- landskapen, närmast i östra Götaland, som vi just passerat, för det andra, att det bör vara lite bättre i Skåne än vad vi sett hittills, men inte så bra som i Västsverige och norra Sverige, där det enligt siffrorna bör vara bäst.

Och nu ska vi se, om verkligheten ger siffrorna rätt eller inte.

§ 3. Socialvårdens personliga risker.

Under dylika förberedande samtal susade vi ner genom Skåne. Jag vet inte, om jag skall säga, att detta landskap är

det, som förefaller mig uppvisa den största pågående förändringen i landet. Det kan vara en inbillning, beroende på att man i Skåne, tack vare dess öppna horisonter, har vidare och helare överblick än på de flesta andra håll och att förändringarna därför framträda mera för öppen ridå. Det kan också bero på, att ingenstans drar sig bebyggelsen så intensivt fram till vägarna. Faktum är emellertid, att på de åtta år som gått, sen jag under jordbruksresan genomkorsade Skåne i alla riktningar, ha stora förändringar ägt rum i detta underbart vackra landskap. Den gången noterade jag den begynnande samhällsbildningen längs vägarna, skrev om den och mötte stark motsägelse. Nu ha alla upptäckt fenomenet, ty det går inte i längden att blunda för verkligheten. Men vilken bebyggelsefart! Snart är landsvägen från Kristianstad till Malmö, att icke säga från Sölvesborg till Malmö, en enda stadsgata, liksom landsvägen från Malmö över Höganäs upp till Ängelholm. Skåne utvecklar sig hastigt till en stor fyrkantig stad, där socknarna bli kvarter, vägarna ett gatunät, åkrarna trädgårdsland, skogarna parker och sjöarna dammar. Det kommer alltmer att bli likt den tätbebyggda engelska landsbygden.

Och det inte minst märkliga är, att tack vare denna nybebyggelse och de nya småvillornas standardtyp försvinner det traditionella Skåne totalt. Vad slutbilden av denna utveckling skall bli är omöjligt att säga.

Emellertid, en enorm transformation är det. Och hur tedde sig nu allt detta inifrån? Det var frågan.

Ja!

Jag sitter en glödhet morgon i det svala mottagningsrummet hos min förste skånske provinsiälläkare, en blond, smärt, högre, militäriskt rak herre med kommando i hela sitt väsen och som dess bakgrund en lugn, skånsk humanitet.

— Ja, säger han, när jag för en tjuugu år sen först började röra i bostadsfrågan, då var det i själva verket en mycket känslig sak. Bönderna här i Skåne är självständiga och mycket måna om sin värdighet, dessutom ytterst konservativa och fastvuxna i det gamla och traditionella. Dom tålde ingen

inblandning i sina privatförhållanden. Och det gick inte att på minsta sätt gå bröstgänges tillväga. Då kunde man få till svar: Det finns andra läkare.

— Doktorn menar, att det gällde patienter, med andra ord, att den läkare, som sökte få till stånd bättre hygieniska förhållanden, riskerade att mista hela sin praktik.

— Ja.

— Existerar dylikt fortfarande?

— Delvis. Särskilt på platser, där det finns gott om privatpraktiserande läkare.

— Det har med andra ord gällt och kan ännu i viss utsträckning gälla levebrödet för de tjänsteläkare, som gör sin plikt och känna sitt sociala ansvar.

— Det har varit så. Det kan vara så alltjämt, om icke kloket iakttages. Men i stort sett möter bostadsinspektionen numera inga svårigheter, i alla händelser icke samma svårigheter som förr. Det har börjat ingå i folks medvetande, att ändringar och förbättringar måste vidtagas, där brister kunna påvisas.

— Vad är det svåraste här i Skåne?

— Det svåraste är många saker. Vi har invecklade förhållanden här: växande städer, växande samhällen, olika, ofta mycket stora industrier, ett jordbruk, som genomgår en vidsträckt teknisk och ekonomisk förvandling, vi har stora gods med hela det gamla beståndet av urmodiga statbostäder, vi har hela egnahems- och småbrukarbebyggelsen. Men skulle jag för egen del säga, vad som är svårast, så tror jag, att jag skulle säga: vattenförsörjningsfrågan för den växande tätbebyggelsen liksom för städerna och avvecklingen av det gamla stathussystemet.

— Först vattenförsörjningsfrågan, då. Det är, som doktorn förstår, av ett kapitalt intresse för hela Sverige att få så att säga en förberedande inblick i, vad som väntar varje samhällsbildning, genom att höra vad det tätbefolkade Skåne har måst gå och nu håller på att gå igenom.

— Problemet är enkelt nog att ange. Brunnarna ger inte nog vatten, då de ska användas av allt fler människor, och

vattenbehovet *måste* tillfredsställas före allt annat. Utan ordnade vattenförhållanden inga samhällen, det säger sig självt. Följden blir den, att stora vattenledningsnät för flera samhällen: städer, köpingar, municipalsamhällen i förening måste komma till stånd.

— Är sådana projekt å bane?

— Ja. Malmö till exempel planerar att ta vatten från Ringsjön och Våmbsjön, och i detta nät vill en rad smärre samhällen komma med. Herr Nordström förstår själv.

Här hade jag nu svårigheterna från föregående olyckliga samhälle uppe igen, men i stor skala. Och här måste och skulle de lösas. Detta gav den rätta bilden av Skåne av i dag. Icke storkens poetiska Skåne. Men vad som mera var: människornas.

— Nå, och de gamla stathusen?

— Ja, det har, som herr Nordström säkerligen vet, länge varit den mörkaste fläcken i den skånska bostadsfrågan, men jag kan säga, och det är skönt att kunna göra det, att väsentliga förbättringar på senaste tiden blivit gjorda och alltjämt hålla på att göras. Fast mycket, mycket återstår ännu, innan tillståndet blir verkligt tillfredsställande.

— Görs det nånting från statarnas eget håll?

— Lantarbetarefackföreningarna har utfört en hel del gott arbete, men tyvärr har dom inte alltid tillgång till kunnigt och omdömesgillt folk, som kan ta, vilket är *absolut* nödvändigt, rent fackmässigt på problemet. Det gör, att dom stundom, kanske inte så sällan, hugger i sten, men det är i alla fall i stort sett inte annat än gott att säga om deras verksamhet.

— Vad anser doktorn vara det värsta i hela denna fråga då?

— Ja. Jag tror, jag måste säga fukten. Skåne ligger ju mycket öppet för vind och nederbörd, jorden är tung och lerig, inte sandig som på så många andra håll och lätt genomsläpplig för vatten...

— Och grunden?

— Ja, den är ofta mycket otillfredsställande.

— Enligt statistiken skulle cirka 13 procent av alla un-

dersökta lägenheter i landet ha golvet direkt på marken. Det skulle alltså vara riksmedeltalet. Men för Skåne, Halland och Blekinge skulle siffran vara nära 20 procent eller vart femte hus.

— Jag har inte sett de siffrorna . . .

— Nej, dom är ännu inte publicerade, såvitt jag vet, jag har dem från Medicinalstyrelsen.

— Jag känner ju inte till, hur det är på andra håll. Men att det är bedrövligt på många håll här i Skåne, det är ofrånkomligt. Herr Nordström förstår. Skåne är ett gammalt feodal- och jordbruksland, och jordbruksarbetet har drivits ända till våra dagar enligt gamla metoder, alltså med en kår jordbruksarbetare, bundna, låt oss säga kasererade vid godsens i väldiga stenglängor. Det har varit dels tegelhus men även en icke ringa procent gråstenshus. Skåne är ju åtminstone relativt fattigt på skog, träet är dyrbart och icke så motståndskraftigt mot fukt och röta som sten. Ur leran har man fått billigt tegel, och även gråstenen är ju billig och dessutom varaktigare än något annat byggnadsmaterial. Det var med andra ord mest ekonomiskt att bygga dessa kaserner av sten, bortsett nu från eldfara genom åskan, som ju alltid härjat svårt i detta som alla andra slättland. Hygien var ett okänt begrepp, då dessa kaserner byggdes. Vad man tänkte på var huvudsakligen två krav: att inrymma så många som möjligt på minsta möjliga utrymme och att hålla dem varma så billigt som möjligt. Bränsle är ju också dyrt. Följden blev bastanta murar, i regel små rum, låga i tak och för vår tid obegripligt små fönster. Och på det sättet uppnådde man ett resultat, som faktiskt blev precis motsatsen till det eftersträfvade. Man fick mörka, kalla, fuktiga bostäder, bostäder där smutsen inte syntes i det eviga skumrasket, där solen aldrig trängde in, där fukten rann i strömmar av väggarna, där mögel hopade sig efter golvet och där trägolv skulle ruttnat, och kanske därför inte minst nöjde man sig sig med golv av hopstampad jord, stensatt med vanlig kullersten.

— På sina håll, skulle jag tro, att man kan finna det. Tegelstensgolv finner man i stor utsträckning. Mot detta tillstånd är det man nu kämpar.

— Och resultatet?

— Att man dels bygger om de gamla stathusen . . .

— Hur?

— Jo, från att de rymt 8—10 lägenheter, kunna de nu rymma 4—6, var och en med egen förstuga, så att de forna stridigheterna i förstugor och på förstubron kommer bort och trivseln blir större. Vidare bygger man nya stathus om ett par lägenheter, och det allra modernaste och naturligtvis riktigaste är, att man bygger enfamiljshus. Men, herr Nordström förstår, det kostar pengar . . .

— Och godsens ekonomi är inte den bästa!?

— Allt annat än den bästa. Fast, det finns ju förmögenheter ännu.

— Och förhållandena i dessa nya och förbättrade hus? Ventilationen till exempel?

— Tyvärr alltjämt bristfällig, fast bättre än det varit.

— Ohyran?

— Den är faktiskt, tack vare värmeledningarna, värre i staden än på landsbygden. Men just i de *gamla* stenhusen på landet var det ofta ohyggligt, och upprepansat är det ännu inte. Men det finns en sak, som jag särskilt vill fästa uppmärksamheten på, och det är *flugorna*. Det är ett av de svåraste hygieniska problem vi har att brottas med i ett så utpräglat jordbruksland som Skåne, och det har förefallit fullkomligt omöjligt att lösa. Nu har man emellertid börjat göra så, att man i gödselstackarna lägger kogödseln *ovanpå* hästgödseln, för det är en gammal erfarenhet, att flugorna inte går i kogödsel. Vidare har man satt i gång med att införa spetsiga ångrör i gödselstackarna och blåsa igenom hela härligheten med het ånga, och följderna är, att fluglarverna flyga omkring i ett vidsträckt bälte — döda!

— Skulle doktorn vilja sammanfatta sin syn på hela detta bostadsproblem?

— Då skulle jag, just med tanke på en ostridig efter-

blivenhet i Skåne, vilja säga, att *skötseln* av hemmen är minst lika viktig som anskaffandet av nya bostäder. Jag menar då framför allt, att husmodern måste ägna sig, måste beredas tillfälle att ägna sig uteslutande åt hemmets skötsel och vård. Får man ett nytt, hygieniskt fullt tillfredsställande bostadsbestånd och riktig hemskötsel, så kommer nämligen mycket, som nu är ytterst kostsamma välfärdsanordningar, att försvinna, jag menar allt, som både samhälle och enskilda måste kosta på sig att bota i form av tuberkulos, reumatism, njursjukdomar etcetera.

— Doktorn menar, att husmödrarna icke längre skulle tillåtas delta i jordbruksarbetet, alltså i lagård, på betfält och så vidare?

— Just det. Som det nu är ordnat, är det omöjligt att begära ordentligt skötta hem, åtminstone här i Skåne. Husturna tillbringar halva sitt liv om inte mer utom hemmet, i kostall, i betfält etcetera, för att bidra till familjens uppehälle och kommer ofta upp till samma penninginkomst som mannen. Men sedan, om herr Nordström betänker, vad det innebär, sedan, när detta förtjänstarbete är slut, då kan hon inte som mannen lägga sig på sängen eller sätta sig och röka en pipa på bron, utan då skall hon sköta hemmet: koka mat, bädda, städa, bära vatten, sköta barnen . . .

— Slaveri!

— Rena, oförfalskade slaveriet. Och man förstår, hur hemmen under dylika förhållanden *måste* bli.

— Då menar doktorn, att det rent nationalekonomiskt vore en affär att ta bort kvinnorna ur eget förvärvsarbete, därigenom att de högre kostnaderna i form av mer arbetskraft och högre löner för karlarna, som denna förändring måste medföra, skulle mer än kompenseras genom de minskade utgifterna för samhälle och enskilda för nuvarande sociala välfärdsanordningar, sjukhus, sanatorier etcetera.

— Ja. Det är min åsikt, och jag tror det är en åsikt, som har fog för sig.

Varpå han reste sig och sträckte ut handen:

— Ja, jag hör bostadsinspektrisen ute i tamburen. Då tar

hon herr Nordström ut på en runda, och så råkas vi som överenskommet klockan ett.

§ 4. Societetens offerväsen.

Bostadsinspektrisen var en stor, lång, kraftig dam med klara, gråblå ögon, redig, vänlig, bussig. Jag tycker om dessa yrkeskvinnor, som ta sitt jobb på allvar och kunna sina saker. Det kunde hon. Hon sade icke så mycket, men det hon sade gav exakt besked.

Radiobilen var trasig. Hedin övervakade den i Malmö på Volvos service. Jag hade måst förhyra en taxameterbil, och i den bar det nu i väg ut till det okända Människo-Skåne.

Jag satt och tänkte på, vad doktorn berättat om riskerna för läkare att söka göra det bättre för dessa människor, då inspektrisen gav chauffören order att köra upp för en knagglig, stenig, gropig väg.

— Det är inte bara permanentade bilchausséer ändå, här i Skåne! sa jag.

— Ah, nej! svarade hon. Det kan minsann va dåligt nog.

— Och vart ska vi nu?

— Till X-slott.

— Grevinnan Y.

— Ja! Men inte till grevinnan utan till hennes pensionärer.

— Det börjar bra! tänkte jag, ty grevinnan Y. var en både väl känd och välkänd dam, med i allt som hette kultur, representation, hembygdsvård, Röda Kors, ambulans, konst, litteratur, musik, sällskapsliv, insamling till nödlidande, till fattiga barn i Norrbotten. Kort sagt vad man menar, då man säger: societet.

Bilen körde in bland några buskar vid sidan av vägen, som under regnperioden inte gärna kunde vara mer än ett bottenlöst dike. Några grå stenlängor och ett par byggnader, också av sten, som föreföllo att hålla på sjunka långsamt ner i förgängelsen som kistan i ett krematorium, ehuru ej höljda av blommor utan av smuts, omgävo mig, då jag steg ur bilen.

Det första jag gjorde var, att jag höll på snubbla över något, som verkade en maskerad björngrop.

— Va är det här? frågade jag.

— Brunnen.

— Brunnen, som dessa pensionärer får sitt dricksvatten ur?

— Ja.

Det kom lite för hastigt det hela. Och nu tillkom ytterligare något annat. Jag hade tittat efter det berömda slottet, men det låg bakom en ogenomtränglig mur av vårljus bokskog, vilken reste sig obönhörligt på ett par hundra meters avstånd.

Det som tillkom var en lukt. En underlig, en nästan synlig lukt, så kompakt och genomträngande var den, men samtidigt en hart när obeskrivlig lukt. Dock samlades alla dess spektral-lukter i ett enda prisma, ett enda ord: snusk. Och lukten kvalitet samlades också i ett enda ord: stank. Jag förstod först inte riktigt, vad det var. Denna stank hade nämligen samma underliga egenskap som liklukt att så att säga smyga sig fram och liksom långsamt, gradvis underminera luften. Den kom inte, som till exempel biffsteksos, frejdigt och rakt på sak. Nej! Först skickade den fram en liten rekognosceringspatrull, sen en lite större förbindelsepatrull, sen ett litet avantgarde och sen kom hela huvudstyrkan vältrande som tyska invasionsarmén i Belgien år 1914. Först nosade man till ett tag, så blev näsan lite orolig, så vaknade medvetandet av att man hade nånting fientligt omkring sig, och så med ens kände man, att man var hopplöst omringad. Denna stank stod gärna på lur i lä av en knut, och det var, när man rundade den, som proceduren började.

Vad var den sammansatt utav? En mängd olika vapenslag. Det var gödsel, solstekt och färsk, torr och lagrad, urin, människoexkrementer, sedan årtionden, kanske århundraden uringenompyrd jord, uringenompyrt murbruk, uringenompyrt trä, det var lukt av djurkroppar, av seltyg, av människo-utdunstning. Det luktade häst, ko, får, svin, höns, anka, gås, människa, det luktade lite spannmål, lite gammalt mjöl, lite

kli, en hel del »melass», alltså avfall från sockerfabrikerna, det var en lukt, som på en gång var söt, fet, sur och kvaljande.

Detta var en andedräkt som ur underjordiska grottor eller ur jordkulor.

Och vad jag nu fick se och träda in i var i själva verket en blandning av grotta och jordkula. I en lägenhet om ett rum, finrum och kök bodde ett par gamla pensionärer under slottet, en gubbe och gumma, bägge i sjuttioårsåldern. Jag anslår kökets djup från tröskeln till en och en halv meter, dess längd till två meter. Dess takhöjd till 1,80 meter. Innanför detta kök en kammare, cirka två meter bred och tre och en halv à fyra meter lång. Och lika låg.

Inget vindfång, ingen förstuga. Man steg ur luften eller stanken ute direkt och oförmedlat över till stanken inne. Köksgolvet var kantställda tegelstenar, belysningen kom från dörren och ett fönster, cirka en fot brett och en och en halv fot högt. Mitt för dörren en svart spismur som i en gammal smedja, till vänster om den en vanlig stege upp till en vind, svartgrå väggar av murbruk, golvet nästan jordfärgat av smuts, några obeskrivliga köksattiraljer, en diskho, absolut lik en mindre svinho, en kolhög på golvet. Det var köket.

Kammaren hade ett fönster, något större än det i köket, och det var knappt att ljus kunde tränga genom dessa gröngrå, nersotade, nerflottade, nerdammade kvintaglas och smutsiga gardiner till golvet, jag minns inte nu om av trä eller tegelsten men lika ingrott med smuts som köksgolvet, en möbelinteriör, närmast påminnande om en gamla tiders skomakarverkstad: litet lågt bord vid fönstret, låga stolar, lump överallt. Och hela rummet mörkt som under jorden. På en säng, överdragen med en järngrytsgrå filt, förmodligen en gammal hästfilt, låg på rygg en utmagrad gubbe med skinnen, rödflammigt och i kaviteterna grönt, smetat till kraniet, munnen ett svart hål, det glesa, grå håret i testar smetat till en febevåt huvudsvål och ögonen glasartade och vidöppna som på en död eller en döende på ett fältlasarett efter ett gasanfall i krig.

Vid fönsterbordet en liten, liten hopsjunken tandlös gumma i smutsig schalet, ett ansikte som en gammal bortkastad, nerskrynkad brun påse, två små bölder i stället för ögon. Brunsvarta fingrar som av råttor avgnagda rötter.

Lukten inne var en sammansättning av den förut beskrivna skånska andedräkten, tillsatt med fotsvett, kolos, matos och skarp medicin, närmast bly- eller mässingsvatten. Ett stängt, mörkt finrum fullbordade det hela.

Jag stod fullständigt slagen. Mot detta var ju, vad jag sett längre upp i Sverige, ingenting. Det här, det var inte *Sverige!* Det var sådant snusk, sådan fattigdom, sådant elände, som endast världens stormakter och ledande kulturstater hade råd att hålla sig med, men som en liten fin och om sitt anseende, sitt renommé ytterst noggrann diversehandel som Sverige fruktade som pesten för sitt goda affärsryktes skull.

Men här var det i alla fall.

Den förträffliga inspektrisen talade med gumman, som lyfte en liten flaska från bordet. Jag förstod av inspektrisens ord, att det gällde gubben, som var sjuk, men av vad gumman sade, begrep jag icke ett ord. Och när gubben rosslade fram någonting, förstod jag det lika litet.

Jag kunde inte stanna i denna stank, jag måste gå ut. Strax efter kom inspektrisen. Hon förmådde uppenbarligen inte heller. Gumman kom efter i dörren, och där fotograferade jag henne. Man ser till och med på fotot hennes tandlösa mun, man ser hennes lappade förkläde, hennes döda ansikte, och man kan se lite grann skymta av husets förfall.

Jag bara tittade på inspektrisen.

— Åh, ja, det är dåligt! Det finns många såna.

Och skakade allvarligt på huvut.

Kanske ett par hundra meter från denna stinkande håla låg slottet och bodde grevinnan.

Här hade jag en bild av societetens offerväsen, bättre hade jag aldrig sett.

Grevinnan *var* en fin dam och en god människa. Hon hade låtit reparera statbostaden alldeles intill så gott slottets eko-

nomi tillät. Men den tillät icke så mycket. Hon måste representera, hon måste synas, hennes namn, hennes slott, hennes ställning fordrade det av henne. Vad skulle ett land utan överklass vara, utan ett helt skikt människor, som hade slott, parker, gamla dyrbara möbler och tavlor, underbara smiden i guld och silver, ovärderliga tavlor, väldiga bibliotek? Vad skulle andra länder tänka om ett sådant land? Vem skulle respektera det? Hur skulle det kunna göra förmånliga affärer? Hur länge skulle det undgå att bli taget av ett folk, som hade dylik överklass?

Och denna societet hade så tråkigt, att den måste resa, resa, resa bara för att döda tiden. Dess liv var en mardröm av tråkighet, därför att det var ett liv av överklighet, därför att det icke *fick* öppna bokskogen och gå ut i verkligheten.

Hade grevinnan fått hugga ner bokskogen och gå ner och verkligen ta del av denne gubbes och denna gummas liv, skulle hennes eget livs överklighet försvinna som den mardröm den var, hon skulle känna, att hon också var människa, icke bara en död schackpjäs i ett drömspel.

Vem var det mest synd om i hela detta offerväsen: slottet eller jordkulan?

Slottet.

§ 5. Jordfolket.

— Det var svårt! sade jag till inspektrisen. Hon bara rusade på huvudet igen. Men, tillade jag, vad talade gubben och gumman för språk? För svenska var det i alla händelser inte.

— Neej, det var danska. Di gamle talar danska ännu på många håll.

— Ren danska?

— Ja, på sina håll, men ännars en blandning, och den kan vara svår nog att begripa till och med för mig.

— Ja! sade jag. Det var presentationen, det här. Nu går vi vidare, och klockan ett hämtar vi doktorn.

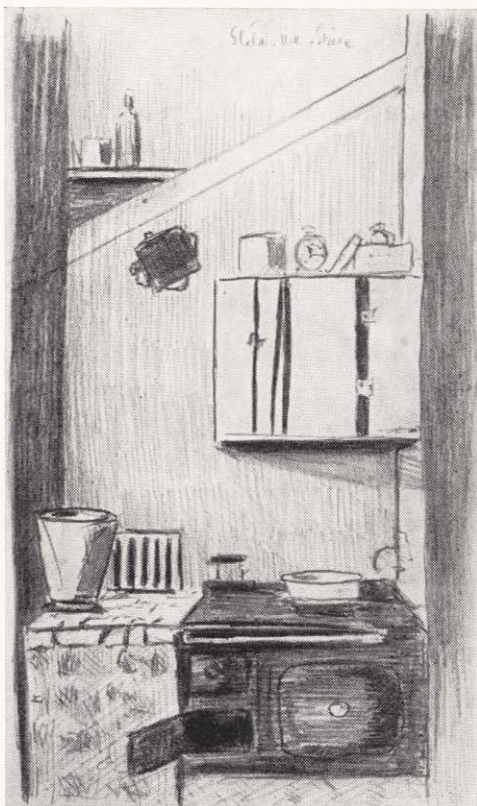

Bild 13. Statarkök. Skåne.

— Då ska vi kanske först se på förbättrade bostäder! Här.

Och det gjorde vi. Men, men, men! Skåne är ett svårt kapitel, det kan icke kommas ifrån. I verkligheten var det här ännu mycket starkare än uppe i det mellansvenska godsområdet ett intryck av Balkan och Mindre Asien, som dominerade, starkare helt enkelt emedan byggnadsmaterialet här var sten som därnere i Orienten och vittrande, raserande sten. Men dessutom möjlig.

Dock var det interiörerna, som i alla fall var det värsta, och det är bäst att säga som det var: värst voro till sist människorna. Men vi skola kanske först ta ett par typiska stadsbostadsinteriörer av gamla stilen, sådana jag hade tillfälle att se dem här, för första gången i mitt liv.

Till en lägenhet om tre rum och kök fanns ingen förstuga, man kom utifrån luften direkt in i köket, vilket syns å bild 13. I ett hörn av kammaren hade man den s. k. »spisekammaren», vilket på svenska heter skafferi och inte, som man skulle tro, betyder matrum. Innanför kammaren hade man finrummet. I denna lägenhet, där värmeledning införts, bodde man, hustru och nio barn. Golvet var svart av smuts, skodon voro slängda över hela detta golv, kläder hängde på spikar på väggarna, servis, matrester, kläder voro hopblandade i en enda röra, barnen voro smutsiga, hustrun hade ett magert, utslitet, förbittrat ansikte och ändå på något vis stämplat av denna egenomliga, osvenska, onordiska undergivenhet, som man ser i gamla livegenskapsländer men som verkar så på en gång främmande, motbjudande och nedstämmande i Sverige, där det återfinnes endast och uteslutande inom urgamla storgodsområden.

Med dessa egenskaper sammanhänger en för uppsvensken och kanske i all synnerhet för norrlänningen fullkomligt häpnadsväckande smutsaktighet; och på den funderade jag, sedan jag gått igenom några interiörer av samma slag som de nyss beskrivna och medan bilen förde inspektrisen och mig till mötet med doktorn.

— Nåå? sade han.

Nu skakade jag på huvudet.

— Vad beror denna otroliga smutsaktighet på? frågade jag honom, då vi åter satt fart utåt nya undersökningar.

— Ja, sade han allvarligt, skåningen är skitig, det står inte att förneka. Man får vid konstaterandet av detta ostridiga faktum antagligen ta med i beräkningen, att han så länge haft det mest intima samliv med djur: hästar, kor, får, svin, höns, och vi torde få se exempel på bostäder, där män-

niskor och djur ännu i dag eller åtminstone till alldeles nyligen bott tillsammans.

— Är verkligen detta bruk ännu icke slut här i Skåne?

— Jag behöver kanske bara nämna, att för endast tjuguar sen fick jag *avslag* från *länsstyrelsen* på ett mitt förslag, att åtgärder borde vidtagas för att skilja människobostäder från kostall. Från länsstyrelsen! Vad ska man då begära av gemene man, av folket, som i hela sitt liv aldrig sett annat?

Bilen körde upp på en knastrande grusplan under brusande, stora trån, det blåste en frisk vind, så att dammet rök av vägarna. Solen gassade hett. Här hämtade vi ciceron, och i väg bar det igen.

— Ja, det är inte barnlek med blåsten här i Skåne! sade ciceronen. Det hände härom året, att det blåste här i trakten, så att hela åkerfält med inte bara all grödan utan med själva åkerjorden sopades bort och hela fältet låg naket som en hand. Här ska vi nu titta in.

— Vem bor här?

— En sockerbruksarbetare. Både han och hans hustru arbeta i sockerfabriken, som syns där borta.

— Och här ska vi se?

— Ett välskött hem i ett dåligt hus.

— Är det gamla människor? Statfolk?

— Vi ska höra. Statfolk? Ja. Under bruket.

Vi stego in i det lilla vita avlånga huset och fingo nästan böja oss för att kunna komma in. Det var ett gammalt hus. Vi kommo in i ett mönstergillt snyggt rum, där en blek mörk flicka tog emot oss. Rummet hade brädgolv, täckt med snygga trasmattor, det låga taket randades på tvären av en bastant takstock och var för övrigt klätt med spåntade och vitmålade bräder. I köket var det tegelstensgolv.

— Hur gammalt är detta hus? frågade vi flickan.

— Det är gammalt, svarade hon, mycket gammalt, minst hundra år.

— Är det kallt?

— Ja, mycket.

Bild 14. Gammal skånsk »mølla».

— Men kaminen?

— Ja, det blir hett, när vi eldar den. Men så fort vi slutar elda, så är det lika kallt igen.

Doktorn hade gått runt rummet, böjt sig ner överallt och undersökt.

— Kom och titta, herr Nordström! sade han. Se här! Överallt! De här fläckarna. Det är av fukten, av vatten, som rinner nerför väggarna innanför tapeterna.

— När det regnar, sade flickan, rinner vattnet utifrån ner under golvet.

Vi gingo ut och undersökte.

— Ja, naturligtvis! sade doktorn. Huset har ingen stenfot, och det ligger lägre än den omgivande terrängen. Det ligger i själva verket över en vattengrop.

Jag hade suttit och ritat planen och antecknat, och det hade tagit en stund. Först då jag kom in, hade rummet förefallit skönt, snyggt och stilla som det var, men det hade inte dröjt länge, förrän jag börjat känna kyla först om fötterna, sedan hur den kröp upp efter ryggen.

— Och fröken sköter hemmet? sade doktorn.

— Ja.

— Både far och mor är i fabriken?

— Ja.

— Hur gammal är far?

— 48 år.

— Och mor?

— 50.

— Och fröken är enda barnet?

— Ja.

— Hur står det till nu, då?

— Åh jo, tack.

— Men fröken orkar inte med tyngre arbete?

— Neej.

— Försök att vara så mycket som möjligt ute i solen!

Vi tackade för oss och gingo.

— Tbc! sade doktorn, då vi kommo ut.

— Och hon måste leva i detta isande fukthål!

— Ja. Det är dessa gamla sollösa, urmodiga hus, som skulle bort, vartenda ett!

— Vad säjs då om det här? sade ciceronen och pekade på något, som liknade en fallfärdig stenkällare med tomma och delvis förspikade fönster.

Jag hade nått resans bottenpunkt.

— I detta hus, sade ciceronen, bodde ännu för ett halvt år sedan: människor, höns och svin tillsammans.

Vi forcerade oss in. Jag såg tre små, små rum, för att komma genom dörrarna måste man huka sig, jag såg den eviga pannmuren, murbruk, som rasat från väggar och tak, burar och pinnar för hönsen, spillning på golv och väggar, kvarlämnade madrasser efter människorna, hål i väggen ut i det fria för svinen.

Jag kände det precis likadant, som då jag första gången kom ner i Roms katakomber, lika långt tillbakaflyttad i tiden, och att höra, att här hade bara för ett halvt år sedan bott människor, människor, som alltjämt levde och gingo omkring och arbetade kanske inte långt härifrån, det verkade faktiskt precis lika fantastiskt som om min ciceron i Rom skulle sagt, att grosshandlare i Rom bara ett halvt år tidigare skulle bott i katakomberna.

Och det kan inte hjälpas: när man vandrar genom Skånes äldre stathus och bondstugor, har man en känsla av att ha stigit ner i katakomber, där de sista underliga kvarlevorna av ett snart sagt förhistorisk värld glömt sig kvar, och på krönen av dessa katakomber resa sig de fallfärdiga slotten alldeles som de fallfärdiga kyrkorna i Rom över motsvarande grottor.

Det är en värld, som hör det förgångna till, och i båda avdelningarna, både uppe och nere, finns en mentalitet, som icke passar Sverige av i dag och icke kan befordra dess önskvärda framtid.

§ 6. Frågan.

— Men vi kan visa alldeles motsatta saker också! Dessbättre! sade ciceronen, och i väg susade bilen eller rättare sagt bilarna, ty pressen var trofast med.

— Säg mig, frågade jag, säg mig i alla fall först, vad beror det på, att det finns så mycket av den gamla surdegen kvar här i Skåne? Det skulle intressera mig i allra högsta grad att höra, och jag är säker på, inte bara mig, utan genom min förmedling via radion hela svenska folket. Skåne betyder ju så oändligt mycket i landets ekonomiska liv. Och ni skåningar är ju ett så rasande duktigt folk.

— Jag tror, svarade ciceronen, att svaret är ganska enkelt. Det nuvarande tillståndet beror förmodligen huvudsakligast på, att vi befinner oss i en övergångstid, i en utpräglad transformationsperiod mellan det gamla storgodsbruket och det moderna smärre jordbruket.

— På vad vis, då?

— Jo, som herr Nordström från sin jordbruksresa vet, så är Skånes storgodsjord till mycket stor del, kanske till största delen, utarrenderad. Överallt sitter det arrendatorer på gårdar, som har mycket stora jordbruk i förhållande till jordarna uppåt landet. På dessa gårdar arbetar de med statare, som bor i de gamla dåliga stathusen, just av den typ vi nu sett exempel på. Dessa arrendatorer är villiga att reparera och bygga om. Men! Så kommer det avgörande. De vet inte, hur länge de kan få sitta på gården. De kan få lämna den när som helst.

— Varför?

— Därför att godset kan sälja gården att styckas ut till småbruk och egna hem. Vad ska arrendatorn göra?

— Nej, jag förstår!

— Men vi ska titta in här. Det är ett nytt stathus. Titta först på det där!

Han pekade utåt slätten. Där låg, med ett ensamt stort träd vid hörnet som tröst i ensamheten och förfallet, ett utdömt stathus av den urgamla, den klassiska typen.

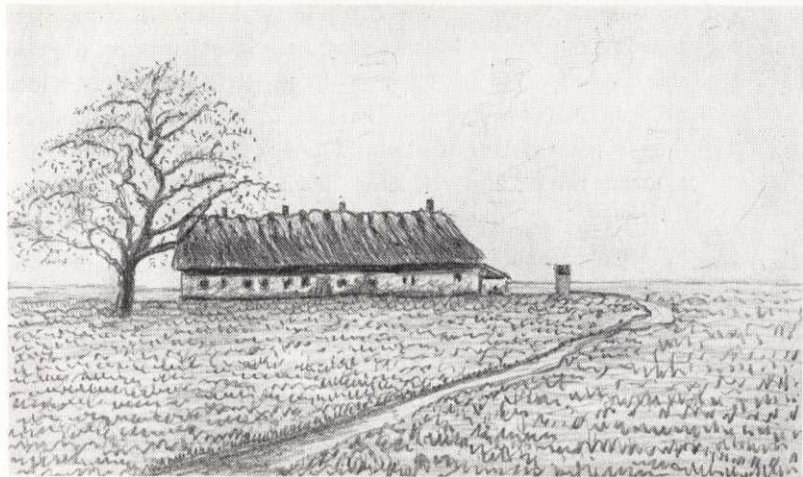

Bild 15. Utdömt stathus, Skåne.

— Och så detta!

Ciceronen pekade på ett spritt nytt, prydligt stenhus.

Vi marscherade över en sandgång, kantad av gräsmattor och nyplanterade träd och buskar upp till huset, på vars baksida fanns en gårdsplan med fristående uthus, parallellt med boningshuset, som rymde två familjer. Huvudingångarna vette ut mot vägen; mot gårdsplan och ekonomibyggnad hade man kökstrappan.

Lägenheten bestod av kök, tambur och två rum, av vilka det ena, mot vägen och tamburen, var »finrum».

Här fanns det nu slask, vatten, diskbank, ordentligt skafferier och matkällare, med värmepanna, i rummen ordentliga, bonade trägolv, värmeelement och moderna snickerimöbler. Finrummet innehöll sålunda ekmöbel: bord, sex stolar, skänk, litet sideboard. På golvet wiltonmatta, på bordet hemvävd duk, på stolarna sitsar av läderimitation, och runt wiltonmattan trasmattor. Lite nysilver, ett par enkla tavlor och de moderna hemmens huvuddekoration: personfotografier av män och kvinnor, i beväringuniform, i vigselståt eller i van-

lig smoking. Gud vet, om det inte var i detta lilla prydliga hem jag såg vigselattesten i glas och ram på väggen, ungefär som jag en gång i Östergötland såg ett hem dekorerat med pris-certifikat för suggor och galtar, inramade, i dubbla rader längs väggarna. Ja, varför inte! Det är affektionsminnen lika bra som hjort-, älg- och andra horn i slottens hundhallar.

— Nå, sade doktorn till den unga hustrun, sedan vi gått husesyn, är ni nöjda?

— Jä! Va vi ä! Vi ä sau nöjda, *sau!*

— Då är det väl roligt på ett helt annat sätt än förr att leva och arbeta?

— Jä! De få ja sä!

— Vad har ni nu i stat? frågade jag. Och vi började räkna ihop, doktorn, ciceronen och husmodern samt under-teknad, i form av protokollförare.

— Jo, det är 27 hektoliter stenkol . . .

— Skånska?

— Naej! De e allt riktiga stenkol . . .

Prosit!

— Vidare?

— Fyra kubikmeter bok- och björkved och ett lass ris-bränsle.

— Vidare?

— Hundra kilogram vete, 700 kg. råg, 600 kg. korn, 4 liter oskummad mjölk per dag, och . . .

— Den brukar ni ju byta ut? sade ciceronen.

— Ja, män! För en liter oskummad får vi två liter skummad.

— Och vidare har ni 1.200 sträckfamnar potatisjord?

— Ja, män!

— Och trädgårdsland?

— Ja, män! Har vi sau.

— Vad räknas statens värde till i pengar? frågade jag.

— Sexhundrafemtio kronor.

— Ja, sade ciceronen, men det blir mer, om man räknar ny bostad, efter 75 kr. per rum och 50 kr. per kök. Ytter-

ligare högre, då det är elektriskt ljus som här, bad o. s. v. Sen blir ju värdet sjunkande, ju sämre bostaden är.

— Och detta, frågade jag, då vi kommit ut igen, är det grundtypen för de nya statbostäderna här i Skåne?

— Ja! svarade ciceronen, lite dröjande. Ja! Det kan man ju säj. På sätt och vis. För di bäste. Så bra kan det ju *aldrig* bli i di gamle ombyggde statshusen, hur man än förbättrar. Det skulle bli för dyrt, då vore det bättre att riva och bygga alldeles nytt. Och det har man också gjort på några håll.

— Så förbättringen är i gång överallt? Vad säger doktorn?

— Det tror jag nog, man vågar säga.

— Men nu är det en alldeles speciell sak, jag undrar på. Nu får dessa statare nya bostäder, här byggs småbruk och egnahem i tusental, och ingenting kan vara mer glädjande. Men när nu dessa tiotusentals människor så här med ens lyfts upp ur snusk och vantrevnad och ska starta så att säga ett alldeles nytt liv, vad har dom då för exempel och förebilder för ögat? Vad går dom efter? Jag tänker, då jag frågar så, närmast på vad en provinsiälläkare uppe i mel-lersta Sverige kallade för hemvården, trevnadsvården. Har dom slotten, arrendatorsgårdarna, de förmögna bondgårdarna till förebild?

— Det är omöjligt att säga! svarade både doktorn, inspektrisen och ciceronen.

— Det bästa, sade jag, är väl, att jag får se en gedigen bondgård och sen göra mina egna jämförelser.

— Utmärkt! Vi ska just till en sådan gård nu! sade ciceronen.

De skånska bondgårdarna äro ju berömda. I den lokala litteraturen framstå de ju som himlens boningar, och inbäddade bland gamla monumentala träd äro de ofta helt enkelt underbara. Av människor, som växa upp i skuggan av dessa susande, honungsdoftande jätteträd, vilka bevaka deras ingång och utgång, år ut, år in, måste formas ett rotfast, tryggt släkte. Och det inre av det hus, vi nu trädde in i? Ja, jag skulle närmast vilja säga: som ett välmående stadsborganhem på 1880—1890-talen. Ett stort ljusst kök, mot

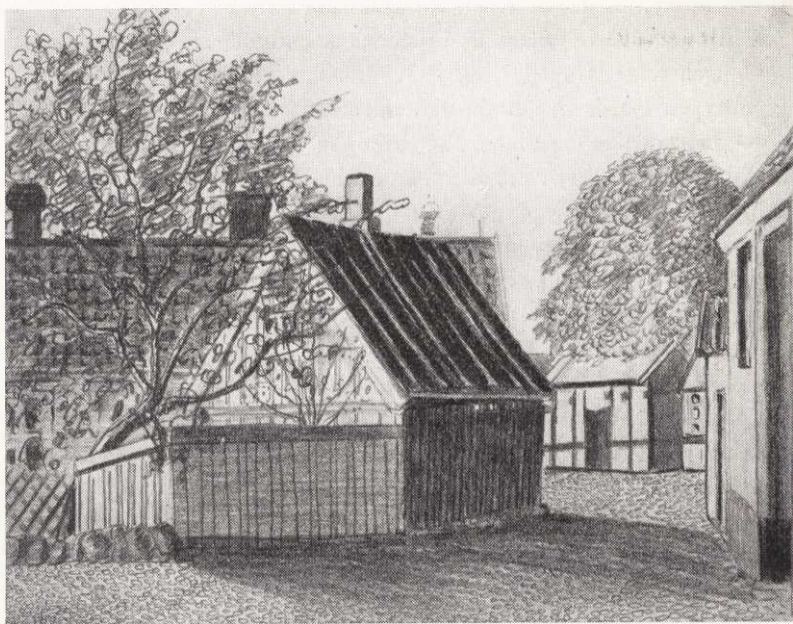

Bild 16. I en skånsk by.

gårdsplanen, därinnanför ett rum, tjänstgörande på en gång som matsal, vardagsrum, husmoderns arbetsrum, sedan — »finrum», ett par tre i rad, fulla av bastanta möbler, i ek, läder, schagg; mattor; mörka tapeter; skänkar, skrivbord, blombord, soffor, djupa fåtöljer, rökbord; långa gardiner; silverpjäser; bladväxter; tavlor; fotografier o. s. v. Massor, massor, massor. Hela det sociala standard-signalstället, lika typiskt för det slutande 1800-talet och det ingående 1900-talet, som 1920- och 1930-talens funkisinteriörer för vår tid, med mönje-gulrött, svart, grått; tandläkarstolen av nickelrör; kubism på väggarna; bar i hörnet och orientaliskt låga bäddar på vaxbonat ishalt golv.

Och livet i en skånsk bondgård som denna, jag tänkte nu närmast på husmoderns liv, ty kring husmödrarna samlade sig ju alldeles uppenbart hela bostadsproblemets ljus som i

Bild 17. Skåne vid Öresund.

fokus. Här var det en riktig, präktig, gladlynt, hjärtlig skånsk mora.

— Nåå, fru Persson, började jag, sen ett kaffebord, så rikt som hela gamla testamentet, serverats. Nu drar vi oss undan för oss själva. Hur stor är den här gården?

— Fyrti tunnland.

— Och djurbesättningen?

— Åtta kor, så kvigor och kalvar, förstås. Och fyra draghästar och ett föl.

— Nåå! Smådjur, då? Det har ni väl också. Fru Persson ska väl ha lite att pyssla med?

— Pyssla med! Jä, har jag sau! Etthundra höns och femtio kycklingar och trettie grisar. Sau, nog har ja att pyssla med.

— Och tjänare?

— Jä! Det ä en flicka och jag. Så är det maken och två drängar i maten.

— Och allt detta, plus det här stora huset sköter fru Persson bara med en enda flicka i köket?

— Jä, gör jag sau!

— Men säg, fru Persson, hur har ni egentligen med tjänarfrågan här nere i södra Skåne? Uppåt landet klagas det allmänt.

— Naj... ja... naj, här har vi inte så svårt. Jag har en flicka, som har gått i folkhögskola, och hon sköter minn sann både hushållsarbete och utearbete alldeles utmärkt. Och så är hon en finfin kokerska.

— Va har hon för lön?

— Femti i mån.

— Och arbetet. Deltar hon i mjölkning också?

— Jä, män!

— Och när mjölkar ni första gången?

— Halv fem på mårron, sen halv elva, och så kvällsmjölknigen halv fem på aftonen.

— Och mjölkningmaskin?

— Ah nej! Det är möe bättre utan. Både för mjölk och kreatur.

— Och så dessemellan maten?

— Jää, män! Maten och huset och sömnad. Måtro, väv har vi också oppe. Så har hon ledigt var tredje söndag, och då görs allting för söndan klart på lördagseftermiddan, så har hon söndagsaftnarna också lediga.

— Ni tycks ha det bra här på orten, då, fru Persson. Men hur kan ni förklara det, då det är så svårt på andra håll?

— Jä! Man kanske kan saj det, att denne trakten är lik som mera ålderdomlig. Här finns inga städer, och inga industrier och inga stora gods på nära håll. Det är bara små jordbruk, och folket är kyrksamt. Bra präster, humana och bra, har vi alltid haft också. Så är jorden bra. Folket har sin bärning och begär inte mer.

— Och så är här mycket vackert!

Jag pekade ut mot havets blåa rand borta över trädgårdshäcken.

— Jää! Det är trivsamt. Det är det, det!

Men så kom frågan upp i mig igen. På följande sätt. Vi gjorde en sista lov kring gården.

— Och här bor inte drängarna i stallet! sa inspektrisen med lysande ögon. Utan i byggningen.

Vi tittade in. Ja! De bodde mycket riktigt i byggningen. Men, men, men! Ett mörkt rum. Två träsängar, omålade, vill jag minnas. Filt och ett lakan och halmmadrass. Rummet naket, liknande en materialbod. På något vis påminde mig denna drängkammare om skansen på en passagerarbåt. Det var en väsentlig skillnad mellan skansen och aktersalongen!

— Men vi får se annat! sa doktorn, och färden fortsatte.

§ 7. Kaminen.

Vi kommo till ett gammalt, gammalt gods, vars ägare emellertid var förmögen. Han hade byggt en hel ny uppsättning stathus, för fyra och två familjer samt enfamiljshus. Ett helt litet samhälle i vitrappning och röda tak.

Men vad är det med Skåne?

Det här var nytt, det borde varit propert. Men nej! Det luktade snusk, lika förbaskat. Interiörerna voro de standardiserade: två rum och kök, i stort sett ordentliga biutrymmen. Men folket tycktes också vara standardiserat: Lort-Sverige tycktes vara själen åtminstone i det skånska Villa-Sverige, den outrotliga själen, och det var med dysterhet i sinnet jag åter steg i bilen.

Icke bättre blev det på ett annat slott. Där hade man byggt om de gamla statbyggnaderna, minskat ner lägenheternas antal från åtta till sex. Man hade lagt in skafferi, man hade gjort bättre dass, man hade ordnat tvättstuga.

Den unge godsägaren kom själv, vänlig och intresserad, och förklarade:

— Vi får lov att ta det pö om pö.

— Jag förstår! sa jag, men det var inte bostäderna, som intresserade mig längre. Det var människorna. Och detta *var* ruffigt. Rummen voro och blevo mörka och dystra. Människorna voro och förblevo mörka och snuskiga.

Vi körde vidare.

— Vi ska ta en drängkammare som avslutning! sa doktorn. Jag har spart den till sist.

Och det var verkligen alla tiders drängkammare. Inte på ett gods utan hos en bonde.

En kringbyggd gård, till vilken man kom in genom ett portluder. En stensatt gård, gödsel i högar, vagnar, en lång envånings bostadslänga, smutsig, som om ägarna och drängarna i århundraden torkat av sina lortiga gödselringar på väggarna. En stor, grå, skimmelögd dansk dogg som hasade sig emot oss. Stämning av Strindbergs Tschandala-gård.

En karl kom ur lagården emot oss. Lång, svart, gänglig, med ett egendomligt, halvt spotskt och hotfullt, halvt undvikande och krypande leende över ett tataransikte.

— Vi önskar ta en titt på drängkammaren! sa doktorn. Jag förmodar, den är iordningställd nu.

— Det har varit mycket att göra! blev det avvisande svaret.

— Få vi gå in?

— Det ska väl gå för sig! svarade han motvilligt och försvann.

Har läsaren varit i norra Frankrike? I Picardie? Där är det ljusblått! Där ser det ut, som det såg ut här. Drängkammaren var två rum i portlidret, ungefär som två hästspiltor, omålade träväggar, allt omålat, allt brunsvart av jord, gödsel, rök, samlad, blandad, lagrad smuts.

— Men jag har satt in kamin! hade ägaren sagt, med en glimt av stolthet i blicken.

Mycket riktigt. Väggan mellan spiltorna var ner emot golvet upphuggen. I gluggen var placerad en koksamin, med rör genom ena rummet, längs skiljevägen upp till taket. Meningen var, att kaminen skulle värma båda rummen och göra dem inte bara människovärdiga utan hemtrevliga, komfortabla, förtjusande.

Där stod ett tvättfat av emaljerad plåt bredvid kaminen, halvfullt med vatten. Vattnet var svart. Emaljen också. En rakborste som svansen på en mycket gammal katt med skabb. En halvfull brun Monopolets pappask med piptobak. Sängar

med halm stickande upp som ur julbockar och sängkläder som av svartaste sorgflor, kaminen röd av rost...

— Jag tror, vi kan fara! sa jag till doktorn, och vi foro.

§ 8. På Savoy.

Vid återkomsten till Malmö mötte jag Hedin på Savoy.

— Bilen blir klar i morron! sa han. Jag måste dit igen.

Jag satt och ordnade mina papper, medan jag väntade på den mat, jag beställt. Det var i hotellets matsal. Runt omkring skimrade vinglas och slingrade blå cigarrök i aftonsolen, glad skånska surrade i luften, allting lyste, glänste, verkade rikedom, bekymmerslöshet, hög kultur, trygghet, kort och gott: perfekt.

Plötsligt stod en man vid bordet, med ett konvolut i hand.

— Herr Nordström har varit ute och sett på lantarbetarbostäder! sa han.

— Bland annat.

— Vill herr Nordström vara vänlig titta på det här? sa han och räckte fram en packe fotografier.

— Jag har dock icke sett något *så* fasansfullt! sa jag.

— Men det finns.

— Dock förbättras det! sa jag.

— Ja, sade han. Men folket själv?

— Vad menar ni?

— Jag menar, att det värsta är skåningarna själva. Inte bostäderna. Skåningarna är så slöa och loja, att ibland blir man alldeles rasande. Dessutom är dom snuskigare och mer ouppfostrade än folket i något annat landskap i Sverige. Se på deras möteskultur till exempel! Dom sitter och snusar, tuggar och spottar och uppför sig på ett sätt, som vore fullständigt otänkbart uppåtlands.

— Och förklaringen? Kan ni ge den?

— Förklaringen är, att den sociala rörelsen här i Skåne aldrig föregåtts av någon ideell rörelse som i övre Sverige, där nykterism och frikyrklighet först uppfostat folket till

självtukt, självansvar och självrespekt. Därför saknas allt dylikt i Skåne. Det är förklaringen.

Jag hade fått kompasskurs för den närmaste fortsättningen.

§ 9. Folklig barnavård.

Denna resa hade även sina muntrande episoder, och nu, just i rätta ögonblicket, då humöret kunde behöva en liten uppräckning, inträffade en dylik.

Jag ringer till nästa läkare, uppe i norra Skånehörnet, och säger:

— Jag far härifrån i morgon, antagligen vid 1-tiden och beräknar alltså vara hos doktorn låt mig säga senast klockan 3 och tänker, att vi ska hinna klara doktors distrikt på eftermiddan, så att jag sen kan fortsätta vidare västerut.

— Äh! Tjänare, Smith! hör jag till min häpnad en plötsligt skrattande röst.

— Smith! Jag förstår inte.

— Äh! Tjänare, Smith!

— Är det inte doktor X?

— Äh! Tjänare, Smith.

— Detta är författaren Ludvig Nordström, som talar.

— Verkligen! Äh, hör du, du, gamle Smith.

— Är det doktor X?

— Jaa, då. Är det författar Nordström?

— Ja, svarade jag, doktorn får väl själv konstatera saken klockan 3.

Det händer ibland, att personer, som av någon outgrundlig anledning anse mig tillhöra Det Ondas företrädare här i världen, ringa och tala ungefär i denna stil, så det for ett ögonblick igenom mitt huvud, att det kanske var någon dylik fantast, som trädde fram i denne doktors gestalt, men som läkare inte bruka förete den sortens galenskap, anade jag, att något misstag hade ägt rum.

Jag kommer upp, doktorn kommer in i rummet. En forskande blick på mig. Ömsesidigt gott skratt. Mycket riktigt:

en person, vid namn Smith, hade av naturen begåvats med en röst, enligt uppgift precis lik min och var dessutom en stor spefågel. Läkaren hade tagit påringningen för ett skämt från hans sida.

Det kunde också behövas ett skämt just då, ty det som nu kom, blev inte särskilt skrattretande.

— Nåå, doktorn, sa jag, då vi skrattat ut, hur har vi det nu egentligen ställt här?

— Jaa, svarade han, vi ska fara ut och titta, bara hälsovårdsnämndens ordförande kommer. Han ville gärna vara med, och han är här om ett ögonblick.

— Doktorn har en bit av Blekinge, inte sant?

— Jo, tre kommuner om sammanlagt 5.700 invånare.

— Nå, Blekinge är ju ur snart sagt alla synpunkter, utom naturskönhetens, ett svårt kapitel, så jag förmodar, det inte är så vidare grant i doktors distrikt. Fattigt?

— Ja, mycket fattigt. Om jag säger, att bara i en av de tre kommunerna har på fyra år utbetalats 80.000 kronor i bostadsförbättringsbidrag till 169 familjer och att det är som en droppe i havet, så förstår författarn.

— Vad är det värsta?

— Fukten och planlösheten i bebyggelsen, speciellt i fisklägena, där alla vill bo så nära vattnet och fiskredskapen som möjligt, med följd att det blir ett enda husgytter. Som det ofta är ont om vatten, kan det dessutom hända, att 4—5 familjer måste ha samma brunn, belägen på en av tomterna. Andra får gå långa vägar efter vatten. Slask, sopor, avfall kastas ut om knuten och förpestar samhället. Husen har ingen stenfot, golven ligger direkt på marken och är upp-
ruttna . . .

— Hur är husen byggda, då?

— Ja, på ena ändan ligger i regel en förstuga och därinnanför köket, som nästan alltid är kallt, dragigt, mörkt, lågt i tak och på alla sätt undermåligt, med följd att där kan familjen inte vistas, vilket skiljer denna bygd från de flesta andra i landet, skulle jag tro. Familjens egentliga rum, det är den s. k. »stugan», som upptar mittpartiet av huset

och ibland sträcker sig över husets hela bredd. Då brukas det inte bara som dagrum utan också som sovrum . . .

— För hela familjen, kanske?

— Ja, ja, män! För hela familjen. Det vill säga föräldrar och barn, och inte nog med det, utan ofta även någon äldre, en farfar, en mormor eller så. Man måste nämligen lägga märke till en bestämd skillnad mellan förhållandena här och i Skåne. I Skåne är det regel, att de gamla sälja gården och flytta till ett stationssamhälle, det är en av förklaringarna till den pågående starka nybebyggelsen och samhällsbildningen där. Här i Blekinge däremot köper barnen, i regel yngste sonen, gården av föräldrarna, och dessa stannar kvar där, oftast i en egen stuga på gården, till döddagar. Det är en sträng tradition, att föräldrarna här ska underhållas av barnen till döddagar. Den gamle ägaren kallas för övrigt här för: *gårdman*. Så det heter om dödsfall från predikstolen: att Gud behagat hädankalla *gårdmannen* så och så.

— Hur många kan då bo i detta rum?

— Ja, sex, åtta personer i två bäddar är ingen ovanlighet.

— Och det beror på?

— Ja, det beror inte på bristande värme eller utrymme, för det förekommer i hus med värmeledning, som för resten är ganska vanlig, nej, det beror helt enkelt på gammal inrotad vana.

— Då är det ett snuskigt folk?

— Ja, inte stå de hygieniska begreppen vidare högt. Det kan man inte säga. Om man tänker till exempel på finrummet eller som det här rätt och slätt heter: »huset». . .

— Vad menas med det?

— Jo, innanför stugan eller vardags- och sovrummet, mitt i huset ligger i regel ett stort rum på gaveln, upptagande husets hela bredd, med tre ytterväggar och fönster men ingen eldstad. Kallrum alltså. Det användes vid festliga tillfällen, t. ex. julkalas. Annars hänger där familjens söndagskläder runt väggarna, om höstarna plockas familjens fruktförråd in i hörnen, äpplen, päron o. s. v. och även andra livsförnödenheter. Så att detta rum är i själva verket en kombina-

tion av garderob och skafferi. Och så vädrar man inte. Fönstren är oftast igenspikade. Man är paniskt rädd för drag. Man kan tänka sig, hur det ska vara i ett sådant hem, då någon blir sjuk och ingen möjlighet finns att isolera den sjuke, kanske döende — fast hela »huset» ligger där, tomt, vägg i vägg. Nej, ur bostadssynpunkt är Blekinge det sämsta jag sett av vad jag under min läkartid har provat på olika håll i landet.

— Något särskild sak, som doktorn skulle vilja ha fram?

— Ja, och en, enligt min tanke, mycket viktig.

— Och det är?

— Barnens nattsömn i fisklägena.

— Jaså! Hur är det med den saken, då?

— Som jag sagt bor hela familjen i ett enda rum. Fadern är fiskare och far ut med redskapen till sjöss på eftermiddan, men modern och barnen går inte i säng...

— Varför?

— Helt enkelt därför att dom ska vänta på sista väderleksrapporten klockan tio eller något efter. Det är ju alltid någon oro för storm och möjligheter till olycka. Nå, sen får barnen sova. Så vid 2-tiden kommer fadern hem från sjön, och det första han då gör är naturligtvis att gå upp till stugan för att värma sig, få en kopp kaffe och berätta för hustrun, hur fisket utfallit. Barnen vaknar naturligtvis, så ska dom också ha kaffe naturligtvis. Så går fadern tillbaka till båten, och barnen somnar om. Sen tidigt på morgonen, kanske redan klockan sex, ska barnen upp för att hinna till skolan, och att denna dåliga, orofyllda sömn inverkar menligt på deras normala utveckling, det är tyvärr lätt för skolläkaren att konstatera...

— Nå, va säger författarn om det här, då? föll nu hälsovårdsnämndens ordförande in, han hade kommit under samtalet mellan doktorn och mig. Ute i fisklägena är det en fattigdom, som man knappt kan göra sig en föreställning om, ja, jag undrar, om det finns maken på något annat håll i Sverige. Därute, jag tänker då särskilt på ett av dem, har man inte annan tillgång till bränsle, än vad man kan plocka

ihop av ris och kvistar, torra rötter och annan bråte, som man fått tillåtelse att plocka ihop i skogen. Och då händer det ofta i skolan, att barnen kommer försent, och när läraren frågar efter orsaken, så blir svaret: Jag måste ut tidigt och samla »bränne», och jag fick så stor börda, att jag inte orkade hem fort nog, det var så tungt, och därför kom jag försent i skolan.

Jag tänkte vid denna historia på alla rörande berättelser i skolböckerna om forna tiders, längesen bortdunstade barkbrödstiders hårda villkor för de stackars små barnen och på alla diamantklara tårar, de fått att strömma nerför kinderna på nätta, rosenkindade skolbarn i städerna.

De tiderna äro uppenbarligen långt ifrån förbi. Och tänk, om man skulle ta och skriva på nytt om »svenska fattigdomens betydelse». Inte ur poetisk synpunkt. Bara ur hygienisk!

§ 10. Körsbärsträdet i Blekinge.

Vi satte oss upp i bilen, och det blev nästan den livligaste bilfärden under hela resan. Det var inte bara doktorn och hälsovårdsnämndens ordförande, det var också redaktören för platstidningen, och alla ville de framhäva trakten: dess skönhet, dess behov, dess brister, dess förbiseddhet.

— Och jag garanterar, sade hälsovårdsnämndens ordförande, att jag skall visa författaren Sveriges absolut sämsta bostad!

— Jag har dock sett ganska ruskiga saker, speciellt i Skåne.

— Skåne är ett elände, det vet jag. Men Sveriges absolut sämsta bostad, den har i alla fall Blekinge.

Det var en mycket vacker trakt, en gammal uttorkad sjöbotten, vidsträckt, med byar skymtande runt hela horisonten. Det såg så välmående ut som helst, och ingen kunde tro, att här var så uselt.

— Men titta bara på detta hus, därborta! Ser det inte hemtrevligt ut?

Bild 18. »Den sämsta bostaden», Blekinge.

— Jo, visst!

— Vill författarn höra en historia om det huset?

— Gärna.

— Där bor en gammal gubbe. Golvet ligger direkt på marken. Ingen grund. En vacker dag för en del år sen fick gubben se något sticka upp mellan ett par golvtiljor. Han lät det hållas. Det stannade kvar, vart större och större, kraftigare och kraftigare. Kan författarn gissa, vad det var?

— Nej.

— Ett körsbärsskott. Och gubben lät det växa, och nu har han ett körsbärsträd inne i stugan, som blommar och sätter frukt långt före träden ute, tack vare det varmare klimatet i stugan.

— Ja, sade jag, då börjar jag ana, att ni kan ha Sveriges sämsta bostad här i Blekinge.

Och det hade man.

Det var ett, som synes, delvis hoprasat hus, ute på en udde i ett fiskläge. Bakom fönstret, som syns på bilden, var en liten kammare, och där bodde en tyst, stilla gråhårsman.

Han hade snyggt men oerhört fattigt. På väggen hängde en mandolin.

— Vad gör han? frågade jag.

— Ingenting.

— Har han aldrig gjort något?

— Han har visst varit på sjön.

— Vad lever han på?

— Folkpensionen.

Det *var* resans rekordbostad.

Och ur en stuga intill kom en gammal ofärdig gumma utlinkande, då hon upptäckt, att hälsovårdsnämndens ordförande fanns i farvattnen. Hon stannade vid stengärsgården och ropade genom vindens sus och vågornas sjäsande nere vid stranden intill:

— Jag vill ha nytt tak! Ni får ge mig nytt tak!

— Ja, ja, kära mor, ni ska få! vinkade ordföranden, och, vänd till mig:

— Jag vågar inte visa mig i samhällena! Då vill alla ha. Och det värsta är, att nästan alla behöver.

Men enslingen i det hoprasade huset hade noga tillstängt dörren, det blåste isigt från det vårgröna havet.

Och så hade jag fått se körsbärsträdet, som blommar i Blekinges förfallna stugor.

§ 11. Flickan, som trampade på ...!

Vi körde vidare, till ett stort fiskläge. En betongpir, bländvit i den skarpa vårsolen, vit sand med uppdragna kraftiga, olikfärgade båtar, fiskekostrar med stadiga master och sotiga avgasningsrör, en båge hus av olika typer, röda envånings trähus, vitrappade tvåvåningshus, magasin av gråsten med vita murbruksfogar. Och så det gröna havet ut mot fri horisont med brytande sjö och vårhimlen, oändlig med snabba vita moln, som trillande ärter i rad. Kraftiga, seniga, brunbrända fiskartyper.

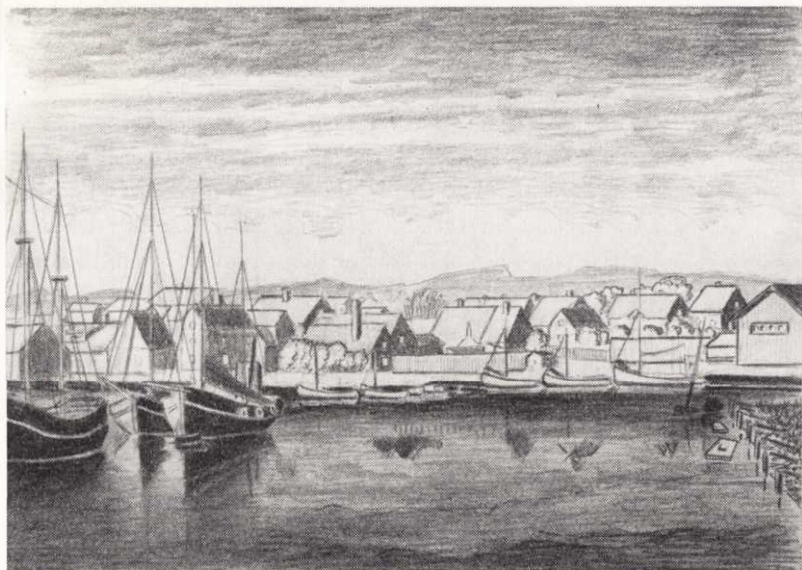

Bild 19. Typiskt sydsvenskt fiskläge.

— Det mest anmärkningsvärda här är avträden! sade hälsovårdsnämndens ordförande.

— Hur så? frågade jag.

— Ja, man kan helt enkelt inte använda dem.

— Varför?

— Man kan inte, man vågar inte sätta sig där. Det finns, som författarn vet, tre slags avträden i Sverige: w. c., w. s. och s. w.

— Som betyder?

— Water Closet eller vattenklosett. Vanligt skithus. Och stång i vägg.

— Och här är det?

— Närmast s. w. Det vill säga en enda vippande bräda. Och den är så nersmord, att ingen civiliserad människa kan riskera komma åt den. Men icke desto mindre har jag sett unga flickor i högklackade skor, sminkade, pudrade, i sil-

kesstrumpor och sidenblusar gå dit! För att sen gå på dans. Jag skulle vilja veta, hur dom bär sig åt...

— På båda ställena, kanske?

— På dansbanan, det vet man nog. Och det får nog vi i det kommunala känning av. Inte minst då det gäller dom här bidragen till bostäderna. För det finns två kategorier, och statens sätt att värdera dem förefaller mig högst besynnerligt, att säga det minsta. För dom, som är ordentliga och skaffar sig ett eget hem, innan dom gifter sig och på allt vis gör rätt för sig, anhåller dom om bidrag, nehej! Varför? Nej, dom har, trots allt, inte råd till amortering. Dom däremot, som bara basar iväg, från dasset till dansbanan och avlar av sig som svin, utan vidare, utan att se sig för, vare sig på det ena stället eller det andra, *dom!* Dom får bidrag! Dom tar kommunen till sitt hjärta och premierar! Vad ska man kalla sånt!?! Va skapar det för folk i längden? Åh nej! Det får allt lov att komma lite moral med i leken ändå. Se nu på fiskarna här till exempel. Man kan säga, att vi har fyra olika kategorier. För det första: ålfiskarna. Det är dom välbärgade. Därnäst: sill- och laxfiskarna...

— Var bedrivs sillfisket härifrån?

— Vid Gotland, Öland, Bornholm och Simrishamn.

— Man går inte på Doggersbank och Island som från Västkusten?

— Nej, inte här. Nå, i alla fall. Dom har det fattigt. Så är det torsk- och flundrefiskare. Det är dom gamla och dom, som inte har motorbåt. Dom har det uselt. Och så till sist: dom, som hellre tigger torskhuvun och gnager på än själva far ut. Vilka bör nu hjälpas? Vad gör det allmänna? Hjälper den sista kategorin! Så är det ställt, och var alltsammans hamnar får vi väl en vacker dag se! Vi ska fara till en man, som kan ge läget just nu.

Det var ord och inga visor! Det var första gången under resan, som dylika ord sprutade upp ur folkdjupet. Men det var inte sista. Från denna dag framåt skulle jag få höra dem som ett ständigt växande, allt starkare och starkare,

hotfullt ledmotiv i de många rösternas kör från landets olika delar.

— Men säg, sa jag, har inte de statliga bostadsförbättringsbidragen gjort gott?

— Om! Oerhört! Det har varit av alla de sociala bidragen det, som man kan se den påtagligaste nyttan av.

— Och flickan på dasset?

— Hon ska bort! Det är *där* skon klämmer!

Den gård vi nu kommo till var pampig. Så var ock ägaren, en stor, trygg, kärv bonde och kommunalman. Jag satte honom direkt framför mikrofonen.

— Ge mig nu ställningen här! sade jag. Bakgrunden till bostadsfrågan.

— Ja, vi befinner oss ju här i ett jordbruksdistrikt, där potatisodlingen är mer dominerande än någon annan stans i vårt land. Detta har givetvis haft till följd, att då potatispriset och potatismjölpriserna gick ner så katastrofalt under den senaste jordbrukskrisen eller omkring år 1933, så påverkade det i avsevärd grad jordbrukarnas ekonomiska ställning, och jag får säga, att hade inte någon hjälp eller någon ändring till det bättre skett, så tror jag, man kan säga, att det hade varit fara värt, att en katastrof hade inträffat.

— För hela detta distrikt?

— Ja, det kan man gott säga.

— Nå, men den hjälp, som kom, den kom från staten?

— Ja, d. v. s. i och med att statsmakterna tog hand om prisbildningen, som föranleddes av riksdagsbeslut år 1933, då statens potatismjölsnämnd kom till, varigenom staten blev prisreglerande, så blev priserna åtminstone fasta, och detta har i oerhört hög grad påverkat det ekonomiska resultatet för jordbrukarna i denna ort.

— D. v. s. så, att potatisodlarna här nu har samma ställning som betodlarna i Skåne?

— Ja, det kan man säga.

— Och det har påverkat bostadsfrågan här?

— Givetvis. I och med det att jordbrukarna får bättre inkomster, så påverkar det naturligtvis ögonblickligen bostadsförhållandena. Här har sålunda under de senare åren varit en synnerligen livlig byggnadsverksamhet. Och det är inte enbart jordbrukarnas *bostäder*, som har blivit föremål för förbättring,

utan jordbrukets ekonomibyggnader håller också på att förbättras.

— Nå, men ni har ju inte bara jordbrukare här, ni har ju också fiskare. Hur ställer det sig med dem?

— Nej, vi har visst inte bara jordbrukare. Enbart inom denna kommun är det gott och väl 2.000 personer, som är beroende av fiske. Och dessa fiskare kan man dela upp dels i dem, som rent yrkesmässigt bedriva denna näring, nämligen sådana, som icke ha något annat att lita sig till, och dels sådana, som man kan kalla för binäringsfiskare. Dessa yrkesfiskare bedriver huvudsakligen laxfiske på våren, sillfiske på sommaren och möjligen något torskfiske. *Dessa människors inkomster kan man säga ligger så nära existensminimum, som är tänkbart.* Den andra kategorien av fiskare är ålfiskarna. De har i regel inte detta såsom enbart yrke. Det finns vissa personer, som visserligen har det, men i stort sett kan man säga, att denna kategori av fiskare kan betraktas som binäringsfiskare, och deras ekonomiska förhållanden är ju också avsevärt bättre än de rena yrkesfiskarnas.

— Nå, tar man nu alla dessa olika kategorier: jordbrukarna, ålfiskarna och yrkesfiskarna och ser på effekten av den hjälp, som har kommit från staten för bostäderna, vad anser ni då det viktigaste resultatet vara?

— Ja, det bästa resultatet av statens åtgärder, när det gällt förbättrandet av förhållandena på landsbygden, har varit de anslag, som under senare år har beviljats för att skaffa bättre bostadsförhållanden. Dessa åtgärder har här såväl som på många andra håll satt mycket goda spår efter sig, och det är enbart att hoppas, att statsmakterna måtte helt enkelt fortsätta med denna verksamhet.

— Kan man säga, att hela befolkningen här verkligen har satt värde på och på ett förnuftigt sätt använt dessa anslag?

— Ja, det anser jag.

Han hade gett den bild, jag för hela Sveriges lyssnande folks räkning hade bett honom ge av bostadsfrågans läge i denna armodsbygd, men det var dock inte med dessa ord ekande i örat, som jag tog farväl av honom och alla de andra präktiga följeslagarna.

Det var med hälsovårdsnämndens ordförandes ord om flickan, som trampade på . . .

§ 12. Vad renligheten kostar.

Det tycktes stå skrivet i stjärnorna, att jag skulle få fortsätta att vada i snusk och resonera om avträden och exkrementer. Det är ju inte precis angenäma saker vare sig att tala eller skriva om, men det är ännu oangenämare att behöva riskera ha praktiskt obehag av dem, och för att undvika det är man tvungen att *någon gång* klarlägga deras roll inte minst i samband med bostadsfrågan och väcka den allmänna uppmärksamheten på vad som kan hota oss litet var.

Det hotet fick jag för första gången under färden klarlagt genom nästa läkare. Och nu var jag uppe på den nordskånska slättbygden. Vad jag fick se här skilde sig icke på några väsentliga punkter från vad jag under de närmast föregående dagarna haft tillfälle iaktta och notera, men det var en del nya synpunkter, som kommo fram, samt ett par erfarenheter, vilka slutligen ledde mig till ett svar på den fråga, som alltmer börjat sysselsätta mina tankar, frågan om, *vart* Lort-Sveriges förvandling till Villa-Sverige egentligen pekade för de uppmarscherande Villa-Svenskarnas egen del.

Jag skall i största korthet berätta.

Jag sitter i ett ovanligt trevligt mottagningsrum en morgon strax före klockan åtta. Fönstret är öppet mot en gård med blommande träd, och en skön svalka sveper genom morgonstillheten.

Provinsialläkaren, en blond, försynt och vänlig man, sitter i sin vita läkarrock mitt emot mig vid bordet och ger mig sina synpunkter.

— Vi kan ta ohyran till att börja med, säger han, innan vi går in på viktigare saker, och då får jag säga, att den på tjugu år gått betydligt tillbaka här i distriktet. Då hade jag alltid, efter varje inspektion, minst ett tjugutal kryp på mig. Nu kan jag då och då ha ett par stycken.

— Men det finns ändå?

— Finns, gör det. Givetvis. Speciellt i norra och östra delarna av distriktet.

— De fattigaste?

— Ja. Och speciellt då vägglöss.

— Och hos vilka folklager?

— Bönderna. Naturligtvis. Så fort man kommer till industriarbetarna, har man genast högre standard. En industriarbetare accepterar helt enkelt inte att ligga som en statare i halmbråte, bland loppor och löss.

— Ser doktorn någon effektiv bot mot detta ingrodda gamla snusk?

— Ja! Det är nog i sista hand bara en sak, som kan åstadkomma definitiv ändring på den punkten, ja, jag skulle vilja säga: i hela bostadsfrågan och därmed i folkhygien, och det är, att bostädernas uppvärmning äntligen blir ordnad. Det behöver inte ske genom centralvärme, enligt min mening, det kan ske genom uppvärmning från spisen, genom s. k. slinga. Antingen en särskild liten värmepanna bredvid spisen eller ett rör från själva eldstaden i spisen. För det första blir på detta sätt uppvärmningen mera ekonomisk, för det andra mindre tidsödande, för det tredje gör den, genom värmeelement, *alla* rum beboeliga, så att trångboddhetssnusket försvinner, och slutligen, och det är dit jag vill komma, möjliggör det en ytterst billig duschanordning, utan att speciell vattenledning behövs, ja, knappt avlopp. Man har en liten vattencistern i källaren om en 30—40 liter, det räcker för en dusch, och sen får vattnet avrinna genom ett rör ut på marken. Det enda, man måste iaktta, är naturligtvis, att golvet måste vara asfalterat och väggarna oljade.

— Om man nu tänker sig jordbruksarbetarna till exempel. Jag har sett drängkammare, så att jag inte trott, det var sant. Doktorn menar, att man skulle kunna få dylik hygien för dem?

— Självklart. Jag behöver bara påpeka, hur utvecklingen gestaltat sig för drängkamrarnas del. Jag tog upp den frågan för en del år sen. Då kunde man helt enkelt inte tänka sig, att en dräng *icke* skulle bo i stallet. *Var* skulle han annars bo? Nej, i stallet var hans plats, där skulle han bo, ofta utan dörr mellan sig och djuren. Och i stor utsträck-

ning var det likadant för pigornas del. Nå! Jag förde saken på tal med landshövdingen, som ju är en både klok, human och ytterst resonabel man, och han sa fundersamt: Ja, när man *tänker* på saken, bör di ju ha sitt eget rum! Och det har dom nu.

— Men vilka rum!??

— Mycket riktigt! Men det är bara första steget. Börjar vederbörande nu att *tänka på saken*, så kommer dom att upp-täcka, att drängarna bör duscha, också!

— Vad säger dom själva om det?

— Ja, där kommer kanske hälsovården att få oanad hjälp av tjänarfrågans svåra läge just nu.

— Hur menar doktorn?

— Det läget beror naturligtvis på vantrivsel, det inser alla. Så långt har man kommit. Men sen stannar man och slår sig till ro med den förklaringen i stället för att gå vidare och fråga: men vad *beror* vantrivseln på, då? Den är gemensam för både drängar och pigor, det vet man. Man kan också få folk att medge, att den beror på eller åtminstone står i samband med två huvudfakta: dåliga tjänarbostäder och dåliga löner. Men man frågar sig inte, varför det just ska vara dessa två fakta, som betyder något. Svaret på den frågan är emellertid, att bakom alltsammans ligger en känsla av *social standardskillnad*. Jordbruksarbetarna avundas industriarbetaren hans, om jag så får säga, överklassvanor, överklassliv, överklassställning, och den beror just bland annat på, att industriarbetaren bor snyggt, är snyggt klädd och inte minst är *ren*, d. v. s. badad, duschad, tvättad. Följaktligen kommer denna växande svårighet med tjänarfrågan på landsbygden att framtinga förhållanden, som jämställa jordbruksarbetarna socialt med industriarbetarna, och då är hygien den första, ofrånkomliga steget. Men då är det en sak, man måste komma ihåg. Hygien på skånska landsbygden är överhuvud taget låg. Herr Nordström har väl lagt märke till, hur drängarna ligger?

— Ja. Halmadrass, underlakan och ett otroligt smutsigt täcke. Man har sagt mig, att när dom kommer in från åkern,

lagårn eller gödselstacken, så kastar dom sig med träskorna på, fulla av lera, jord, gödsel, direkt i sängen.

— Inget tvivel om det. Men jag vill bara komplettera dessa uppgifter med ännu ett par. För det första, så är det mycket sällsynt, att drängarna överhuvud *har* lakan alls i sina sängar. I regel är det bara en naken halmmadrass och täcke. Och för det andra, så används överhuvud inte överlakan på skånska landsbygden. Man vill inte ha överlakan. Inte ens hos de burgna. Man använder filt.

— Och då menar doktorn?

— Att i proportion till genomsnittsförhållandena på skånska landsbygden, så är drängkamrarna ett ungefärligt uttryck för den allmänna hygieniska standarden.

— Och den måste alltså höjas över hela linjen, i alla klasser, menar doktorn?

— Precis.

— På vad sätt?

— Ja, där har vi den stora frågan om hälsovårdsstadgan och hälsovårdsnämnderna, eller med andra ord om de övervakande myndigheterna samt om priset för allmän renlighet.

— Och hälsovårdsnämnderna?

— Herr Nordström har förmodligen hört åtskilligt om dem under färden?

— Det kan jag gott säga.

— Ja. Det är ju ett både svårt och omdebatterat kapitel.

— Och vad säger doktorn själv?

— Joo, jag säger närmast det, att i köpingar och municipalsamhällen nerlägger dom ett gott arbete, *delvis* också i rena landskommuner. Men samtidigt måste man säga, att på många platser är det inte bra. På de flesta håll fungerar ju, som herr Nordström vet, kommunalnämnden även som hälsovårdsnämnd, och det är av ondo, man ser det bäst därav, att det alltid är bättre, där det finns särskild hälsovårdsnämnd.

Vad så hälsovårdsstadgan beträffar, är den alldeles för allmänt hållen. Det skulle vara bestämmelser angivna i exakta siffror. Vi kan ta till exempel stadgandena om luft-

kuben i bostäder. Det borde stadgas till exempel, att för ensam person skall luftkuben vara minst 20—25 kubikmeter. Medicinalstyrelsen har, som herr Nordström förmodligen blivit införsatt i, tänkt sig 15 kubikmeter, men det är för litet. Med 15 kubikmeters utrymme kan en person icke vistas i rummet, då han eldar, så varmt blir det i ett så litet hål, och det är riskabelt inte minst med tanke på eldfaran.

— Nå, vad menar nu doktorn om allt detta?

— Att läget för närvarande är kaotiskt, och att innan hela detta ytterst viktiga problemkomplex blir tillfredsställande löst, kan inte heller bostadsfrågan och överhuvud taget inte frågan om hygienens på landsbygden bli lösta.

Jag ska ge exempel på, hur kaotiskt allting nu är. Jag behöver bara ta frågan om inspektionsverksamheten på landsbygden. Förr i världen, ja, då var det strängt taget en enda inspektion, och det var den, som utfördes av förste provinsialläkaren. Nu däremot har man att räkna med förste provinsialläkaren, distriktets provinsialläkare, länsveterinär, fattigvårdskonsulenten, folkskoleinspektören, egnahemsinspektören och så alla de olika jordbrukskonsulenterna. Det vill säga, att varje bonde årligen kan ha en 7—8 olika inspektioner över sig, med allt vad det betyder av tidsförlust i arbetet, skrivelser, kostnader, att inte tala om alla slags olika, ofta irriterande komplikationer och i sista hand förvirring.

Jag ska be att få belysa läget med en liten anekdot. På en inspektion kom en slaktare till mig och berättade följande. Han hade fått uppmaning från tre olika myndigheter att ordna väggarna i sitt slakteri: hälsovårdsnämnden, provinsialläkaren och länsveterinären. Hälsovårdsnämnden hade beordrat, att väggar och alla släta ytor i slakteriet skulle vara omålade, så att de kunde tvättas. Nej, sa provinsialläkaren, dom ska vara målade och i rött. Fel, sa länsveterinären, dom ska vara vit- eller ljusmålade, så att alla blodfläckar syns och kan tvättas av. Jag frågade honom: nå, vad har ni gjort? Ingenting, svarade han. Varför det? frågade jag. Och han svarade, att han ansåg, att det måste vara

fel någonstans, men han visste inte hos vem, och följaktligen kunde han ingenting göra.

Felet är överorganisation. *Vi har överhuvud taget kommit in i en period av överorganisation*, och det har, även på hygienens och bostadsfrågans område, fått den konsekvensen, att man börjar förkväva allt personligt initiativ. Man vet inte längre, vad man skall göra, vad som är rätt eller orätt, tillåtet eller inte, allmänheten håller på att förvandlas till en skock osjälvständiga barn, som alltmer vänjes att begära inte bara ledning i minsta detalj utan även hjälp, stöd och inte minst *understöd* för allt. Och det är det värsta i hela läget.

Här började nu den mest diskuterade frågan på hela färden att resa sig över horisonten: understödstagarmentalitetens tillväxt i nuets Sverige. Och den skola vi i fortsättningen få höra åtskilligt om.

Emellertid frågade jag:

— Nå, vad menar doktorn till sist med priset på renligheten?

— Jag har försökt ge herr Nordström en föreställning om svårigheterna på skånska landsbygden av i dag. Dom samlar sig allesammans i en enda, som dominerar allt annat. Herr Nordström har hört om överorganisationen inom inspektionsväsendet. Det är likadant på alla områden: ekonomiska, kommunala, rent tekniska. Både bönderna och deras hustrur är så överhopade av arbete, att dom faktiskt ofta dignar. Till detta kommer så svårigheten att få arbetskraft. Och så ekonomiska bekymmer. Folket hinner inte ens med, vad dom har för händer. Då säger man: men renligheten kostar väl ingenting! Jo, svarar jag, den kostar den tid, som dessa människor inte har.

§ 13. Paradiset som sprack.

Vi hade kommit överens om, att jag under doktors mottagningstimmar skulle passa på att söka få en liten glimt av

tillståndet hos småbrukare och egnahemmare i denna landets mest utpräglade småbrukarbygd.

— Vi ska köra upp i skogs- och obygdens mot Smålands- och Västgötakanten! sade jag till Hedin, som troget väntade på det redan solgassiga torget.

— Är det uselt där? frågade han.

— Det är det, vi ska se. Jag har mina misstankar. Under krisen 1930—33 var det ända till 40 exekutiva auktioner på småbruk och egnahem *per dag* här i trakten.

— Det var själva Bellman! sade Hedin.

— Jag har fått mycket på huden, för att jag inte trott så vidare på det paradiset, som småbruket skulle skapa. Men jag har både sett och hört för mycket elände på det området för att tro. Nu ska vi driva upp en gubbe, som är ledare för en organisationsrörelse inom hela småbrukarkåren. Det ska bli intressant att höra, vad han har att säga.

Och det blev det också. Det är ganska masrankig bygd på dessa kanter, djupa, vanskötta granskogar, backig, slingrig väg, små, grå, fattiga och ensliga gårdar, men granna, grova ekar.

— Är inte det här gamla snapphanebygder? undrade Hedin.

— Jo, visst.

— Du vet, jag blir full i skratt, då jag ser ekarna. Det var väl, var dom hängde snapphanarna, tänkera?

— Förmodligen.

— Du vet, jag tycker, dom ser ut precis så. Det är ingen precis vänlig bygd, tycker du.

— Nej, jag tror procenten för sinnessjukdom och kriminalitet är ovanligt hög för de här trakterna. Men bygger gör dom, här också, di kanaljerna. Gudilov!

Och i ett sådant nästan alldeles nygräddat samhälle bodde den vi sökte, en liten, rätt mager och fårad man, med blå ögon, lysande med den alldeles säregna glans, som kommer av en brinnande själ, en allt uppslukande idé.

— Nåå, herr Stark, sade jag, hur har vi det nu egentligen med småbrukarna och egnahemarna? Och deras bostäder?

— Ja, Gud sig förbarme! svarade han. Det är inget vackert kapitel i Sveriges historia, det, inte. Nej, det är rena, rama skandalen.

— Är bostäderna dåliga också?

— Om di är! Jaa. Jag säger bara!

— Men hur kommer det sig?

— Ja, var ska dessa stackare ta pengar ifrån att reparera och underhålla, då di knappt har ens mat för dagen?

— Är det verkligen så illa ställt?

— Det är just, vad det är, det!

— Vill herr Stark tala om det i radion för hela svenska folket?

— Ja! Det kan jag väl göra!

Så vi monterade upp grejorna.

— För att vinna så mycken tid som möjligt åt herr Starks anförande, sade jag, ska vi ordna så, att jag inte sitter och frågar. Utan herr Stark talar direkt.

— Ja, om jag kan!

Svettpärlor hade börjat sippra fram på hans panna, och nu blev jag vittne till ett egendomligt psykologiskt skådespel. Denne man hade talat på väldiga massmöten i olika Nordens länder, han hade kämpat utan att blinka på hetsiga sammanträden mot svurna fiender och motståndare — nu, när han satt i lugn och ro i sitt eget arbetsrum och allt var tyst omkring honom, bara med den genom tiotals ögon stirrande mikrofonen framför sig, då kunde han inte. Rösten stockade sig i halsen på honom, han strök sig över pannan med darande hand och pressade fram:

— Nej, det går inte. Jag får inte fram ett ord.

Jag hade sett en av läkarna under färden, en stor, kraftig man, skälva med händerna som löv inför samma mikrofon, och han var dock en stor skämtare. Det var tydligen, som om hela svenska folket skulle stirra med hotfulla ögon genom mikrofonhålen.

Vi måste därför ta den vanliga intervjuformen. Och lyssna nu till vad denne man hade att säga! Det tål att tänka på.

— Skulle herr Stark, började jag alltså, som har en ledande ställning inom småbrukarrörelsen, vilja vara snäll och säga mig i korta ord sin syn på småbrukarnas och egnahemmarnas ställning särskilt här i länet.

— Jag skall i korthet försöka att ge det svaret. *Småbrukarna har det i stort sett nästan sämre än både jordbruksarbetare och torpare. I all synnerhet ifråga om bostadsförhållanden.* De förra har genom den nyare lagstiftningen och arbetstidslagen fått det ganska väsentligt förbättrat på bostadsområdet, och torparna har i regel genom sina arbetsgivare också blivit bättre tillgodosedda, än vad staten genom sina åtgärder har kunnat göra med småbrukarna.

— Hur kommer sig det egentligen?

— Ja, de stödåtgärder som vidtagits har verkat så, att de har varit mera till de störres fördel än till de mindres.

— Det vill säga de större jordbrukarnas?

— De större jordbrukarnas, ja. Både regleringen av sockerbetsodlingen och brödsädsregleringen har ju verkat så, att de större har fått fördelarna, under det att de mindre jordbrukarna varit hänvisade till att köpa brödsäd och ända till för ett par år sen inte varit delaktiga av sockerbetsodlingen.

— Nå, men egnahemsrörelsen var väl ändå från början avsedd just att *hjälpa* dessa människor?

— Ja, naturligtvis, och jag tror också, att det var ställt på rätt väg *till att börja med*, men en del saker har spelat in, som har gjort, att det har kommit på villovägar. Det är, att en del personer har försökt och lyckats göra sig vinning av efterfrågan på egnahem.

— Det vill säga, att de har stycka upp större egendomar och sålt ut till egnahem?

— Just det. Som det har skett här i länet har det kanske inte varit så illa som på andra ställen i vårt land. Vi har ju hört från södra delarna av vår provins sådant som varit ännu värre, men Andelsföreningen Egna Hem har i alla fall gjort saker, som varit klandervärda, för i den har det suttit samma styrelse som i egnahemsnämnden, och på det sättet skulle det ej få tillgå, om staten tagit hand om jordförmedlingen.

— Nå, men hur ställer det sig ur bostadssynpunkt för dessa småbrukare och egnahemmare? Är det så, att de får det sämre och sämre, så måste ju deras bostäder också vara dåliga.

— Det är ju tydligt, att bostäderna har varit dåliga och är dåliga fortfarande. En del har ju genom de s. k. bostadsförbättringslånen fått sina bostäder uppsnyggade, men ännu finns

det många, som har bostäder så tarvliga, att man kan säga, att svinen många gånger har det bättre på de större godsens.

— Det var verkligen ganska mycket, det! Men om det nu är på det viset, då måste man ju säga, att denna rörelse inte har lyckats att förbättra tillståndet, så att det blivit bättre än i de gamla skogstorpen, hos lantarbetare o. s. v.

— Nej, men det skulle ha kunnat förbättras, om stödåtgärderna hade lagts på ett helt annat sätt, nämligen så, att det gett just de mindre småbrukarna och egnahemsjordbrukarna ett ordentligt stöd. Då kunde det kanske ha blivit bättre, men som sagt, allt verkligt stöd har nu gått till de större. Åtminstone hittills.

— Nå, hur är då stämningen bland dessa egnahemmare och småbrukare?

— Ja, den är sådan, att man anser, att ingenting kan göras. Man har försökt på alla sätt och vis att få bättre förhållanden, men det har inte lyckats. Vi har gått in med skrivelser till Kungl. Maj:t och vederbörande myndigheter, men ingenting tycks hjälpa. Fast man får ju säga, att om man ser på det hela, så kan man dock skönja en del förbättringar bland vissa småbrukare och egnahemsjordbrukare ute i bygderna.

— Vad är då att göra åt allt detta?

— Ja, det enda är, anser jag för min del åtminstone, dels att staten tar hand om småbrukarna mer än vad den har gjort hittills och dels att småbrukarna samlar sig i en stark förening och gör någonting själva också för att det ska bli bättre och inte bara litar var och en på sig själv.

Där var den igen, den allt starkare, ständigt återkommande, ständigt växande melodien: staten, staten och staten!

Men hela denna småbrukarrörelse skulle ju göra landet starkare, rikare, folket lyckligare och friare.

— Vill författar Nordström se, vad det blir av egnahem? frågade herr Stark, och tacka för att jag det ville.

— Det ligger alldeles här intill, sade han. Jag kan stå på fotsteget på bilen.

Och vi åkte dit. En grå, fallfärdig stuga, allt annat än fager. Men vad var dock det yttre mot interiören! Det var två rum, ett på var sida om en liten förstuga, båda ytterligt låga i taket. I rummet till vänster om det närmast en upplagsbod för all möjlig bråte. Till höger satt

en lappskomakare, där hade han sin verkstad, låg, mörk, förfallen, illaluktande.

— Ja, egentligen, sade herr Stark; skulle huset utdömas. Men förresten! Det rasar väl snart ihop av sig självt.

Det var paradiset, som sprack.

§ 14. Vi hotas av blodpropp.

— Du hörde, sade jag till Hedin, när vi för högsta fart susade tillbaka till slättbygden för att inte låta doktorn vänta. Du hörde. Han sa precis detsamma som gubben i Småland.

— Ja, du vet, det tänkte jag inte på. Men det är sant. Att di större får och di små blir utan.

— En sak blir allt tydligare, min gosse. Folkhemmet är inte lika fint sminkat på insidan som på utsidan. Det är missnöje i landet, på alla håll och i alla klasser. Nu gäller det alltså, att vi håller både öron och ögon öppna. För det här börjar peka på lågt barometertryck och oväder, kanske storm.

Och i den stämningen kommo vi ner till doktorn, som tåligt väntat oss, och så bar det ut på nya upptäckter. Det var nu jag fick en plötslig och oanad inblick i det hot, som kulturens framsteg i Sverige på exkrementernas område innebar för oss alla.

Dagen var strålande, och det hela började som rena idyllen. Doktorn hade en pippi: vårmusseroner. Läkare ha alltid någon pippi, lättbegripligt förresten, de måste ha *något*, som en stund befriar deras själ från trycket av allt elände de måste se, all dumhet, de måste bekämpa. En tid sjöngo de hela högen, till luta. Det var någonting rent ohyggligt. Det berodde på att det fanns två storsångare bland Stockholmsläkarna med jättepraktik. En tid seglade de, det var mindre störande för den allmänna säkerheten. Nu förefalla de att vara samlare på konst eller om inte precis på konst, så i alla händelser på tavlor. Jag tror inte, jag någonsin sett så mycket tavlor i svit som på denna färd, det var som att vandra genom ett sammanhängande galleri från Landskrona till Pajala.

— Det har dykt upp vårmusseroner! sade doktorn. Vi ska se om vi kan upptäcka någon lokal, så ska jag visa herr Nordström. Den bildar blåaktiga ringar, mycket typiska och lätta att urskilja på markytan i det stubbiga gräset.

Men vi funno bara fingeravtryck efter korusor. Hela resultatet var, att bilen gjorde figurer som en lastångare, undvikande torpederna från en u-båt och att vi missade rätta vägen.

Vi besökte ett slott, den distingerade och charmerande grevinnan, åtföljd av en liten hund, som liknade följderna av en mystisk förbindelse mellan en sork och en grästuva (jag fick veta, att hertigparet Windsor hade samma sort), visade oss gamla statbostäder, med gamla nigande gummor och darriga, tårögda gubbar i strumplästerna, med de eviga jättelika spismurarna, det vanliga skumrasket o. s. v., och nya statbostäder, som icke höllos snygga.

— Konstigt! tänkte jag. Det tycks vara omöjligt.

Men grevinnan sade:

— Med den korta arbetstiden och det därav nödvändiggjorda intensiva arbetet *måste* man ha bra arbetarbostäder. Har man det, trivs hustrurna, och då blir det bra män och bra hem.

Jag tänkte fråga om lakan och madrasser och be att få titta på sängarna, men det var onödigt, min inre bild var fixerad och klar. Så jag gjorde inspektionen så kort som möjligt. Det var också lätt att känna i luften, att min visit inte var speciellt angenäm. Och hur skulle den kunna vara det? Här kom en författare och tittade på hur man hade det. Sen skulle han skriva om vad han sett, berätta i radio, och man skulle kanske få schavottera för hela landet. Det gjorde mig ont här som hos de fattiga. Men jag var ute för att konstatera verkligheten av i dag, jag måste ju tala sanning, annars var hela resan meningslös, och avsikten var ju bara: att gagna *alla*.

Men doktorn, som i all sin försynthet var en liten envis man, hade en bestämd plan. Han ville slå ett slag för sin käraste idé: värmeledningen, och efter att ha hört oss för

i en smedja åkte vi upp till en liten lanthandel, där han försvann genom dörren och blev borta en god stund. Till sist blev jag lite otålig, jag hade som alltid ont om tid, och gick in. Jag fann honom i ett litet kök, ett litet, litet kök innanför kontoret, tillsammans med några kvinnor, grävande i spisen.

— Titta, herr Nordström, titta! sade han. Här har vi nu värmeslinga.

I själva eldrummet, på rosten låg som en metalltub, den gick i form av ett smalt rör ut ur spisen genom väggen till ett vanligt element i det angränsande kontoret.

— Håller det elementet varmt? frågade jag.

— Ja.

— Hela rummet?

— Ja, då, det blir ordentligt varmt.

— Är det kallt annars?

— Ah ja, i butiken kan man knappt vara om vintern. Hela huset är så uselt byggt, att på vinden ser man dagsljuset mellan bräderna, och golvet ligger på marken.

Mycket riktigt, uppe på vinden var huset som en spånkorg, och det var säkerligen så även nere, fast tapeterna skylde. Jag förstod doktorn. Men han hade blivit fascinerad av en stor f. d. sillkagge av plåt med lock uppe på vinden.

— Vad är det? frågade han den kvinnliga expediten, som visade oss.

— Vattencisternen.

— Till värmeledningen! Javisst! Hur ofta fyller ni på vatten?

— Vi har aldrig fyllt på. Inte på 4—5 år.

Med någon möda fingo vi av locket. Cisternen var till ungefär en fjärdedel fylld med rostigt, oljigt vatten.

— Herr Nordström ser, hur enkelt det är. Och det fungerar utmärkt. Mycken reumatism och många andra sjukdomar, njurlidanden till exempel, skulle kunna undvikas, om man bara införde denna enkla burk och denna primitiva slinga överallt. Mer behövs inte.

När vi fortsatte vår färd, sade han:

— Det är också en annan sak i samband med bostädernas värmefråga, och det är den dåliga *dörrhygien*en. Det är ett elände med dörrarna här i Skåne. Dom är glesa, dom sluter inte till ordentligt. Folk tror, det inte betyder någonting. Det betyder oerhört, kalla fötter, kalla ben, kallt underliv, kall rygg, reumatism, underlivslidanden, njurbesvär, allt möjligt. Vi ska in här.

Denna dörrfråga skulle jag möta nästa gång — i Norrbotten!

Bilen tvärstannade vid en låg, otroligt smutsig gård och vi gingo in. Det var ett småbrukarhus. Gode Gud! Vilket hus! Vilket hem. Grått ute, grått inne, av lera, som föreföll att ha stänkt från vägen, ty huset låg alldeles i väggkanten, inte bara på ytterväggarna utan genom väggarna in i rummen, att ha förvandlat möbler och allt bohag, golv, mattor, den bleka, tandlösa hustrun, de lika bleka, gråtande barnen till en mardröm i grått. Och där luktade: barnkiss, potta, fläskos från spisen, sura kläder, lagård, allt, som var fattigdom, snusk, bedrövlighet.

Och så: ett finrum! Ett stilla, stilla, dött, låst finrum som fjärran från världen! Med fotografialbum på mittbordet.

Sannerligen, dessa finrum började bli det mest gripande av allt. På något vis påminde de mig om engelsmännen i tropikerna, som för att uppehålla kontakten med civilisationen och icke förlora sin självrespekt bland svartingarna iförde sig smoking till varje middag. Dessa finrum, avskilda från det hopplösa slavlivets myllrande smuts, voro som en motsvarande kontakt med *mänskligt* liv. Det var smoken, det var mer, det var Mariabilden i nischen för katoliken, en liten, liten stråle av gudomlighet mitt i eländet. Jag kunde ha bugat mig för dem och gjort korstecknet.

— Jag måste tala med hälsovårdsnämnden i morgon dag, så där blir ändring för dessa stackars människor! sade doktorn, då vi med fattigstanken sittande kvar i näsan fortsatte. Och ruskade bekymrad och upprörd på huvudet.

— Här skulle väl dusch bidra till mer mänskligt liv!

sade jag, och som vi just passerade en vacker å, där några ungdomar i glada baddräkter togo ett vårdopp, tillade jag:

— Och den stigande kallbadsfrekvensen måste väl också i sin mån öka renlighetsbehovet?

Nu kom det.

— Givetvis! Sommarens havsbad för dem, som kan komma i åtnjutande av en sådan lyx, skapar otvivelaktigt ett växande behov av personlig hygien även vintertid och bereder på det viset vägen för dusch och bad. Men då har vi här i denna växande bygd ett fruktansvärt problem.

— Och det är?

— Att genom det dagligen växande antalet W. C. och genom det likaledes växande antalet avloppsledningar från de nya större och större samhällsbildningarna, *hålla alla vattendrag på att förvandlas till kloaker.*

— Det låter fasansfullt!

— Det är det också. Vattendragen, det är landets blodkär! Förorenas de, då...

— Det blir blodpropp, det!

— Kan man säga, om man vill.

— Och vad är att göra?

— Omöjligt att säga ännu. Men använder vi bilden med blodpropp, så bör man betänka, att det är en farlig sak, som i elakartade fall kan leda till döden.

§ 15. Det nya borgarståndet.

Jag skildes från den utmärkte läkaren på torget, och i gassande majaftonsol bar det rastlöst vidare för Hedin och mig, nu västerut. Vi lämnade de breda asfalterade utfartsvägarna från staden och de växande villasamhällena med deras hotfulla innanmäte av klosetter och slaskledningar bakom oss, kommo åter ut på den friskt doftande landsbygden och susade fram mellan vårgröna åkerfält, blommande fruktträd och — till synes idylliska gårdar. Men nu trodde jag inte längre på den vackra ytan, jag visste, att de, med ett

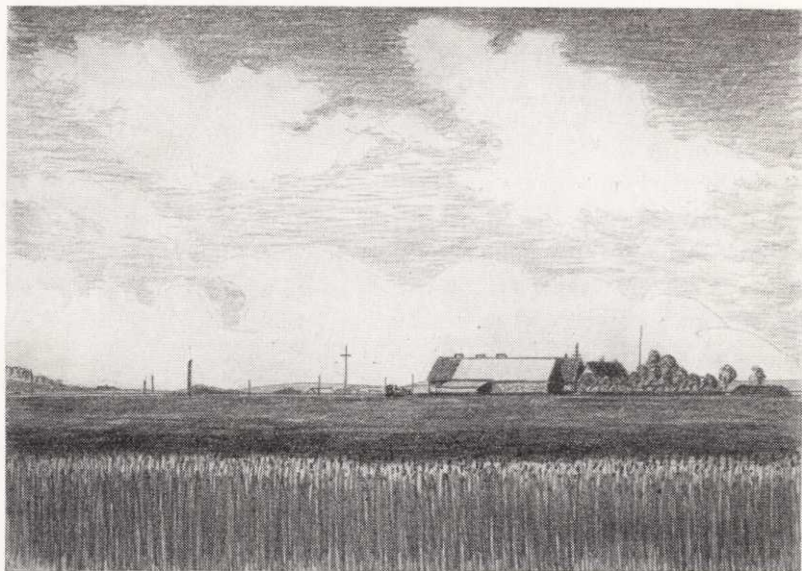

Bild 20. Typisk Skånebondgård.

biblskt uttryck, voro vitmenade grifter, som gömde all slags orenlighet.

Men nu dök i alla fall någonting upp, som kom den förut berörda frågan i mitt huvud, vart Villa-Sverige egentligen pekade, att dallra som ett ljussken för blicken. Jag hade nu sett och förstått de skånska svårigheterna. Jag tyckte mödan kunde vara värd en liten belöning, och den kom.

Tillsammans med nästa utmärkta och förekommande läkare och ett par kommunalmän åker jag åter från gård till gård. Här se vi havet, västerhavet. Läkaren säger:

— Här, som nog överallt, får man komma ihåg, att det finns två kategorier av statare, den ena, bra sorten, som stannar länge på sin plats, ibland hela livet. Den kategorin har i regel inte så många barn och bra hem. Så är det den andra kategorin, som ständigt lever på flyttande fot, ett slags egendomligt nomadfolk, alltid med många barn och mycket dåliga hem.

— Vad ligger egentligen bakom denna klyvning av klassen? undrade jag.

— Ja, man får nog säga, att felet i kanske inte så ringa grad ligger hos husbönderna. Somliga vill ha så billig arbetskraft som möjligt och tar vad folk som helst, och därigenom bibehålls existensmöjligheten för denna sämre kategori.

— Kan man inte spåra någon förbättring i detta eländiga tillstånd?

— Jo, dessbättre.

— På vad sätt?

— Genom rationaliseringen i jordbruket. Den gör, att bara de bästa bibehållas, och de få bättre bostäder, som de också sköta bättre.

— Och barnen? Vart går dom?

— I regel till industrin. Vi ska titta på ett dylikt stort rationaliserat jordbruk med moderna bostäder, så får herr Nordström själv se och bilda sig en uppfattning.

— Hur är bostäderna här i nordvästra Skåne för övrigt?

— Ja, det är i stort sett samma förhållande som i övriga delar av landskapet. Det vill säga, det är kanske något bättre. Annars är det nog det vanliga: dålig grund, inga trossbottnar, litet och mörkt kök, ofta med stengolv, opropor­tionerligt stor spismur med gammaldags bakugn, ingen källare, inget skafferi, dåligt med garderober, usel ventilation, men rätt gott utrymme, d. v. s. cirka tre rum och kök med en medelhöjd på cirka 2,1 meter men dålig luftkub, cirka 12 kubikmeter per person.

— Trångboddhet alltså?

— Ja, på sätt och vis. Man, hustru och de minsta barnen bo i regel i ett rum, men vuxna pojkar och flickor ha skilda sovrum.

— Alltid ett framsteg. Väggohyra?

— Mycket litet.

— Skönt det, då! Och finrum?

— Det hör naturligtvis till. I gamla hus använder man ju i regel köket och ett rum till för vardagsbruk, har man

så, vilket förekommer nästan utan undantag hos bönderna, fem à sex rum, så får dom andra stå på parad. Har man tjänare, finns ett s. k. »folktrum», där arbetsfolket äter tillsammans med husbondefolket, och det rummet används av familjen som dagrum. Får man besök, så förs gästen in i sal, matrum eller kontor, och dom hålls till hälften uppvärmda. Övriga rum står däremot oeldade.

— Det påminner ju ganska mycket om förhållandena i borgarhusen i stan förr i världen.

— Ja, det är onekligen ett borgerligt drag, som börjar prägla landsbygden. Även för statarnas och arbetarnas del.

— Det var högst intressant!

Nu hade jag spåret uppe, och full av nyfikenhet hoppade jag ur bilen vid det stora godset. Det var verkligen gentilt. Ett stort rött tegelstenssjok mitt i en sjö, med vindbrygga och allting. En armé av jätteträd omkring, parker, trädgårdar, bersåer, växthus, springvatten, statyer, hela den jordiska fåfångans apparatur, kort sagt.

— Våldiga danska doggar bevaka porten! sade någon i sällskapet.

— Varför det? undrade jag.

— Ingen får komma in i slottet. Söker någon komma in, släpps hundarna lösa.

— Och ni skäms inte att ha såna stenåldersmänniskor kvar här i Skåne? Det förklarar mycket.

Så blev det stathusen. De bildade, ett bra stycke från slottet, ett litet samhälle för sig.

Det var dels enfamiljs-, dels tvåfamiljshus, och den genomgående typen utvisade två rum och kök nere, ett rum på övre botten, värmeledning, vattenledning, slask men icke W. C., utan avträde i uthusen, varje familj för sig.

Och interiörerna? Stora rum, gammaldags höga i tak, stora kök, bra, endast litet för mörka. Närmast som litet äldre, något skumma stadslägenheter. Och möbleringen som ett stadsborgarhem av äldre årgång, mörkrosiga tapeter, ekpendyl på väggen, ekbyffé, ekmöbel överhuvud taget, radio, grammofon, symaskin, porträtt på väggarna och i ramar,

askkoppar och skrivställ av hamrad koppar. Allt så precis som beställt av en borgerlig expert.

Snyggt, litet tung och belagd men inte direkt dålig luft. Tunga, allvarliga människor, gedigna. Mot bakgrund av vad jag tidigare sett var detta ett himmelrike. Dock har jag berättat om en modern statlägenhet även i södra Skåne, som var, ehuru mindre tilltagen, lika bra. Snarare bättre.

— Nåå? sade jag till den jovialiske inspektorn, som med berättigad stolthet visade oss allt. Nåå? Och folket? Bra?

— Utmärkt.

— Stannar dom hela sitt liv här som statare?

— Ah nej, visst inte! Di duktige, di skaffar sig eget jordbruk. Så ibland står jag nära nog utan folk, men det är klart, att inte kan man, och inte heller vill man hindra dem, som vill fram.

Nå, här började det ljusna, äntligen, i människohorisonten.

— Vi ska ta en av gubbarna i radion! Och be honom göra lite jämförelse mellan livet för statarna under äldre dåliga förhållanden och de nuvarande bättre.

Och inne i en ek-interiör satt jag snart med en präktig typ framför mig, på andra sidan mikrofonen, en mager gubbe med små pigga ljusögon och mungipor, fulla av gott humör, men även av snus. Och hans lugna, sirliga hustru.

— Nåå, började jag samtalet, berätta lite för mig nu, hur det var för er statare förr i världen i jämförelse med nu. Det var ju mycket dåligt?

— Jä, det var mycket dåligt, jä.

— Vad var det för särskilda saker, som ni kan komma ihåg, som ni tyckte var särskilt dåliga?

— Jä, det var bostäderna, som var särskilt dåliga.

— Och lönen?

— Lönen var liten.

— Och bostäderna, vad var det med dom, som var sämst, tyckte ni?

— Jää, rommen var smö och märka.

— Och köket, då?

— Det var märkt och eländigt.

— Vad hade ni för sorts golv?

— Det var vanliga jordgolv med kollerstenar.

- Som en trottoar?
- Jä, va det sau.
- Nå, men hur kunde ni hålla det rent?
- Jä, det var dölit att kunna hålla det rent.
- Det gick naturligtvis inte?
- Naej.
- Nå, men hade ni garderober?
- Naej, det fanns ente garderober.
- Och ni, fru Persson, säg, hade ni skafferi?
- Naej.
- Ingenting? Nå, källare då?
- Naej, ente det heller.
- Inte ett dugg!! Nå, men hur var det, var ni ensamma om ett kök i en familj, eller hur var det med den saken?
- Naej, vi va två om itt kök.
- Och på kvällarna? Det var något ni berättade om det, herr Persson.
- Ja, först fick man gå och fråga grannen, om han va inne, så att man kunde lausa därren.
- Annars fick man ligga för öppen dörr?! Menar ni?
- Jagu feck man sau!
- Det är ju alldeles märkvärdigt. Nå, men säg mig, och för barnen?
- Jä, det var eländigt, eländigt.
- Ni kunde väl egentligen... hur kunde ni förvara kläder och sådant? Det kunde ju inte bli snyggt på det viset?
- Naej, di hängde man på väggarna runt om i rommen, och där fick di hänga.
- Ja, det var ju alldeles värst, och nu då?
- Jää, si nu är det helt annat. Nu har vi finfina garderober.
- Och lika dant med skafferi, fru Persson?
- Jä, fina skafferier, det har vi.
- Så nu trivs ni?
- Jä, nu är det bra.
- Säg, hur länge har ni haft det på det här viset?
- Jä, det har vi haft rätt så länge, jä, man kan nästan sa i 10 år.
- Här på det här stället?
- Jä, män!
- Men som det är här, är det ju inte överallt?
- Naej, här är det jo enastående.
- Är det enastående här?
- Jä, det är det allt.

— Ja, jag har ju sett nere i Malmöhus län förfärligt ruskiga saker. Men hur är det, ni har ju nära till skolan också?

— Jä, här är nära till skolan och nära till station.

— Och så är det en sak, arbetstiden, hur är det med den?

— Jä, den är bra. Den är bra möe bättre än förr.

— När var det ni måste vara uppe förr?

— Jä, då fick man vara uppe kl. 4.

— Och nu?

— Jä, nu aldrig förrän kl. 5.

— Och ni arbetar till?

— Jä, $1/27$ —7.

— Så, ni har väsentligt mer fritid än förr?

— Jä, möe mera fritid, fårr hade man inte mer än precis, når man åt, så måste man bårja igen.

— Nå, när ni nu har mera fritid, så är det naturligtvis nödvändigt, att ni har trevligare bostäder? Eller hur?

— Jä, det är det. Man trivs bättre hemma och har det trevligare. Så då vill man gärna va hemma.

— Naturligtvis. Nå, vad säger ni, herr Persson, om man nu skulle bygga sådana här bostäder överallt, inte bara för torpare utan för jordbruksarbetare o. s. v., tror ni, att den s. k. flykten från landsbygden då skulle upphöra?

— Jä, det gjorde den säkert. Di blev nog på landet.

— Ni menar, att folket på landsbygden egentligen *vill* stanna på landet?

— Jää, det vill di. Bara di får bra bostäder.

— Så det är huvudsaken?

— Jä, det är huvudsaken, det är det, det!

Detta som vanligt stackota samtal ger i all sin enkelhet en rätt bra bild av den skånska ståtaren i goda förhållanden. Men min kurs pekade nu åt annat håll, sedan jag sett dessa moderna statinteriorer. Jag ville se ett par typiska bondgårdar. Och vi åkte vidare.

Vad fann jag? Precis vad jag sökte och börjat ana, att jag skulle finna. När man säger: bondgård, vad tänker man då på? Lagg ner boken, och fundera ett ögonblick. Ett stort kök och sen just ingenting? Några halv- eller omöblerade rum, som inte ens kunna rubriceras som riktiga rum enligt stadsbonds föreställning? Snarare bodar i uthus? Inte sant?

Nå, vad fann jag? Stadsvåningar! Rum i fil, med portierer för dörrarna mellan rummen. Kontorsrum med skrivbord,

gevär och jakttroféer på väggen, bokskåp, grupp av skinnstolar kring ett rökbord, matsal med väggbonader, tavlor, silver i massa, sällskapsrum med förmaksmöbel, palmer och andra paradväxter, och i köket ett par jungfrur, stor spis, kylskåp etc. etc.

Det var vad jag förstått, att man måste stöta på, om man drog ut linjen från de nyare stathusens, ja, även de äldres ensliga finrum. Det, som sagt mig detta var ett aritmetiskt faktum, nämligen att när stathusen blevo bättre, så ökade i första hand antalet finrum.

Och nu skall jag som avslutning av erfarenheterna i Skåne i ett par ord berätta, vad svaret blev på frågan om vart Villa-Sverige pekade för de över hela landet uppmarscherande villa-svenskarnas del.

§ 16. Nobiliseringen.

Man behöver ju inte vara särskilt skarpsynt eller vidare djupt införsatt i det nutida Sveriges sociala förvandlingsprocess för att ha klart för sig, att sällan har den s. k. ståndscirkulationen varit så livlig och så utbredd över alla samhällets klasser som just nu. Kroppsarbetare och bönder bli uppbärare av statens högsta ämbeten, grosshandlare bli hovdignitärer, prinsar gifta sig med borgardöttrar, arbetardöttrar med professorer, etc. etc. Allt förefaller att rulla fram huller om buller. Alla gamla klassgränser ha fallit.

Men i allt detta kan man spåra en tydlig tendens. Det är inte bara en nivellering uppifrån, det är samtidigt en stigande linje nerifrån, och det var just den jag nu kunde avläsa i bostadsförhållandena, i själva den yttre bostadsbilden. Demokratin har frigjort massorna, men inom dessa massor själva håller en allt tydligare differentiering på att ske, ett utsöndrande av de bästa och duktigaste till en ny överklass, ett avsöndrande av de sämsta och socialt omöjligaste till en ny, beklagansvärd underklass.

att få belysa genom att helt enkelt berätta vad som nu närmast följde.

När vi lämnat den sista bondgården, med dess spaljéer av vinrankor, som gåvo många tiotals kilo mogna druvor i skörd, bakom oss, frågade jag läkaren:

— Och tjänarfrågan, doktorn?

— Ja, den är besvärlig här som överallt.

— Har doktorn någon förklaring på fenomenet?

— Ja, jag dömer ju efter vad jag ser, och då tycker jag mig finna ungefär följande. När industriarbetarna ha det bra, får barnen stanna längre i hemmet, dom är inte längre som förr en börda, dom behöver inte redan i tonåren börja att hjälpa till med uppehållet. Detta gäller speciellt flickorna. Därmed dras ju en mycket stor grupp arbetskraft från marknaden, och så har man krisen där.

— Och när dessa gå ut i livet?

— Så gå de antingen till industriföretag, dels till fabriker, dels i växande grad till kontoren. Eller så till egna hem. Gifter sig med andra ord.

Jag såg, vad jag hade att göra.

— Har ni något riktigt uruselt hem att visa mig? frågade jag.

Läkaren och kommunalgubbarna tittade på varandra och rådslogo ett tag.

— Jo, sa en av dem, jag har ett inte långt därifrån jag bor.

— Nå, har ni något absolut nytt industriarbetarhem? frågade jag vidare.

— Ja, inte tio minuter därifrån med bil.

Vi körde. Vet herrskapet, vad jag ville se? »Flickan som trampade på...» från Blekingekusten. Hon, som enligt hälsovårdsnämndens ordförandes ord, gått »från dasset till dansbanan och avlat av sig som ett svin, utan att se sig för, vare sig på det ena stället eller det andra». Jag ville se, om inte det glada och tanklösa språnget från dasset till dansbanan hade resulterat i en tung, en mycket tung och allt mera krokig och böjd och släpande vandring från dansbanan tillbaka till dasset.

Det hade.

På hela resan såg jag inte ett smutsigare, bedrövligare, hopplösare, mer hjärtskärande hem. Inte ens finrummet fanns. Ett kök, som bestod av en gammal farstu utan riktiga fönster ens. Bara två rutor på var sin sida om dörren, såsom i förstugor brukas. En spismur, som mest liknade en smeds svarta, sotiga ässja, och så en samling små rum, där det inte ens fanns gardiner, där de potatisgroddsbleka, myllrande sju småttingarna krälade i smuts, lump och matrester. De hostade hela högen, så att det värkte i ens egna lungor. Man brukar tala om krigets kanonmat. Detta var Lort-Sveriges kanonmat. Dessa barn skulle bli billig statarkraft i den lägst stående ambulerande lantarbetararmén, om vilken läkarn talat. Och lukten! Stanken! Och modernflickan, som trampat på...! Med sitt gröna ansikte, sina förgråtna ögon, som inte längre ville se utåt livet utan sågo baklänges inåt, med sina ruttna tänder, sina magra, skinnötta händer och smutsiga kartnaglar, med sina benrangelsarmar, som hade den sista rörelsen av liv kvar, då hon tryckte den minsta potatisgrodden till sitt platta, urmjölkade bröst.

Det var demokratins nya underklass, som *måste bort*. I hela landet.

— Kör vidare! sa jag.

Ute sken solen vårligt och fint på färskt, dansande grönt gräs och bland sjungande skär och vit fruktblom, havet bredde en oändlighet som av Sveriges Riksbanks nyaste jubileumstväkronor ända bort till Amerika, föreföll det mig, där vi skulle jubla över och tilljublas för vår rikedom, vårt mönstersamhälle, vårt mönsterfolk, våra mönsteranordningar. Hela naturen var som ett Delaware-festspel.

Och mitt i alltsammans, som pricken över i-et, låg det moderna industriarbetarhemmet. Ett solljusflödande vitt funkishus. Panelad förstuga, herrum och vardagsrum med stora funkisfönster, som släppte in hela världens ljus och blå himmel och blomdoft och glitterhav; w. c., värmeledning,

rostfri diskbänk, allt. Sovrum på övre botten. En generaldirektörsvilla.

Där såg jag det. Där fann jag det jag sökt. Svaret. Där var den springande punkten mellan Lort-Sverige och Villa-Sverige. Vad? Jo, innanför köket fanns ett litet rum, matrum, arbetsrum, rum för allting.

Och — det — luktade — snusk! Det — luktade — snusk!

Det var det sista av Lort-Sverige. Vägen från Lort-Sverige till det kommande Villa-Sverige tecknades av de fattigas finrum, som var det nya demokratiska Arbetar-Sveriges urgamla adelsbrev. Ur det skulle nobiliseringen av detta Arbetar-Sverige komma.

Det var en adel, som icke skulle vara baserad vare sig på börd eller på börs utan på en enda sak, vilken ensam skulle ha förmåga och kraft att definitivt radera de gamla klass- och ståndsmurarna: *renligheten, den absoluta renligheten.*

När även det lilla illaluktande rummet bakom köket gått bort för alltid, då är Lort-Sverige ett minne, då har Villa-Sverige vunnit sin stora seger och nått sitt slutliga mål.

KAP. VI. De vindpinade.

§ 1. Klar sikt.

Över Hallandsåsen, som också på de gångna åtta åren sen jordbruksresan väsentligt hade förändrats, susade Hedin och jag vidare upp mot nordväst. För åtta år sen hade här sett ut som tattarläger och Lassemajaförsåt, nu var det en bred, rak, skinande, permanentad väg, spänd som ett i solen blått serafimerband tvärs över den gamla fattigbyggdets välvda mage, och sen kom den halländska pannkakan med tät bebyggelse som små gröna pistache-korn.

— Nu börjar det klarna i krumelunten, min kära Hedin! sa jag. Vad tyckte du om arbetarhemmet?

— Du vet, jag vart häpen. Det va som det bästa i Amerika.

— Du har hört, hur dom överallt kör med tjänarfrågan, omöjligheten att få speciellt kvinnlig arbetskraft. Vet du, vad dom gör?

— Nej.

— Dom gör som alltid. Dom sitter vid skrivbord, kaffebord och alla andra förbaskade bord i hela Sveriges land och rike och jagar opp sig, svär och förbannar över tidens ondska som vanligt, över folkets förfall och ungdomens lättja etc. etc. Dom vet allting om allting, det är bara en sak, dom som vanligt inte vet ett dugg om: verkligheten!

— Ha, ha, ha! skrattade Hedin för full hals.

— Va skrattar du åt?

— Dej.

— Varför det? Har jag inte rätt?

— Jo, visst! Men du vet, jag måste skratta, då jag tänker på, om dom hörde dig.

— Dom ska få. Och nu ska jag lägga upp saken först för dig, så att du har klart för dig, vad vi i det följande inte minst har att hålla utkik på. Först och främst ska vi ha klart för oss, att vi inte heller känner verkligheten utan att vi är på jakt efter den. Men vi vet i alla fall *lite* mer om den, än då vi startade, och Skåne har hjälpt oss storartat. Det är en egenskap, som skåningarna har, som place-rar dom i särklass: dom säger som det är, och dom är realister. Dom har, som du nog har märkt, inte försökt dölja nånting utan öppet visat fram allting, precis som det är. Jag är inte absolut säker på, att det kommer att bli likadant i alla landskap framför oss. Så vi ska först och främst vara misstänksamma.

Men så kommer det avgörande. Genom vad vi har sett hittills har vi kommit på det klara med, att bostadsfrågan i sista hand är en fråga om människorna i hemmen. Och vidare är det tydligt, att det är främst i fråga om hemarbetet, om tjänstefolk och arbetskraft som skon klämmer, och att det beror på, att en förändring håller på att ske i hela det svenska samhället. Och det är just den förändringen, du nu måste ha klar för dig. Ser du, saken ställer sig så här! Den nya industriarbetarklassen har ryckt upp i samhället och tagit den gamla borgarklassens plats. I samma stund som industriarbetarna fått bättre ekonomisk standard genom högre löner, har dom fått bättre bostäder, flera rum och samtidigt färre barn. Dessutom har barnen fått bättre skol-bildning och högre både intressen och mål i livet än förr. Följden har blivit den, att numera har dessa familjer råd att ha särskilt de uppväxande flickorna kvar i hemmen till vuxen ålder. Dom hjälper modern att sköta det större hemmet. Dom spelar piano, dom läser böcker, går på bildnings-cirklar, på bio, teater, konserter. Dom lever, kort sagt, pre-cis som borgarklassens döttrar levde för femti år sen. Och de unga arbetarna ha råd att förlova sig tidigare och sätta eget bo, i egen »villa». Det gör att flickorna, precis som borgarklassens döttrar för femti år sen, numera inte bara väntar på *platser* utan på *giftermål*.

— Ja, visst, visst! Du vet, det har aldrig tänkt på. Men nu sera.

— Men nu ska du höra vidare. Det föll aldrig borgarklassens vare sig föräldrar eller döttrar in, att döttrarna skulle ta plats som »pigor». Nå, vet du, vad som hänt och håller på att hända? Jo, när nu industriarbetarklassen mer och mer förborgerligas, så faller det dem precis lika lite in, att *deras* döttrar ska ta plats som pigor. Det hela är, kort sagt, en följd av bostadsstandardens och den sociala standardens pågående förskjutning, och hela problemet blir därför i sista hand en fråga om hur arbetet i hemmen, i jordbruket o. s. v. ska organiseras rent *ekonomiskt*, det vill säga i samklang med Sveriges nuvarande sociala byggnad. Att få tillbaka gångna tider med billigt, dåligt, utbildat tjänstfolk, det är inte att tänka på. Rationaliseringen i industrin tar bort de undermåliga arbetarna, behåller de bästa, ger dem högre löner och bättre bostäder. Rationaliseringen i jordbruket tar bort de undermåliga statarna, behåller de bästa, ger dem högre löner och bättre bostäder. Det har vi ju sett här i Skåne.

Nu står vi inför rationaliseringen av hemmen, det är vad som framgått av vad vi hittills sett, denna rationalisering kommer att ta bort de dåliga hemmen, behålla de bästa, och det kommer att ske genom att de drar till sig de bästa hemarbetarna, vilket kommer att ske genom att de ger dem högre löner, bättre bostäder och kanske framför allt *högre* social standard. Hemarbetet kommer att jämföras med arbete i fabrik och på kontor, och i samma stund kommer flickor ur *alla* samhällsklasser att kunna söka sig dit. Det blir lika lite skam att vara »hembiträde» som kontorist, postfröken, sjukgymnast eller telegrafissa.

Det måste bli följden av industriarbetarnas förborgerligande, och vet du, vad vi ha att göra?

— Nej!

— Undersöka, om man begriper den lilla schäsen! Det är allt! Och nu gräver vi vidare!

§ 2. Kronans spånkorg på Hallandsslätten.

Dessa mina ord gällde naturligtvis främst den industrialiserade delen av landet, och dit kan man inte i vidare utpräglad grad räkna Halland, där kommo dessa problem därför inte heller i förgrunden, ja, de kommo överhuvud taget inte alls upp i synfältet. Det blev senare och på andra håll. Nej, Halland är ett i stort sett fattigt landskap liksom i än högre grad Bohuslän, och det karakteristiska för hela resan var, att endast i rika, helst industrialiserade bygder eller hos överklassen kom människans problem till synes, i fattiga bygder försvann det som rök, där var det bara det rent materiella, själva bostaden, själva det primära livsskyddet, som intresserade. Och så blev det nu i Halland.

Därtill kom en annan omständighet. Halland är ett öppet, naket land, utsatt kanske mer än något annat svenskt landskap för storm och vind från havet, från Atlanten och dess inbuktningar. Det syns på själva dess yttre. Skogarna äro låga med tillplattade kronor och sneda, knotiga, lutande stammar. Det ger hela landskapet något slitet, ett intryck av att vara hukat och berett mot elementens anfall. Det ger underbara måleriska effekter, men det ger vardagslivets människor mer bekymmer måhända än i andra landskap.

Jag fick ett starkt intryck av vad detta allt betydde för folket på denna kust, då jag, ledsagad av en medarbetare i en av landskapets tidningar, besökte en gård ute på en vid böljande slätt.

Den såg perfekt ut, där den tecknade sin silhuett mot aftonhimlen, och den såg också perfekt ut inomhus. Två rum och kök, präktiga källarutrymmen, garderober, skafferi, värmeledning från spisen, kort sagt till synes allt man kunde begära.

Varför hade nu tidningsmannen på uppdrag av sin redaktion velat visa mig just denna gård?

— Det skall herr Nordström nog få höra! svarade han allvarligt. Av dom, som bor där.

Gården beboddes av ett ungt par med tre småttingar. Det

var snyggt och fint. Och jag började mitt vanliga förhör, som gav till resultat, att statens jordnämnd styckat en kronogård i sex lotter och byggt bostäder på dem.

— Nåå? vände jag mig till hustrun. Är det något fel?

— Ja, svarade hon.

— Vadå?

— Här är så kallt, att vi inte vet, vad vi ska göra med barnen. Om man lägger handen på tapeten, så känner man *nu*, då det är stilla ute, hur det drar. Och när det blåser, kan man lika gärna vara ute som inne, det blåser tvärs igenom väggarna, och det tjuter och piper, så barna bli alldeles hjärtskrämda. Man måste hålla sig mitt i rummet, för att inte blåsten ska slå en för mycket i ansiktet, och om benen blir man alldeles iskall. Och elda hjälper inte. Och vad det kostar sen! Allt en tjänar, snart sagt, går i spisen. Och vara i andra rummen, det går då inte alls.

— Kan ni inte klaga hos jordnämnden, då?

— Då får man bara obehag!

Prosit! Hur var det med det statliga Sverige, hur var det med välfärdsevangeliets realiserande? Åter kom denna gamla fråga, som följt mig från snart sagt resans första dag, upp i själen.

— Nå, men vad beror denna kyla egentligen på?

— Antagligen, svarade mannen, var virket inte torrt, då huset byggdes, och därför är det nu bara sprickor och springor, alltsammans, så att hela huset är otätt. Ja, som en regelrätt spånkorg.

— Och det kan ni inte själva reparera?

— Det går inte att reparera ett sånt hus. Det måste göras om helt och hållet.

— Och det har ni inte råd till?

— Nej.

— Och staten?

— Ja, det tycks, som inte den skulle ha råd heller!

Och där sitta de mitt i det blåsiga Halland och frysa. Det är sannerligen också en bild av Sverige av i dag. Vad säger svenska samhället om den? Vad säger regering, riks-

dag, press, myndigheter, allmänhet? Vad säga vi alla, som betala högre och högre skatt för att hjälpa dem, som behöva? Hur bli de hjälpta? På detta sätt? Man må fråga, då man sett!

§ 3. Nå! Vad sägs om denna källare?

Men detta var bara en ringa början. Jag satte mig upp i bilen, och stridiga tankar rörde sig i min hjärna.

— Det finns mycket elände här i Halland! sade tidningsmannen. Vi kan gå in var som helst. I den där gården till exempel! pekade han upp mot en ås, där en rad röda gårdar syntes mot skogen.

— Vet ni, vad det är för gård? frågade jag.

— Inte alls. Men det gör detsamma. Det är likadant överallt.

Vi körde upp på en tom gårdsplan. Huset var hopbyggt i vinkel med loge och ladugård, och i den låga dörren till boningshuset syntes en stadig gumma.

— Kan vi få komma in och titta, hur ni bor? frågade tidningsmannen. Det är en herre från Stockholm, som är ute för att undersöka bostäderna i hela landet.

— Jo, var så go!

— Är ni ensam hemma?

— Ja, gubben är ute med hästarna.

— Vad heter han?

— Johansson.

— Och stället?

— Kullen.

— Jaså! Åhå! Är ni Johanssons på Kullen. Nå, då är ni torpare under hennes nåd X. på säteriet?

— Just precis som herrn säger.

— Vill inte hon sälja?

— Jo, va ho vill, minsann! Ho vill sälja bort alltsammans, och ho vill, att vi ska lösa ut det här torpet, och det är 12 tunnland men ingen skog, nej, inte en pinne. Och 8.000 begär ho, och aldrig ha ho reperera, och herrarna

kan stiga in och se själva, så får herrerna se, va ho begär 8.000 för!

Det var verkligen inte mycket. Till synes två rum och kök, men när gumman redogjort för deras tillstånd, upphörde rummen att vara rum och köket att vara kök. Det var spånkorgen numro två. Köket rymde mest den vanliga enorma spismuren, var förresten ett svart hål eller rättare en smal svart smyga på ena sidan spismursväggen till ett fönster. Längs den rymdes just en träsoffa. Vidare en lika smal smyga förbi själva spisen mitt för farstudörren och fram till dörren mot »rummen». I det närmaste av dem, alldeles till vänster om köket, fanns en kakelugn på spismursväggen, i det andra ingen uppvärmningsanordning alls.

— Spismurn ä så dålig, sa gumman, att om jag ska baka, så stå röken ut, så rummet blir fullt, i stället för att gå upp i skorsten, så jag måste ha dörrn öppen till farstun för att inte kvävas. Och svin-potatisen måste jag koka i köksspisen, för det finns ingen annanstans att koka'n, och då loktar det så svårt, så en kan då rent inte va inne.

Så pekade hon på kakelugnen:

— Ja, den ha vi, men i rummet är det så kallt, så man får elda all ved man har, för det är bara spåntade bräder...

— I ytterväggarna?

— Ja, i köket är det bara spåntade ytterväggar men inte här. Här är det bara mellan rummena, men då begriper herrarna, att det går inte att hålla kylan borta från kallrummet.

— Så då... är det kallt i köket?

— Ja, herrn! hördes en sträv röst bakom oss.

Vi vände oss om, rösten kom från dörrn. Där stod gubben.

— Jaså, det är herrarna, som är från Stockholm och tittar på bostäder. Jo, vi hörde't på radion. Ja, nog kan det vara behövt, för jag vill säja, att, om en sitter på soffan i köket och det blåser västan, ja, då är det inte, som om man satt inne utan precis, som om man satt utanför väggen.

— Så, då har ni egentligen bara ett varmt rum och två kallrum, ett på var sida, och dom drar värmen ur det enda varma rummet.

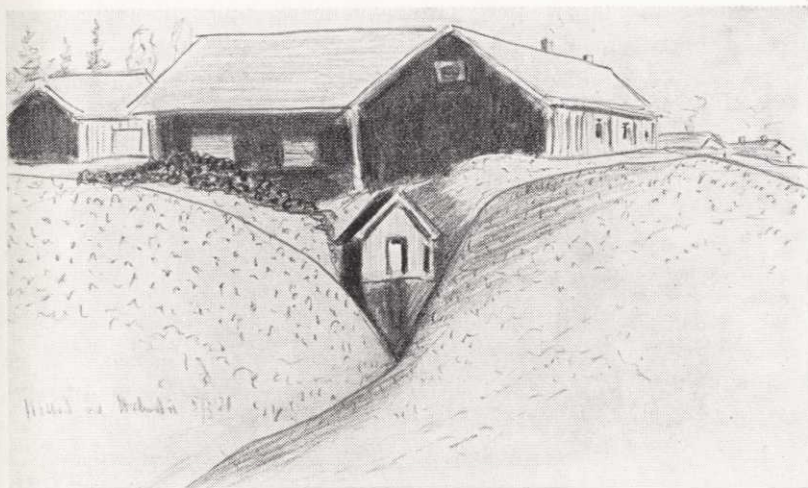

Bild 21. Gödselstack och källare, Halland.

— Ja, just så är det, och herrn begriper, så mycket regn och dimma, som det är här på trakten, va fuktigt det ska bli. Det är så fuktigt, herrn må tro't eller ej, så det blir stora pölar på golvet under sängarna, och där får vi ligga, och ibland riktigt skakar vi av köld. En vet rent ingen utväg att bli varm.

— Har ni garderob, då?

— Ja, det ska i alla fall hetas va garderob, men en kan inte ha kläderna där, för det loktar så illa av fukten, så en få loven att hålla dom därifrån, om dom inte ska bli rent fördärvade.

— Och källarn?

— Ja, si, det är nog det värsta ändå, för om herrn vill följa med, så ska vi visa. Så få herrn si själv och säja, va herrn tänker.

Bild 21 visar, vad jag fick se. En väldig gödselstad vid ladugårdsknuten, och från den en rännil av urin och gödselvatten, som letat sig till den i en svacka nedanför ladugården belägna källarn.

— Så då, förstår herrn, hur mycken nötta det är med *den* källarn!

När bilen förde tidningsmannen och mig tillbaka till Halmstad i en luft, där den av gumman påtalade dimman redan steg ur landskapets veck och svackor, sade ciceronen:

— Nåå, herr Nordström?

— Det är otroligt.

— Och det är inget enstaka fall. Så får faktiskt folket leva här.

Och så tillade han:

— Men!... När staten sköter sina underhavande som herr Nordström nu har sett, vad ska man då kunna begära av de enskilda?

§ 4. Vid svenska Sinais fot.

Tidigt följande morgon bar det så i väg uppåt gränstrakterna mot Småland och Västergötland, med andra ord upp till sydliga eller sydvästra kanten av det fattiga och dystra sydsvenska höglandet, där det reser sig likt läseriets, nykterismens och konservatismens urgamla Sinai i Sverige.

Nere längs kusten och i och synnerhet kring städerna, både Laholm och Halmstad, hade jag kunnat konstatera samma livliga nybyggnadsverksamhet och pågående samhällsbyggnad som i de trakter av landet, jag förut besökt, men när vägen stack in i skogarna, försvann allt detta. Inte ett nytt hus syntes, allra minst något funkishus. De avlånga ofta grönmålade envänings bondgårdarna, som ge så utpräglad karaktär åt Hallandsslätten, försvunno också, fram trädde i stället först röda bondgårdar, sen övervägande gråa. Det hela påminde närmast om nordligaste Norrland eller om Göingebygden, eller kort och gott: det var det dystra Svenska Sinai.

Och det var, som om detta Sinai skulle ha präglat även människorna.

för mig i den förres vardagsrum. Åter en av dessa tröttkörda, likbleka, allvarliga, att icke säga dystra läkare, som ha liv och död i Sveriges ensliga bygder på sitt ansvar. Han hade inte varit hemma, då jag körde upp på gårdsplanen, fast timmen var tidig. Doktorinnan hade tagit emot, tebordet var gästvänligt dukat, hon hade bjudit frukost, men som vanligt hade jag redan tagit mitt morgonte och var rädd om minuterna.

— Maken kommer genast. Han är på sjukbesök men alldeles intill, hade hon då sagt.

I detsamma körde kommunal mannen upp på gårdsplanen och trädde efter ett ögonblick in i rummet.

Jag skulle här vilja passa på tillfället och ge dessa kommunal män en liten enkel blomma. Vi äro i Sverige stolta över vår kommunala självstyrelse, och vi ha verkligen skäl att vara det. Under hela denna resa, från Ystad till Haparanda, hade jag dagligt tillfälle att se, resonera med, iaktta, studera dessa kommunal män. Det var bönder, arbetare, små befattningsinnehavare, tjänstemän, affärsmän, småhandlande, men vad de än voro, allesammans voro de allvarliga, häpnadsväckande kunniga, balanserade, intresserade och välviliga män, fulla av en nästan moderlig omsorg om sina kommuner, bekanta med alla deras invånare, underkunniga om deras förhållanden, deras svårigheter, offrande tid och krafter praktiskt taget utan någon ersättning åt sina medmänniskor. Det var något av vardagsreligiositet utan ord över dem, en praktisk kristendom, som bakom alla politiska skiftningar präglade dem alla, som allt mer föreföll mig bilda själva den trygga grunden i det svenska samhället, som kanske förklarar indifferensen för den yttre, mer eller mindre tomma och verklighetsfrämmande kyrkoreligionen och som är den svenska demokratins enkla men fasta klippa.

Och här, vid det svenska Sinais fot, kom, liksom helt naturligt och självfallet, just denna vardagsreligiositet med sin specifika världsbild, sin specifika inställning till de olika sociala och ekonomiska problemen i nuets Sverige klarare och tydligare än på någon annan punkt av resan till uttryck.

Doktorn hade vid sin återkomst hastigt kastat i sig en kopp te och tuggade på en kaka, då han i all hast började framlägga sina synpunkter för mig. Ute i väntrummet hopade sig de hjälpsökande.

— Ja, började han, det är nog alldeles riktigt, att det är en avgjord skillnad mellan kust- och slättlandet och dessa skogsbygder. Därnere söker man efter bästa förmåga följa med sin tid. Här är fattigdomen det avgörande. Dessa bygder ha i stort sett samma karaktär som Småland, det ligger ju också alldeles intill, det vill säga, det är skog, stenig och mager jord och stora frostlänta myrmarker. Folket lever med andra ord under svåra förhållanden och är präglad av dem. Det kommer naturligtvis också fram i bebyggelsen och i bostädernas anordning. En bondgård här består sålunda i regel av en våning och vind, men på vinden har man inga boningsrum. Dom befinner sig uteslutande på nedre botten och är i regel tre, ordnade på så sätt, att på ena gaveln har man kök och s. k. kammare, på andra gaveln den s. k. storstugan, som sannerligen gör fullt skäl för namnet, för den upptar i allmänhet så gott som halva huset, har vanligen fyra fönster och en urgammal öppen spis.

— Används det rummet någonsin?

— Ja, när doktorn kommer på sjukbesök. Då brukar patienten vara placerad där, och då är där iskallt, för där eldas aldrig, och man har därför också det intrycket, att så fort doktorn lämnat gården, så flyttas patienten in i kammaren eller köket.

— Va används det rummet till annars, då?

— Till garderob, den enda som finns. Till upplagsplats för bröd och andra matvaror. För med skafferier är det mycket klent. Nej, husen är i regel gamla med dålig grund, många står direkt på marken, en del har kullerstensgrund, och varje spår till hygien och hemtrevnad kan man säga saknas. Målningen till exempel. Herr Nordström lade kanske märke under färden hitupp till det påfallande stora antalet grå hus? Det finns många, som aldrig nånsin har målats. Trädgårdar har man också i mycket liten utsträckning. Jor-

den är så fattig, och man har inte tid. Däremot har man fruktträd, därför att dom sköter sig mera själva. Ser man inomhus, ja, då är det naturligtvis det gamla vanliga. Storstugan oeldad och iskall, som jag sagt, det vill säga halva huset, sen packar man ihop sig i kök och kammare . . .

— Är familjerna barnrika?

— Nej, inte numera. Nativiteten är i starkt sjunkande. Ja, så ligger man där, vanligen utan lakan, i filt eller täcke, möjligen här och var ett överlakan.

— Nå, ohyran, då?

— Nej, det är inte farligt. Det vill säga, det är ju massor av loppor, men det sammanhänger ju med allt jordbruk, det hör ihop med lagårn. Men däremot har jag icke kunnat konstatera vägglöss, och det är i alla fall huvudsaken. Men så har dom ett par högst otrevliga gamla vanor. Först och främst är avträdena ett sorgligt kapitel. Dom har varken cementad grund eller ordentliga kärl och är dessutom ofta placerade alldeles invid allmän väg. Men som avståndet lag-enligt inte får understiga sex meter, förbjuder vi dem. Jag kan ju i samband med det missförhållandet också nämna, att ladugårdarna är mycket dåliga. Innerväggarna är okalkade, och dagern släpps in bara genom små gluggar. Och då vi är inne på renlighetskapitlet, vill jag också påpeka den fullständiga avsaknaden av badhus och badanordningar av vad slag det vara må.

— Denna trakt förefaller utpräglat primitiv.

— Ja, den är primitiv. Som trakter med likartade förhållanden runt om i landet, får man kanske säga. Och vad som är det mest bekymmersamma är vattenledningsfrågan.

Här fick jag nu en bild av de hälsovådliga anordningar i samband med landets brunnar, som provinsialläkarn uppe i Södermanland först påpekat.

— Det är helt enkelt en sällsynthet, fortsatte min interlokutör, att här i bygden påträffa en dricksvattensbrunn, som icke *måste* bli förorenad av ytvatten. Brunnskaren ligger nämligen oftast i jämnhöjd med markytan, öppningen täcks av ospåntade, oftast uppruttade bräder, och det är inte

ovanligt, att brunnen ligger i en backsluttning med bykkar och tvättugn i omedelbar närhet. Tvättstuga är sällsynt, byken försiggår vid brunnen. Nu har, som herr Nordström förmodligen vet, docenten Gard inför Medicinalstyrelsen i en skrivelse framlagt en teori om, att barnförlamningsepide- mierna skulle stå i samband med regnperioder, och det är ju möjligt, att mikroben finns i de ytliga jordlagren och följer med regnvattnet ner i oskyddade brunnar. Därför måste jag särskilt påpeka brunnarnas farliga beskaffenhet här i bygden. Kunde man få ordentligt byggda och för ytvatten skyddade brunnar inte bara här utan i hela landet, skulle vi läkare kanske inte stå så hjälplösa mot barnförlamningen, som vi nu faktiskt gör.

När han hunnit till denna punkt, gjorde han en paus och såg mig rätt in i ögonen, och det var nu, jag fick en känsla av att Sinai-andan talade ur hans mun.

— Men jag vill säga, fortsatte han, att viktigare än allt, vad jag nu nämnt, anser jag dock en annan sak vara. Och det är frågan om den enskildes skyldigheter i samband med statens bostadsförbättringsverksamhet.

— Hur menar doktorn?

— Jo, vi kan som exempel ta storstugan, som jag redan har talat om. Jag finner idén med ett dylikt stort, ljusst rum på gaveln alls inte dum. Tvärtom. Men! Om man nu vid om- eller nybyggnader vill bibehålla denna gamla rums- anordning, så ska man se till, att detta luftiga rum också blir bebott, och det kan bara ske, om det får ordentlig upp- värmning. Helst från en värmepanna vid spisen, med ele- ment i hela huset. En dylik anordning kostar inte mer än en 5 à 600 kronor att införa och är sedan mer ekonomisk än eldning i kakelugn.

Han rynkade ögonbrynen, slog med en blyertspenna i bordsskivan och fick lite högre färg.

— Jag skulle helt enkelt vilja sätta som villkor för er- hållande av statligt bostadsförbättrings- eller nybyggnads- bidrag, att den som erhöll dylikt bidrag, först förband sig att införa centralvärme.

— Hur motiverar doktorn detta krav?

— Det förefaller mig uppenbart, att det i sista hand är på den enskilde individens ansvarskänsla, som inte bara bostadsfrågans lösning utan hela landets sanitära uppbyggnad beror. *Får* han bara utan motsvarande prestationsskyldighet, så kommer han själv aldrig att lägga två strån i kors för att förbättra, men tvingas han själv prestera något, så kommer han dels att se sig för, innan han begär, och dels att tvingas reflektera över olika brister. Att bara ge och ge förefaller mig vara att döda den enskildes ansvarskänsla, och lyckas man göra det, ja, då har man lyckats förvärpa tillståndet på landsbygden i stället för att förbättra det.

— Doktorn anser, med andra ord, att landsbygdens bostadsproblem ytterst är av moralisk natur?

— Ja, man kan även formulera det så.

Det var första gången under resan, som jag påträffade denna synpunkt, men det var, som vi av fortsättningen ska se, icke den sista. Och inställningen skulle, beroende av olika orsaker, bli skiftande.

§ 5. Urtid.

Hade jag sökt en bygd, lämpad som studieobjekt, då det gällde fattigdomens specifika mentalitet, kunde jag förmodligen i hela Sverige knappt ha funnit en bättre. Det visade fortsättningen av denna intressanta dag.

Då doktorn var bunden av sin mottagning, blev det kommunalmannen som fungerade som ciceron. Innan vi lämnade doktors bostad, hade vi först, sen doktorn gått till sina patienter, ett litet förberedande samtal i vardagsrummet.

Kommunalmannen var, skulle jag tro, uppåt sextio år och till professionen affärsman. Han var av medellängd, mager, med kort, rödligt hår, slätrakad, med klara, lugna, ljusblå ögon bakom glas och var till hela sitt väsen lågmäld och försynt men, som det glimtade fram, av en fast vilja och med klar överblick av läget i bostadsfrågan.

— Innan vi far ut och ser på några bostäder, sade han, skulle jag vilja säga några ord. Som doktorn påpekade nyss, är det här en fattig bygd, och det gör, att vi som är verk-samma i det kommunala, får kanske företrädesvis med fattigt folk att göra. Nu kommer författarn närmast från det för-mögna Skåne, där det ställer sig lite eller kanske mycket annorlunda, förmodar jag. Där är man antagligen uteslu-tande belåten med alla dessa bostadsförbättringar. Här stäl-ler sig saken emellertid på lite annat sätt. Vi frågar oss här, i våra fattiga bygder, om det system, som tillämpas vid bi-dragens utdelande, verkligen gör den nytta, som åsyftats. Högsta tilldelningssumman är ju, som författaren vet, 1.000 kronor. Staten tillskjuter 50 procent, hushållningssällska-pens egnahemsnämnder, då de utdelar hjälp, 40 procent. Men de verkligt behövande har inte medel att tillskjuta övriga 50 eller 60 procent. Och följderna blir, att hela massan av dessa verkligt behövande inte får någon hjälp alls utan förblir i samma svåra att inte säga ofta förtvivalde läge som förut.

— Finns det inget sätt att hjälpa dem?

— Jo, man råder dem att begära kommunens hjälp, men det vill dom inte. Dom vill inte gå till fattigvården. Det ligger inte för folket här, dom är stolta i all sin fattigdom och vill stå på egna ben. Till en början var dom misstänk-samma också mot statshjälpen, men det har gått över. Sta-tens hjälp tar dom gärna. Fattigvårdens däremot inte. Jag ska visa ett typiskt fall av misstänksamhet inte långt härifrån.

Men så kan man fråga, om villkoren för erhållande av förbättrings- och nybyggnadsbidrag verkligen är så förstån-digt utformade. Jag ska be att få ge författarn ett exempel. För att få ombyggnadsbidrag måste man bygga källare un-der huset. Gör man inte det, ja, då får man ingenting. Men nu händer det ju, att många stugor ligger på berg, i syn-nerhet här på Västkusten med dess klippnatur, och där blir det alldeles för dyrt att spränga ner en källare i berget. Ja, där står man utan möjlighet att få hjälp. Kan nu detta verkligen vara rätt? Huvudsaken är ju inte, att det byggs

efter en enda schablon, utan att man får ordentliga, hygieniskt tillfredsställande bostäder. Särskilt för de mest behövande. Om sedan avvikelser förekommer, beroende på naturförhållanden och dylikt, skall då dylikt göra en stor plan om intet? Och fråga är, om inte det individuella ansvaret och initiativet, som doktorn nyss berörde, just genom dylika statens snäva bestämmelser dödas. Jag tror, att det är en synpunkt, som inte kan eller bör förbises. Och här på Västkusten tror jag, man är mycket känslig på den punkten. Man är van att både bygga och leva efter sitt eget huvud, det har fattigdomen sen länge tvingat folket till, det har räddat dem i många svåra lägen, och det är därför djupt rotat.

Att denna belysning av bygd och folk gjorde mig nyfiken att få titta in lite grann både i gårdar och själar säger sig självt.

Nå! Vi kommo längre upp i skogen till en by på den höga, nipliknande strandkanten av en forsande älv, där gyllene timmer dansade fram under skogen, alldeles som i en Norrlandsälv, fast proportionerna voro mindre. Några gårdar, ett par röda, ett par grå, allesammans med grå, förfallna, lutande uthusbyggnader. Det hela såg verkligen både fattigt och förfallet ut.

I första gården mötte det vanliga: finrum med nerfällda gardiner över väl igenspikade fönster, och precis som doktorn sagt: storstuga, kammare och kök. Bohaget var som i alla små bondgårdar: plysch, trasmattor, ek, skänkar, skåp, nysilver, tung, dammig, instängd, kvav luft. Ingen trädgård men en grupp fruktträd liksom bundna husdjur på gräsplanen, som omgav huset. Det slog mig av någon anledning, just här, hur otrevligt och primitivt den svenska bonden i alla fall bor och hur primitiv den svenska landsbygden måste verka på utlänningar, fast de naturligtvis äro för artiga att säga det. Kanske berodde det på, att jag hade Skånes många välskötta rika trädgårdar i mitt undermedvetna. Men även skillnaden mellan den skånske bonden, så ofta mer lik en verserad välklädd stadsbo i skarphatt, stärkkrage och allting än en barhalsad lantbo, föll här i ögonen. Här var det

inte så mycket typen av en trygg och myndig ägare som fast mera typen av en den enklaste dagakar, visserligen solbränd och kraftig och högröstad.

Men det dröjde inte många minuter, förrän den misstänksamhet, varom kommunalmanen talat, trädde fram. Vi hade på rondan genom huset kommit till köket, där ett skafferier blivit tillbyggt, och som vanligt gällde det att besiktiga även det.

Men då kom det! Hustrun, en kraftig, rödblommig solros ställde sig framför dörren.

— Nehej!

Vi insisterade, mannen understödde oss, men hon rätade upp sig, blev blodröd och rynkade ögonbrynen:

— Här är det *jag*, som kommenderar, och här kommer *ingen* in!

Där var det berömda halländska humöret, och jag fick en hastig känsla av, att dessa kommunalmän inte bara hade en dans på rosor, åtminstone inte i Halland.

Det var ett fruntimmer! Det enda av den typen på hela färden.

Och i nästa stuga kom så misstänksamheten till resans höjdpunkt. Men dessförinnan hade jag fått höra en replik, som också förblev enastående för denna resa. Min ciceron vände sig till bonden och sade:

— Nåå, Storm ska införa centralvärme?

— Det ska jag.

— Och varför det?

— För det är arbetsbesparande, och det måste man räkna med nu, då det är svårare för var dag att få tjänstfolk. Men så skriker dom, att man ska rationalisera och bygga och bygga. Bygga, ja! Men pengarna! Ska man bygga kanske, tills man är skuldsatt över skorsten? Nej, pass, gården får duga som han är, nu rustar jag lagårn, och får jag råd *sen*, ja, då kan jag rusta gården.

— Storm resonerar klokt! sa ciceronen. Och det vore önskvärt, att alla i hela landet resonerade på samma sätt.

Jag häpnade över dessa toner, så olika allt jag tidigare

hört under färden. De skulle få något, som åtminstone liknade en förklaring, innan solen sjönk.

Men vi vandrade över fälten bort till gården numro två. Den verkade, som om den legat där sen förhistorisk tid med sitt gråa, mossiga liggstimmer i de nerhasade uthusen, sitt hopsjunkna boningshus, som tycktes stödja sig på brädslagningens böjda spjälor, ruttna och spruckna mot marken. En naken gräsbacke till gårdsplan, alldeles som vid förra gården, bakom boningshuset en äppelhage med urgamla, knottiga, mossiga stammar och lövverk, så skabbigt och avgnagt som skinnet på en gammal blind katt.

Inte en människa syntes på gården, men borta på en åker mot skogsranden hasade sig en karl långsamt fram bakom en häst och en harv, en urgammal, böjd gubbe syntes på väg mot gården.

— Det är ägaren, han, som kommer! sade ciceronen. Och karln bakom harven är sonen, han är »svag». Vi ska titta in i köket.

Vi gingo runt hörnet, in bland frukträden och kommo genom en trasig dörr in i ett ynke litet och lågt kök, med svart, väldig spismur, som vanligt, svart golv, svarta väggar, svart tak, svart bord, en som det föreföll av jord och smuts svart kvinna, vilken dock bar spår av att ha varit nära nog en skönhet, och där stod hon mitt i snuskluft, disk, smutsiga kärl, skulor och nylagad mat, ägg och vad det nu var. Ett tattartält kunde inte verka mer primitivt och nomadmässigt.

Och detta var en bondgård i Sverige nådens år 1938.

När vi åter kommo ut på gårdsplanen, mötte oss gubben. Ögonen lyste misstänksamt och bistert under den tusensprickiga, gråsmutsiga mösskärmen.

— Vad vill ni? frågade han dovt och undvikande, liksom skuldmedvetet, som en brottsling inför landsfiskalen.

— Vi ska bara titta litet. Det är herrar från Stockholm! svarade ciceronen lugnande.

Utan att bevärda oss ens med en blick vände gubben och försvann, hasande in i ett vagnslider.

När vi återvände över fälten, sade ciceronen:

— Som författarn såg, är hela gården fallfärdig, och vi har varit på gubben att begära förbättringsbidrag. Till sist lyckades vi få honom att ta emot färdigskrivna blanketter hem att skriva under. Men följande morgon klockan fem knackade han på ordförandens dörr, och när denne öppnade, sträckte han fram blanketterna och bad med darrande röst:

— För Guds skull! Ta tillbaka blanketterna!

Och huset har förblivit sådant det var och som författarn nu ser det, där det står!

Det var folket vid det svenska Sinais fot, mer tillhörande stenåldern än vår tid, tack vare en fattigdom, som man ännu ej övervunnit och som uppenbarligen först borde botas, innan bostäderna kunde med någon utsikt till effekt förbättras.

Och det föreföll nästan, som de skulle anat detta själva.

§ 6. Fröken Blom.

Just som vi skulle lämna dessa, som herrskapet förstår, allt annat än stimulerande gårdar, hände något. Jag hade åkt med kommunal mannen, Hedin hade följt efter för att fotografera. När han nu skulle sätta i gång, befanns det, att han på själva gårdsplanen fått en punktering. Det skulle så småningom resultera i något, som i sinom tid skall berättas.

Vi vände emellertid ner till mer bebodda trakter efter en plan, som kommunal mannen skickligt lagt ut. För att belysa vad han sagt om det otillfredsställande i hela bostadsförbättringshjälpen.

Vi stego sålunda in i en liten proper och pittoresk stuga, det var platsens telefonstation. Föreståndarinnan var gift, och familjen hade fått förbättringsbidrag. Vad denna hjälp verkligen kan betyda, det uttryckte den livliga frun kanske klarare än någon annan på hela resan. Hon visade oss omkring i den nätta stugan, där allt var som i ett dockskåp, såg sedan med nästan tårade ögon på oss och sade:

— Ja, när vi fick det där bidraget, då fick vi på en gång liksom energi att fortsätta vidare själva.

Detta var ju på sätt och vis en kritik av doktors kritik tidigare på dagen.

— Ofta, fortsatte hon, tänker jag på, att förr drömde man kanske om, hur man skulle vilja ha det ordnat, men aldrig, nej, aldrig ens föresvävade det en, att det nånsin skulle kunna bli verklighet.

— Och värmeledningen? Den är väl skön? log kommunal mannen menande.

— Om! Ja, det kan helt enkelt inte beskrivas. Nu har vi ju allt: utrymmen, skafferi, källare, garderober, värme. *Man har helt enkelt på en gång blivit människa.* Tänk, förr! Man tycker, det är som om det aldrig skulle ha varit. Men det *har* faktiskt varit. Tänk, då det kunde ligga en hel snödriva i köket, som yrt in genom den otäta dörren, genom skorstenen och den gammalmodiga spisen. Och nu är allt detta förbi. Man kan knappt tro, att det är sant. Nej, nu *är* man äntligen människa!

Kommunal mannen såg på mig och log nästan omärkligt. Som en Gud Fader i miniatyr åt de små människokrypen, för vilka han i sin allvishet stilla och tyst styrde och ställde.

— Här kan vi i alla fall inte se den stora förändringen! sade han. Men strax här intill.

I samhällets utkant låg på ena sidan vägen ett nästan hopfallet, grått ruckel. Mitt emot, tvärs över vägen, reste sig en nyuppförd »villa» på hög stenfot, och mitt på vägen stod en liten kutig gubbe i nött blåställ, nästan lik en lapp. Rucklet hade han bott i, villan hade han byggt med statsbidrag, och det hela var på något vis en så slående bild av den förvandling, hela Sverige håller på att undergå, att sedan jag varit in och sett upplaget av saftkrukor i källaren, barnens rum, var och en sitt, på övre botten och den strålande gumman, som stod i köket och gräddade tunnpannkakor, ville jag fotografera gubben som en av ödet välvilligt skänkt symbol.

Men då gömde sig gubben bakom det gamla rucklet och skrek:

— Nä, så satan håller! Nä! Nä! De ä en djävla lögn att det sker! Nä, för satan, då få ja gå å ta å mej böxera!

De passade inte till »villan». Men tydligen svordomarna. Ja, ja, Lort-Sverige finns i allt. Det var nog inte bara bostäderna, som tarvade ombyggnad! Däri hade doktorn rätt!

Nå! Från detta intermezzo, som avslutades av ännu en liten episod, kommo vi så till den välberäknade sociala motsetseffekten, som skulle bilda första dagshäftens klimax. Den lilla episoden var följande. Jag hade journalister nerifrån städerna med under hela det nu skildrade förloppet, och åskådare hade samlats kring den lille gubben-symbolen.

Då kommer en av journalisterna fram till mig och säger:

— Vet författarn, va en karl därborta i högen sa?

— Nej.

— Är det Lubbe, som är ute och tittar på bostäder? Ja, sa jag. Då ska han komma till oss, för där ser det för djävligt ut. Vill författarn, har författarn tid?

Jag skakade bara på huvudet. Men jag förstod. Överallt var det likadant. Överallt ville man ha hjälp. Vad jag sett av smuts och elände var här som på alla andra ställen mindre än en bråkdel av det som fanns, och den, som bett mig komma, var helt visst en av dem, som förbigåtts.

Och just ett sådant fall, fast i helt andra omständigheter, var det jag nu till sist fick se. Genom kommunalmannens kloka och behjärtade planläggning.

Vi stannade bilen i samhällets yttersta utkant. Där lågo små stugor, och till en av de minsta, försedd med en liten glasveranda ungefär som sommargäststugorna i Stockholms skärgård och inbäddad i blommande frukträd och alla slags andra blomster, marscherade vi upp.

Där bodde fröken Blom, en liten vänlig, gråhårig dam om 63 år. Sömmerska.

Och nu skall jag berätta historien om fröken Blom.

Den lilla stugan innehöll, enligt traktens modell, två rum

och kök, ett litet, litet kök, en liten, liten kammare och en liten, liten storstuga, som upptog halva huset.

Därinne sutto, då vi trädde in, fröken Blom själv, en annan äldre dam och en ung flicka, båda förefallande att vara dövtumma, vilket jag dock förmodar, att de icke voro.

Rummen voro till ytterlighet väl hållna, och man kunde inte av det yttre se, att huset hade något fel. Det hela verkade den mest uppenbara idyll, ja, en veritabel liten Dickens- eller Elias Sehlstedt-idyll, med den grånade ägarinnan, blommorna ute, cretonnen inne.

Men vi voro alltjämt i de vindpinades land, och sedan jag fått den lilla damens historia klar för mig, beslöt jag att spela in henne och kommunal mannen tillsammans. Det blev en nästan spöklik inspelning.

I den lilla storstugan, låg i tak, så att man knappt kunde stå rak, med försommarsolen flödande in genom rummets tre små fönster på krukväxternas glada blomster, sutto fröken Blom och kommunal mannen tätt tryckta till varandra som ett brölloppar på ena sidan mikrofonen, medan jag satt som präst och vigselförrättare på den andra. På var sin stol vid ett fönster sutto den andra äldre damen och den unga flickan, båda i svart och orörliga som mumier. Utanför på gårdsplanen satt Hedin i bilen, där upptagningsapparaten surrade, i gräset lågo verktygsväskor, andra grejor och våra kappsäckar, som alltid måste langas ut vid upptagningarna, och runt om stodo de medföljande journalisterna med notisblocken i högsta hugg, en hade smugit till dörren för att söka snappa upp, vad som sades i mikrofonen.

Det hela rörde sig om, ja, lyssna:

Jag började:

— Nåå, fröken Blom, det där brevet, som ni höll i handen, när vi kom in, vad var det det innehöll?

— Att jag inte får något förbättringsbidrag ännu.

— Vad beror det på egentligen?

— Antagligen, att jag inte har några barn utan är *ensamstående*.

— Vad säger kamrern om det?

— Ja, man har den uppfattningen inom egnahemsstyrelsen,

att det är barnrika familjer, som främst bör ha, och det kan nog vara riktigt, när deras bostäder är mycket sämre. Men *jag har själv försökt i många fall att få bidrag åt ensamstående kvinnor men har hittills inte lyckats.*

— Nå men den här bostaden har ju sina skavanker, säger fröken Blom.

— Ja, golven är mycket dåliga och köket är ju så litet, så jag ville gärna haft det lite större.

— Nå, men syllarna, var det inte något med dem och med gräs också?

— Jo, syllarna är uppruttna här, så golvet har sjunkit.

— Och gräset, vad gör det då?

— Ja, det vill gärna titta in i kammarn.

— Det är ju mycket vackert med gräs ute, men det är väl inte så vackert inne? Eller hur?

— Nej, det är det inte, och inte är det varmt heller på vintern.

— Nå, men säg mig, det var någon historia ni berättade kamrern om någon familj här i närheten, som var särskilt egendomlig.

— Ja, det var en ensamstående kvinna där också, och hon hade ett barn, men var i sådana ekonomiska omständigheter, att hon inte kunde stanna hemma utan måste ta plats på annat håll. Då hade hon hyrt ut sin bostad till en familj med två barn, och hyran bestod i, att de skulle ha hand om hennes barn. Nu sökte kvinnan bidrag för att reparera huset, vilket är mycket uselt, nästan fallfärdigt. *Men till följd av att hon var ensam*, så sade egnahemsstyrelsen stopp, dels för att hon var ensam och hade plats borta, och dels för att hon som sagt hade hyrt ut det till andra.

— Det vill säga hon hade inte råd att själv bo i huset, utan hon fick ha barnet boende där mot det, att andra människor fick bo i hennes hus, där hon själv inte kunde bo, och så tjånade hon sitt levebröd i en fabrik i samhället eller var det var?

— Utom samhället.

— Utom samhället. Ja, det är ju ett egendomligt fall. Men säg mig, fröken Blom, när ni nu har skickat in en sådan här ansökan, vad har det berott på? Det har berott på, vad ni sett i tidningarna, inte sant?

— Jo, jag har ju sett i tidningarna, att de, som har dåliga hus, ska söka och få hjälp, och det har jag ju *trott* på och har haft snickare här, som sett över bristerna och skrivit, och så har jag skickat in.

— Och så har det inte blivit någonting?

— Nej. Jag får bara ett brev varje år, att jag inte kunnat få något.

— Och det kostar pengar att göra en ansökan också?

— Ja, det är fem kronor varje gång.

— Det blir pengar, det.

— Ja, det gör det.

— Så det är inte så roligt.

— Neej, minsann, det är det inte alls. Fem kronor är pengar för en annan.

— Men överhuvud taget, kamrern, vad ska man säga om det här sättet att utdela bidragen? Anser kamrern, att den nuvarande formen är fullt effektiv?

— Nej, det gör jag inte. Därför att såsom utdelningen nu sker, så får de mest behövande inte något. Alltså: för att kunna få bidrag måste de vara i sådana omständigheter, att de kan lägga ut ganska stora belopp själva, och det är många, som inte kan det.

— Och dom som inte kan, dom får ingenting?

— Dom får ingenting, därför att egnahemsnämnden anser, att de i så fall skall vända sig till kommunen för att få understöd.

— Som fattighjälp?

— Ja, som fattighjälp, och det vill dom inte gärna gå med på, utan hellre avstår dom.

— Det vill säga de mest behövande ställs utanför?

— Dom ställs utanför.

Som synes fick kommunalmanen här tillfälle att inför hela Sveriges kanske ett par miljoner lyssnare lägga fram sin kritik av bostadshjälpens nuvarande utdelningsprinciper, och som demonstrationsmaterial hade han utvalt dels fröken Blom och dels det fall, han berättade, om den ensamstående barnamodern.

För mig, som satt i den lilla välhållna stugan, där ägarinnan visat det nersjunkna golvet i kammaren, mellan vars tiljor gräset snart skulle spira upp från marken inunder och där om vintern en bister kyla och fukt trängde in, för mig var det omöjligt att inte anställa jämförelser mellan å ena sidan den upprustade telefonstationen, där allt var strålande lycka, där man »äntligen kände sig som människa», med den svärjande lille gubbens palats, där barnen skeno

och gumman myste i pannkaksoset och å den andra dels denna lilla stuga, dels den ensamma moderns.

Hjärtat reste sig i bröstet på mig. Jag tänkte på alla slarviga familjer à la flickan i Blekinge, som trampade på...! Dit kunde pengar ges, och där var eländet inom kort likadant. Jag tänkte på en replik av Selma Lagerlöf vid ett ständiesammanträde, då det gällde en gammal sjuk och fattig författarinna, som nekats hjälp, medan någon ung försupen bohème-poet hade fått.

— Nej, det säger sig ju självt, sade då den kloka Selma, att inte hon kan komma i fråga. Hon har ju varken supit eller slarvat på något sätt. Hon har ju skött sig och arbetat som en slav i hela sitt liv. Hon är ju bara gammal och sjuk.

Jag förstod kommunalmannens önskan att visa mig just denna lilla stuga och dess ägarinna.

Det är historien om fröken Blom.

§ 7. Schartau.

Dagen var nu långt framskriden, solen hade passerat zenit, och jag hade cirka sexton mil till nästa provinsialläkare. Han väntade mig, och innan natten föll, måste Halland vara avverkat.

Jag skakade hand med ciceronen, den präktige, rättskaffens mannen, sände doktorn en tacksam tanke, tog farväl av de glada journalisterna, och i väg bar det.

Då säger Hedin, som förefallit tyst och butter hela tiden:

— Du vet, nu tänder jag en cigarrett.

Jag förstod, att han hade något på hjärtat, så jag teg. När han väl fått cigarretten tänd och full fart på bilen, fortsatte han:

— Nej, fy Bellman, det här var det marigaste land jag sett. Och dom här människorna begriper jag mig faktiskt inte på ett dugg. Inte gillar jag skåningar, men jag kan då begripa dom åtminstone. Men va är det här egentligen för folkslag?

— Hur så?

— Ja, men du vet, gubben, som lämna tillbaka blanketterna klockan fem på morron. Du vet, jag måste skratta. Och...

Nu kom det.

— Och så har dom spik framför farstubron, så man får punktering. Nä, du vet, det här, det va det värsta vi har vari opp emot hittills.

— Det blir nog värre, misstänker jag! flög det ur mig, jag tänkte knappt på vad jag sade, men fortsättningen visade, att jag skulle få rätt. Dock icke i Halland utan i Västergötland.

Det var underbara trakter, vi nu foro igenom, helt enkelt underbara: vida blånande bergåsar, stora högslätter med majestätiska molnskuggor, ett perspektiv bland de största jag sett i Sverige, och till sist det glittrande Västerhavet. Men glesbefolkat, tomt, ödsligt.

Så sitter jag åter framför en provinsiälläkare, den andre och siste i detta landskap, också blek, också allvarlig, ja, kärv som hela denna del av Sverige, och jag grubblar och grubblar på, *vad* hemligheten kan vara.

Men förklaringen väntar mig.

Här är nu en annan bygd än den jag lämnat, mer välmående, bättre jord, större gårdar, stora bondgårdar, herrgårdar, slott. Men också mycken fattigdom. Skarpa motsättningar som i Skåne. Och hela södra och mellersta Sveriges gamla pest och förbannelse: statareländet.

— Dock, säger doktorn, måste man anse att — med undantag just för statarna, som alltjämt är ett sorgligt kapitel — tillståndet i denna bygd väsentligt förbättrats från 1934, huvudsakligen genom den organisation av jordbruket, som vidtog och genomfördes med statens hjälp efter krisen. Herr Nordström förstår själv förändringen i läget, om jag bara säger, att medan mjölken år 1932 stod i 6 öre litern, är den nu oppe i 12 öre, och priset på i Göteborg saluförda slaktdjur har på samma tid stigit med 100 procent. Det är den bakgrund man bör se utvecklingen emot, ty med detta för-

bättrade ekonomiska tillstånd har följt en allmän förbättring av bostäderna.

— Alla?

— Nej, inte alla.

— Ni har väl olika typer?

— Ja, vi har tre. Egentliga bondgårdar, arbetarlägenheter och statbostäder under gods och större bondgårdar.

— Och deras tillstånd?

— Ja, först är att märka, att bondgårdarna här *icke* är byggda av sten som neråt landet utan bara av trä. Och vad de *nya* bondgårdarna beträffar, så måste de sägas vara mycket välbyggda, d. v. s. med centralvärme, vattenledning, avlopp. Badrum är mycket vanligt, det finns, kan man säga, i praktiskt taget alla nybyggda bondgårdar.

— Bönderna är välbärgade här på orten, med andra ord?

— Ja, det är dom. Vad så arbetarbostäderna, andra kategorin alltså, angår, så är det egentligen dit, som förbättringsbidragen går. Dels förbättrings-, dels nybyggnadsbidragen. De har gjort gott, men det finns många dåliga bostäder kvar. Det finns till exempel en hel del ryggåstugor, dels av gråsten, dels av trä, och där är så lågt i tak, att man inte kan stå rak därinne. Vi ska titta på något exemplar. Så sent som 1929 har en dylik ryggåstuga byggts här i orten.

— Är man konservativ här?

— På Västkusten! Herr Nordström vet väl, att detta är Schartaus land. Det säger allt.

Orden träffade mig som en blix. Molnen klövos. Äntligen såg jag. Doktorn fortsatte:

— Vad det är mycket dåligt med är eldstäder. Och husgrund. Det är kallt i husen. Folket fryser.

— Anser doktorn, att värmeledning bör vara obligatorisk? Som villkor för bidrag?

Jag refererade, vad läkaren uppe i skogsbygden hade framfört som sin åsikt.

— Den underskriver jag fullkomligt. Dels för att få bort trångboddhet och finrum och inte minst för att motarbeta redan ganska hotande tendenser till understödstagarmentali-

tet, som följer med all statshjälp. Här i Schartaus land är dock det privata initiativet heligt. Folket här är, som herr Nordström kanske märkt, strävt och otillgängligt, men det är pålitligt, och man lär sig att sätta värde på det. Skulle jag anmärka på något, så skulle det vara på det alltför rikliga användandet av sprit. Inte så, att man kan tala om missbruk, men så, att sprit brukas mer än på andra håll. Den anses vara bra för allt, från lunginflammation till tandvärk. Jag kan berätta ett belysande fall. Här finns en gammal gumma, som tvättar i husen, en mycket duktig och präktig gumma, sträng Schartauan, går i kyrkan varenda söndag, kan vid kyrkliga fester skänka hundra kronor, arbetar som en slav. Men! Varje söndag går hon från kyrkan direkt hem och dricker kaffe och konjak. Det är folket här.

— Tack! sade jag. Nu tror jag, jag vet nog. Om doktorn nu ville visa mig några typiska stugor!

Och så bar det i väg.

§ 8. Kackerlackornas skyddspatron.

Även här stötte en kommunalman till, och det gav mig anledning att ta upp frågan om hälsovårdsnämnderna, vilka, som herrskapet kanske minns, tidigare visat sig vara ett så viktigt kapitel.

— Ja, det är ett problem också här! svarade doktorn på min fråga om tillståndet. Inte tu tal om det. Det är här som på så många andra håll, att kommunalnämnden fungerar som hälsovårdsnämnd, främst genom sin ordförande, och han är så utarbetad genom alla fattigvårds- och skatteärenden, att de hygieniska frågorna får sitta emellan.

— Blir de överhuvud taget upptagna?

— Nej.

Där hade man det. Det var som nästan överallt.

— Dock, insköt kommunal mannen, måste man säga, att, om också mycket återstår att göra, så är det dock en glädjande förbättring, och det kan man säga i alla fall, att om

bostadshjälpen får fortsätta i tio år till, så ska tillståndet här vara fullt tillfredsställande.

— Det instämmer jag i! sade doktorn.

— Vad man bara måste få ändring i, fortsatte kommunalmanen, som var en barsk karl, det är förhållandet mellan godsägarna och arrendatorerna.

— På vad sätt? frågade jag.

— Det står i arrendekontrakten, att godsägaren bygger husen, arrendatorn underhåller dem. Men husen åldras och blir dåliga. Arrendatorn fordrar reparationer. Då svarar godsägaren: nej, under motivering, att det bara beror på dåligt underhåll. Så blir ingenting gjort, och det hela blir ett enda förfall.

Han fortsatte, och han kunde bygden på sina fem fingrar:

— Titta där!

Vi åkte genom en skog. Upp på en backe syntes ett litet, som det föreföll nybyggt hus. Men det var inte ett hus. Det var bara en bit av ett hus, d. v. s. ett fönster i en färdig vägg, en skorsten, en halv stenfot, sedan bräder spikade kring ett tomt byggnads skelett.

— Typiskt fall!

— Vad är det?

— En tillfällig järnvägsarbetare. Det finns massor i samma stil. Det är unga arbetare, som inte kan få annat än tillfälligt arbete. Dom gifter sig, för upp en stuga men orkar inte fullborda den. Så får dom bo i bara ett kök i årtal, resten av huset förblir byggnadsställningar. Under arbetstiden, då dom har förtjänst, försöker dom bygga vidare, men det blir bara lappverk. Regn och snö och fukt röter ner virket, och alltsammans förfaller bit för bit. Och mitt i eländet får dom barn också, och så är det bara detta primitiva kök, det enda dom har.

Det sved i en att höra.

— Men se nu på det här, då! sade doktorn, då vi stannat på en gräskulle vid vad som syns å bild 22.

Det var en typisk ryggåsstuga.

Bild 22. Över 100-årig ryggåsstuga, Halland.

— Titta! sade doktorn och pekade. En utbredd gödselhög (till vänster på bilden) markerade ingången till gårdsplanen.

Vi gingo in. Ett enda rum, en jättelik öppen spis, och i den en liten järnspis. Jag skulle först i Pajala uppe i Torne-dalen finna dess motsvarighet i ett finnporäte.

Här bodde nu en ensam gumma. Vi kunde inte stå raka i stugan. Fönstren voro gluggar. Men det var pyntat och fint.

— Hur gammal är stugan? frågade doktorn den lilla propra, gladlynta gumman.

— Jaa, goe doktorn, no är ho minst hundra år, för betänk, att nu är jag 70 år, och det var min mammas pappa, som byggde na!

Doktorn gick omkring, pekade på taket, pekade på spisen, pekade på gluggarna till fönster, sade ingenting, ruskade bara på huvudet.

— Jag ska visa nånting! sade då kommunal mannen, och i väg bar det igen, tills bilen stannade vid något, som närmast liknade ett stenbrott. Där, mitt bland blocken, högt

över kustslätten, med utsikt över havet, utsatt för storm och elementens raseri, låg en liten stackars stuga.

Det var ett rum och kök, nybyggt. Där bodde en skofflic-kare, en lappskomakare. Han hade byggt själv.

— Förr bodde han där! sade kommunal mannen och pekade på ett litet skjul.

— Det här går inte! sade skomakaren.

— Har ni fått bidrag?

— Nej.

— Varför det?

— Ja, inte vet jag. Men titta in!

Jag tittade in. Det var ett kök — nej, vid alla skomakares gud, det var en skomakarverkstad — nej, det var *både* kök och skomakarverkstad, väggarna fulla av sylar och prylar, golvet belamrat med arbetsbord och trestol och läderbitar, i ett hörn en liten spis, en lukt av surt läder, så man kunde storkna, och en hustru med mun så vass som en skomakar-kniv och ögon som sylar.

— Nej, nej, nej! nästan skrek han. Det här *går* inte!

— Duktig karl? frågade jag kommunal mannen.

— Prima.

— Varför får han inte bidrag, då?

— Det är så svårt uppe i skogsbygden, där författaren varit, författarna såg väl något av eländet där, så de trakterna måste gå före. Och sådana här kombinationer av kök och verkstad är man van vid i detta landskap, fast det håller på att försvinna.

Stackars människor! Stackars hustru! Och vilka trätor!

Nej, vidare!

— Nu vill jag se det värsta! sade jag.

— Ja, då är det statarna! kom det ögonblickliga svaret från bådas mun.

Och det stämde.

Ett slott. Vattengrav. Park. Svanar. Vindbrygga. Rena medeltids- och riddarborgsbilden. Poetiskt för flire, flire riksdaler!

Smutsiga, mörk- att icke säga svartröda. I två våningar. Regelrätta baracker.

Vi gingo in. Ett kök, grått som av lus och lump, ungar krälände kring, snoriga, trasiga. Hustrun, mager och eländig, vid spisen. Ett rum, det enda, innanför köket. Mörkt, med några illa medfarna möbler. Statarn själva, liten, med svullet tandkött, små taggar till tänder, stripigt hår. Han var den ende på resan, som gav bilden av en slav.

— Är inte det här svårt? frågade jag.

— Joo, herrn, svarade han, det är svårt. För här är både lus och kackerlackor, och andas en i ena lägenheten, intill, och ovanför också, ja, nedanför med, så hör en, och...

Här flinade han menande:

— En kan begripa, hur otrevligt det kan låta! Hi hi!

I väg. Gudilov, det var den sista statargropen i södra Sverige.

På vägen tillbaka mötte vi plötsligt, efter ett dystert begravningståg, en jättebil, i vilken satt en enda person. Den körde med så våldsamt fart, att vi höllo på att kastas i diket.

Godsägaren!

— Greve...! sade doktorn och kommunalmannen och utbytte en blick.

Men jag tänkte:

— Kackerlackornas skyddspatron!

KAP. VII. Lodare och löss.

§ 1. Det gåtfulla Väst-Sverige.

Ja, det var verkligen värre i Västergötland, både med hänsyn till bostäder och till människor. Gud vet, om det inte var det värsta på hela resan. Men då skulle jag vilja utsträcka detta omdöme till hela Väst-Sverige, alltså både till Västergötland, Dalsland, Bohuslän och åtminstone västra Värmland.

Så fort vi passerat gränsen till Dalarna, förvandlades hela atmosfären som genom ett trollslag.

Det har sina sidor att tala sanning. Jag fick ordentligt påskrivet både av offentliga och enskilda, då jag i min rapport efter jordbruksresan 1930 gav uttryck åt samma uppfattning av förhållandena i Västergötland, som jag ovan gjort, men vad tjänar det till att undersöka förhållanden och missförhållanden, om man inte säger som det är? Då kan man lika gärna stanna hemma.

Nej, endast genom att tala öppet kan man göra bygder, människor, hela landet, hela folket någon tjänst. Ty då kan det bli ändring. Och herrskapet ska få höra, hur förhållandena framträdde, till en början på Västergötlands fattiga högland, sedan på slätten. Jag var nyfiken att se, om intrycken från jordbruksresan skulle stå sig. Jag blev hemsk till mods, då intrycken inte bara blevo desamma utan värre.

§ 2. Människo-pumpen.

Vad jag sett i Halland kan betraktas som ett blekt förspel.

Hedin vidhöll visserligen, då vi följande soliga, stilla morgon susade genom nordligaste delen av landskapet på nytt

upp till Sinai-trakterna, att Halland var det värsta, vi varit »opp emot hittills». Han kunde inte komma över spiken på gårdsplanen, hela Halland hade för honom, pedantiskt ordentlig som han var, samlats i denna spik.

Vad nu emellertid Västergötland beträffar mötte det oss först och främst med en sensation, det var Borås. När jag besökte staden 1930, var det en livaktig industristad, full av höga och smärta skorstenar från yllefabrikerna, men nu hade stan kokat över som en mjölkkastrull, och fradgan hade runnit ut över hela den omgivande bygden i form av vita funkisvillor i väldiga pladaskor. Det påminde närmast om Linköpings förvandling på ostkusten, Malmö väldiga tillväxt på sydkusten. Folkmängdens tillväxt var också betydlig, mot 38.000 år 1930 svarade 45.000 nu, d. v. s. nära 20 procents ökning på åtta år. Det var sannerligen inte dåligt marscherat. Och det kan vara av betydelse för belysning av vad jag nu skall berätta att känna stadens utveckling från sekel-skiftet. År 1900 var befolkningssiffran 15.000, efter att ha varit 8.000 år 1890 och 3.000 år 1870. Det vill säga att på det gångna tredjedels seklet hade den tredubblat sin folk-mängd, medan länet endast litet mer än fördubblat sin.

Det var en ståtlig bild, som staden erbjöd, inte tu tal om det, och den blev inte sämre genom den omständigheten, att vi passerade en lördag, så att gator och torg vimlade av folk.

Men vad hade denna människoanhopning haft för inverkan på den kringliggande landsbygden? Omständigheterna fogade det så, att jag här fick resans starkaste och mest slående bild av vad den oerhörda omgrupperingen i Sverige från landsbygd till stadssamhällen i det dagliga livet innebär just för landsbygden.

Vi kommo upp till ett litet samhälle ovanför Borås, i en bygd av berg, stora skogar, mossar och myrmarker, genom-silad av sjö- och å- och bäcksystem och befolkad av över-vägande gammaldags bondgårdar, nyare småbruk men föga herrgårdar. Samhället var av den vanliga typen: en dammig gata, kyrka, skola, missionshus, biograf, bensinstationer,

järnhandel, speceriaffärer, konditori, fotografiateljé, sjukstuga, läkarbostad, prästgård, landsfiskalskontor.

Vad som nu mötte mig här, det var det problem, vilket redan varit uppe i Skåne och som jag tidigare berört: problemet om tjänaretillgången. Det dominerade alla andra jämte ett alldeles nytt, som förut under resan icke mer än högst tillfälligtvis hade skymtat: rasförsämringen på landsbygden, genom att städerna pumpade till sig de kraftigaste och bästa elementen. Det var en fråga, ungefärligen jämställd med statarproblemet. Och här fick nu frågan om hemmens och bostädernas beroende av den mänskliga faktorn sin mest skrämmande belysning.

Doktorn var inte inne, då vi kommo, han hade en operation på den närbelägna sjukstugan. Doktorinnan tog emot. Hon var ung, en utmärkt exponent för det moderna unga kvinnliga Sverige, men jag lade ögonblickligen märke till, att hon i sin sprödhet verkade blek, oglad och liksom stirrande i sitt inre på en enda hela hennes väsen magnetiserande punkt. När doktorn kom, en knappt medelålders man, fick jag av honom samma intryck. Och jag kan redan här säga, att exakt samma intryck fick jag av alla läkare, delvis även av kommunalmännen i hela detta egenartade Väst-Sverige.

Doktorn var så upptagen till framåt eftermiddagen, att vi ordnade med en rundtur genom bygden under ledning av församlingssystemen. Men jag frågade först doktorn och hans fru, driven av en inre instinkt:

— Är det dåligt här?

De ruskade på huvudet båda två, och med något liknande en suck sade doktorn:

— Jaa! Nog är det dåligt. Men det är inte sagt, att det erkänns.

— Vad är det värsta?

— Vi ska tala om det, när herr Nordström kommer tillbaka.

Vi körde.

— Här måtte bli ljusblått! sade jag till Hedin.

— Ja, du vet, här ser dystert ut.

— Halland, då?

— Nä, du vet, där såg man långt. Men här verkar det instängt.

Det stämde. Systers lilla bil väntade på överenskommen punkt av landsvägen. Hon körde före som lots.

Och så sitter jag i en stor, pampig bondgård. Två våningar. Hos kommunalnämndens ordförande. En stilla och klok man. I hans arbetsrum. Han på sin vanliga plats vid skrivbordet, jag mitt emot honom med anteckningsboken på bordet. Just som vi börja, spelar radion upp i ett närgränsande rum. En röst som ur graven läser någonting, dystrare än Hamlets monolog och Jobs bok tillsammans. Det verkar förspel till yttersta domen. Det är »dagens dikt». Och i denna stämning börjar samtalet. Sedan Örjanslåten från Stads- huset kommit med sin dova gravkammarmarklagen. Det är hemskt, att det nationella ska vara så dystert och trist här i Sverige!

— Här lever vi i en skogsbygd, börjar kommunalmannen, och folket har det bra. I synnerhet under senare år har förtjänsten varit god i skogarna, och både bönderna och torparna, dom senare arbetar om sommaren på herrgårdarna, om vintern i skogen, har kunnat rusta upp sina gårdar.

— Behövdes det?

— Det får man nog säga.

— Och nu?

— Nu inför man värmeledning i alla nya hus.

— I de gamla, då?

— Har man kakelugnar i alla rum.

— Hur stort är det genomsnittliga rumsantalet?

— Två à tre.

— Bor man i dom?

— Ja, om familjen är stor, förstås.

— Annars inte?

— Nej, det förekommer nog inte. Bondgårdarna är ju större förstås, med många rum, oftast fler än familjemedlemmarna. Och man *börjar* åtminstone att bo var för sig.

— Och vattenledning, slask, W. C.?

— Vattenledning finns ju på många ställen, och slask på än flera. Men bland de äldre saknas ju förstås båda delarna.

— Brunnarna, då?

— Ja, de nya görs ju av cementrör, men de gamla är ju sämre. Men det är ju det, att folket här är ett ekonomiskt mycket klokt folk, och om det bara hade ekonomisk förmåga i förhållande till intresset för förbättringar, så skulle ju tillståndet avsevärt förbättras. Helst skulle vi naturligtvis vilja förbättra själva, men då läget nu är sådant, att vi inte kan, då kan man fråga, om det inte vore skäl att liksom staten genom hushållningssällskapen ger hjälp till täckdikning, gödselstäder och dylikt den nu kunde börja på att ge hjälp till vattenledning, slask och sånt. Jag menar, sedan staten nu så länge har hjälpt upp jorden och djuren, kanske den skulle kunna intressera sig lite grann för människorna också.

— Kan herr Jakobsson specificera?

— Ja, se, det är ju så, att det är en sak, som börjar på att bli nästan hemsk på landsbygden, här i våra bygder åtminstone, och det är ställningen för husmödrarna. Här finns ju mycket hemindustri, syning till fabrikena i Borås, och dessutom går ungdomen dit och till andra ställen, ända upp till Stockholm, och det gör, att husmödrarna inte längre kan få någon hjälp i hemmen. Jag ser dagligen, vilken ohygglig arbetsbörda dom har. Och det här kan helt enkelt inte fortsätta längre. Varken hemmen eller djuren eller människorna får längre den skötsel och den vård, som är nödvändig. Nej, jag ser ingen annan utväg än, att det är till hemmen, som turen nu måste komma att rationaliseras, alldeles som industrin och jordbruket redan har blivit rationaliserade.

På min fråga, vilken form denna rationalisering skulle ta, svarade han:

— Vi ska fråga syster Siri, om hon inte vet någon husmor, som författarn kunde resonera med.

Och efter litet telefonerande och övertalande svarade en dylik ja. Vi susade i väg, kommo till en gammal herrgård, inbäddad bland stora gamla lövträd, och ett ungt par. Det

dröjde inte länge, förrän jag hade mikrofonen uppställd mellan husets värdinna och mig. Här kom nu åtminstone något fram av den förskjutning, som genom landets och i detta fall bygdens industrialisering inträtt i hela Sveriges tidigare berörda hemförhållanden.

Detta var, som sagt, en ung husmor av den moderna typen, dessutom skolköksföreståndarinna, alltså i dubbel måtto sakkunnig.

Och lyssna nu!

— Nå, fru Mild, började jag, vad är det nu, vi vet ju alla, att det är svårt och besvärligt, men vad är det nu, fru Mild anser vara den värsta frågan i hemmen här på er landsbygd?

— Jo, jag anser givetvis, att hembiträdesfrågan är den allra värsta för husmödrarna.

— Och det beror på?

— Det beror nog dels på den *långa arbetstiden för hembiträdena* och dels på de många praktiska anordningar, som *inte* finns i köken och som givetvis *borde* finnas.

— Nå, arbetsbördan, då?

— Den är nog många gånger för tung, i synnerhet tycker jag för många små flickor, som kommer ut i början, 15-åringar, som just har slutat skolan och gått och läst. Sådana flickor borde inte få riktigt så tung arbetsbörda som flickor, som är vuxna.

— Naturligtvis inte. Nå, men lönen, då?

— Jag tycker, att lönen är rätt så bra numera här på orten, i synnerhet de sista åren har den stigit mycket.

— Nå, men om man nu tar ett kök, vilket som helst, vad är det som där är det svåraste.

— Det tycker jag är vatten och slask, som fattas i många hem, och så att det *inte är ordentlig golvbeläggning i hemmen*.

— Nå, men om man nu säger vatten och slask, vilken av de två sakerna anser fru Mild vara det viktigaste?

— Jag anser nästan, att slasken är det viktigaste.

— Och varför det?

— Jo, för jag anser, att det är så förfärligt mycket, som ska bäras ut, och det är i alla fall trevligare att ha att göra med rent vatten än med slask.

— Ja, det är alldeles klart.

— I synnerhet på många ställen, där dom håller det precis utanför köksdörren. Det kan ju inte bli någon trevnad med sådant.

— Nej, det är ju klart. Dessutom är väl slask billigare än vattenledning?

— Ja, slasken blir ju mycket billigare, det kan ju vem som helst ha råd att skaffa sig. Däremot blir ju vattenledning svårare för många.

— Nå, men om man nu tänker sig, att ett gammalt hus skall byggas om, så går det väl i regel så till på landet, att man vänder sig till någon liten lokal snickare. Är det bra?

— Nej, det ska man *inte* göra. Jag anser, att nu för tiden finns det så förfärligt bra möjligheter att kunna få hjälp i sådana frågor. Exempelvis, dom kan vända sig till hushållnings-sällskapen och få en hemkonsulent, som kommer och ser på huset eller köket, som ska byggas om, och på det viset få billigare och ändamålsenligare ritningar.

— Antag att vi nu har ett stathem eller ett småbrukarhem, som har blivit ordnat och ombyggt på detta vis enligt dessa goda anvisningar, då är det en sak till. Om man nu kommer in i sådana hem, där det är mycket barn, så ser man ju, att det är mycket svårt ändå att hålla det snyggt, och då beror det naturligtvis på att husmodern har för mycket att göra. Skulle inte någonting kunna göras för att få det ändrat?

— Ja, det är nog många gånger så, att husmödrarna har annat arbete bredvid.

— Just det.

— Inte bara sömnadsarbete och sådant, utan därtill kommer också riktigt industriarbete. Dom får sömnad ifrån fabrikena och stickning och sådant, och det sitter dom från morgon till kväll och sliter ut sig med, och sen får dom ta nätterna till hjälp att sköta det, som har hopat sig under dagen.

— Då kan det ju inte bli ett trevligt hem.

— Nej, det blir ingen trevnad i hemmen, och *barna trivs inte på samma sätt, som om det vore väl ordnat.*

— Nå, men om vi går in på lite praktiska saker, detaljer som till exempel skaffrier, garderober för kläderna, så att de kan hållas snygga, källare, värme och sådant. Då måste jag säga, att av vad jag sett hittills visar det sig, att dylikt saknas i en rent förskräckande grad.

— Ja, det saknas nog i de flesta hem.

— Vilket av allt detta anser nu fru Mild böra i första hand bli ordnat?

— Jag anser, att det första, som bör bli ordnat, är att det blir ett luftigt och hygieniskt skafferi, och så att man får korkmattor på golven i köken, så att dom kan hålla rent där.

— Nå, garderober och kläder, då?

— Ja, det behövs också, för garderoberna är många gånger bara gamla skrubbar, och det blir inte samma klädvård att hänga kläderna där som i en ordentlig, ombonad garderob.

— Nej, säkerligen inte. Och när man väl fått snygga rum och snygga kläder, så kommer man naturligtvis in på badfrågan.

— Ja.

— Och så värmen också, det är klart. Nå, om vi nu ser hela problemet ur den synpunkten, att det finns en stor fara för fortsatt avfolkning av landsbygden, anser fru Mild då, att ifall man får de sakerna ordnade, som vi nu har talat om, detta skulle bidra till att stoppa avfolkningen i fråga?

— Jag tror, att det skulle göra mycket, om arbetstiden för de flickor som *vill* ta plats i hushåll, jag tror faktiskt, det skulle betyda mycket, om arbetstiden blev ordnad för dem.

— Lika som i städerna?

— Lika som i städerna. Det kanske inte går att göra det *fullt så genomfört, men i alla fall kunde det göras mycket lättare, än vad det nu är, för många hembiträden på landet*, och jag tror, att ungdomarna gärna skulle stanna på landet, om de bara inte hade för tungt arbete.

§ 3. $2 \times 2 = 6$.

Mot denna bakgrund skall nu mitt samtal med doktorn och doktorinnan ses. Jag hade under vägen tillbaka till läkarbostaden fått tillfälle se några moderniserade bostäder. De visade icke något av påfallande intresse mera än ur den synpunkten, att de föreföllo enklare och om jag så får säga fattigare än dem jag sett tidigare. Endast syster Siris lilla våning var fullt i nivå med det bästa och företedde en bild av verklig hemtrevnad.

— Det kan nog behövas, att syster har ett skönt och vackert hem! sade jag. I just *detta* arbete.

— Ja, det är sant. Så mycket smuts och elände, som man ständigt måste se! svarade hon.

Doktorn var alltjämt upptagen. Men doktorinnan frågade:

— Nåå, vad är herr Nordströms intryck?

— Att tjänarfrågan är det värsta i bostadsproblemet här.

— Vi har fyra barn. Vi vill ha fyra till. Vi anser, att vi är friska och passar att uppfostra barn, och vi har råd. Men

vi kan inte, för då skulle vi inte få tjänare, och jag orkar inte på en gång sköta huset och barnen.

— Är detta verkligen den faktiska ställningen?

— Det *är* den faktiska ställningen.

I detsamma kom doktorn, och doktorinnan relaterade vårt samtal.

— Ja, sade doktorn. Om vi ser på gravida hustrur eller flickor på landsbygden, så har dom 1) gott om plats, i regel om dom vill, åtminstone här, eget rum i hemmet, 2) får dom stanna hemma och föda, om dom så önskar, 3) får dom moderskapshjälp av staten och 4) gratis barnmorska. Nå! Vad händer? Dom kommer hit till sjukstugan och *tigger* om plats! Och varför, tror herr Nordström? Jo, helt enkelt därför, att det inte finns hjälp, det vill säga tjänstefolk att uppbringa. Jag kan inte ta emot dem. Ställningen är komplett förtvivlad.

— Vad som borde genomföras, sade doktorinnan, det är gemensamma måltidstimmar för hela landet. Så att skolor, kontor, ämbetsverk och så vidare hade samma fritid. Vad det skulle minska matlagningsbesvären och underlätta hemarbetet, inte minst för oss på landsbygden, det kan inte beskrivas.

— Ja, men enda vägen ur det nuvarande eländet, sade doktorn, är i alla fall till sist en positiv befolkningsskötsel, befolkningspolitik i stället för den nuvarande negativa eller kanske rättare obefintliga. Den nödvändigheten blir allt mer nästan skriande tydlig för var dag på landsbygden, och inte minst tränger den sig på oss provinsialläkare. Innan den ordnas, är det föga, tror jag, att vänta av bostadsförbättringarna. Ty bostäderna beror i alla fall av människorna, och människorna är och förblir i alla fall huvudsaken och det avgörande. Det ser man inte i städerna, men vi på landsbygden ser det så mycket tydligare för var dag.

— Vad är doktorn för landsman?

— Stockholmare.

— Längtar doktorn inte tillbaka till Stockholm?

— Absolut inte. Det kan vara av intresse att komma dit

över någon dag och se stans utveckling. Men stanna där? Aldrig. Och ändå är jag uppvuxen där, har gått i skola där och allting. Och en gång tänkte jag, att jag aldrig skulle kunna existera någon annanstans.

— Trivs doktorn här?

— Ja, det gör jag, för här är mycket att göra. Man känner, att man i sin ringa grad kan tjäna landet. Men både min hustru och jag trivdes bättre i Lappland, då vi var stationerade där. Emellertid, för att gå tillbaka till bostadsfrågan och befolkningspolitiken, så ska jag be att få beröra ett par saker, som jag anser böra föras fram i diskussionen. Sen ska jag visa herr Nordström en bostad.

Vad jag vill säga är det här. Vi kan ta skolbarnsvården till exempel. Mitt distrikt omfattar 16 socknar med sammanlagt 13.000 invånare. Det är otänkbart för mig att hinna genomföra en ordentlig skolbarnsvård inom ett så stort område. Det går bra att hålla reda på dem, som bor i samhället, men sen! Ett exempel! Jag ser ögonblickligen, ifall en unge är härifrån samhället eller utifrån socknarna. Här har jag organiserat tandvården, barnen här har ordentliga tänder. Ute i socknarna har dom bara piggarna kvar. Nej, hade jag fjorton dar à tre veckor årligen att ägna uteslutande åt en grundlig och systematisk undersökning av skolbarnen, då skulle jag kunna ha hela distriktet i min hand. Men därtill skulle vidare fordras distriktssköterskor till hjälp, inte minst för att komma i kontakt med hemmen. Och varje försök att ordna den sociala sjukvården på landsbygden blir ett slag i luften, om inte frågan om distriktssköterskorna ordnas först.

Får man den frågan ordnad och har ett ordentligt grepp på distrikten i landet, då kan man ordna en inventering av folkmaterialiet, skilja ut de olika sociala duglighetskategorierna i människobeståndet, hjälpa fram de bästa i stället för att som för närvarande ägna all kraft åt det negativa steriliseringsförfarandet och låta de duktiga stå där villrådigas för att slukas upp av städerna och industrierna, medan landsbygden får behålla idioterna, de imbecila och psykiskt

svaga. Detta anser jag för min del, på grund av min erfarenhet som tjänsteläkare, vara huvudpunkten i landsbygdens aktuella problem. *Som det nu är, innebär planlösheten på detta område en ytterst allvarlig fara, inte bara för att landsbygden skall befolkas med undermåliga människor utan för hela den svenska rasens försämring och undergång.*

Det är inte minst denna pågående försämring av kvaliteten på människorna, som jag anser ligga på botten av hela bostadsfrågan, och det problemet löses inte med bättre bostäder. Det löses bara genom att rensa upp själva folket och hindra ytterligare försämring.

Jag skall berätta ett typiskt fall.

Varpå han berättade om en 26 års flicka, halvidiot, och hennes historia. Hur hon fått barn till höger och vänster, barn, som skulle bli som hon.

— Vad gör man? frågade han. Jo, de sinnessjuka vårdar man och tar hand om, men dessa sinnesslöa låter man ha sin fria gång.

Jag drog mig till minnes provinsialläkaren i Småland, som full av bekymmer påpekat sambandet mellan psykisk undermålighet och dåliga bostäder. Här hade fenomenet vuxit ut till ett svart ovädersmoln över hela landet.

— Har doktorn någon rapport om detta fall? frågade jag.

— Ja.

— Skulle jag kunna få en kopia?

— Med nöje.

Här är den. Må herrskapet läsa den med eftertanke!

Utlåtande angående sinnesbeskaffenhet.

På uppdrag av barnavårdsnämnden i — — — har under tecknad denna dag företagit undersökning angående sinnesbeskaffenheten hos N. N., f. den 3 mars 1912 i — — — församling, — — — län.

Anledningen till undersökningen var den, att N. N., som sedan den 11 juni 1934 haft plats hos hemmansägare — — — och därstädes den 18 sept. framfött ett flickebarn, i sitt förhållande till barnet och även i övrigt företett tecken på psykisk undermålighet, så att husbondfolket ansett sig böra anmäla för-

hållandet till barnavårdsnämnden för eventuell åtgärd. Barnavårdsnämnden hade å sin sida med N. N:s medgivande föranstaltat om barnets skiljande från modern och intagande å Solhems upptagningsanstalt i Borås, men önskade likväl, i den händelse tvistighet senare skulle uppstå, utlåtande angående N. N:s sinnesbeskaffenhet.

Undersökningen företogs i närvaro av husbonden och medlemmen av barnavårdsnämnden, barnmorskan E. I. Husbonden berättade, att N. N., som tidigare hade ett barn, fött 1931, härstammade från en familj, som allmänt ansågs mindre väl begåvad. En syster är sinnesslö, och ett par systrar ha barn utom äktenskap. På fem år skall hon ha haft icke mindre än 30 platser. N. N. kan bra klara inlärdade sysslor men icke själv ta initiativ och står gärna handfallen inför en mera ovanlig situation. Husbonden har den bestämda uppfattningen, att hon är psykiskt efterbliven, och allra högst står på samma ståndpunkt som en 9—10 års flicka. När någonting går henne emot, blir hon likgiltig för barnet och dess vård, kan inte arbeta och har ibland ej heller ätit. Två gånger ha sådana anfall varat två dagar i sträck, och husbondfolket har då måst taga hand om barnet; av denna orsak kunde amningen ej bibehållas. Emellanåt har hon fått kortare sådana ryck, som varat några timmar. Vid ett tillfälle tog hon av sig om fötterna och gick ut i snön, och vid ett annat tillfälle klädde hon av sig halvnaken, gick ut i snön, ropade och skrek. Ibland har hon svurit över barnet och uttalat, att det vore bättre, om hon var av med det. En gång ställde hon ut barnets sängkläder i skafferiet och ville sedan lägga barnet direkt i de utkylda kläderna. Dessemellan har hon dock visat sig öm om barnet.

N. N. är väl utvecklad och kraftig och förklarar på förfrågan, att hon känner sig frisk och icke vet av någon sjukdom. Någon närmare kroppsundersökning företogs därför ej. Hennes utseende företer intet påfallande, ansiktsuttrycket en smula slött och mimiken föga livlig. Hon är orienterad till tiden och svarar efter förmåga adekvat på framställda frågor. Hon berättar, att hon endast genomgått fyra klasser i folkskolan, att hon suttit kvar och hade mycket svårt för sig i skolan och inte inhämtade några vidare kunskaper. 1927 blev hon konfirmerad och har sedan till stor del vistats utanför hemmet. I sitt sätt att svara är hon fåordig och barnslig, och när man kommer in på frågor, som nära beröra henne, visar hon likgiltighet och föga affekt. Beträffande barnet medger hon, att hon nog inte är kompetent att sköta detsamma. På fråga om sitt underliga beteende säger hon, att hon vid dessa tillfällen varit ledsen och arg, men kan

däremot ej vidare utveckla saken, då det framhålles för henne, att man inte bär sig åt på det viset. Sitt förhållande med sängkläderna kan hon ej förklara. Vid några förelagda enkla frågor framkommer en påfallande intellektuell undermålighet och brist på kunskap. Hon uppger sålunda gårdsnamnet riktigt *men kan ej besvara frågan angående namn på socken, län, landskap, land eller huvudstad i landet*. Av svenska städer nämner hon efter lång tvekan Borås och Alingsås. Kungen heter Gustaf Adolf. På förfrågan medger hon, att hon läser mycket dåligt och inte intresserar sig för att läsa. Sitt namn skriver hon dock ganska bra, dock felstavat. På förfrågan, om hon kan multiplikationstabellen, säger hon »dåligt». Några exempel visa också, att detta är riktigt. 2×3 och 2×7 kan hon ej klara, och 2×2 uppges efter mycket lång tvekan vara lika med 6. $2 + 2$ är lika med 4, men $2 + 7$ blir först efter mycket intensivt tankearbete 9.

Då saken icke gäller något psykiatriskt utlåtande, utvecklades icke undersökningen alltför vidlyftigt, men av hela N:s sätt att vara och uppträda samt av de kunskapsprov, hon ådagalagt, allt jämfört med vad som berättas om henne, framgår med all önskvärd tydlighet, att husbondens uppfattning är riktig och att hon företer en betydande psykisk undermålighet på gränsen till sinnesslöhet. Barnavårdsnämndens åtgärd att skilja barnet från modern måste därför enligt min uppfattning anses vara fullständigt riktig. Jag skulle i detta fall vilja gå ännu ett steg längre och bestämt framhålla, att det vore en klok och riktig åtgärd av vederbörande myndigheter att så omhändertaga N., som varken är kompetent att klara sig själv i livet eller de barn hon satt till världen, att hon icke blir i tillfälle att ytterligare bidra till nativitetens höjande. Hon är enligt min mening ett typiskt exempel på en sådan brist på psykiska kvalifikationer och förmåga att ordna sitt liv till gagn för samhället, att det vore välbetänkt att överväga ett steriliseringsförfarande. Då hon är överårig, är det väl sannolikt ej möjligt att få in henne på skyddshem, utan står väl att börja med ingen annan utväg öppen än att övervaka henne på ålderdomshem. Ett företagande av här föreslagna åtgärder torde väl i sista hand ankomma på hennes hemkommun, för vilken det nog i längden ställer sig både lugnast och billigast.

Vilket härmed på heder och samvete intygas.

Där är en bild av vad som blir kvar på landsbygden, då städerna och industrin fått pumpa till sig de bästa.

§ 4. Tacken!

— Och nu kan vi åka! sade doktorn, och vi åkte.

Långt bort över myrar och mossar, genom stora skogar, förbi fallfärdiga byar och ruckliga hus i skogskanten.

— Där bor tattare! sade doktorn och pekade.

— Finns det såna här?

— Fullt! Och det berör också rasfrågan på landsbygden. Vi försöker, så gott vi kan, att domesticera dem.

Vi svängde in på vad som närmast var en skogsstig, slingrande, gul av lös sand, med trösklar av trädrötter, bilen — det var doktors, radiobilen skulle aldrig ha kommit fram här — gungade, vaggade, hoppade, studsade, fräste, morrade, spottade, gnällde och skrek, och äntligen syntes till höger en ljusning i skogen, en kulle i en glänta, på kullen en grå, förfallen stuga, ett par lika grå uthus och nedanför en myr.

Det hördes ett ljud. Det lät som ett sjukt barns jämmer. Det var en ensam ko i ett kolsvart uthus — ladugården.

Vi gingo upp till stugan.

— Vem är det nu, som bor här? frågade jag.

— Skogstorpären Elof Nilsson.

— Skogstorpäre under?

— Hins och Blockbergs Förnyade Trävaru Aktiebolag i Göteborg.

Vi kommo in i ett kök. Det hade golv, tak, väggar, en spis i ett hörn, ett bord vid fönstret, knappt mera. Verkade brunt som av rök, liksom en kolkoja. Innanför: ett stort, naket rum, med öppen spis som enda värmeanordning. Några bäddar. Doktorn kunde inte stå rak. Fönsterglaset var grönt.

I köket hade två de mest förtjusande små ungar mött oss med stora ögon.

— Ja, men hur bleka! sade doktorn sedan. Ansiktena var ju alldeles genomskinliga.

Inne i rummet i en utdragssoffa låg barnet numro tre. I feber. Doktorn dit som ett skott, tog pulsen, smekte den lille feberhete stackarn över panna och kinder, gav modern förhållningsorder.

Modern! En mager, utmärglad, som det föreföll, 60 års människa, talande med låg, knappt hörbar röst, med ögonen klarblå men bleka som en vinterhimmel, nästan vita, med en blick som avlägsna, oändligt avlägsna cirrusmoln i denna himmel, med linjer som skurna av kniv kring mun och ögon.

Vi gingo runt huset. Doktorn tog upp sin pennkniv och stack in stora bladet i väggen till skaftet, överallt. Ingen grund. Hustrun bara såg på oss.

— Kan doktorn skriva? mumlade, nästan viskade hon.

— Jag har skrivit! svarade han. Men nu ska jag ta i på allvar. Var är brunnen?

Hon pekade ner mot myren. Därnere vid stranden låg brunnen. En grop. Men vattnet var klart.

— Vad kan avståndet vara? Minst 100 meter. Herr Nordström ser platsen och fattar, vad dessa 100 meter betyder i snöstorm eller hällregn eller vinterkyla. Här får hon mest sitta ensam, mannen är borta på arbete. Man tror, att dylikt bara förekommer i Norrland. *Detta* är Västergötland.

Och jag tänkte:

— Det är städernas och industrins tack, för att dom får det bästa.

Och frågade doktorn, som åter gick upp till stugan för att ge några sista order:

— Hur gammal kan modern vara?

— Jag vet inte exakt. Jag ska fråga.

När han kom tillbaka, sade han:

— 27 år! Jag tror, det säger allt.

§ 5. Helvetet.

Hedin och jag fortsatte till Skara för att ta nattkvarter. När vi åkt en stund, började det mulna, och, innan vi visste ordet av, voro vi omvärvda av natt och av ett det häftigaste oväder, snön piskade mot vindrutan; vägen, skogen på båda sidor, allt var inom ett ögonblick vitt. Att inte säga svart. Då tänkte jag på modern och de tre ungarna.

vilken bygd! Jag hade farit över den några gånger förut, vid olika årstider och vid olika tider på dygnet, men den hade aldrig framträtt i sådan domedagsbelysning som nu, då den sjunkande solen fällde ett mässingsgult ljus över de gamla risiga, mossiga, sotsvarta frukträden kring gårdarna, över de nedrasade gärdesgårdarna, de av snövattnet svarta husen, lutande, lappade, likaledes mossiga, liknande gamla orkeslösa gummor i fattighusschaletter, stödjande varandra, det hela en bild av förfall, ålderdom, kryckor, rynkor, starr och tandlöshet.

Hedin såg sig omkring, fundersamt. Så sa han:

— Du vet, Halland var fint!

Det stämde. Men Vår Herre är oförliknelig. När vi från Falköpingsvägen sneddade över höjderna mot Skara, drog han undån molnen mot väster, mot Vänern, en brinnande himmel, sådan profeterna skådat i sin extas, öppnade sig för våra häpna blickar, ett landskap i ljusaste drömlått, i oändliga horisontala förtoningar seglade upp under denna himmel, det var den största synen på hela resan, och det var som för att försona, vad människorna gjort av detta underbara land.

Men jag hade ingen ro, jag måste in i de svarta stugorna, och innan natten föll, hade jag jagat upp nästa läkare; följande morgon, en vinande blåsig, sandvirvlande, halvgrå, dystert kyrkklocksklämtande och huttrande söndags-förmiddag, satt jag först i hans mottagningsrum, sedan i hans salong, med honom och hans livliga doktorinna framför mig.

Hon sade:

— Barn får inte finnas, herr Nordström! Barn får inte längre finnas i Sverige! Vi ha sex barn och tio rum, och att få ett hembitråde är inte att tänka på. Jag får sköta barnen, hemmet, dessutom hjälpa min man, för det är lika lite tänkbart att få en sköterska. Det står inte att uppdriva. Nej, landsbygden är totalt avfolkad på människor, som kan något och duger något till. Ja, jag begriper faktiskt inte, hur detta ska sluta. Vi betalar gärna, vi betalar mer än dom begär, vi betalar vad som helst. Men nehej! Dom ska bo

hemma och klä sig fint. De unga flickorna tar helt enkelt inte plats. Dom behöver inte! Så länge föräldrarna försörjer dem.

Där hade jag nu industrialiseringens förändring av arbetardöttrarnas sociala ställning, sedd med den gamla överklassens ögon. Och att denna överklass i fall som det här hade rätt att klaga, det kunde inte ett ögonblick betvivlas. Men samhällets organisation var föråldrad. De fingo nu lida.

— Och här råder till råga på allt en sådan slöhet, ja, du kan berätta om dom där båda gubbarna!

— Ja! sade doktorn stilla och betänksamt. Det var ett par gamla gubbar, som lågo och dogo, klädda som vanligt i väst och mössa. Dom kom sig inte för att byta om.

— Men *bara* sådana är det väl ändå inte? undrade jag.

— Nej, naturligtvis, naturligtvis! svarade doktorinnan. Allting är naturligtvis individuellt. Jag kan berätta om en flicka, som hade att gå två mil för att hämta mjölk till sin sjuka mor. Dom bor i en liten, låg ryggåsstuga, där det är skinande propert, med stengolv som gatsten, blankskurat. Lika fint som i Holland.

— Men det måtte dock i alla fall vara övervägande primitivt i denna bygd, även av den historien att döma. Och vad anser herrskapet vara det värsta? I hela läget.

— Det värsta, svarade doktorn allvarligt, det värsta i denna trakt är strykarna, luffarna, lodarna. Och ohyran. Den oerhörda frekvensen av ohyra. Det skulle i själva verket vara intressant att göra en statistik över, hur många jordbrukarbostäder i Västergötland, som är utan ohyra.

— På vad vis äro lodarna svåra?

— Här går ju stora stråkvägen mellan Stockholm och Göteborg, och här är en stadig ström av fint klädda unga herrar på vägarna. Dom kallar sig arbetslösa, dom tigger i gårdarna...

— Vi räknar med en à två varje dag! insköt doktorinnan.

— ... dom skaffar sig gratisskjuts med bilister under uppgift, att dom söker arbete. Det enda riktiga vore, att hela sällskapet internerades.

— Varför?

— Helt enkelt därför, att dom infekterar bygden dels med ohyra, klädlus och flatlus, och dels med veneriska sjukdomar.

Det var ju en trevlig bild av livet i Sverige just nu.

— Och ohyran i trakten?

— Ska jag be att få visa.

Vi satte oss upp i doktors bil och åkte ett stycke från samhället, gingo över några fält och kommo in i en stuga, som såg ut som vilken annan rödmålad idyll som helst i landet. Endast att färgen mörknat.

Vi trädde in i ett kök, som visade vanliga enorma, svarta spismuren, och innanför skymtade det vanliga lumpiga rummet. Jag hade frågat, vem som bodde här. En torpare.

I köket vid ett bord stod en liten flicka om kanske sex år och öste med en stor sked ur en stenkruka, som det föreföll syltade lingon i gapet på en liten flickunge om kanske fyra år. När den senare fick se oss och upptäckte mina glasögon, upphävde hon ett galltjut, störtade från lingon och alltsammans, rödsmetad över hela ansiktet, genom dörren in i rummet och rätt i famnen på modern, en obegripligt smutsig kvinna, som hade en ännu mindre unge på armen.

— Ja ä jädd! Ja ä jädd! skrek hon hjärtskärande i ett och borrhade in ansiktet i kjolarna på modern, och först när jag fått av mig glasögonen blev hon lugn.

— God dag! sade doktorn. Hur har ni med ohyran, nu för tiden?

— Joo, det ä inte så vidare farligt, inte.

— Har ni några här i rummet?

— Näe!

Doktorn hukade sig ner mot väggen.

— Vad är det här, då? sade han och pekade.

— Vad är det? undrade jag.

— Det är spillning efter pankor! När man förnekar, att man har vägglöss, är det spillningen, som beslår en med osanning.

Jag visste ju, vad spillningen av hare, räv, fågel betyder för jägare, men jag hade aldrig hört talas om, att man på samma sätt kunde jaga väggohyra. Genom att till ytterlighet anstränga ögonen kunde jag nu se den av doktorn demonsterrade spillningen.

— Och se nu här! sa doktorn och klämde på tapeten. Se där!

Där kilade en vägglus ögonblickligen fram. Och så marscherade en hel kolonn upp ur tapetens skyttegrav.

— Ni har här i soffan också! sa doktorn. Husets invånare, torparn, hustrun och barnen, stodo dödysta, och för att komma från alltsammans gled torparn ut.

— Ni har ju fått rökt!

— Jaa! svarade hustrun.

— Vi får röka om!

Tystnad. Vi gingo.

— Man kan säga, sade doktorn, då vi kommit i det fria och fått andas ut stanken, att väggohyra finns lite varstans i de fattiga familjerna. Huvudlus får man fatt i på barnen vid skolbarnsundersökningarna. Man brukar vid varje undersökning kunna räkna med 1 à 2 fall i varje klass, men glädjande nog försvinner ohyrnan alltid, sedan den genom undersökningen konstaterats, om nämligen hela familjen låter avlusa sig genom distriktssköterskan. Vad nu den här torparfamiljen beträffar, är den ett exempel på den fullständigt hopplösa kategorin. Kommunen har redan en gång låtit röka huset och riva ut bohaget komplett och bränna upp det och har satt in nytt bohag i den cyanrökta stugan. Ja, nu, som herr Nordström såg, är det likadant igen. Men jag ska be att få visa nånting verkligt vackert.

Han log sarkastiskt vid de orden.

Vi kommo till en gård om två stugor: vinterstuga och sommarstuga, alldeles intill samhället.

— Här bor en gammal man, som har en imbecill manlig släkting som enda tjänstehjon. Det är antagligen det lortigaste hus, som finns i hela Västergötland, och det betyder

kanske i Sverige. Men det är inte sagt, vi får komma in, gubben brukar låsa och barrikadera sig. Jag ska rekognoscera.

Doktorn försvann in, kom tillbaka efter en stund.

— Någon har rensat upp, men titta in ett tag i alla fall och se!

Jag följde och kom in i ett kök. Det var brunsvart som det inre av en lappkåta. Det var som nedsotat. Och mitt på golvet, klädd i blå arbetskläder stod en figur, med tårna in, armarna hängande rätt ner, munnen gapande, ögonen slutna, huvudet nerböjt och kroppen något framåtlutad. Fullständigt orörlig, som om han drunknat, stelnat, dragits upp och placerats i konstlad jämvikt som en staty, där han stod. I halvdagern mot den svarta spismuren.

En liten gubbe med kvicka, misstänksamt spelande ögon, tandlös mun, pergamentgult döds-kallekranium, fladdrade omkring under ideligt pratande, med skrikig, bräkig käringröst.

— Jaha! Han sköter hushållet och kök och allting! Ha, ha! Han är billig och bra och är minsann inte dum, inte. Nej, dum! Åh nej, åh nej, duktig, det är han. Jaha, då! Och jag! Ja, ja, ja, ja! Vad kunde inte jag ha blivit! Se där! Porträttet! Där på väggen. Det var en stor man, det! Min bror! En lärd man! Teologie doktor! Läskarl! Han skulle ha blivit biskop, om han hade haft lust. Och om jag hade läst. Ja, ja, ja! Vem vet! Jag kunde ha varit biskop i Skara. Men jag har min hjälpreda. Billig och bra! Säger aldrig emot mig. Gör som jag säger. Kokar mat och bäddar och sopar. Och håller rent och snyggt och fint! Rent och snyggt och fint! Rent och snyggt och fint!

Under hela denna rinnande monolog stod idioten fullständigt orörlig mitt på köksgolvet, medan gubben pratade oss ut i kammaren, ett stort rum, lågt i tak, fullt av lump, pratade oss genom dörren ut i förstugan, ut på bron, ut på gårdsplanens gräs, bort till grinden, där han vinkade farväl, varefter han återvände till huset och från en annan knut kikade fram, vi sågo knappt mer än mösskärmen, och såg, att vi försvunno och att han var räddad.

I det svarta köket stod förmodligen idioten lika orörlig,

som en kvarglömd helgon-skulptur från katolska tiden, då katedralen i Skara var en väldig makt och helvetet dess oemotståndlige bundsförvant.

§ 6. Medeltiden.

Ska jag behöva ge någon mer bild från Västergötland? Jo, en till, som föreföll mig komplettera vad jag sett och hört, och som kanske kan ge ett förklarande ljus.

Jag sitter hos den tredje och siste läkaren, som landskapsprogram upptar, nere på slätten, och även där är det samma fakta, som rulla fram. Omöjligheten att få tjänstefolk, snusket, ohyran i bostäderna.

— En lantbrukarhustru kom härom sistens till min make, berättade doktorinnan som inledning, medan doktorn klarade av ett par patienter. Hon var i grosess. Maken konstaterade äggvita och sade till henne, att hon måste ligga. Äggvitan måste bort före förlossningen, annars kunde det bli farligt.

— Ligga! svarade hon. Omöjligt! Stört omöjligt! Jag har ingen hjälp i huset och kan inte få någon, om jag så betalar guld. Möjligen kan jag få ligga *någon timme* då och då.

Jag berättade för doktorn, vad färden uppenbarat om olika svårigheter för landsbygden, om hälsovårdsnämnderna, den sociala och ekonomiska risken för tjänsteläkarna, då de ville ingripa och förbättra, om kronogårdarna, om statarna o. s. v.

— Ja, svarade han. Man kan säga, att allting flyter med hänsyn till landsbygden just nu. Hela provinsialläkarinstitutionen ligger i stöpsleven. Och att privatläkarna också här står på lur för att fiska patienter, om tjänsteläkarna kommer i onåd hos allmänheten, det fick jag bevis på, då de nya socialhygieniska föreskrifterna började komma. Då sa en kollega till mig; jag hoppas, du ska göra dig omöjlig, så jag kan överta din praktik. Vad hälsovårdsnämnderna beträffar, så måste det bli inspektörer. Som det nu är, måste man ju alltid räkna med, att alla gubbar i socknarna natur-

ligtvis är du och bror, och det är klart, att dom som sitter i hälsovårdsnämnden, inte vill stöta sig med gamla vänner och du-bröder, hur uselt det än är. Så blir ingenting gjort.

Men kronogårdarna är ett särskilt sorgligt kapitel, i själva verket numera mycket värre än statarna. Dom har fått det bättre. Det vill säga, antalet rum har ökats, från ett till två rum och kök, med skafferi och garderob. Men tyvärr varken vatten eller slask. Ett tvättrum *måste* införas förr eller senare i alla dessa bostäder, där man kan ta av sina smutsiga arbetskläder och tvätta sig, och ett torkrum för dessa arbetskläder. Nu ska allt detta ske i köket, och då kan man inte förvåna sig över stanken och orenligheten överallt.

— Statens arrendegårdar, då?

— Kronogårdarna är tyvärr allmänt kända som *mycket* dåliga bostäder. I statens arrendeeignahem finns visserligen värmeledning men inte ens en enkel dusch. Det blir det gamla bleckhandfatet att hålla sig till. Det måste i sanningens intresse sägas, att det är helt enkelt upprörande, att staten, då den ska bygga modernt, inte tar hänsyn till hygienens mest elementära krav. Överhuvud taget betar sig staten högst besynnerligt på sina domäner. Här har vi just haft ett typiskt fall. En kronoarrendator dog, änkan, som övertog gården, anhöll att få stathusen, som utdömts av läkaren, ersatta med nya. Staten erbjöd henne 8.000 i bidrag. Då hon infordrade anbud av byggmästare, gick det på 20.000. Hon skulle alltså ha måst tillskjuta av egna medel 12.000, för att statarna skulle få människovärdiga bostäder. Men som arrendet just då utlöpte, lämnade hon alltsammans.

— Prästerna då?

— Jaa! svarade han och teg en stund. Ska vi verkligen gå in på det kapitlet?

— Hur så, menar doktorn?

— Ja, det är bara det, att det kapitlet är nog det mörkaste av alla.

— På vad sätt?

— Vi hade en sinnesslö man, som bodde ensam, här i socknen, och jag ville ha in honom på ålderdomshemmet för vård,

och vände mig till kyrkoherden. Jaa, svarade han, jag har talat med vederbörande i fattigvårdsnämnden, men det är mycket svårt, mycket svårt; för att få honom ur hans hem måste man ju begära handräckning, och det blir nästan hemfridsbrott. Så farligt tror jag inte, det är, sa jag. Så hade jag varit ute på sjukbesök en kall och snöig höstkväll, och när jag var på hemväg, kom jag att tänka på den ensamme mannen och beslöt att göra en avstickare och se efter, om han blivit omhändertagen. Men när jag kom till hans stuga, fann jag honom liggande hopkrupen i sängen i ett iskallt, oeldat rum med en spann vatten, bottenfrusen, på golvet. Det var fattigvårdsnämndens ordförande, som körde för mig, och jag sa åt honom: Nu forslar ni omedelbart mannen till ålderdomshemmet, och kom ihåg, att det är mitt sista ord. Hemkommen ringde jag ögonblickligen upp kyrkoherden för att få hans hjälp. Då svarade han: Jag har försökt, men det blir nog mycket svårt. Och förresten får jag säga det, att jag tycker, hans kropp kan gärna få lida ännu en liten tid här på jorden, så får han ju i stället en evig salighet i himlen.

KAP. VIII. Amerikapengar.

§ 1. Agaspisen.

Om Västergötland sålunda erbjöd en dyster bild, så berodde det huvudsakligen på, att bostäder och förhållanden verkade dystra och efterblivna, men människorna verkade icke särskilt dystra. Och västgötarna äro ett begåvat folk.

Annat blev det i Dalsland och även i Bohuslän. Båda dessa landskap erbjödo en ännu mer utpräglad dyster bild, men det berodde på, att här verkade människorna själva dystra, i vissa trakter hopplösa och apatiska. Detsamma kan sägas om västra Värmland.

Hedin gjorde den anmärkningen, sen vi åkt en stund i Dalsland, att:

— Du vet, här ser ju ingen klok ut.

Det slog även mig, att det låg en besynnerlig stämning i luften. Jag frågade den ende läkare, jag hade att besöka i landskapet:

— Har ni mycket sinnessjuka här?

— Ja, svarade han.

— Vad beror det på?

— Inavel, alkoholism och på att de bästa rest över till Amerika och stannat där.

Och den kommunalman, som även här dök upp, sade:

— Det är mycket svårt att genomföra något nytt i Dalsland.

— Är folket fattigt, då?

— Nej, det kan man inte säga, men det är efterblivet och konservativt. Det råder dessutom det egendomliga förhållandet här, i det att, ja, kanske 50 procent av alla karlar

i landskapet ha varit över i Amerika och tjänat pengar, som dom spart, för dalslänningen är mycket ekonomisk. Så har dom kommit hem och köpt gård, och har dom inte haft nog till hela köpesumman, har det hänt, att dom farit tillbaka till Amerika och tjänat in resten. Och sen sitter dom i lugn på sina gårdar, och när man vill införa något nytt, svarar dom i regel: det har gått bra så här hittills. Men kommer dom verkligen underfund med, att det går för sig att få det bättre, ja, då händer det, att dom vaknar. Fast ibland kan det ju bli lite besynnerligt. Det hände till exempel, att i en socken Aga-spisar inköptes av ett par personer, en läkare, en handlande. Då beslöt sig en förmögen bonde för att också inköpa en. Han tyckte den var så vacker. Vad gjorde han? Jo, han satte den i sin sal, och där användes den till att koka morgonkaffet på. Annars som prydnad.

§ 2. Prästen, skopan och slagorna.

Hela Väst-Sverige förefaller på något vis att stämplas av Norge, liksom översta Norrland av Finland. Norge med sina djupa raviner, sina mörka, isolerade bygder har icke genomsnittssvenskens ljuslynthet, och det har inte heller väst-svensken. Dalsland liksom Bohuslän och Västkusten ända in i Halland vilar under den norskt färgade schartauanismen, folket är kyrksamt, den frireligiösa rörelsen, som fostrat stark självständighet och företagaranda, saknas nästan helt och hållet.

— Här, sade doktorn, är torsdagen begravningsdag, och då skall enligt traditionens bud vid alla begravningar hållas en timmes likpredikan, då själarna ska klämmas efter.

— Hurudana är prästerna, då?

— Ja! Här förleden ville jag ha ändring hos en familj, som bestod av man, hustru och elva barn. Allesammans bodde i ett rum och kök. Kyrkoherden svarade: Dom kan gott bo där.

— Folket, då?

Bild 23. Typisk bebyggelse, Dalsland.

— Ja! Det har av gammalt förekommit, att barnen i skolorna druckit ur vanlig plåtskopa, och även i det ville jag ha ändring. Då sa bönderna: Det har vi också gjort, och det har gått bra. Jag kanske bör tillägga, att här tröskar man fortfarande med slaga. Men folket har en starkt utpräglad plikt känsla och i regel många barn. Även bland de burgna bönderna.

— Hur många?

— Uppåt 15 stycken.

— Hälsovårdsnämnderna, då?

Doktorn ryckte på axlarna.

§ 3. Regnsjälär?

Nå, vi gjorde en rundtur. Kommo till en gammaldags typisk dalslandsgård. Påfallande i detta landskap är, att man gärna placerar gårdarna högst på kullar och backtoppar. Man kan se det på dalslänningen Hesselboms tavlor.

Bild 24. Gammal fin bondgård, Dalsland.

Denna gård låg emellertid vid vägen och var väl 150 år gammal, en regelrätt parstuga fast i två våningar. Köket upptog nästan halva nedre botten, golvplankorna voro väl en fot breda, och den väldiga spismuren var byggd, så att man kunde sitta längs den som på en bänk. Och värma sig. Rummen voro fulla av gamla soffor och skänkar. Det hela verkade Skansen.

Ägare voro tre bröder, som alla varit i Amerika och tjänat pengar. Där bodde de nu tillsammans, ogifta, och en syster hushållade för dem.

Det var det burgna Dalsland. Det fattiga såg annorlunda ut. Vi kommo in i en stor, grå, dyster gård. Den bestod av två våningar, kök och fyra rum nere och vind. Lump, alltsammans. I köket trippade en griskulting omkring som sällskap åt barnen, fyra stycken. Runt om i rummen obäddade sängar mitt på dagen, kringkastade kläder, ovårdad, apatiskt. Och höjden av apati företedde skorstensanordningen uppe på vinden. Själva skorstensmuren, fallfärdig, var brädbeslagen, bräderna voro naturligtvis torra som snus och

täckta av ett tjockt dammlager. En gnista, och hela huset skulle på en sekund vara ett eldhav, där gamla, barn och griskuling, alltsammans skulle försvinna.

Vi kommo till två gamla ensamma kvinnor i en koja vid vägen. Ett enda rum, en öppen spis. Nakna fönster. Två sängar, en på var sin sida om gavelfönstret. I den ena låg modern, över 80-årig. Hon låg jämt. När vi kommo in, gick dottern, uppåt 60 år, nerböjd och plockade febrilt skulor, matrester, Gud vet allt, från det svarta golvet.

— Jag höll just på att städa! sade hon.

— Det säger hon alltid, då man kommer! kommenterade doktorn. Hon såg oss från fönstret.

Vi kommo till ett litet ruckel, där bodde socknens ende kommunist, en jättelik, blond, godmodig bohémetyd. Han hade stränginstrument hängande på väggen, hela huset var som en urvräkt byrålåda. Tre rum och kök, man, hustru och nio barn, knappt något att leva på, men barnen friska och rosiga. Samma fenomen som på så många andra håll.

— Titta! sade mannen och tog tag i en golvtilla. Den gav efter, inunder var bara marken. Titta! sa han och tog tag i takpappen, den föll ner som en gardin. Yttertaket är otätt, sa han, innertaket genomruttet.

— Bor inte far i lilla stugan här bredvid?

— Jo, men där är så dragigt, att om kalla nätter, så kryper gubben över hit och ligger här med oss. Men få förbättringsbidrag, det går inte.

— Varför det?

— Va har jag att skjuta till!

Fanns det då inte förbättrade stugor? Jo, men med dem var det ingenting märkvärdigt. Det nya var sig i stort sett likt överallt, det var nu en gång standardiserat. Endast eländet var individuellt. Fast, i Dalsland var inte ens det individuellt!

Det regnade denna dag. Ett grått töcken låg över landskapet. Här var Sveriges mest utpräglade nederbördsområde. Under Norges fjällkam. Det var, som om detta landskap skulle legat i det ständiga, enerverande droppet från en fjäll-

fors, i ett vått gråväder, som fyllde jordgrunden med sumpmarker, luften med mörker och dysterhet.

Var det detta förhållande, som avspeglade sig i folkets lynne och därmed sekundärt i dess bostäder?

Ingen kunde ge svar på den frågan, och vi fortsatte ner till Bohuslän.

KAP. IX. Folket, som flyr.

§ 1. Spöksynen.

Bohuslän, det är sill, gatsten och moderna badorter. Den största nöd och den största lyx bredvid varandra.

— Här sade doktorn, är det två fenomen, som dominera bilden. Dels en konstant avfolkning av landskapet, dels en hastigt sjunkande nativitet. Folk har ingenting att leva på. Söker därför, såvitt möjligt, att flytta till andra delar av Sverige.

På min fråga, var det var bäst, och var det var sämst, blev svaret:

— Bäst ute på de stora öarna. Sämst inom stenindustrin, i dess arbetarbaracker.

Och på min fråga om de vanliga sakerna: grundförhållanden, brunnar, vatten, slask, biutrymmen, blev svaret genomgående:

— Dåligt! Dock har det blivit något bättre efter barnförslamningsperioden 1936. Då blev man skrämmd. Man började ordna om brunnarna, smittan kunde ju ha kommit genom vattnet. Och det ena gav det andra. Men avträdena äro ruskiga. Små, ruckliga, utomordentligt smutsiga skjul, som knappt kan stå för sig själva.

Det fattiga Blekinge avtecknade sig vid minnets horisont, det hade ju varit likadant där.

— Värmlledning, då? Införes det vid ombyggnad?

— Nej. Men man har en mani att flytta in, förrän huset är färdigt, bara ett rum är klart. Så fryser man. Och ändå är man här i Bohuslän rent otroligt rädd för drag — på land! Inte på sjön.

— Och folket?

— Snälla, lojala, hederliga över lag. Ett mycket bra folk. Schartauaner. Men det märks föga.

— Och till sist, doktorn, hälsovårdsnämnderna?

Doktorn log stillsamt.

— Nå, då far vi till det sämsta!

Bohuslän är Sveriges mest skulpturala landskap, därför att det är — d. v. s. mot havet — en enda trädlös, naken klippa. Att titta på denna kust är som att titta en riktigt utpräglad, mager, benig engelsk gentleman i ansiktet. Eller en egyptisk mumie.

Men i själva verket väcker hela Väst-Sverige till livs en historisk spöksyn i ens inre. Både Västergötland, Dalsland och Bohuslän voro en gång blomstrande export- och handelsområden och gammalt i världen mäktiga riken. Redan Tacitus omnämner ju hästexporten från vad som nu är Västergötland, och senare, under 1800-talet, var detta landskap tillsammans med Värmlandsnäs centrum för en väldig havreexport på England. Från Bohuslän hade gått en motsvarande export av virke, timmer, mastträn etc., från Dalsland hade skogarna runnit ner till Uddevalla, Strömstad och Fredrikshald och vidare ut i världen.

Nu var havreexporten från Västergötland slut. Virkesexporten från Dalsland var en bagatell, folket hade flytt till Amerika, några spillror funnos kvar. Bohuslän var avskalat och blankt som ett ägg, folket vandrade till andra delar av landet.

Det var kort sagt ett Sverige, som *hade varit*.

När jag tänkte på detta, steg Sverige av i dag för min inre blick. Sköta vi landet bättre? Födelsesiffran var överallt i sjunkande, understödstagarmentaliteten på sina håll i stark tillväxt, de sämsta raselementen omvårdades, de bästa lämnades utan ledning, överfylld industri och jäste av missnöje, landet saknade ett klart fixerat mål för sitt liv, sin politik, flöt som en grann pappersros från en galamiddag på världskonjunktorens vågor.

Vart skulle dessa vågor vagga det? Skulle... eller skulle inte...

Jag avbröt funderingarna och riktade min uppmärksamhet på bygden.

§ 2. "Rävarna hava kulor, men människones son..."

Genom korridorer mellan branta bergväggar, stundom resande sig lodrätt upp, susade vi bort till norska gränsen, och från en naken granitkust sågo vi över gränsfjorden Fredriksstens vita fästning och Norges blodröda flagga lysa på avstånd i den stilla, soliga morgonluften.

Här var jag nu bland de fattiga bohuslänska stenhuggeri-arbetarna, och sen jag gått igenom en av deras kaserner, beslöt jag att spela in en skiva från platsen. Man det var omöjligt att få någon, som vågade tala. Män och kvinnor hängde bara huvet. Till sist måste doktorn själv uppoffra sig.

Där stodo vi i lä för ett uthus, och jag började, medan karlar och pojkar sutto runt om i en liten backe över oss och två tidningsmän gjorde anteckningar i sina block.

— Säg, doktorn, ur synpunkten av dåliga bostäder här i Bohuslän, vilken folkkategori anser doktorn ha det sämst?

— Det är nog stenhuggarna.

— Och är det då särskilt baracksystemet, doktorn åsyftar?

— Ja, det finns ju även här i Bohuslän denna särskilda bostadstyp, som kallas arbetarbaracker. Det finns väl ett dusin just i det härad, där vi nu befinner oss, och jag anser, att de verkligen är ganska dåliga.

— Vad är det sämsta med dem?

— Ja, det är flera saker, som är på tok. Dom saknar de vanligaste bekvämligheter, som bostäder annars brukar ha: vattenledning och avlopp, dom saknar garderober, dom saknar skafferi, dom saknar källare.

— D. v. s. dom har strängt taget ingenting alls av vanliga bekvämligheter?

— Nej, inte mycket, inte!

— Nå, doktorn, om vi tänker oss en sådan arbetarbostad, hur ser den egentligen ut?

— Det brukar vara lägenheter om ett rum och kök, det kan i somliga baracker vara två rum och kök, men ofta nog finns ingen förstuga.

— Så, man kommer in direkt från luften?

— Man kommer in direkt från luften, och då kan man ofta nog få se kläder, ytterkläder, hänga utanför i ganska riklig mängd, därför att garderober finns inte.

— Och maten?

— Maten, den förvarar dom, för de flesta av dom har, som sagt, varken skafferier eller källare, i små jordkulor, som dom har grävt i marken, särskilt sommartid.

— Det är ju oerhört ruskigt. Nå men dricksvatten, då?

— Ja, det är ett sorgligt kapitel. Man kan se mycket dåliga brunnar, som dom måste använda. Ofta kan det vara en vattengrop i marken, nära en slaskhög, eller det kan vara en lergrop i en åker, där kreaturen går runt omkring och kreatursspilling ligger på marken och kan sköljas av regnvatten ner i brunnen. Man kan också inte så sällan se både grodor och paddor i vattnet.

— Nå, men när det nu är brist på vatten, måste de då använda denna brunn både till diskvatten, tvättvatten och dricksvatten?

— Ja, dom har ingen annan tillgång än det vattnet, så dom måste använda det både till dricksvatten och till diskvatten.

— Nå men hämtar dom det då i sina mer eller mindre smutsiga kärl, detta dricksvatten ur dylika brunnar?

— Det gör dom. Och dom sköljer ofta ren kärlden i brunnen också, förresten.

— Och sen dricker dom det vattnet?

— Sen dricker dom det.

— Nå, hur pass många familjer kan det vara om en sådan brunn?

— Det är ju olika, men åtminstone i vissa baracker kan det vara upp till 18 familjer, som ska hämta ur samma brunn, och det är ju särskilt svårt på sommaren, då vattnet brukar sina.

— Det är, minst sagt oerhört! Och det minsta man kan säga om hela detta systemet för bostäder, är väl ändå, att det är olämpligt? Eller hur?

— Det är en bebyggelse, som är kvar sedan kristiden och som enligt min mening borde avvecklas snarast möjligt och ersättas med enfamiljsbostäder.

Bild 25. Stenhuggarnas skafferier, Bohuslän.

Denna doktors skildring ska jag komplettera med ett par uppgifter. Den barack, vi studerade, hade två våningar. Man kom upp till den övre, som var försedd med en svalgång, genom en trappa av enklaste beskaffenhet. Från svalgången ledde dörrar in i lägenheterna, som bestodo av kök med förstu mot svalgången och rum med fönster mot motsatta sidan. Längs svalgången hängde kläder på spikar vid dörrarna, därför att det ej fanns garderober. Saken var inte arrangerad, för ingen visste, att vi skulle komma. Bild 25 ger en föreställning om de hål man grävt i marken, där man placerat tomma margarinlådor, vilka fingo tjänstgöra som källare.

I denna barack funnos åtta lägenheter. Uthuset innehöll gemensam tvättstuga för dessa familjer samt vedbod för var och en av dem. Ett par tre små ruckel invid baracken voro avträden, där man kunde studera bitar ur t. ex. »Levande liket» och andra tidsenliga, kommersiella förfalskningar i stort av verkligheten.

Jag gick igenom två lägenheter. De andra voro stängda. Snyggt. Rummen stora men fönstren för små, så att rummen verkade dystra. »Rummet» tjänade som sängkammare, garderob, upplag för mat, finrum.

— Vad får ni betala i hyra för dessa lägenheter? frågade jag.

— Åtta kronor i månån. Förr var det sju, men nu har bolaget fört in elektriskt ljus och lagt på en krona.

— Och förtjänsten, arbetsförtjänsten?

— Ja, högst kan han väl bli, på ackord, hundra kronor i månån.

— Så ni ska leva sen på 92 kronor i månån?

— Jaa, vi ska väl det, då! Förstås. Om det går!

— Vem äger allt det här?

— A.-B. Förenade stenhuggerier i Strömstad.

— Och vart går stenen?

— Ja, det är statens gatsten och så lite kantsten till England.

— Vad är det värsta av alltsammans?

— Ja, visst är det ju svårt med garderober och skaffier, att inte det finns. För var ska man göra å kläderna? Och var ska man kunna ha mat, så han inte förstörs? Men annars är det nog värst med vattnet i brunn?

— Hur så?

— Jo, vi är 18 familjer om brunn. Och det må väl vara. Men se, det värsta är ju det, att vattnet ruttar.

Vad säger badpubliken i Strömstad, Lysekil, Marstrand?

KAP. X. Det klassiska Sverige.

§ 1. Ett annat folk.

Det tycktes stå skrivet i stjärnorna, att liksom jag i Blekinge och Skåne skulle vada i smuts, skulle jag i Väst-Sverige vada i dysterhet. För att komma kortaste vägen upp till Värmland sneddade vi från översta kilen av Bohuslän över Norge, och det var intressant att se, hur den bohusländska naturen verkade som ett föl, fallet efter det stora norska stoet. Med ens rände nämligen bergen i höjden och blevo som alper.

Men det var inte det jag skulle berätta utan något annat, fast det kanske hängde ihop med denna splittrade, mörka, ensliga natur. Medan Hedin och jag kuskat kors och tvärs genom Götaland, hade en bonde blivit tokig i Norge, just mot svenska gränsen, och skjutit ihjäl, jag tror, åtta personer, innan han själv blivit skjuten. Jag läste under hela färden aldrig en tidning, hade inte ro med det, men Hedin, ordentlig i allt, följde med och rapporterade det grövsta i in- och utrikespolitiken.

Så kommo vi ringlande den mest slingrande väg jag tror jag provat i mitt liv, då med ens, i en ruskig bygd, en bred granrismatta går tvärs över vägen, efter en stund ännu en, så ännu en, och i detsamma upptäcka vi flaggor på halv stång.

— Åh! Du vet, det är mördarn! sa Hedin.

— Vilken mördare?

Då berättade han; han hade läst om saken i tidningarna. Och vi passerade åtta sorgens granrisbäddar, men alla hus tycktes stängda, bygden död, inte en människa syntes.

I stället hade stora timmerbrötar börjat uppträda i vat-

Bild 26. Inre Bohusläns-natur.

tendragen, mellan dysterheten i grannismattorna och den dansande glädjen i brötarnas färd nedför dessa vattendrag sletos våra själar.

Nå, vi susa in i Värmland. Här möter oss Sverige grått, förfallet, med övergivna ödegårdar, med halmtak, med en egendomlig, odeciderad gränskaraktär, med fattigdom. Jag har gett återbud till läkarn här, ödemarksförhållandena beräknar jag att få tillräckligt av i Lappland.

Men snart öppnar sig det ljusa, blånande Värmland, de avlägsna mjuka åsarnas, de långa sjösystemens, de tusen brukens Värmland, Geijers, Tegnér's, Frödings, Selma Lagerlöfs och trävaruindustrins Värmland. Efter mörkret i porten från Norge och ödebygderna är jag inne i det klassiska Sverige, vilket likt ett metallskimrande bälte sammanhåller riket: Värmland, Dalarna och Uppland, från Kölen till Österhavet.

Och vad skall nu möta mig här? Ja, vad mötte jag? Ett annat folk än det jag under resans tillryggalagda del hade haft att göra med. Och det folkets karaktär tecknade sig, så tydligt man kunde begära, i dess bostäder.

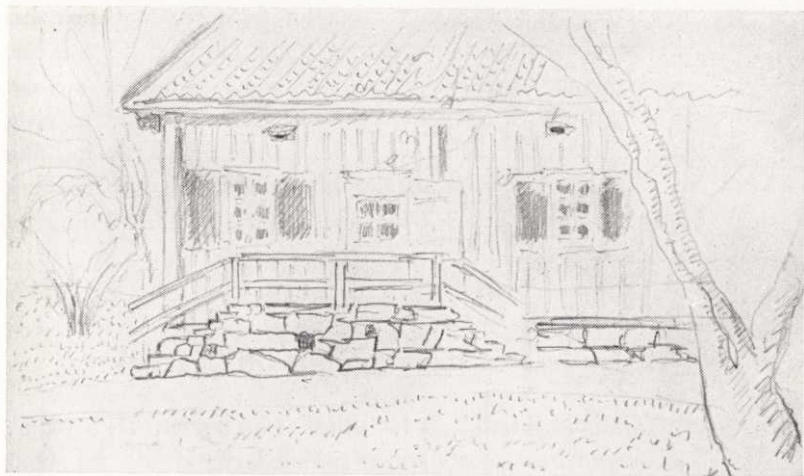

Bild 27. Gammal brukshandel, Värmland.

§ 2. Ett observandum.

Här började nämligen Skogs-Sverige och därmed Industri-Sverige som motsättning till de sydligare landskapens Jordbruks-Sverige. Något av detta Skogs- och Industri-Sveriges karaktärsart hade framträtt även i Småland, men där satte dock statar- och torpsystemet sin övermäktiga prägel på folket. I Uppland återkom samma mentalitet för slättområdena och herrgårdsdistrikten men försvann mot Roslagens fiskar- och sjömansbygder. I Dalarna var övergången fullkomligt klar. Vad Värmland beträffar, var det däremot kluvet.

Här måste jag nu förutskicka ett par ord om en egendomlighet i resplanen. Som herrskapet kanske märkt, höll den mig så att säga i en rundbåge kring och utanför Syd- och Mellan-Sveriges centrum, och sedan jag snurrat på detta sätt i periferien, började jag känna mig allt mer besvärad av detta hål och tomrum i den erfarenhetsmassa, jag samlade. Jag drogs oemotståndligt mot detta centrum, jag måste ha det med, och till sist lät jag Radiotjänst be Medicinal-

styrelsen skaffa mig en resplan för detta centrum, och den utarbetades, medan jag susade uppåt nordligaste Sverige. När det var klart, fick jag denna plankomplettering, och det gjorde, att färden sammanknöts till ett helt genom en sista runda i Mälarbäckenet. Men det gjorde också, att när jag kom söderifrån upp till det klassiska Sverige, kunde jag icke ta det mer än fläckvis, vilket jag här nämner, om någon händelsevis skulle undra.

§ 3. Understödstagarandans olika aspekter.

Värmland föreföll att för tillfället ha landets bästa vägar, och redan behaget att kunna speeda i väg gjorde, att stämningen ljusnade betydligt, och det kunde också behövas, ty dagarna i Västergötland, Dalsland och Bohuslän hade verkligen icke varit glada.

Här började nu trävaruindustrins skorstenar resa sig som de löftesrika första balkarna i ett annat, ljusare landsbygge, och samtidigt började åter de vita funkisfläckarna titta fram i landskapet. Nybebyggelse, samhällsbildning, framåtgående rörelse, det hade jag icke sett sedan Borås.

Jag hade bara en provinsialläkare i Värmland, men han räckte. Efter alla de av sina bygders efterblivenhet och dysterhet med bekymmer märkta allvarliga läkarna i Väst-Sverige mötte mig nu åter en ljus blick, ett harmoniskt leende. Det kändes som en befrielse. Och så kändes även de första inledningsorden ur denne läkares mun:

— Värmlänningarna är ett renligt folk. Jag tror, jag vågar säga bland de renligaste i Sverige. Innan jag kom hit, var jag stationerad uppe i Jämtland och där var det också mycket bra, men jag har i alla fall funnit det ännu bättre här. Så till exempel är här mycket vanligt med korkmattor på golven, och vad det betyder ur allmän-hygienisk synpunkt behöver jag ju inte påpeka. Men naturligtvis, ingenting är fullkomligt, och här existerar naturligtvis också brister. Ta brunnarna till exempel. Jag kan inte säga, att dom

är tillfredsställande. Dom är snarare genomgående dåliga, inte skyddade för ytvatten och, värst av allt, ofta förorenade av kreaturen.

— Folket, då? Finns det inte ganska mycket sinnessjukdom i Värmland?

— Jo, det gör det. Det är nog ett folk av ytterligheter och av spänning mellan motsatser. Det ligger kanske i själva naturen. Men i stort sett är det ett glatt och öppet, vänligt och mycket lättillgängligt folk.

— Vad är det svåraste här ur bostadssynpunkt?

— Det är utom all fråga grundförhållandena. Dom har sedan gammalt varit dåliga. Man har haft den oseden att lägga stengrund på *icke* frostfritt djup, så har man byggt på denna felaktigt lagda grund och fyllt utrymmet under golven med sten. Det har självklart blivit frostbildning, fukt, röta, drag och allt slags elände. Men nu är det slut på de metoderna.

Vad så beträffar garderober, skafferier och dylikt, tänkte man aldrig på såna saker i mindre gårdar förr i världen, men nu håller man på att ordna det, och i allmänhet ordnar man också avlopp och vattenledning genom pump i köket. Centralvärme är också på full frammarsch.

— Vilken form?

— Ja, det är naturligtvis dels värmepanna vid spisen, den går ju över hela landet, men här har man ganska mycket det s. k. Ego-systemet, det vill säga en kamin i källarn, som skickar upp varm luft genom gångar i murstocken som sprids genom värmeventiler i rummen.

— Är det bra?

— Ja! Man förefaller vara nöjd.

— Ohyran, då?

— Det är inte farligt. Loppor har man ju en hel del förstås, som alltid på landet, ja, Herre Gud, lite vägglöss också, så där till husbehov, men inte farligt.

— Avträdena, då?

— Vi har börjat få in cementgrund och plåttunna i skolorna. Ett och annat W. C. finns också. Annars är det ju det

vanliga gamla svenska dasset, härligheten får falla på mar-
ken, den är oskyddad, och infektionsrisken finns ju alltid.
Numera sammanbyggs dock dassen med ladugårdarna. Men!
Gödselstäderna är inte bra, inte cementerade. Jag kan ju
nämna, i samband med infektionsriskerna, att vi här har
ett fenomen, som uppträder så gott som regelbundet höst
och vår och kallas »övergång». Det är en lätt diarré, som
alltid kommer i samband med höstfloden och vårflo-
den och sannolikt beror på, att ytvattnet går ner i brunnarna och in-
fektar dem. Därav ser man bäst, hur känsligt det är och
hur noga man måste hålla på en ordentlig brunnsvård.

— Hur har man med rumsutrymmen och trångboddhet?

— Ja, man får nog säga, att rummen i regel är stora, det
är ju på sätt och vis Norrland, som börjar här, men famil-
jerna är inte barnrika här nere på slätten, det är ett skogs-
bygdsfenomen.

— Och man packar naturligtvis ihop sig i köken?

— Det gör man! Självklart.

— Och har finrum?

— Jaha!!

— Och möbleringen där?

— Som vanligt. All världens bråte.

— I så fall biträder kanske doktorn åsikten, att värmeled-
ning borde vara obligatorisk. För att bryta trångboddheten.
Jag refererade föregående läkares uttalanden.

— Utan en sekunds tvekan! blev svaret.

— Tjänstefolksfr...

Jag hann inte avsluta frågan, han bara slog ifrån sig med
båda händerna.

— Katastrofalt! Fullkomligt katastrofalt! Min fru skulle
kunna berätta.

— Då är det bara en sista fråga, doktorn: understöds-
tagarandan?

— Jaa, det är en ganska besynnerlig historia. Det finns
här i Värmland inte minsta känsla av skam att ta emot fat-
tigvårdshjälp. Numera. För en 30—40 år sen var det an-

norlunda, enligt vad som uppges. Eller vad säger du? Var det inte annorlunda då?

En kommunalman, en lugn, trygg landsfaderlig man hade sällat sig till oss.

— Joo, det var det. Det har upphört att vara skam att inte kunna hjälpa sig själv. Alla fattiga har blivit vana att bli hjälpta, vare sig dom försöker klara sig eller inte. Får den ene, så fordrar den andre också att få. Mest löst folk naturligtvis.

Jag berättade, att i Halland var det icke så, och undrade, hur det ställde sig med de fattigas tillskott vid bostadsförbättringarna.

— Ja, det är kommunen, som får satsa, naturligtvis.

— Och det accepteras utan vidare?

— Tjaha då! Och det är inte sagt, att dom säger tack en gång heller. Vi *ska* ha, heter det. Det är tidsandan. Men det är ju bra också, för det behövde rensas upp. Och i regel sköter man bostäderna ordentligt.

— Men understödstaranda är det?

— Det är det. Och det har rotat sig så djupt redan, så det torde man väl aldrig mer få bort.

— Är hälsovårdsnämnderna intresserade för förbättringar här, doktorn?

— Ja, i högsta grad! I högsta grad!

Allting visade, att här var ett annat slags folk, och själva understödstarandan hade en annan karaktär än söderut. Därnere var klasskillnaden mycket mer utpräglad och därmed blev fattigunderstöd en olidlig börda för självkänslan. Här liksom i hela norra Sverige var klasskillnaden icke på långa vägar så utpräglad, det fanns inte herrgårdar, slott, adel, betjänter o. d., folket kände sig som ägare till landet och betraktade industrin såsom inkräktare, och det fordrade ur djupet av en demokratisk, att icke säga urgammal primitivt kommunistisk instinkt att få sin del av de förmögenheter industrin skapade, för detta folk blevo därför dessa understöd knappt understöd, snarare vad som rättmätigt tillkom dem. Man bör nog ha denna skillnad i kän-

lo- och föreställningsliv klar för sig, då man talar om understödstagarandans utbredning särskilt i norra Sverige. Den är där en företeelse, helt och hållet väsensskild från samma företeelse söderut. Om så fenomenet i och för sig därför blir mindre riskabelt ur landets synpunkt, det blir en annan femma.

— Ja, mina herrar, reste jag mig, ska vi då titta lite på hur förhållandena gestaltar sig. Här i Värmland.

Och så bar det i väg. Vi hade kommit överens om att titta in dels hos en väg- och diversearbetare, som begärt men ännu inte fått förbättringsbidrag, han hade ännu inte kommit i tur, dels hos någon familj, som fått bidrag, dels hos en riktigt fattig familj och dels slutligen i ett typiskt nytt arbetarhem.

§ 4. Landsbygdens revolution.

Doktorn hade rätt. Här var vanligt, och jag kan redan nu säga, att Mälaren, i vissa fall Dalälven — ty Uppland kan det allt vara si och så med och Västmanland är svårt — måste betraktas som gräns mellan två bestämda huvudområden av mycket olika renlighetsgrad. Fattigdom i den södra delen är nästan undantagslöst detsamma som snusk, fattigdom i den norra delen *kan* vara snusk men är det oftast icke. Nu får man naturligtvis icke hårdraga detta omdöme, som baserar sig dels på ett ganska omfattande personligt erfarenhetsmaterial från ganska många resor i landet, dels på läkarnas uttalanden, och provinsialläkarna torde vara de, som sett mest av hur folket har det; det är klart, att utpräglad individuell renlighet påträffas i snuskområdet och lika utpräglad individuell snuskighet i renlighetsområdet, men i stort sett kan man nog inte komma ifrån den indelning av landet, som ovan gjorts.

Detta gjorde också, att bostadsfärden fick ett annat förlopp och en något annan karaktär i norra än i södra Sverige. I södra Sverige gällde det nämligen i stor utsträckning nå-

got, som ofta orsakade snusket: gamla bostäder, som behövde ersättas av nya, särskilt i fallen statare, skogs- och jordtorpare, kort sagt lantarbetare, vidare finrummet eller finrummen, som av gammal tradition och på grund dels av uppvärmningskostnader och dels av tjänarbrist fingo stå oanvända. Frågan om bostädernas uppvärmning måste på denna grund bli den centrala frågan i det södra området, ty kunde bara värmefrågan — inte minst ekonomiskt — tillfredsställande ordnas, så kunde det gamla finrumssystemet överges, trångboddheten övervinnas och därmed snusket och överhuvud taget ett inrotat ohygieniskt levnadssätt arbetas bort. Ty, som herrskapet hört ur den ene provinsialläkarens mun efter den andre, värmeledning betydde samtidigt dusch, bad, ordnande av vattenledning och slask, W. C. och allt, vad man i våra dagar menar med hygieniskt levnadssätt. Kort och gott: allmän renlighet.

I södra delen var läget också i ett annat avseende olik läget i norra delen. Bostäderna voro inte bara i regel äldre, de hade dessutom i genomsnitt flera men mindre rum. Det vill säga, golvytan i de undersökta fallen var ungefär densamma för boningsrummen i landets olika delar, med en median av något över 15 m², men för smärre lägenheter var rumsantalet i norra delen, som sagt, mindre. Där uppträdde nu i stället ett alldeles nytt fenomen eller snarare två. Det första, att köken voro så mycket större än i södra delen, och det andra, att familjerna voro så väsentligt mycket barnrikare. Slutligen att takhöjden och därmed den s. k. luftkuben likaledes var säsentligt större än i södra delen.

Sammanfattade man nu dessa statistikens uppgifter, fick man alltså till resultat ett sydligt område med flera men *små* rum, med *små* kök och relativ trångboddhet, ett nordligt område med *färre* rum men *stora* kök och absolut trångboddhet, emedan koncentrerad så gott som helt och hållet till detta kök. Orsaken till denna trångboddhet var också kylan men varken bränslehänsyn eller tjänarbrist, förrän på allra senaste tid, utan primitivt byggnadssätt.

Slutsatsen gav sig själv. I sydligare delen gällde det möj-

ligheterna att bringa redan befintliga rum till användning, och förbättringen av bostäderna där kom att gälla icke så mycket till- som ombyggnad, d. v. s. tillfredsställande grund och värmeanordningar med allt vad därav följde. I omöjliga fall hel nybyggnad. I nordligare delen gällde det icke bara om- utan även tillbyggnad med utökande av antalet rum, och i omöjliga fall även där hel nybyggnad.

Och voro i sydligare delen de rena boningsrummen det huvudsakliga problemet, så var detta problem i nordligare delen: köket. Ty där bodde i stor utsträckning sedan gamla tider hela familjen, och det kunde betyda tio personer och mer, medan huset i övrigt stod kanske — som i stora för- mögna bondgårdar — med rader av rum i två våningar, inredda och möblerade eller omöblerade, ja, oinredda, iskallt, dött, avstängt.

I båda områdena gällde det alltså ändring, en radikal revolution i hela synen på *vad* en bostad skulle vara och tjäna till, *hur* den skulle vara ordnad och hur den skulle *skötas*. Och detta träffade folkets kanske djupast rotade levnadsvanor och innebar därmed en förvandling av hela *synen på livet*, långt mer ingripande än någon social eller ekonomisk revolution intill våra dagar presterat men ytterst med den sedan hundra år fortskridande sociala, ekonomiska och icke minst *tekniska* revolutionen i landet och i hela den civiliserade världen som historisk förutsättning.

Även ur den synpunkten ställde det sig annorlunda med förhållandena i de båda huvudområdena. Det södra såsom mer jordbruksbetonat hade icke samma möjlighet till snabb förvandling som det norra. Där nere lågo oerhörda kapital och värden i urgamla bostäder, och man kunde väl förstå både godsens och storböndernas svårigheter inför de nya kraven, i all synnerhet när dessa sågos i samband med jordbrukets ytterst prekära läge och än mer ovissa framtidsutsikter. Med bästa vilja i världen kunde de inte bygga idealbostäder, och det var bara en enkel gård av rättvisa att, samtidigt som man pekade på missförhållandena, också erkänna all den goda vilja de visat. Revolutionen hade icke

gått deras känslor förbi, dessa hade åtminstone i många fall oförtydligt glidit över från gammaldags snäv individualism till en allt starkare social betoning.

I norra området, mer industribetonat och utan månghundraåriga fasta traditioner i samma mening som söderut, kort sagt, mer primitivt, motsvarades godsägarna och storbönderna av en enda makt: industrin, så gott som helt och hållet uttryckt i trävaru- eller skogsindustrins gestalt. Och om problemet i södra området ytterst var ett problem om förhållandet mellan godsen och folket, så blev det i norra området på motsvarande sätt ytterst ett problem om förhållandet mellan skogsindustrin och folket, och det var i sista hand denna förändring av problemställningen, tack vare industrins större ekonomiska möjligheter, som gjorde, att bostadsfärden norr om Mälaren och i synnerhet norr om Dalälven måste få och också mycket riktigt fick ett annat förlopp och en något annan karaktär än i södra Sverige, i det ekonomiskt sämre ställda godsägarområdet.

§ 5. »En sök ju hålle lorten borte. Sen så . . .»

Doktorn hade, som sagt, rätt. Redan hos den väg- och diversearbetare, som var första undersökningsobjektet, strålade inte bara renligheten utan en helt ny positiv och aktiv själsläggning fram än den jag nu så länge vadat i.

Stugan var liten och eländig men låg vackert med utsikt från en liten höjd över en dalgång och fjärran blånande bergåsar. Den bestod av ett stort kök och innanför det en liten kammare utan eldstad. Här bodde nu arbetaren och en hans syster samt hennes tre minderåriga barn.

Det stora köket, den lilla kammaren gävo ögonblickligen en första känsla av, att nu hade man det norra riksområdet i närheten. Likaså prydligheten i stugan. Och framför allt följande. Systemen var borta, mannen var ensam hemma med barnen. Det, jag kan säga genomgående hittills under resan hade varit, att ciceronerna: läkare, kommunalman, inspek-

tris, sjuksyster fått gå omkring och demonstrera, medan stugornas invånare suttit mer eller mindre apatiska.

Här var det annorlunda. Mannen tog ögonblickligen ledningen själv och visade oss omkring. Och! Märk det! Visade icke, vad som var uselt och eländigt, utan vad han gjort för att *bekämpa* och *övertvinna* det usla och eländiga. Hjärtat flög i bröstet på mig. Detta var på något vis det folk, som i alla fall byggt upp och gjort Sverige. Vilken lättnad från det olidliga trycket i Dalsland t. ex.

Hela stugan hade han invändigt tapetserat, han hade limstrukit spismuren, så att den var skinande vit, i den usla lilla förstukvisten hade han snickrat ihop ett litet skafferi och en liten garderob. Han hade skottat upp en jordvall kring husets yttersida för att hålla värsta kylan ute.

— Annars fryser en ihjäl! sade han.

Samma gamla melodi, men här bjöd själen kamp och viljan blev stål.

— Ja, en måste, sade han, för annars mögler allt. Kläderna bli blöte, så det dryper om dom, om dom hänger på en spik på väggen.

Han hade blommor i krukor i fönstren, blommor runt huset, blommor i rabatter och kantande vägen upp. Han hade reparerat potatiskällaren.

Han hade inte suttit med händerna i kors. Han hade handlat, ingripit, gjort något. Och han gav mottot för resten av färden. Han sade:

— Ja! En sök ju hålle lorten borte! Sen så...!

Här mötte Lort-Sverige, med andra ord, klar, medveten kamp.

Så sade han till kommunalmannen.

— Jag tyck, en borde kunne få till näste år.

— Ja, det var ju så många före, som skulle få i år, 18 stycken. Men ni får nog nästa år.

— Ja, jag måste nog ha, för jag våge knappt elde längre, då det blåser, en ä rädd för soteld. Jag tänkte å mure själv, men de räck ju aldrig te, i fjol la jag på tak själv, det dröp ju genom gamle taket!

Jag tänkte på skogstorparn i Småland med ormarna och råttorna, och på kommunisten i Dalsland med takappen hängande ner i rummet. Om de skulle försökt ta i som denne!

Nästa stuga var än fattigare. Där var det ett stort kök igen och likaledes en liten kammare men dessutom ett oinrett rum på gaveln. Man, hustru, sju barn, det åttonde i full fart.

Jag fäste mig där vid en speciell sak. I det oinredda iskalla rummet hade man hopat allt möjligt: ett skåp, en byrå, en träsoffa, en järnspis på en underbyggnad av lösa tegelstenar; där funnos inga tapeter, men längs väggarna på klädhängare hängde, ordentligt uppgalgade, olika slags kläder, delvis i dräktpåsar mot malen. Där lyste omtanke mitt i fattigdomen. Och där var fullkomligt snyggt.

Mannen var skogsarbetare, tillhörde med andra ord den grupp, som i regel rörde sig på gränsen till nedre kvartilen.

Jag frågade, för att få en bild från det nya området:

— Vad har ni senast haft för arbete?

— I skogen och i jordbruk.

— Och er inkomst i fjol, på det?

— Ja, kanske kom jag opp till 100 kronor i månaden som högst.

— Har ni hjälp av kommunen?

— Joo, det har jag.

— Hur mycket?

— Vi fick 60 kronor i vintras, kontant, till mat och 1.000 kilo hö.

— Vad har ni för djur?

— En ko och en gris.

Vad voro nu svårigheterna för denne man? Varför fick han inte bidrag att bygga färdig stugan? Jo, det var ett mycket typiskt fall. Han hade inte fastbrev på gården. Och varför? Också typiskt. Gården var egentligen del av ett hemman och ägdes av mannens morbror och moster, men de hade emigrerat till Amerika. Han brukade nu deras del i hemmanet, en femtedel eller två tunnland och ägde själv två kappland. Morbrodern och mostern voro döda, inga pap-

per funnos. Där stod han. Om inte kommunen på ett eller annat sätt kunde hjälpa honom. Till klar ägohandling.

Detta fall gav alltså en inblick i en av de svårigheter, som kunna uppstå och ofta nog förekomma i samband med utrotandet av det gamla Lort-Sverige.

Annorlunda ställde det sig för industrins fasta arbetare. Sedan vi besökt den familj, som fått bidrag och byggt om sin stuga till den typiska »villan», med korkmatta, diskbänk, vattenledning, slask, fabriksmöbler och hela den heminredningsuppsättning, som nu gör sitt segertåg genom landet och avlöser de gamla hemmagjorda möblerna, kommo vi så slutligen till ett några år gammalt industriarbetare-egnahemsområde, en hel liten armé av en- och tvåvånings i vitt eller ljusgult målade hus, omgivna av grusplan, med gräsmattor, trädgårdsland, bärbuskar, fruktträd. Det Sverige, som nu endast står i vår brodd men som skall ge morgondagens Sverige dess grundkaraktär, där den individuella smakförbättringen steg för steg skall komma att tillfoga, vad som nu saknas: personlig prägel.

Ännu befinner sig allt i den första tillblivelsens primitiva och ganska kaotiska tillstånd. För att genom radion ge svenska folket en föreställning om, vad som sysselsätter dessa nya små industriarbetarområdens tankar ur bostadssynpunkt, ordnade jag så, att doktorn ledde en intervju med en dylik villaägare, anställd vid den närbelägna massafabriken. Det var i ett likaledes typiskt modernt arbetarhem, med samma korkmatta, samma fabriksmöbel, samma glädjande snygghet och samma nästan skickligt genomförda komplett opersonliga karaktär.

Intervjun började.

— Nå, sade doktorn till den allvarlige arbetaren-egnahemma-
ren, vi sutto allesammans, doktorn, intervjuoffret, kommunal-
mannen och undertecknad, i det med skrivbord, kopparrökstall,
korkmatta och telefon försedda kontoret, ty mannen var också
försäkringsagent, tidstypiskt nog, en med andra ord duktig, pri-
ma man, nå, hur är det ordnat med uppvärmningen i det här
huset?

- Det är medelst Ego-system.
- Hur är det konstruerat?
- Ja, det är en Ego-kamin, som är inmurad här i en öppen spis, och ifrån den är det murat värmekanaler till de andra rummen.
- Blir det tillräcklig uppvärmning med det systemet?
- Ja, det har fungerat bra här.
- Vad eldar ni med?
- Ved.
- Nå, när ni lägger in på kvällen, räcker det till morgonen att hålla varmt, att hålla elden brinnande?
- Nej, det gör det inte. Det längsta det räcker är tre och en halv timme, och man måste ha prima björkved.
- Vem har hittat på det systemet? Jag vet mig inte ha sett det förut.
- Det är en firma i Karlstad, som kallas »Ekonomisk värme», men den har överlåtit tillverkningen till Huskvarna.
- Så det är Huskvarna, som säljer de här kaminerna?
- Ja, det är det.
- Nå, hur är det med vattenförhållandena här i samhället då?
- Ja, vi har ju vattenledning i varje hus.
- Drogs det in, när samhället ordnades för 7—8 år sedan?
- Ja, bruket ledde vattenledning till varje grund.
- På det viset! Nå, var kommer vattnet ifrån?
- Från älven.
- Såå! Så det är rena yvattnet, då?
- Ja, det är det.
- Har det varit några olägenheter med det?
- Ja, det är ju mycket smuts i vattnet förstås på grund av flottningar och muddringar, som har företagits i älven.
- Ja, det kan jag förstå. Nå, det har ju arbetats för att ni skulle få bättre vatten. Har det lyckats?
- Ja, dom har djupborrat i berget här strax intill.
- Så att nu får ni ordentligt grundvatten från djupet. Blir det tillräckligt också?
- Ja, vi beräknar 6.000 liter i timmen.
- Ja, det bör ju räcka.
- Ja, vi tror, det ska räcka till.
- Nå, slask och sånt, ordnades det med slaskledningar samtidigt som det planlades här? Det lades väl ner samtidigt som vattenledningen?
- Ja, dom drog fram både slask och vatten på en gång.
- Så det har ni i varje egnahemsvilla här?
- Det har vi.

— Nå, men det fasta avfallet från köket, då, hur har ni ordnat med det?

— Ja, det har inte varit någon ordning alls, utan var och en har ordnat på sitt sätt.

— Det har väl blivit därefter också?

— Ja, det kan man säga.

— Brukar ni ha lårar att lägga det i, eller brukar ni lämna sophögar här omkring?

— En del har lårar, och en del har vanliga sophögar ute på marken.

— Då flyger det väl omkring papper och smörja och blir fullt med råttor och flugor? Eller hur?

— Ja, det är helt naturligt, att det följer sådana olägenheter med.

— Nå, det blir väl bättre nu, när ni får ordentlig ordningsstadga här.

— Ja, vi hoppas väl, att det ska bli det.

— Nå, avträden då, hur har ni ordnat med det? Har ni W. C. här? Inte är väl det vanligt, inte?

— Nej, det finns inga W. C. utom i två hus.

— Jaså, inte mera! Och det kunde ni inte ordna, samtidigt som ni fick avlopp. Har ni avträde i samband med uthusen, då?

— Ja, det har vi.

— Har ni ordentligt med tunnor och cementgrund?

— Nej, då!

— Vem tar rätt på dyngan, då? Tar ni den själva till landen?

— En del tar vi själva, och en del tar bruket upp.

— Jaså, så ni gödslar här på era trädgårdsland med det?

— Ja, vi använder det blandat med torvströ, förstås.

— Men det blir väl ganska otrevlig lukt? Landen ligger ju ganska tätt inpå.

— Inte är det så synnerligen trevligt att handskas med sånt där. Naturligtvis.

— Nej, jag kan förstå det. Nå, ni bodde förr med familjen i en av de gamla barackerna. Tycker ni, det har blivit någon skillnad, när ni nu har fått komma i eget hem?

— Ja, det är ju helt naturligt, att det blir stor skillnad.

— Vad var värsta olägenheterna där? Det var väl, att ni var många grannar. Var det lyhördheten?

— Det var, som sagt, många grannar och olägenheter av flera slag. Det var ju dragiga bostäder, ohygieniska, gamla, förfallna.

— Så att ni tycker det är bra mycket bättre här. Nå trivs alla här med det nya, då?

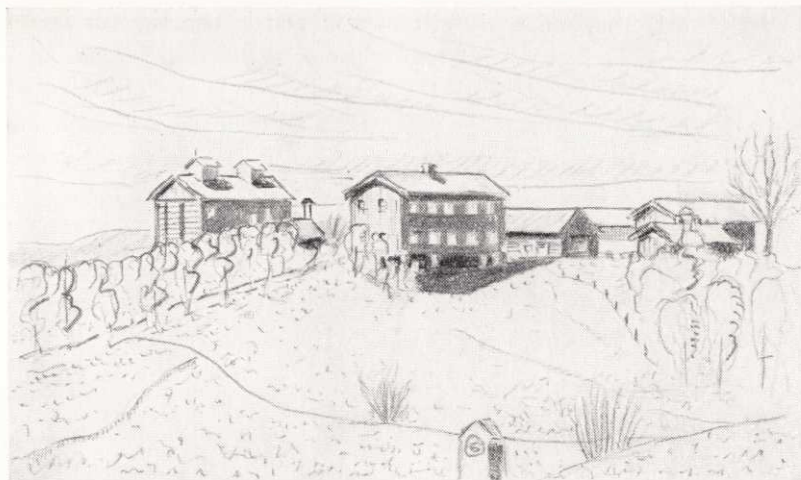

Bild 28. Gamla stathus, Värmland.

— Ja, det ser då ut i alla fall, som om de skulle trivas.

— Och sånt smittar väl av sig? Dom börjar väl bygga lite var här på landsbygden. Har dom kanske rentav gått och tittat på hur ni byggt här och fått det bättre?

— Jo, för all del, det har dom nog gjort. Det hör man ju nästan dagligen, att befolkningen här omkring tycker, att det här villasamhället är så skönt, så att dom nästan är smått avundsjuka.

— Ja, då får man vara glad åt avundsjukan, då!

Det var första kontakten med det Sverige, som tack vare industrin håller på att växa fram inom landets enorma skogsområde.

§ 6. Fridolin i verkligheten.

Nu steg vägen upp mot fjällen. I Skåne hade fruktträden blommat ut, då vi lämnade landskapet, i Västergötland mötte oss de sista vitsipporna, när vi nu susade in i övre Dalarna, började snöfläckar dyka upp vid skogskanten och de först

avlägsna, sedan sig allt mer närmande och sig allt högre resande bergåsarnas toppar att glänsa i vitt. Sverige är i sanning ett otroligt rikt och skiftande land. Här döko vi ner i djupa dalgångar, där strida älvar brusade, de påminde om Auvergne i Frankrike eller om vissa schweiziska och norska landskap, det var hela små världar, okända för övriga landet, och sedan vi passerat en högsta oändlig myr på 450 meters höjd, rullade vi nästan oförmodat ner på en leende högslätt av tät bebyggelse.

Och vad fanns där av intresse? Ett par saker. Den första: ett intryck av, att här existerade icke fattigdom, här klarade sig alla. Jag frågade läkaren och den obligata kommunalmanen enligt det fastställda formuläret. De skrattade.

— Diskbänk! Slask! Vattenledning! Har funnits i tjufem år. Värmeledning. I full gång.

— Eldas med ved, eller hur?

— Ved! Åh nej! Koks! Det vill säga ved om dagen, koks om natten, om dom är små. Dom stora bara med koks.

På något sätt blev jag häpen över detta med koks häruppe i fjällen. Men — det fanns ju järnväg, och virket gick till annat.

— Nej, om det är nånting man kunde påpeka, så är det, att den vanliga drag- eller vädringsventilen i väggen inte är omtyckt här. Det kommer in för mycket kall luft genom dem, även om dom är stängda, när temperaturen ute sjunker om vintern till -30° C. Nu, då man får in värmeelement, sätter man rörventil över elementet i stället och får på det viset ren och samtidigt uppvärmd luft. En annan sak: en ful och felaktig funkis har trängt sig in, helst med dubbla hörnfönster. Passar oss inte alls. Vad som skulle behövas vore helt enkelt en byggnadskonsulent eller helst en sakkunnig på småstugeområdet. Inte några arkitekter. Dom begriper ingenting och driver bara folk att bygga över sina tillgångar. Ja, sen behöver vi ingenting. Här klarar vi oss bra.

Det var den manhaftige Fridolins land jag nu kommit till, det var från första stund tydligt. Men dalmasen ska man aldrig riktigt tro. Han är produkten av en gammal,

Bild 29. Förfallen gård, alltjämt använd. Dalarna.

enhetlig och i sig själv förankrad by- och sockenkultur. Han är som alla dylika gamla kulturtyper vass politiker och full av de dödas ben, och jag började snart ana, att i detta landskap, så beroende av turistindustrin, ville man inte gärna vidgå några brister i bostadshänseende.

Men i själva verket är speciellt norra Dalarna av Sveriges träbebyggda delar den för ögonblicket utan gensägelse mest förfallna jämte Tornedalen uppe i Norrbotten. Inget annat landskap ser så trasigt, lappigt och eländigt ut som just Dalarna. Ödegårdar, stängda hus, ja, stängda byar stöter man på överallt, och värre ju längre uppåt landskapet man kommer. Nedåt Hedemora-trakten komma så de stora bondgårdarna, närmast påminnande om Norrlands, speciellt Hälsinglands. Vad som inte minst bidrar till detta intryck av förfall är dels, att så stora massor av gårdar äro grå. Det skulle icke spela någon roll, om *hela* bygden var grå och dessutom av samma enhetliga byggnadstyp, men nu är det fatala, att en hel mängd gårdar rödmålats, och det gör, att de grå delvis förfallna, delvis hoprasade husen framträda

dubbelt tydligt och verka som helt enkelt övergivna, kastade på sopbacken. Vidare har på senare år tillkommit en ovanligt sjaskig kåkbebyggelse, närmast i s. k. Hagalundsstil, så att det ser ut, som om man på konkursrealisation köpt upp hela lager av utdömda kåkar från Stockholms värsta förstäder. Intrycket blir så mycket starkare, som ju bebyggelsen i Dalarna är mycket tät, som det finns så mycket vackert kvar sen gammalt och som slutligen själva landskapet är så monumentalt, att det helt enkelt direkt fordrar en värdig bebyggelse. Annars straffar det med att skoningslöst framhäva bristerna, framhäva slarv, likgiltighet och förfall.

Vad man emellertid kanske främst fäster sig vid, är, att Falun gått oerhört framåt på senare år och kringgärdat sig med en tät och gedigen nybebyggelse. Borlänge likaså, och inte minst Säter och Hedemora, som länge stått stilla. Grunden till denna utveckling ligger i en påtaglig industriell expansion, och man har det bestämda intrycket, att motsättningen i landskapet är motsättningen mellan en stigande industrialisering och ett bortdöende av gammaldags omöjliga jordbruksformer.

Det är »Fridolins lustgård», som håller på att vittra bort, ett fabrikenas och ett det rationaliserade jordbrukets Dalarna står för dörren, och det är inte alls sagt, att Dalarna om femtio år är ett turistland som nu eller en Stockholmsmurarnas tillbommade fädernegård. Det är snarare troligt, att det då har rensat bort det nuvarande förfallet, byggt upp en ståtlig jordbruksindustri, koncentrerat sina olika fabriker och icke som nu är kluvet mellan gammalt och nytt utan definitivt har vänt blicken mot framtiden och mot utnyttjandet av de rikedomar, som naturen lagt i dess hand.

§ 7. »Vi försöker ju hålla ordning på bästa sätt.»

Jag hade ett intryck av, att denna rörelse redan var i gång, och kanske var det på sin plats, att just här i Dalarna, där, liksom i hela norra området, demokratin inte är en

övertygelse utan den urgamla livsformen, jag på allvar skulle möta den folkliga självstyrelsen i dess mest uppenbara form.

Vi sitta i ett stort präktigt ämbetsrum. Utanfö: en väldig krattad grusplan, blomrabatter, två flyglar, höga, majestätiska träd. En gammal vit kyrka, en bygata med faluröda gårdar, och bortom alltsammans en stor, bortblånande Dalaslätt. Det är representanter för kommunen, det är en representant för industrin, det är doktorn, och det är församlings-systemen.

Jag tar först kommunens ombud.

— Hur har ni det egentligen här i Dalarna? börjar jag. Det första jag fick höra i landskapet var, att ni reder er själva, och jag fick det intrycket, att ni här inte har samma fattigdom och svårigheter att kämpa mot som i södra Sverige. Är det riktigt?

— Jo, nog ä hä kanske *ganska* riktigt. Men vi ha väl int himmelrike här, precis för det.

— Då är det väl bäst att gå igenom vanliga tågordningen. Vi tar tjänarfrågan först. Den visade sig i södra Sverige liksom uttränga alla andra. Hur är det med den här?

— Som överallt.

— Ni kan inte få folk till hushållsarbete och inte till jordbruksarbete?

— Joo, hä kanske vi kan få. Men dom dug ju ingenting till.

— Finns det inte längre duktig ungdom i Dalarna?

— Jo, för all del! Men dom går till industrin och till städerna.

— Nästa fråga: värmeledning. Har ni det här?

— Ja, i alla nya hus.

— När började det?

— För cirka tio år sen.

— Vad är det vanligaste antalet rum i smärre lägenheter?

— Två rum och kök är no det vanliga. Både för gamla och nya gårdar. Men bönderna har ju i regel tre rum och kök.

- Men inte alltid?
- Nej, visst inte.
- Och finrummet?
- Jo, det finns kvar, fast det kanske minskar med värmeledningen. Men finrummet, det går inte bort, inte.
- Är det en social rangfråga här också?
- Jo jo, män!
- Köken, då? Stora?
- Va en sak. Största rummet.
- Men minskar det inte, då rumsantalet ökar?
- Jo, det gör det. Det blir inte större, kanske till och med ibland mindre än dom andra.
- Men man upphör att ligga där?
- Visst.
- Men brukar det till matrum?
- Det gör man.
- Vad har man för värmeanordning, då?
- Från spisen i mindre bostäder, från källarn i större.
- Och bränslet?
- Ja, bönderna, som har skog, eldar med ved, dom andra med koks. Alla, som måste köpa bränsle, tar ju koks, för det är ju billigare och bekvämare också.
- Badrum?
- Jaa, för all del, det har vi allt börjat med här i Dalarna.
- Hos bönderna?
- Joo män!
- Dom andra, då?
- Njaa! Hä kommer väl!
- Så har ni skafferier, garderober?
- Jaa! Hä... hä... ä... usselt, mestdelen. Men hä kommer väl!
- Vatten?
- Den frågan var som en signal.
- Hä ä no fint, hä!
- Hur så?
- Joo, hä ä fint vatten här på slätten, hä gå en grusås

på femti meters djup, och nu är det så, att här i vår kommun, så är det kanske 15, ja, kanske högst 20 procent, som har egna brunnar. För resten har vi vattenledning. I hela Dalarna har dom nog antingen vattenledning till varje gård, där dom har tryck från berg, eller så har dom vattenledning för hela byn eller så för flera byar. Men vi har för halva kommunen. Och det är bakteriefritt. Det pumpas upp och magasineras i en bassäng och så går det ut i socknen.

— Till hur många gårdar?

— Ja, 70 ska det väl vara.

— Det var enastående! Och kostnaden?

— 80.000 kronor.

— Det var inte småfisk, det . . .

— Ja, men si, hä ä int nog med det, int. Vi planerar en utvidgning, så alla gårdar ska få.

— Till vilken kostnad?

— 110.000 kronor.

— Alltså summa 190.000! Nästan oppåt en kvarts miljon.

— Jojo män!

— Så det är med andra ord ett rent kommunalt vattenverk mitt härute i en ren jordbrukarbygd.

— Jo jo, män!

— Är det socknens hälsovårdsnämnd, som har ordnat detta? Då är ni aktiva i den?

Då kom det stolta svaret.

— Ja, om vi få säja't själv, så kan det nog hända, att vi försök hålla ordning på bästa sätt!

§ 8. Från industristathus till arbetaregna hem.

Så var det industrin, och här trädde nu läkaren in. Själva industrirepresentanten blev sedan ciceron.

— På tretti år, sade läkaren, har en genomgripande förvandling ägt rum inom Bergslagens industrier. Vid Domnarvet bodde år 1907 av dess arbetare 70 procent i enrums-lägenheter.

— Alltså: ett rum och kök?

— Nej, bara kök.

— Bara kök? Inom industrin? Det var ju sämre än för statarna i södra Sverige.

— Bara kök, och den dåtida sämsta lägenheten var en om 13 personer i ett dylikt kök. Det var man, hustru, mannens bror och 10 barn. Mannen och brodern arbetade i skift, så att de endast voro turvis hemma. Ett av barnen var idiot. Dessa kök hade varken vatten, avlopp eller elektriskt ljus.

— Då fingo ju dessa människor leva sämre än djur! Eller hur?

— Nu har 20 procent fortfarande bara ett kök men med vatten, avlopp, elektriskt ljus, och med högst 3 personer i rummet. Det är i regel sådana rum, som ej kunnat läggas till andra, exempelvis vindsrum i tvåfamiljshus, och de som bo där, brukar vara nygifta eller också gamla pensionärer.

Av de övriga bo 60 procent i ett rum och kök, 20 procent i två rum och kök. Inom den sista kategorin finns det så en del, som har ett kallrum dessutom.

— Finns kasernsystemet fortfarande!

— Ja. Även därvid har stora förändringar genomförts. I de stora kasernerna hystes förr upptill 16 familjer, nu högst 10, alla med isolerad egen ingång. Men den väsentliga förändringen ligger dock däri, att medan för 30 år sen alla arbetare hystes i bolagets bostäder, är det nu endast 35 procent, som bor i dylika, medan 65 procent har bostäder utanför bruksområdet, egna hem, som de antingen äga eller hyra. Det finns i detta nu över 800 dylika egna hem, som staten förmedlat till dessa arbetare genom bolaget, och värdet på dessa egna hem belöper sig till något över 2 milj. kr.

— När började denna förändring?

— 1908. Och nu ber jag att få påpeka följande. Jag har under dessa gångna tretti år tack vare och som följd av dessa förändrade och förbättrade bostadsförhållanden kunnat konstatera ett ständigt bättre hälsotillstånd, särskilt genom minskning av tuberkulosen, som sjunkit med 50 procent. Bergslaget byggde ett sanatorium år 1907, uteslutande för

sitt eget folk. Det räknade 28 platser, som ögonblickligen belades. År 1933, då landstinget övertog sanatoriet, funnos där endast 7 patienter från Bergslaget.

Vad jag vidare skulle vilja påpeka är, att känslan för personlig hygien ökat genom de förändrade bostadsförhållandena. Man började strax att ordna det mera hemtrevligt för sig, skaffade gardiner, bättre möbler etc. Bara två rum i stället för ett gjorde det ju strax trevligare i hemmet för en barnrik familj. Och skulle jag som läkare uttrycka något önskemål, så vore det: bort med de kaserner och mångfamiljshus, som är kvar. Det bör bara vara enfamiljshus. I början av egnahemmens tid fruktade arbetarna, att de skulle bindas och bli ytterligare beroende av arbetsgivaren, men denna fruktan är nu helt och hållet borta, inte minst genom att arbetarna organiserat sig så starkt. Vad jag vidare skulle önska som absolut krav är, att det ska vara två rum och kök dels för skiftgående arbetare, så att de kunna beredas ostörd vila, dels för familjer med vuxna barn, så att flickorna få bo för sig.

§ 9. Ur barns och spenabarns mun.

Allt detta lät ju, som herrskapet märker, alldeles förträffligt, men det fanns ännu ett vittne kvar: församlingssystemen, en högre, kraftig dam med en blandning av vänlighet och bekymmer i blicken.

— Nåå, syster! sade jag så till sist.

— Jaa, svarade hon, det är bara en enda sak, jag vill säga. Ingen kan göra sig en verklig föreställning om, hur oerhört svårt de små hushållen har det. Jag menar, de, som bara har ett rum. Dom är alldeles förtvivlade. Många gånger. I synnerhet när barnen bli lite större. I all synnerhet flickorna.

— Menar syster då ett rum och kök?

— Nej, bara kök, författarn! Bara kök! Som är så vanligt här.

— Har syster något sådant ställe att visa?

— Många. Men jag vill så gärna visa ett annat. I alla fall. Ett, som är så svårt.

Där hade jag nu köket, det norra områdets stora problem.

Inspektionen tog vid, kavalkaden av bilar: radiobil, kommunalmännens bil, journalisternas bilar, den vanliga raden susade i väg bortåt bygden.

I en sandig skogsbacke under skyhöga tallar låg en vanlig stuga, där väntade syster, som farit före. Där bodde nu en familj om 11 personer, man, hustru och 9 barn, i kök och en kammare, som knappt var mer än en skrubb. Jorden var 15 tunnland, vartill mannen arrenderade 2. Familjen hade 6 kor, 1 häst, 150 höns och 300 kycklingar.

— Titta! sade syster. Här ska nu elva personer rymmas. Och se här! Ska människor tvingas ha det så? Bara för att dom är fattiga.

På gården var en vanlig stege rest framför köksfönstret upp mot en lucka ovanför detta fönster. Jag frågade vad det betydde.

— Det är trappan till vinden! svarade mannen. Hä ä nästan livsfarligt.

Barnen stodo runt om. Sex pojkar, tre flickor. Äldsta flickan var 15 år.

— Det är, som ni sa, vände jag mig till en av kommunalgubbarna. Det är inte himmelriket här i Dalarna än. Inte riktigt i alla fall.

— Hä ä no int det! Men hä ä no ingenstans.

Jag vände mig till den äldsta flickan.

— Nå, va vill du helst?

— Jä vill se Skåne och dom som ä fatti där, jä ha hört om dom, och jä undra, hur *dom* ha det.

— Vi kan fara vidare nu! sa kommunalgubbarna.

§ 10. »Int ä hä nå å tala om!»

De ville bara visa mig utmärkta gårdar, speciellt en. De präktiga gubbarna.

— Vi ska visst titta på den, sa jag, och det ska bli intressant. Men först vill jag se det *sämsta*, ni har att visa. Jag är inte ute för att beundra utan för att söka hjälpa dom, som har det svårt. Och för att undersöka *alla* sidor av den här saken.

De rådslogo.

— Joo, no finns det usselhet! sade de. Hä göre no!

Och körde mig till några små stugor, som lågo i utkan-
ten av en by och voro hyreslägenheter. Men om jag nu
under resans lopp blivit förhärdad av allt elände jag genom-
vadat eller om det var tomheten i stugorna, den rena luften,
avsaknaden av smuts, snusk, allt slags lump, som gjorde
det, alltnog jag förblev tämligen oberörd. Men själva funno
de tillståndet upprörande, och främst gällde det de otill-
fredsställande anordningarna mot kylan: dålig grund, dåliga
golv, dåliga fönster. Deras upprördhet var dock snarare av
moralisk än av hygienisk natur.

Så kommo vi då till det de verkligen ville visa, en om-
byggd bondgård. Och jag förstod dem. Det var en mönster-
stuga. Två rum, rymlig hall, ljust och luftigt kök samt
tvättvrå på nedre botten, två rum, lika rymlig hall och bad-
rum, ordentligt badrum som i en stadsvåning, uppe. Där
skulle nu W. C. insättas. Stora, luftiga garderober, stor mat-
källare, fuktfri och fin, stor källare för värmeledningspanna.
Vatten, slask, ordentlig diskbänk. Rummen ljusa, luftiga,
med bra möbler, korkmatta.

I övre hallen satt gumman vid sin symaskin och sydde
flitigt. Gubben, född 1862, visade oss omkring, stolt men
fåordig.

— Nå, va har det kostat? frågade vi.

— Hä ha kosta... Ja, int minns ja hä!

— 3.000? 4.000?

— Ja, no gick hä åt, no!

— Räkna ni egna arbetet också, då?

— Näe! Huga då!

Men 4.000! Och ett helt modernt inrett hus om fyra rum,
badrum, W. C., värme, det var ju häpnadsväckande. Det låg

mitt inne i en typisk hopgyttrad dalaby, med gamla längor av logar och härbren runt om, längs bygatan, med frukt-träd på gårdsplanen, med älven nedanför och en annan by mitt över vattnet.

Det var det nya Dalarna, det nya Sverige, försiktigt makande undan det gamla, växande som en blomma ur det gamla Lort-Sveriges gödselhög. Jag omfamnade den präktige gubben, och han småskrattade och sa:

— Ja! Int ä hä nå å tala om!

§ 11. Aftonstjärnan och morgonstjärnan.

Och så kom slutligen turen till arbetarbostäderna vid den väldiga industrianläggningen, där sotiga torn och skorstenar bolmade ut sina väldiga rökmassor över den omgivande jordbruksbygden.

Det var en hel armé av hus, uppdelade på regementen, kompanier, troppar, halvtroppar. Det var gator och tvärgator. Det var områden inom häckar. Det var områden ute i terrängen. Det var en hel liten stad, en hel liten värld, ett av de största industriverken i landet. Över det hela vilade något av stämningen ur Zolas böcker, snarast »Tra-vail», kanhända.

Det sämsta påminde omedelbart och osökt om statbostäderna i Skåne, det vill säga där dessa voro som bäst. Rummen voro överallt på nordsvenskt maner stora, höga i tak med vida, höga fönster och riklig både luftkub och ljustillgång. Man kom upp för en enkel trappa till en naken farstu, trädde in i köket, och på var sida om detta lågo rummen. Ciceronen skakade på huvut i hörjan.

— Inte bra! sa han. Allting beror i alla fall i sista hand på individen och i synnerhet på hustrurna. Hur man än ordnar och anstränger sig.

Jag lade märke på ett par ställen till käppar med silverkrycka, mindes skogstorpren i Södermanland, i dessa första sämsta bostäder stannade Lort-Sverige envist kvar. Det var något förgånget över dem,

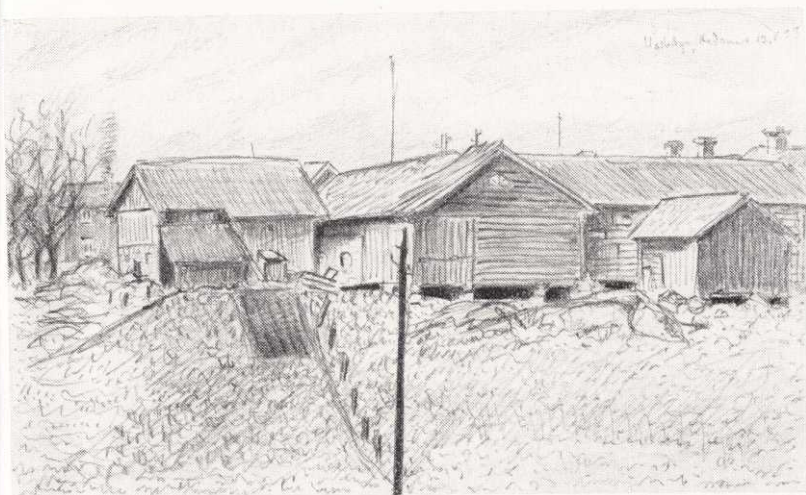

Bild 30. Husgätter, Dalarna.

Men sen! Sen kom Villa-Sverige uppdykande, och då ljusnade det hela. I de sämsta hade man vattenledning och slask, men i de bästa hade man dessutom elektrisk kokplatta, rostfri diskbänk, centralvärme, tvättställ med rinnande vatten, korkmatta på golvet. Väggarna i köken voro oljemålade, modernt enfärgade i en ljus, glad ton.

— Är ni nöjda? frågade jag.

— Jaa, då!

De olika barackerna hade olika namn. En hette Stjärnan, såg jag, och det föreföll mig, som om jag på dessa timmar gått från en sjunkande, primitiv världs aftonstjärna till en ny och bättre världs morgonstjärna.

Skulle jag få se solen på himlen?

Vi få väl se!

§ 12. »Jag har inte sett en loppa på två år.»

Detta var småbruksbygd och industri, så kom storbondebygden längst ner i söder. Där sitter jag en tidig morgon hos

doktorn, en jovial sydsvensk, jag tror skåning. Han säger kort och gott:

— Jag har aldrig varit i så bra distrikt som detta. Jag kan inte säga annat, än att allting faktiskt är bra. Ta renligheten till exempel. Jag har inte sett så mycket som en loppa på två år. Det enda fallet var en döende, som blev uppäten av loppör, di bestarna sög blodet ur honom, så att han dog. Han hade en hel armé under täcket. Men det var ett enastående fall i alla avseenden. Nej, renligheten här är perfekt, som i hela norra Sverige.

— Hur förklarar doktorn denna renlighet?

— Jag kan inte finna någon annan förklaring än sommarstugusystemet, som innebär, att man om våren flyttar ut i sommarstugan och i samband därmed underkastar vinterstugan en grundlig rengöring och vädring.

— Det ekonomiska tillståndet här, då?

— Folket är burget, klokt, sansat, präktigt.

— Går jordbruket verkligen ihop i dessa bygder?

— Tja! Man har ju inte bara jorden. Det är ju dessutom arbete i skog och gruvor. Ibland kan det ju sitta lite trångt. Som en sa: hade jag inte såg och kvarn, ginge det inte ihop. Men di har alltid nåt, som hjälper upp'et.

— Tjänstefolk, då?

— Tja! Gift folk kan man nog få till jordbruket men inte ogift. Di går som vanligt till städerna och industrin.

— Men bostadsförbättringen har man väl genomfört även här?

— Givetvis!

Och jag lyckades komma i kontakt med en ledande storpamp i bygden och pumpa honom. Där var jag i en av dessa väldiga träbondgårdar, som liknade slott. Hur olika de sydsvenska bondgårdarna med deras mörka, gärna fuktiga rum, låga i tak! Här voro rummen jättehöga, i detta hus om två våningar, med stora palmer i paradrummen och andra växter som små träd. Solen sken in genom höga fönster, på tavlor, broderier, silverpjäser. Det var som doktorn sagt.

Men på det spartanska kontoret väntade mikrofonen, och den ger nu Dalarnas röst. Vi hade resonerat om bostadsförbättringsbidragen och om faran, som även här visade sig hota, av en alltmer växande understödstagaranda.

— Säg, i en ren jordbruksbygd som den här, kan man säga, att de här bidragen har varit till godo?

— Det har dom naturligtvis varit. Dom har gjort mycket stor nytta även om rena jordbrukare endast i undantagsfall har fått del av dem, men även i en ren jordbrukssocken som här har vi naturligtvis en massa mindre ställen, småstugor, som har varit i underhaltigt skick, vi har från början försökt att ta de sämsta, och jag tror också, att nu har bostadsbeståndet blivit väsentligt förbättrat, även om naturligtvis en del återstår att göra.

— Men det har i alla fall skett en bottenskrapning?

— Ja, det har det.

— Nå, men säg, dessa som nu har fått bidrag, har dom använt det på ett förnuftigt och bra sätt? Har det blivit planmässigt gjort?

— Ja, det får man nog säga, i stort sett. Vi har ju försökt att planlägga det så ordentligt som möjligt och även att kontrollera vederbörande. Men det är ju också en mycket viktig sak, att det sker, man har ju en hel del exempel på, att en mindre planmässig förbättring av en gård nästan kan förhindra en ordentlig förbättring.

— Kan jag få något typiskt exempel på ett sådant fall?

— Ja, jag kommer särskilt ihåg *ett* fall, där det var fråga om att förbättra en stuga med ett egnahemslån. Det var förslag uppgjort, att grunden skulle omses, så skulle stugan diktas och brädbeklädas och vidare skulle muren rivras. Men då tyckte vederbörande, att det var för omfattande arbete, så slog man bräder på stugan, och det andra fick vara, med påföljd, att det är betydligt svårare nu att få en verklig förbättring till stånd, som dock på grund av grundförhållandena och murens dåliga beskaffenhet inom kort *måste* ske.

— Det var ett bra exempel, för det visar, att det inte bara gäller det yttre utseendet, utan att det hela görs gediget från början. Men à propos gedigenheten kom jag att tänka på en annan sak, och det är denna. De, som av det allmänna få bidrag, hur är det, har dom någon känsla av ansvar för vad dom har fått och för vad dom skall göra?

— Ja, det är lite svårt att svara på en sådan fråga. Jag tror,

att i regel är dom mycket tacksamma, den omständigheten, att dom fått ett dåligt och ruckligt hem förbättrat och snyggt och trevligt gör ju, att dom känner sig glada och tacksamma.

— Jaha, men . . .

— Men det är nog så, jag har ju inte någon annan erfarenhet än från den här socknen, men det är i alla fall tydligt, att det är synnerligen viktigt, att dom verkligen på allt sätt *bibringas en känsla av ansvar* för vad dom får. *För eljest kan det gå så, att dom bara vill ha och vill ha.*

— D. v. s. att det kunde skapa en ännu större och kanhända farligare understödsmentalitet, än som redan finns här i landet.

— Ja, *det kanske är fara värt.*

§ 13. Om att dö i köket.

Från det självmedvetna Dalarna till fiskarstugorna och de gamla bruken i östra Uppland, i Roslagen, det var som att gå från Fridolin till Albert Engströms Hösterman men också till Karlfeldts förfäder, de gamla mästersederna.

Och hur te sig nu egentligen förhållandena i detta av en sådan poetisk nimbus kringsvävande Roslagen? Ja, det Roslagen, som personifierats i Hösterman och som alltjämt spökar i de vanliga lögnaktiga filmerna, det finns ju inte. Roslagen har på senaste tio år genomgått en grundlig förvandling, tack vare den omständigheten, att fisket organiserats och att avsättningen av strömming på Stockholm äntligen har ordnats.

Härute i skären fick jag till ciceron en präst, en skärgårdspräst, en fiskarpräst, en sjömanspräst, en karl hela dan. Det gladdde mig, mer än jag kan säga, att konstatera hans intima kännedom om folket därute på öarna. Jag vill här begagna tillfället att nämna, att även i ett par andra fall representanter för kyrkan, i Värmland och i Ångermanland, visade ett livligt intresse för undersökningen och stor förtrogenhet med folkets liv och svårigheter, vilket jag dels genom brev från dem och dels genom tryckalster av deras hand, som de vänligt sände mig, hade tillfälle konstatera. Mätte *den* inställningen till de »timliga» tingen sprida sig,

och kyrkan, som nu stirrat sig blind på sin lilla evighetsnavel och blivit en saltstod som Lots hustru på kuppen, skall åter en gång måhända fatta och följa »människosonen».

Mitt besök på Roslagskusten koncentrerades till Gräsön utanför Öregrund och dess kringliggande skärgård, där ett kärvt men duktigt folk lever och arbetar.

— Vad som präglar denna skärgård, sade min ciceron, medan motorbåten förde oss över fjärdar, genom smala sund och oprickade, grunduppfyllda, trånga farleder, där endast dessa skärgårdsbor hitta, det är naturligtvis i första hand trångboddheten. I byarna har man ända till 4 rum och kök på nedre botten och så två rum på vinden. Men trots dessa rikliga utrymmen tränger man ihop sig i köket. Där ligger barnen och sover, medan man har köket om kvällarna fullt av skötar och fisknät, som man sitter och reparerar. Kommer man in i ett sådant kök vid den tiden på dygnet, står luften så full av damm från garnet, att man knappt ser. Och i detta damm ligger barnen och sover. Men så finns det också mycket tuberkulos på ön.

Här hade jag nu i dessa prosaiska ord Roslagen i verkligheten. Det var litet annat än »Svarte Rudolf» och »Calle Schewen», det!

Vidare!

— Forsmarks bruk ägde förr denna ö men överlät jorden till Svensk Jordförmedling, som *tvingade* de gamla torpare, vilka suttit där i många år, att mot mycket högt pris köpa torpen.

— Hur kunde dom tvinga?

— Jo, det var mycket enkelt. Dom hotade dessa torpare med, att om dom inte löste ut torpen, så skulle de säljas till andra. På det viset pressades priserna opp.

— Kan kyrkoherden ge mig några siffror?

— Ja, för all del. »Kol & Koks» har ju, som herr Nordström vet, sen gammalt ett kol- och oljeupplag på ön, mitt emot Öregrund. Området är två tunnland, som bolaget hyrde. Nu tvingade Svensk Jordförmedling bolaget att köpa, som vanligt under hot, att det annars skulle drivas ifrån platsen,

och begärde 25.000 kronor. Men som bolaget inte var en maktlös torpare, lyckades det pruta ner priset till 17.000 kronor, som betydde, för en fullständigt värdelös strandremsa, bestående av nakna klippor, bullersten och sand, 2 kronor kvadratmetern eller högre än högsta markpriset i Öregrund. Vidare! Till kyrkan skulle Svensk Jordförmedling sälja ett stycke mark riktigt billigt och tog 1 krona kvadratmetern. I Öregrund, i stadens yttre delar, betalas marken med 50 öre.

Där hade jag återigen det verkliga Roslagen och till på köpet det fosterländska A/B Svensk Jordförmedling utan alla dekorationer i gult och blått. Kommer herrskapet ihåg torparen i Södermanland?

— Hur är annars det ekonomiska tillståndet i denna skärgård?

— Det har undergått en fullständig förvandling tack vare fiskets organisation och motorn, d. v. s. genom att motorbåtar nu användas i fisket, vilket gör, dels att nattens fångst omedelbart kan fraktas in till Öregrund och dels att den därifrån på lastbil ögonblickligen kan skickas till Stockholm. Vad denna förvandling av det ekonomiska läget härute i skärgården betytt, kan herr Nordström förstå av följande. En fiskare på en av öarna härute lånade till redskap och båtar 2.000 kronor. Efter ett år var han skuldfri.

— Har nu detta förbättrade ekonomiska tillstånd inverkat på bostadsförhållandena här?

— Ja, det är ingen tvekan om det. Hela skärgården har rustats upp. Husen har reparerats, nya ladugårdar, nya sjöbodnar har byggts.

— Vattenledning, till exempel, hur ställer det sig med den saken?

— Vattenfrågan är och har kanske i synnerhet varit mycket svår. Jag kan ju nämna, att på prästgårdens tomt har det funnits två brunnar, en vid huset, en vid lagårn. Men det vanliga var, att dom torkade ut under sommaren, och då var det att hämta vattnet i Öregrund, på andra sidan sundet. Det var närmast. Så stötborrade vi, och på 50 meters djup

träffade vi en källåder, och nu är prästgårdens vattenfråga löst. Vi har pump i köket och utmärkt, friskt och bakteriefritt vatten.

— Är vattenledning vanlig?

— Nej, det kan man inte säga. Det finns ju på en del ställen, med pump i köken, men de flesta har dock brunnar på gårdarna.

— Avlopp, då?

— Ja, det finns på de större gårdarna. Dom mindre kastar ut om knuten eller bara från köksbron.

— Värmeledning? Det finns väl ändå inte härute i havet — just därför att här skulle det behövas?

— Jo, för all del...

— Verkligen! Det var ett glädjande tecken på vakenhet.

— Joo, då! I alla nybyggda och i en hel del reparerade gårdar har man infört dels rökslinga från spisen, dels värmegångar.

— Skafferi, garderober, källare, dass, då?

— Det är nog alltjämt efter, alltsammans.

— Köket, då? Det är väl stort?

— Ja, i synnerhet om bostaden bara bostår av ett rum och kök.

— Barnrikedomen, då?

— Ja, det måste man säga, att härute i skärgården är det eller har åtminstone hittills varit ovanligt barnrika familjer.

— I genomsnitt?

— Från fyra till fjorton barn. Men nu förefaller det, som om man börjat i de allra yngsta familjerna att begränsa barnantalet. Men för de äldre gäller alltjämt den gamla regeln: barn och år, alltså ett barn varje år.

— Vad beror begränsningen på, då?

— Ja, folk rör mera på sig, får höra. Öregrund ligger intill. Sommargästerna. Tidsandan.

Så blev det besök i tre gårdar, den första alldeles i havskanten, inkrupen i en vik, med förrådiska stenar i inloppet, skyddad mot havet av låg skog, och hela platsen klippig och så stenig, att när solen sken på den magra havreåkern glitt-

Bild 31. Roslagsnatur.

rade stenarna i åkern som tusentals enkronor, tolvskillingar och tioöringar. Så var det skärgårdens heliga träd: asken, en smutsig lagård med väldig gödselhög och tuppen galande högst på den, en väldig källare av sten som en veritabel krutkällare, täckt med spåntak, och två boningshus, ett äldre och mindre, ett nyare och något större, båda röda men avfärgade av regn, sol och vind. Så sjöbod i stranden naturligtvis och invid den: gistvall med fjälliga skötar, viftande på tork, och så backarna gulprickiga av gullvivor. Sverige så mycket man kunde begära! Det klassiska Sverige, sådant det göms i vårt hjärta!

Och den klassiske svensken stötte jag också på, just här, i den rätta miljön.

Han stod i dyngkasen, en kraftig, solbränd ung man. Inväntande oss. Kyrkoherden sade:

— God dag, Andersson!

— God dag! svarade han. Och fixerade oss, inte särskilt inbjudande.

Så förklarade kyrkoherden ärendet. Då stelnade Andersson ytterligare och sade mörkt men samtidigt tvingande fram ett skratt:

— Nå, men om jag förbjöd herrarna att komma in, då! Vad säger herrarna om det?

— Se så! Se så! skrattade kyrkoherden tillbaka, och vi skämtade litet.

— Ja! Det är ingen hemma! Och det ser så stökigt ut i stugan!

— Det spelar ingen roll! sade jag. Det spelar ingen roll! Vi ska bara se på själva anordningarna.

— Ja. Kom, då!

Hade inte kyrkoherden varit med, hade jag inte bara inte kommit in utan antagligen åkt från platsen fortare än kvickt. Det är inte bara engelsmannen som menar: my home is my castle!

Vi gingo alltså in i det större huset. Det blev en överraskning. Huset var 3—4 år gammalt, med ordentlig farstu, kök och två rum nere, ordentlig vindstrappa upp till övre botten,

där man ordnat för likaledes två rum. Det var linoleummat-
tor överallt, kakelmurad spis i köket och rymliga skåp, ett
ordentligt skafferi under trappan upp till övre botten. Och
så: värmegångar i köksmuren, samma princip som för Ego-
systemet i Värmland och — rostfri diskbänk! Vattenledning!
Slask!

Så ser det nutida Roslagen ut.

I det mindre huset hade man bilden av äldre tiders bo-
städer. Den stora muren, det enorma köket, soffor runt väg-
garna. Men i båda husen snyggt och med alla tecken på över-
gång från äldre primitiva anordningar till nya, mer män-
niskovärdiga.

Detta ställe hade nu varit torp under Forsmark men fri-
köpts, och i samma stund hade man börjat rusta upp.

— Klart, då det blir ens eget!

I den andra gården vi besökte, hade man en äldre typ med
enormt kök, kakelmurad spis, men varken vatten eller slask,
och så pass gammaldags, att man hade brödstänger kvar i
taket, fast nu köpte man bröd i stan. Det nya här var vär-
megångar från spisen.

Det tredje stället, det var gamla fattiga, eländiga Lort-
Sverige i all dess glans. Man, hustru och tio barn i ett
minimalt kök och än mindre kammare, kläder och blöjor
överallt, blandade med bitar av limpa och olika slags mat-
varor. Och så en aning, en ganska stark aning dålig lukt.

— Har ni fått förbättringsbidrag? frågade jag.

— Ja, lantmätarn har gjort förrättning, upplystes det, så
nu har han (d. v. s. ägaren, som var borta i arbete) fått
faste.

Här stod det gamla Sverige och tittade på mig i gestalt
av dessa små bleka ungar, vindögda och harmynta. Allt det,
som skulle bort, måste bort och en dag skulle vara borta.

Så här mindes jag tillståndet överallt från min ungdom.
Nu reste det sig som beklämmande undantag.

Och så sitter jag med provinsialläkaren och en kommunal-
man framför mikrofonen, och jag utfrågar dem om denna

befolknings liv. Jag vänder mig först till kommunalmannen, en allvarlig jordbrukare från öarna:

— Berätta litet grand om, hur ni har det på Gräsön. Hur har skolbarnen det där egentligen?

— Dom har lång väg till skolan, en hel del av dem. Ön är fyra mil lång, och det finns sju skolor på hela området.

— Ja, då måste det givetvis bli så, att många får lång väg. Hur pass kan den längsta vägen vara?

— Kring en halv mil.

— Och om vi tänker oss på vintern, när det är snö och kallt, hur pass lång tid tar det då?

— Det är väl en timmes promenad för en del, det vill säga två timmar fram och tillbaka.

— Det är en ganska bra bit, det!!

— Det är det.

— Nå, om man tar det allmänekonomiska tillståndet på ön, hur kan man säga, att det är?

— För närvarande är det väl tämligen gott.

— Befolkningen består ju mest av fiskare, som samtidigt är jordbrukare, inte sant?

— Jo.

— Nå, men bland dessa jordbrukare — om man tar de större jordbruken — klarar dom sig bra?

— Ja, det gör dom.

— Och de mindre då?

— Ja, dom klarar sig tämligen gott, dom också.

— Men det finns ju en hel del, som har friköpt sina jordbruk, hur är det med dem?

— Dom har ju lite mer besvärligt med ekonomin.

— Dom är skuldsatta naturligtvis?

— Ja, det är tydligt.

— Men å andra sidan, när dom nu fått sina jordar fria, är dom väl mer intresserade av att rusta upp sina ställen också?

— Ja, givetvis, att dom lägger ner mer på en sak, dom äger, än på ett arrende.

— Det är riktigt.

— Ja, det är det.

— Nå, om dom har det svårt, så — det är ju ett ganska karskt folk därute — så vänder dom sig ju inte till kommunen inte?

Eller hur?

— Det är högst sällsynt, att dom gör det.

— Dom vill stå på egna fötter.

— Ja, det vill dom.

— Det är fint. Men nu har dom ju fått hjälp också av fisket, strömmingsfisket.

— Jaa! Strömmingsfisket har varit mera givande på senare år.

— Det är väl givetvis beroende därpå, att de har skaffat sig kraftigare motorbåtar och nya redskap?

— Ja, naturligtvis.

— Så har väl också den här organisationen av strömmingshandeln spelat in?

— Ja, givetvis.

— Så att det hjälper dom mer och mer på fötter.

— Ja, det gör det visst, det.

Så vänder jag mig till provinsialläkaren.

— Nå, men säg, om vi nu ser på Gräsön ur läkarsynpunkt och särskilt de här bostadsförhållandena, vad säger du om sakerna, då?

— Det är ju köket, som är det viktigaste rummet i bostaden. Där arbetar man, och där sover man.

— Barnen också?

— Ja, där sover även barnen, oftast delar dom samma bädd eller säng.

— Det är inte bra, det.

— Nej. Allt annat.

— Nå, men lillkammarn, då?

— Lillkammarn är ett mindre rum bredvid, som dom ofta har eldstad i, ibland inte, och när det inte är någon eldstad där, blir den ju kall och osund och fuktig.

— Naturligtvis. Nå, men när dom nu sitter och arbetar, särskilt på vinteraftnarna, då sker det ju i köken och då har dom inne fiskredskapen, skötar och nät? Inte sant?

— Skötar och nät, och det dammar mycket och förbättrar inte alls luften på något sätt, tvärtom.

— Och då får barnen sova i detta damm?

— Sova och andas in det, just det, ja.

— Jag tyckte, jag hörde kyrkoherden sa, att det var mycket tbc också?

— Det har kanske snarare varit. Det finns vissa gårdar med tbc men kanske inte särskilt mycket mer än i andra trakter av Sverige, tror jag.

— Jaså inte.

— Nej, det tror jag inte, man kan säga. Numera.

— Nå, men hur är det, ifall människor nu blir sjuka därute och kanske ligger för döden, får dom vistas i köket likafullt?

— Då ligger dom fortfarande kvar i köket, ligger där sjuka och dör där.

— Bland alla de andra?

— Bland alla de andra. Men dom är vana vid det, och dom tycks inte lida av det, dom tycks inte ha någon önskan att få ro och avskildhet utan tycks trivas där.

— Tillsammans med barnen?

— Tillsammans med barnen.

Till sist vänder jag mig till bägge två för att få en sammanfattning.

— Nå, men säg mig, bägge herrarna, nog får man väl ha det önskemålet ändå, att det borde bli bättre med dessa bostadsförhållanden härute i skärgården. Men hur skall det bli? Hur anser ni, herr Pettersson, att det skulle kunna tänkas? Hur är bostadsbeståndet i sig självt?

— Bostadsbeståndet i sig självt, säger kommunal mannen, är nog inte så dåligt, men det är en olägenhet, att folket sammantränger sig i ett enda rum, och det är köket.

— Nå, hur skall man kunna tänka sig — vad anser du, att man skulle göra åt den saken?

— Ja, svarar doktorn, i de här större gårdarna finns i allmänhet utrymmen, som dom helt enkelt inte tillvaratar.

— Då skulle man kunna säga, att huvudsaken, det första steget skulle vara, att dom helt enkelt tillvaratar det utrymme, som finns.

Vilket doktorn besvarade med ett bestämt: — Ja.

Men vilken bild gav icke detta lilla samtal av hur livet gestaltar sig än i dag ute på Sveriges landsbygd!

När man ser framför sig, hur dessa människor, medan stormen brusar i jätteaskarna ute kring knutarna, sitta i köken, där dammet från skötarna förmörkar luften, under det barnen snusa och hosta, hopkrupna tillsammans i sofforna, och mitt i allt detta en döendes sista rosslingar blandas med snarkningar, snusningar, torr hosta och stormens entoniga brus i kvällen, då förstår man kanske, att ännu är inte Sverige det fullkomlighetens rike, som många vilja inbilla sig själva — och andra!

§ 14. Om slavsinnets i det klassiska Sverige.

Färden gick vidare, och nästa morgon, en strålande vårmorgon, stilla och het, sitter jag på ett gammalt bruk i nord-

Bild 32. Småbrukargård på gränsen mellan Uppland och Gästrikland.

ligaste Uppland, i ett svalt, skuggigt rum, medan de väldiga gamla träden prassla utanför. Runt om: gamla karaktärsfulla hus, en fläkt från Sveriges storhetstid.

Men doktorn säger torrt:

— När ett trähus är över hundra år, är det omöjligt att reparera. Det hänger nästan på väggarna. Allt är förstört av kyla och fukt, skevt och vint, sprucket och genomskinligt. Jag kan ge exempel på vad detta innebär i praktiken. I en gård här lutar järnspisen i köket så pass, att det är svårt, att inte säga omöjligt, att grädda ordentliga pannkakor. De blir tjocka vid ena kanten, nästan ingenting vid den andra.

Och att hålla kylan ute i såna hus, det är omöjligt. Men det centrala problemet i hela bostadsfrågan är och förblir dock, i ett så pass kallt land som Sverige, att skydda människorna mot *kylan*. Att det ska finnas bostäder, där det ska

frysa vid fönster och dörrar, så att där blir rimfrost och sedan köld i hela bostaden, det är värre än något annat. Sen må vatten, biutrymmen etc. etc. vara si och så, huvudfrågan är i alla fall kölden. Bemästrar man den, då bemästrar man lätt nog allt annat.

— Hur är det med den saken här på trakten, då?

— Ja, lantbrukare, som följer med sin tid, inför värmeledning i allt större utsträckning, inte minst därför att det är arbetsbesparande, vilket är ett tvång nära nog i dessa tider.

— Alltså lika svårt med tjänstefolk?

— Naturligtvis! Katastrofalt är enda ordet.

— Och vad slags värmeledning?

— Både från spisen och från värmepanna i källarn. Och i samband därmed inför man allmänt badrum. Liksom W. C., ganska snällt.

— Trångboddheten, då?

— Inte så farlig. Barnantalet sjunker ju hastigt. Nere i 50 procent av vad det varit.

— Ohyran?

— Inte heller farligt. Folket är skötsamt. Förekommer i ett och annat hus. Överhuvud taget är det rätt bra här. Man ordnar vattenledning, till exempel arbetarna här vid bruket av eget initiativ i samförstånd med bruksledningen. Nej, vad som är besvärligt vid de här gamla bruken, och det har naturligtvis varit bestämmande också för kringliggande bygder, det är biutrymmena: skafferier, garderober etc. etc. Man har till exempel allmänt fullkomligt oventilerade skafferier med bara cirka en halv kvadratmeters golvyta, med ojämnt och sluttande golv. Likadant med garderober. Nej, det skulle vara ordnat på det viset, att landskommunerna skulle få byggnadstekniskt och byggnadsekonomiskt sakkunniga ledamöter i hälsovårdsnämnderna. Annars blir det mer och mer omöjligt att få en ordentlig lösning av hela bostadsproblemet. Och i stället för att som nu låta privata byggmästare verkställa undersökning av bostadsbeskaffenheten, skulle man tillsätta bostadsinspektör. Det har man gjort till exempel i Väster-norrlands län, med mycket gott resultat. Så skulle natur-

ligtvis hälsovårdsdistrikten göras större, helst skulle varje län ha ett särskilt organ för bostadsfrågor med konsultativ karaktär, medan kommunala bestämmanderätten bibehålls. För hälsovårdsnämnderna kan nog övervaka utomhushygienen, men i rena bostadsfrågor står dom självklart fullständigt handfallna.

Här återkom nu samma huvudsynpunkt som hos så många provinsialläkare i sydligare Sverige. Fast litet mer specificerade.

— Men! Så är det en sak jag vill säga! slog nu doktorn näven i bordet. Det går inte i längden som nu med dessa bostadsförbättringsbidrag. Vi blir alldeles olyckliga till sist genom den fullkomligt katastrofalt tillväxande understödstagarmentaliteten. Den enskilde kommer till sist att sitta där med händerna i kors och låta husen förfalla. Han säger bara: låt dom förfalla, ju förr får vi bidrag av det allmänna! Vart ska det egna initiativet till sist ta vägen!

— Är doktorn emot dessa bidrag?

— Tvärtom! Ingenting har betytt en sådan uppryckning av landsbygden på senare år som dessa bidrag, och man måste allvarligt hoppas, att de får fortsätta, men, men, men — under mer moraliskt tillfredsställande och ansvarskrävande former.

Samma synpunkt nästan överallt. Och vilka skulle känna förhållandena bättre än dessa män?

Jag gjorde en hastig rond genom bruksbostäderna. Det var gamla, i marken delvis nersjunkna hus, präglade av län-gesedan gångna tiders byggnadssätt och där, som en liten pigg gumma påpekade, med en glimt i ögat, fyllningen på vinden över kökstaken »övergått till hundraårigt damm». Det var mörkt, kallt, fuktigt och dragigt. Vackert utifrån, med den långa raden vita låga hus under tegeltak, i skuggan av hundraåriga träd! Men inifrån!

En ung arbetarhusmor i en lägenhet, som ej reparerats sedan 1925, klagade:

— Nej, här är sämre än en lagård. Hur vi eldar, så kan vi inte få varmare än 10 à 11 grader på morron, och då eldar

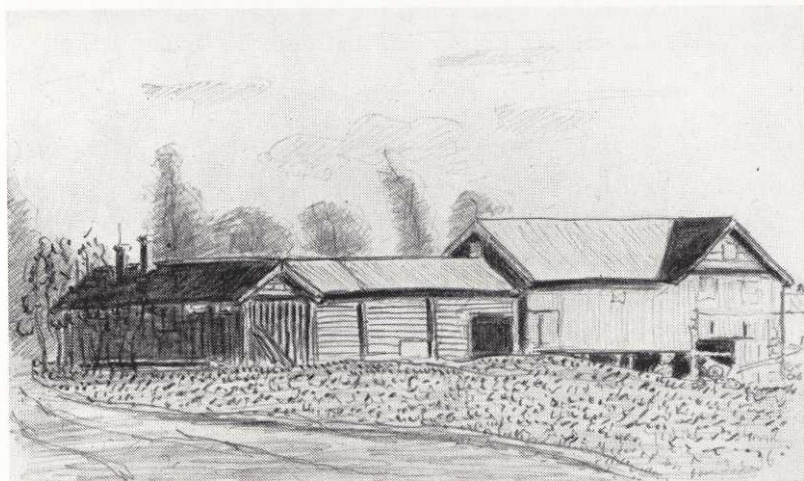

Bild 33. Bondgård, Gästrikland.

vi ändå hela dan. Men va ska man begära? Här finns ju inga trossbottnar, golven är uppruttna, det är mögel överallt, och genom vindstrappan går all värmen upp till kalla vinden.

Mitt i allt detta: en liten unge i en barnvagn. Blivande reumatiker! I dylika hem odlas de som i veritabla folksjukdomarnas drivbänkar. Den stora allmänheten säger: asch! lite golvkyla gör väl ingenting! Det har vi väl alla prövat! Man ska inte pjäska så förtvivlat! Och framför allt inte klema bort folket. Vart ska det då ta vägen med Sverige? Men när debetsedlarna komma och man ska betala årligen högre skatt till de ständigt växande sjukhusen, då låter det annorlunda. Om man vande sig att inse sambandet mellan bristen på *förebyggande* sjukvård och sjukhusens tillväxt, så skulle man kanske, för den egna pungens skull, bli rasande ivrig att få både bra husgrund, bra vattenledning, bra värme, bra golv, bra skafferier och garderober, bra badrum etc. i hela landet.

Här fanns det nu också bra bostäder. Men det var befälets och förmännens. Men även arbetare få reumatism och njur-

lidande etc.! Sjukdomen går inte efter rangrullan. Skadar kanske inte att, i eget välförstått intresse, minnas det!

Men bönderna? Hur de börjat förbättra, därom hade doktorn redan yttrat sig.

Men hurudana voro de? Därom yttrade sig nu en man, vilken i sin dagliga praktiska gärning under decennier haft att göra med dem, och han gav följande skildring, som han var vänlig nog att tala in i mikrofonen.

Jag vände mig till honom med orden:

— I en sådan här bostadsundersökning kan man ju inte bara syssla med själva bostäderna och så att säga frigöra dem från människorna, utan det är ju människorna, som i sista hand är huvudsaken, och när jag nu är här uppe i norra Uppland, skulle det därför vara mycket intressant, om jag kunde få höra, hur mentaliteten hos landsbygdsbefolkningen gestaltar sig här. Om vi då först tänker på bönderna, hur är dom egentligen?

— Ja, det är ett arbetsamt folk men inte särskilt affärsbetonat.

— Och lite konservativa?

— *Mycket* konservativa.

— Nå, men denna konservatism, som ju anses utmärkande för upplänningarna, kan den sägas stå på något sätt i samband med godsens och de gamla bruken, som legat här uppe i sekler och ligger här fortfarande?

— Ja, det vill säga, det har ju alltid varit strider mellan den självständiga bondebefolkningen och bruken, och det har möjligen gjort sitt till, att dessa bönder har blivit så konservativa och oböjliga.

— Nå, men dom, som har varit i beroende då av dessa bruk och gods?

— Ja, det är stor skillnad mellan dessa kategorier av bönder. De bönder, som har varit under eller beroende av bruken, dom är mera — hm — *snälla*, så att säga, och tillgängliga.

— Men kanske också mer osjälvständiga?

— Ja, mycket mer osjälvständiga.

— Man kan förstå det.

— Det går inte ur dem på flera generationer...

— Det är alltså en alldeles specifik mentalitet?

— En slavbetoning...

— Slavbetoning?

— *Ja, en slavbetoning, som ligger i själva blodet.*

— Det var mycket intressant att höra. Nå, men säg mig nu,

vi har ju även andra kategorier ute på landsbygden, vi har ju den direkt kroppsarbetande befolkningen, till exempel de så kallade diversearbetarna. Eller om vi först tittar på bönderna, hur bor dessa bönder, som är skapade på detta sätt? Har dom stora kök och kammare eller kanske flera rum? Bor dom i köket?

— Uteslutande i köket.

— Och när dom bygger, ur vilken huvudsynpunkt bygger dom?

— Dom bygger uteslutande med tanke på bröllop och begravningar.

— Inte på det vardagliga, praktiska livet?

— Inte ett spår på det vardagliga, praktiska livet.

— Ganska egendomligt. Och vistas i köket?

— Tränger ihop sig i köket.

— Så där måtte bli en egendomlig atmosfär.

— Den är *fruktansvärd!* Där ligger sjuka och döende. Där lagas mat, och alla sysslor blir utförda i köket.

— Nå, om man nu tänker sig dessa arbetare, jag talade om, hur har dom det, då?

— Den kategorin arbetare, som bor spridda ute på landsbygden, det är alltså diversearbetare, som inte har ständigt arbete utan oregelbundna inkomster, deras bosättning går till på det sättet, att dom köper sig ett litet ställe för en kanske 1.200—1.500 kronor, och det är naturligtvis en urusel bostad, och följaktligen lever dessa människor på en *mycket* låg nivå.

— Så har vi alltså *en* kategori till, och det är dom, som arbetar på bruken. Där har ju det gamla statsystemet varit i flor förr, så kom det bort! Och hur är det nu?

— Förra hösten återgick de flesta bruken till statsystemet.

— Så att dom betalar in natura?

— Ja, arbetarna har en viss kontant lön, och så har dom in natura, och det har medfört, att dessa arbetares ekonomiska ställning har *försämrats*.

— Det vill säga, dom är tvungna att själva försälja dessa naturprodukter, i den mån dom inte förtär dem?

— Ja, det dom inte förbrukar själva, måste dom ju sälja, men vid försäljningen kan dom naturligtvis inte få ut de priser, som varit beräknade vid avtalsuppgörelsen.

— Och därigenom förlorar dom?

— Därigenom blir dom faktiskt lidande.

— Vad skulle jag säga — nå, men så finns, förmodar jag, även här som på andra håll i landet den högst akuta tjänarefrågan?

— Ja, det är ett svårt kapitel för bönderna, och det har ju redan medfört, att rätt *många gårdar bjuds ut till salu*, på grund av att man inte längre orkar med skötseln. Alltså en bondgård, där det bara finns man och hustru, som saknar barn, för dem är det helt enkelt omöjligt att fortsätta bruka sin gård.

— Kan jag få något exempel på ett sådant fall?

— Jag var inne på en gård härom dagen, där mannen var 70 år och hustrun 65. Dom hade 18 klavbundna djur, som denna hustru skulle sköta. Och när man kom in i köket, visade det sig, att det aldrig var tal om att någonsin diska, utan det porslin dessa två gamla åt på, det fick stå dygnet om på bordet.

— Och hela året om, kanske?

— Ja, även det.

— Aldrig diskat?

— Aldrig!

— Och detta berodde på, att man på landsbygden inte kan få tjänare?

— Ja, för gårdar, som ligger litet avsides och särskilt ute på öarna, för dom är det faktiskt omöjligt att få tjänare.

Med denna bild ingraverad i själen lämnade jag det klassiska Sverige.

KAP. XI. Det nya Sverige.

§ 1. En brist i nationalkänslan.

Det var med den mest utpräglade känsla av nyfikenhet, som jag körde in i nedre Norrland. Från Upplandsgränsen i söder till ungefär Västerbottensgränsen i norr ligger, vad man väl närmast kan karakterisera som Det nya Sverige, det Sverige, som främst genom skogsförädlingsindustrins frammarsch under senaste trekvartsseklet och genom sitt i samband därmed starkt utvecklade kommunikationssystem förvandlats från en fattig okänd landsort först till ett sjudande kolonialområde och slutligen till en levande del av Sverige.

Norr om detta nya Sverige sträcker sig så ett annat område, som i själva verket representerar nästan halva landets areal, Västerbotten, Norrbotten och Lappland, och som till allra senaste tid befunnit sig i samma läge som tidigare nedre Norrland: att icke betraktas som en levande del av nationen utan som något främmande, att icke säga obefintligt. På senaste tider har så, genom utvecklingen av de stora norrbottniska eller lappländska järnmalmsfälten, genom utbygandet av kraftverken i detta områdes väldiga älvar och kanske allra mest genom Boliden och upptäckten av likartade ädla malmfyndigheter, även det området kommit inom nationens intresseram, och däruppe har man så fått Det nyaste Sverige, utan tvivel ett stort och ytterst betydelsefullt framtidsland, där utvecklingen för närvarande går fram med stormsteg, kanske mer än någon annanstans i landet.

Men att hela denna väldiga utveckling till trots de nämnda båda områdena dock icke ännu tillerkänts full jämställd-

het med det södra och det klassiska Sverige, därpå fick jag vid utarbetandet av planen för denna bostadsundersökning ett slående bevis. Meningen från uppdragsgivarnas sida visade sig nämligen vara, att undersökningen icke skulle sträcka sig längre norrut än till Norrlands sydgräns. Jag förklarade mig under sådana villkor förhindrad att åta mig uppdraget, och planen ändrades då till att omfatta även Norrland. Detta land är alltså icke ännu tillräckligt känt, ty endast bristande kunskap kan förklara en så fantastisk tanke som att i en riksundersökning inte låta det komma med.

Kan nu vad jag i det följande berättar öka den konkreta kunskapen om Norrland, då skall färden ha lämnat sitt inte minst viktiga bidrag till vad planen i grund åsyftat: en allmän nationell väckelse, en fördjupad kännedom om vissa sidor av dagens Sverige.

§ 2. Ett koncentrat.

Man kan inte gärna tänka sig en mer monumental och karakteristisk infart till en landsdel än stora kustlandsvägen vid Älvkarleö och vid Skutskärsverken med utblicken mot Bottenhavet. I det imponerande kraftverket, i de skyhöga, rökbolmande fabriksskorstenarna och i den vida utblicken mot havet, där de trä- och massalastade fartygen stäva fram, har man som en Det nya Sveriges fanfar. Man känner, att man åker in i något, som skiljer sig från andra, sydligare delar av landet, och man fylls ögonblickligen av intrycket, att här är det icke jordbruket, som dominerar och överskuggar människorna, utan industrin.

Men hur och med vilket resultat för folket? Det var den stora frågan, och på den skulle nu bostäderna ge svar.

Ödet har fogat det så, att just vid ingången till detta nya Sverige ligger ett av de allra största industrisamhällena i hela landet, ett mönstersamhälle, och dit gick nu färden närmast. Detta samhälle, som sedan 1860-talet upp vuxit kring en världsberömd industri, vars mörka fabrikslängor

och massor av sotiga skorstenar resa sig ur ett idylliskt, björksirat landskap, och som nu är landets största köping, räknar inom själva samhället 14.000 invånare men, enligt uppgift, om alla kringboende, som mer eller mindre äro förbundna med köpingen, tillräknas, uppåt 18.000 människor, det vill säga lika många som i en medelstor svensk industri- eller handelsstad. Man imponeras på vägen dit av bebyggelsens utsträckning i form av nya »villor» längs den permanentade landsvägen, det är en till synes ändlös rad av nya, ljusmålade hus, olikt allt annat i Sverige, inte minst därför att husen förefalla placerade mitt i vildmarken, under skyhöga tallar, bland upprivna, snoende trädrötter, mitt i grusbackar och bland bråte och vindfällan. Det verkar Amerika, nybyggarland. Men sedan, när man åker ner i samhället, med dess breda asfaltgator, dess långa, lummiga boulevarder, där gamla välvårdade träd ge skugga, med dess öppna platser, dess moderna villakvarter, dess parker, dess sportområden, då häpnar man. Det är som ett välfärdssamhälle i England eller Frankrike, icke minst tack vare de gamla praktfulla lövträden.

Nå! Jag sitter hos läkaren. Han sitter framför mig på bordshörnet i sin långa vita rock.

— I detta samhälle, säger han, har man helt enkelt hela det moderna Sverige som i ett koncentrat.

— Är det så utmärkt som man säger? En resa som denna gör en ganska skeptisk.

— Tja! Det är både mycket bra och mycket dåligt.

— Jag var här för åtta år sen, och utvecklingen tycks ha varit oerhörd. Jag har det intrycket, att det är två alldeles skilda världar här, en gammal, stagnerad, en ny, komplett formlös. Som nu möts.

— Det är riktigt. Samhället befinner sig, liksom hela landet, i en utpräglad transformationsperiod. Vad som karakteriserar det är tre saker och slitningarna mellan tre huvudintressen, först och främst: *industriledningens*, i andra rummet: *köpingens*, genom dess kommunala organ, och i tredje rummet: *den kringliggande bygdens*, representerad i dess

Bild 34. Samhälle, Gästrikland.

befolkning, som är anställd i industrin. Ser man nu bostadsfrågan här ur dessa huvudsynpunkter, så kan man konstatera, att industriledningens intresse koncentrerar sig på att bibehålla kontroll över sina egna gamla bostäder i samhällets centrum, och detta intresse sammanfaller med arbetarnas, därför att dom vill ha tillgång till dessa bostäder på grund av deras billighet, enligt avtal. Hyran är nämligen bara cirka 20 kronor per månad för ett rum och kök.

Så kommer köpingens intresse. Det skär sig med dessa båda intressen därför, att så länge centrum på det sättet behärskas av industriledningen, så kan ingen omplanering av det ur alla möjliga synpunkter otillfredsställande centrum- eller citypartiet äga rum.

Detta sakernas tillstånd har nu framkallat två fenomen. Dels en HSB-bebyggelse av mångfamiljshus inom samhället, dels hela den egnahemsbebyggelse utom samhället, som herr Nordström lade märke till på vägen hit. Ty denna

bebyggelse måste ske ute i periferin, längs de stora utfartsvägarna eller, vilket kanske är bättre att säga, längs de stora infartsvägarna till samhället, och så berör det kringliggande bygd. Och vad är nu kärnan i hela detta tillstånd? Jo, det innebär i praktiken, att industrins gamla säkra arbetarstam får stanna fredad även vid lågkonjunktur, skyddade *såsom bolagets hyresgäster*, medan alla i periferin vid lågkonjunktur i första hand kastas ut i arbetslöshet, och som just dessa genom skuldsättning för de hus de måste bygga har sämre ekonomi, träffar hela den stelnade organisationen av bebyggelsen, alltså i sista hand hela den föråldrade citybildningen, just denna stora grupp av dem som ha arbete och bostäder här.

Problemet ur bostadssynpunkt och därmed ur allmän-social, ja, man kan säga allmän-ekonomisk synpunkt är med andra ord i detta samhälle främst cityfrågan. Kring det problemet grupperar sig alla andra. Och det problemets lösning är, som herr Nordström ser, fastlåst. Det är ställningen här. Och därför svarade jag på herr Nordströms fråga, att här är inte så utmärkt som det utmålas.

Vad nu bebyggelsen, den nya vill säga, angår, så är att märka, att den senaste, alltjämt pågående högkonjunkturen fört fram en mycket stark egnahemsrörelse. Man bygger snyggt. Och bra. Och det är inte ett tomt yttre skal som förr, utan det byggs ordentligt från grunden . . .

Här hade jag förmånen att få två läkare till ciceroner, och just då vi hunnit så långt i diskussionen, inträdde läkaren numro två genom dörren. Han hade landsbygden på sin lott.

— Min livligaste åstundan, sade han, vet herr Nordström, vad det är? Jo, att helt enkelt få bränna upp alla gamla omöjliga hus. Och här är för dj—t! Det är hela den enkla sanningen!

Vilket han konfirmerade med ett knytnävsslag i bordet.

— Och det är inte bara här. Utan i hela landet. Fast folk inte vill se sanningen i ansiktet, och tidningarna tiger. Allt som betyder något, förtigs ju i Sverige av i dag.

— Men förbättrar man inte, även här, på landsbygden?

— Jo. För all del! Man förbättrar och förbättrar. Värmeledning införs i alla moderna egnahem.

— Har man värmeslinga?

— Nej. Den räcker inte till i detta klimat. Här är för kallt. Den är bra i södra Sverige. Man har värmepanna, eldad med koks. Vatten tar man från brunn med hydrofor. Vidare har man ofta duschrum, även badrum, i trakter närmast samhällena. Och slask söker man ordna. Grunden är bra i alla hus, som byggts på senaste femton år. I hus äldre än så har man inga biutrymmen. Inga som helst.

— Inte skafferi? Inte garderob?

— Ab-so-lut ingenting. Herre Gud, va ska man begära av bönderna, då de äldre arbetarbostäderna här i samhället varken har förstuga, skafferi eller garderob?!! Och vad gör man nu på landsbygden här omkring? Jo, genom den fenomenalt ökade folkmängden här i samhället och de omöjliga bostadsförhållandena har bönderna gjort om sina sommarstugor till hyreshus, vinterbonade — heter det åtminstone — som hyrs ut till arbetare här.

Han lyfte båda händerna över huvudet, rev sig sen i håret, tog sig om pannan:

— Här är en enda röra! Det är alltsammans. Och vad är det värsta av allt? Som vi läkare ser och förfasas över, men som industrin saknar förutsättningar att fatta, att ens se. Jo, det är rasförsämringen, som vi har över oss som ett spöke. Och vad blir följderna? Understödstagarandans fenomenala tillväxt. Jag säger er, herr Nordström: det är inte tbc eller åderförkalkning, som är värsta folksjukdomen i Sverige, utan understödstagarandan!

— Kan man här, då herrarna talar om rasförsämringen, konstatera något samband mellan psykiskt defekta eller debila och dåliga bostäder?

— Om!! Men det värsta är dock den mentalitet, som tar sig uttryck som till exempel dessa. I regel uthyr alla egnahemmare övre botten men endast till familjer utan barn, och man kan säga, att det nästan är underförstått i hyreskontraktet, att hyresgäst icke heller tillåtes att få barn. Detta

har medfört sådana komplikationer som följande. En sådan familj hade ett barn, och man vågade inte gå med barnet uppför trappan, av fruktan att barnet skulle säga ett ord, då man passerade värdens dörr. Man föredrog att utifrån klättra upp till sin lägenhet på en stege. Eller ett annat fall. En kvinna i en dylik lägenhet väntade barn. Då blev hon körd ur lägenheten. Man höll kontroll inom arbetarkretsar över dem, som icke stoppade barnafödandet.

— Vad menas med detta? Det låter ju fullkomligt fantastiskt.

— Ja, säg det! Men vad värre är: vart ska det leda? Var skall det till sist sluta?

Det var efter allt detta inte precis någon vidare frejdig bostadsundersökare, som tillsammans med de båda läkarna vandrade ut till bilen för en snabbvisitation av idealsamhällets bostäder. Och vad jag till en början fick se var inte heller ägnat att höja stämningen. Det var de gamla arbetarbostäderna. Låga, mörka, olustiga rum. Förfallet. Verkade rena sydsvenska stadbostäder. I sin instängdhet. Fast folkets renlighet gjorde det icke så beklämmande.

En ung pigg arbetarrepresentant och en äldre arbetare hade tillstött.

— Vi söker få bort, vad vi kan av det här gamla! sade de.

Men så kom den stora överraskningen. Vi hade först passerat en rad egnahem, de flesta stängda, dagen var vacker, de, som bodde där, ute och solade sig eller på kafferep. Dessa egnahem voro på håret lika dem jag tidigare sett, söderut.

Men så kom det. Ett kvarter av HSB-hus. Precis som på Norr Mälärstrand i Stockholm eller på Kungsklippan eller på Gärdet. Samma verandor, samma gulvita rappning, samma stora, luftiga fönster, samma citrongula markiser. Det gav ett intryck av fest mitt i den gamla sjaskiga bebyggelsen.

Vi marscherade upp i en arbetarlägenhet. Hall, till höger om den ett kök, så ett matrum, och så över hallens förlängning in i ett vardagsrum, finrummets arvtagare. I köket rostfritt stål, elektrisk spis, varmt och kallt vatten, kylskåp.

Vidare: centralvärme, badrum, W. C. I förstugan det stora undret, tidens största bostadsmoddegud, som börjat visa sig, som så många andra, vara en falsk gud: sopnerkast.

Vad jag tidigare sagt om arbetarklassens förborgerligande och om arbetardöttrarnas ställning som forna tiders borgardöttrar, här hade jag det alltsammans i en enda bild. *Där* sutto de unga damerna. *Där* var pianinot. *Där* var bokhyllan. *Där* var kaffebrickan. Här hade jag verkligen det aktuella, Sverige i ett koncentrat, som doktorn sagt. Och fransmännen ha rätt:

»Plus ça change, et plus c'est la même chose!»

— Vad kostar denna lägenhet i hyra?

— Den går på 480 kronor.

— Tack vare detta faktum, sade nu läkarn, ha dessa HSB-hus på ett par år öppnat ögonen hos folk för en bättre bostadsstandards värde, innebörd och ekonomiska överkomlighet.

— Och om författarn vill se, vad byggnadsverksamheten här i samhället representerar, så har jag slagit ner några siffror! Var så god! sade den pigge arbetarpojken och stack några papperslappar i min hand.

Och med dessa viftade jag farväl till ciceronerna och idealsamhället.

§ 3. Om halvslutning av hus.

Jag läste igenom papperen i bilen.

— Nå, sade jag till Hedin, vad tyckte du om samhället?

— Du vet, jag vart häpen! Dom där HSB-husen! Det har dom inte maken till varken i södra Sverige eller ens i U. S. A.

— Vill du veta lite om hur det byggs i ett sånt här industrisamhälle i Norrland! Lyssna då! Om man tar byggnadsverksamheten i stort till att börja med, har man, enligt dessa siffror, som jag har här framför mig, under åren 1933, 1934, 1935, 1936 och 1937 byggt 1.186 rum och 523

kök, under samma tid 5 kök utan rum, 55 rum utan kök och 2 lägenheter om 2—3 rum utan kök. Det är en del?

— Ja, du vet, det är mycket, det! Det är samma takt som i Stockholm, tänkera.

— Vidare! Antalet med boningshus bebyggda tomter i samhället tycks vara 1.467, och av dem saknar cirka 400 vatten och avlopp. Det är i alla fall cirka 25 procent. Det passar inte i ett idealsamhälle, eller hur?

— Nej, du vet, då blira häpen.

— Vidare, under här uppgivna tid, alltså 5-årsperioden 1933—37 har man byggt cirka 525 nya lägenheter, av vilka 136 om ett rum och kök, 231 om två rum och kök, 88 om tre rum och kök, 17 om fyra rum och kök, 21 om fem eller flera rum och kök, 4 om ett rum och kokvrå och 17 om två rum och kokvrå. Alltså: av smålägenheter är kategorien två rum och kök den mest spridda, av större lägenheter den med fem rum eller mera och av kokvråtypen den med två rum. Ser du sammansättningen av bostadstypen framför dig?

— Ja, det göra!

— Så kommer vi till vatten och avlopp. Dylik servis fanns 1937 i 1.163 fastigheter och vattenklosetternas antal var 1.481 stycken. Minns du, vad provinsialläkarn i norra Skåne sa om faran från det växande antalet klosetter? Problemet är snart aktuellt även häröppe i Norrland. Kan du se någon skillnad på förhållandena därnere och häröppe?

— Nej, du vet, jag blir mer och mer häpen!

— Så till sist har vi bad- och duschrum. På samma period inrättades dylika i 191 lägenheter. Det blir nära nog i var åttonde lägenhet. Det är inte som det ska vara.

— Nej, du vet, i U. S. A. har varje människa.

— Så ska det vara. Men det är en sak, som slår mig, då jag ser alla dessa spritt nya villor. Kommer du ihåg, vad doktorn i norra Uppland sa? Att ett trähus, som är över hundra år, hänger på väggarna och är en ruin, omöjlig att reparera. Men hus, som är hundra år och mer, är byggda av liggtimmer och kärnvirke. Dom här villorna däremot, vad är det? Jo, en betongsockel, och på den kanske på sin

höjd en och en halv tums plank, papp och trämassa i form av masonit, treetex, plywood och allt, vad det heter. Dessa villor är pappkartonger, och förutsättningen för att kunna bo i dom är centralvärme. Till dess att dom gästnar och spricker som gamla båtar i solen. Då går värmen rätt ut i luften och reparation är omöjlig, om inte annat därför att det blir för dyrt. Det blir billigare att bygga nytt. Och när tror du, det inträffar? Om ett timmerhus håller i hundra år, så håller dom här pappkartongerna kanske i tjugufem. Och om dom gamla massiva timmerhusen se eländiga ut, hur ska det då gå med dom här skalen. Bara målarfärgen regnat av? Minns du egnahemsstugan i Göinge? Sverige kommer att se fasaväckande ut om tjugufem år. Det kommer att verka en enda sammanhängande kåkstad!

— Nä, hörru!

— Då kommer jag för längesen att vara död, så jag får inte se't. Men du har en chans. Minns då mina ord. Men! Det finns en utväg. Du, som har levt i U. S. A., vet du, vad som är den avgörande skillnaden mellan U. S. A. och Europa? Inte! Jo, att i Europa halvsular man sina gamla skor, men i U. S. A. kastar man bort dom, likadant med konfektionslumpen. Nå! All den här villa-bebyggelsen, det är motsvarigheten på bostadsområdet till sko- och kostymkonfektionen. Det kan betyda en alldeles ny epok i Sveriges historia. Förr byggde man, så gott man kunde, för evighet. Nu bygger man för en kortare eller längre säsong. Och nästa steg blir, att A.-B. Armator i Stockholm eller Contractor eller vad det heter, bygger opp en hel vagnpark av såna där maskiner, skopor, som dom puffar omkull gamla utdömda hus med. För hela landets räkning. Inga bostäder kommer i framtiden att halvsulas. Dom kommer att slängas bort. Det blir konsekvensen av det moderna byggnadsmaterialet, och då blir det än lättare för Sverige att följa med moderna ute i världen.

— Äh, du vet, Nordström! Du är tokig.

— Ja! Man säger det. Och det är mycket möjligt. Men

det är alltid jag, som får rätt! Det är det, som är det konstiga.

§ 4. Traditions känslans börda.

Bergen började blåna i fjärran. Vi äro på allvar i Norrland. Och när det skymmer och börjar isna till mot natten, äro vi i Bollnäs. Det har varit en ganska lång dagsmarsch. Från Öregrund tidigt, sen en runda i norra Uppland, så en runda på Norrlandsgränsen, och så hitupp. Och vad möter här? Jo, om igen, mitt i denna gamla skogsbygd, på gränsen till de stora ödeskogarna: HSB-hus i det livskraftiga samhället. Det är något av farten i Det nya Sverige i detta.

Men doktorn är inte hemma, han är ute på sjukbesök. Vi äta vår middag. Mitt under den ringer doktorn. Han kan inte ta emot i morgon bitti: han har mottagningen, en extra historia med patienter, som kommit långt ifrån, och så skolbarnsundersökning. Han skall komma till hotellet lite senare, och medan natten grånar omkring oss, där vi sitta i den tomma matsalen, gå vi på vanliga sättet igenom läget. Klockan blir elva och mer, innan vi skiljas, båda stela av trötthet.

— Överhuvud taget, förklarar han, kan man säga, att hälsovårdsnämnderna häruppe väckts genom dessa bostadsförbättringsbidrag, och vad särskilt nämnden på denna ort beträffar, har den presterat ett beundransvärt frivilligt arbete. En kår som jag också vill framhäva är skollärarna. Vad de gjort för att sprida kunskap om hygienens fordringar, vad de gjort för att få bort kaffemissbruket, särskilt morgonkaffet på fastande mage, det kan inte nog uppskattas.

— Hur är det för övrigt med hygien?

— Folket har börjat vakna. Värmeledning — från spisen — sätts in, brunnar och vattenledning ordnas, även W. C. Det förekommer, att hela byalag slår sig samman om gemensam vattenledning. Trångboddheten är ju stor, men man har börjat fördela sig. Slask finns inte, biutrymmena är det också klenst med. Men man har fått ett livligt intresse för bostaden. Ohyran är en bagatell. Men vad som är mest be-

svärligt här, det är för det första svårigheten för kommunen att få bostäder till fattiga och i synnerhet barnrika familjer.

— Ha de fattigaste någon verklig fördel av bostadsförbättringsbidragen?

— Nej. Dom kan ju inte tillskjuta av eget.

Där hade vi't igen.

— Understödstagarmentaliteten, hur är det med den, då?

— Man kan inte säga, att den på något vis är framträdande hos jordbrukarbefolkningen, men däremot hos folket i ödemarken, i finnbygden. Dom har det också svårt, dom har praktiskt taget inget jordbruk och långa avstånd till sjukhus.

— Det psykiska tillståndet?

— Tja!

— Kan doktorn konstatera samband mellan psykisk debilitet och dåliga bostäder?

— Det är påfallande. Man kan få se ruskiga saker. Värst naturligtvis, om hustrun är undermålig. Men sånt händer, som t. ex. att vid ett tillfälle här hade vi en komplett omöjlig alkoholist, som bodde tillsammans med fem hundar i en utdömd stuga. Och mitt i allt detta ett minderårigt barn. Men skolbarnen är just den andra stora svårigheten. För det första är det ju så, att barnrikedomen alltid ökar ut mot periferin, borta i skogar och ödemarker, och det medför ju, att en massa barn få mycket lång väg till skolan, och vad det betyder i dessa bygder, det förstår man. Stora områden har ju inte ens vägar. Nu har vi ordnat så, att barn, som bor längre bort än 5 km. från skolan, forslas dit med skolskjuts. För deras räkning, som bor i områden, där inga vägar finns, överväger vi skolhem invid skolan. Så har vi skolbarnsutspisning på finnskogen.

— På vad sätt?

— I skolhuset eller i någon gård i närheten, genom lärarinnan, och i fall, där barn ansetts undernärda i hemmen, har dom omhändertagits och inackorderats.

Där stack ödemarken, för första gången under resan, på allvar fram.

Dock var det icke ödemarkens närhet, som gav denna bygd dess väsentliga karaktär och intresse, utan något helt annat: de gamla väldiga bondgårdarna, minnena och resterna från gångna, helt annorledes levande tider.

Jag gör följande dag en vidsträckt tur över bygden under ledning av två kommunalmän. Doktorn är fullt upptagen med sitt. Vi besöka ett par gamla gårdar att börja med, av vilka den första är ett bokstavligt träslott, daterande sig från sekler tillbaka. Nu var det moderniserat, med sina tolv rum i två våningar, hade värmeledning och övriga moderna bekvämligheter. Det var grant, men jag kunde inte återhålla den tysta reflexionen:

— Vilken apparat!

Rummen voro gästbudssalar, köket stort som ett litet hus, skafferier och förvaringsrum dito. Där bodde några ogifta syskon. På något sätt påminde det mig om Dalsland.

Och i nästa stora gård, från 1721, kom läget i dagen.

— Ja, sade ägaren, som flyttat ur sin gamla gård i en nyare, dom gamla gårdarna är för gamla, för omöjligt oekonomiska, med ända upp till 12—15 rum, och så används bara köket och ett rum, även om familjen är stor. Resten av rummen står iskalla. Och stängda. Och inte bara om vintern utan om sommarn också. Och år från år förfaller dom mer och mer, bit för bit. Fönster spräcks, tapeterna flagar opp, kakelugnarna spricker och sten ramlar ur murn. Somliga sätter väl in en ribba här, en sten där, men va hjälper det?

— Men ändå får dom stå?

— Ja. Det är traditions känslan, förstås. Man har sett dom, sen man var barn. Det skulle kännas liksom tomt på nå vis, om dom försvann. Men! Det är klart. Försvinna måste dom ju till sist ändå. Inte kan det gå i längden så här.

§ 5. Vid en vändpunkt.

— Vad som är det svåra och förklarar alltsammans här i Hälsingland, fortsatte han, det är, att dom gamla små-

sågarna och andra träfabrikerna, hyvlerier och snickerier och sånt, har försvunnit och nu skrotas ner. Dom dras ner till kusten, och tillverkningen går in i de väldiga fabrikerna där nere. Det är vi här uppe i landet, som får betala den praktén.

— Lämnar inte en hel del folk dessa bygder?

— Jo, dom som kan få arbete på annat håll. Tacka för det! Men då har man ju den välsignade rationaliseringen. Man ska tänka sig, folket här har alltid litat på skogen, nu, när den upphört att ge som förr både arbete och förtjänst, då är det svåraste av allt att kunna hitta på nya förvärvskällor. Man måste naturligtvis få fram en ny *företagsamhet*, men det går inte på en dag, det, inte, det säger sig självt! Och vad som är en fullständig gåta, det är hur småbrukarna klara sig. Dom har inga tillgångar, inga inkomster, kanske att dom kan få sälja några kilo smör och hugga några famnar pappersved. Det är för små, alldeles bort i tok för små brukningsdelar och så inga biinkomster! Så nog ser det mörkt ut, så det förslår. Men det ordnar sig väl. Det är en brytningstid vi lever i, och man hittar väl till sist på något nytt, men inte lönar det bara med små hantverkerier och sånt. Det föder kanske tre, fyra personer, då det rör sig om hundratals, att inte säga tusentals.

Det lät inte vidare ljust! Och så lät det nästan överallt i dessa nedernorrländska inlandsbygder. Den gamla primitiva sågverksrörelsen hade arbetat med människor och muskelkraft. Den hade använt dem i skogarna, i flottlederna, i timmerrullningen, timmeruppfordringen, överallt. Nu skötte den moderna Norrlandsindustrin det mesta med maskiner. Bilarna hade efterträtt älvarna som transportörer, mekaniska uppfodringsverk, väldiga kranar hade ersatt muskelkraften, elektriciteten skötte fabrikerna — och uppe i skogsbygderna satt folket och svalt, stat och kommun fingo ta hand om barnen, de företagsammaste familjerna foro sin väg. Det var onekligen inte så lite västsvensk stämning över detta. Och det påfallande var, att i båda områdena framträdde den rationaliserade storindustrin såsom dödaren i stället för livgiva-

ren. De väldiga fabrikerna i Värmland. De väldiga fabriker-
na längs Norrlandskusten.

Hur hade nu dessa människor?

— Ja, sade ciceronerna, man måste nog säga, att bostads-
beståndet här är dåligt, särskilt för småbrukare. Och värst
är det med värmefrågan.

Vi kommo in i en stuga, som bar syn för sägen. Det var
ett nybyggt arbetarsmåbruk i en sandbacke under skyhöga
tallar igen. Ett rum och kök, båda rummen stora. Det egent-
liga rummet uppvärmdes eller skulle uppvärmas genom spis-
muren och medelst ett plåtrör, ett slags norrländsk motsva-
righet till det värmländska »Ego»-systemet. Detta bar det
klingande namnet »Effekt», och dess effekt var, enligt den
av sina åtta mer eller mindre gråtande ungar omgivna
utslitna, dystra husmodern, fukt och olidlig kyla.

Här visade sig nu ett fenomen, som jag icke sett i syd-
ligare Sverige men ofta nog i Norrland. Väggarna hade
icke tapeter. Man hade nöjt sig med bara grå spännpappen.
Det såg kusligt ut.

Nästa gård var bättre. Där fick man en klar bild av vad
som höll på att försvinna i dessa bygder och vad som höll
på att komma i stället. Det var en arbetarfamilj om man,
hustru och likaledes åtta barn. På gården befunno sig två
boningshus, ett gammalt, där familjen bott, tills man fått
nybyggnadsbidrag, och det nya man då uppfört. Detta nya
hus var ordentligt, med stor, präktig källare, ordentlig för-
stuga, tambur, skafferi, garderob. Två rum och kök på nedre
botten, ett rum och kök på övre. Tapetserat och om icke
märkvärdigt så i stort utan anmärkning.

Men den gamla stugan! Den rymde ett litet lågt kök, ett
något större men lika lågt rum. Man hade känslan att ej
kunna stå rak. I dessa två rum hade man bott 13 personer!
Golvplankorna voro lösa, och från köket ledde en dörr di-
rekt till ladugården, med följd att köket var vilt av flugor.

Det var det äkta gamla norrländska Lort-Sverige, som nu
gudilov sjunger på sista versen.

— Vi ska se ett eländigt ställe till! sade ciceronerna. Det

Bild 35. Den iskalla stugan. Hälsingland.

är en mycket präktig familj, som begärt förbättringsbidrag. Det har just bifallits, så vi kan meddela dem nyheten.

Ja, det var uselt, uselt. Jag fick den lilla bleka, stillsamma hustrun att berätta lite i radio. Hon var som borta, sen hon fått höra den glada nyheten, hon hörde och såg knappast. Hon hade något av dessa trolska skogsvarelser, som Norrlandsromantiken ända upp till Pelle Molin tyckte om att föra fram, och hon gjorde sig utmärkt i radio, med sin frånvarande, av världen oberörda, barnsliga, stundom ivriga, stundom bortdöende röst. På tryck blir hon inte så mycket, tyvärr, men dock stannar även där en stämning kvar av det skogs-fjärran som var över henne.

Och vilken bild av människornas vardagsliv i dessa bygder! Hela dess armod!

— Säg, fru Andersson, började jag, hur länge har ni bott i den här stugan?

— Ja, en sju år omkring, ska det väl vara.

— Sju år, och hur många är det ni är?

— Jo, vi är — vi är nio.

- Nej, tio väl? Var det inte så?
- Ja, tio då. Men en är borta. Ska vi räkna honom också?
- Javisst, är det han, som är i Sandviken, det?
- Ja, det ä det.
- Nå, men den här obekväma stugan är ni väl glada att komma ifrån, då ni nu har fått detta bostadsförbättringsbidrag?
- Jaa! Det är vi det. Jaa, då!
- Då ska ni bygga här bredvid?
- Jaa, det ska vi.
- Men säg, när var det värst här, egentligen?
- Det var på vintern, det. Förstås.
- Det var kallt?
- Jaa, oj, oj, oj!
- Hur var det, när det var som kallast? Ni var tio stycken och låg både i köket och inne i kammaren. Gjorde ni det?
- Jaa, då. Det gjorde vi visst, det.
- Hur många i köket?
- Vi bruka ligga två här, då. Förstås!
- Två, och i kammaren?
- Ja, två stycken här i köket, och så inne i kammaren, i två sängar, och så på golvet.
- Då låg ni flera i sängarna?
- Jaaa.
- Hur många?
- Vi har legat tre, å! Mer å!
- Och på golvet?
- Jaha då!
- Var det inte rasande kallt? Drog det inte under sängarna och på golvet?
- Jo, nog var det kallt på golvet! Visst! Visst! Men det var att elda, det.
- Elda tidigt på morgonen?
- Jaa, då. Tidigt! Tidigt!
- Och ni såg andedräkten?
- Jaaaa. Den såg vi jämt.
- Och fönstret då?
- Fönstret, det var som en fäll, det!
- Av rimfrost?
- Javisst!
- Det var värst. Men i köket, när ni hade mjölk och vatten och sådant, frös det?
- Jaa, då! Det frös, det!
- Alldeles ordentligt?
- Ja. Det vart baraste isen, vet en väl!

- Hade ni rimfrost under sängarna också?
- Ja, var en sak, det!
- Och vid väggen, där ni satt?
- Jag kunde int sitta och arbeta eller göra någonting och sitta stilla, int.
- Varför det?
- Jag skaka så.
- Det var det allra värsta. Nå, men säg mig, när ni nu ska bygga, när ska ni börja med det då? Ni hoppas väl få börja i år?
- Jag tyck, dom skulle kunne börje i juli, jag. Jag tyck, han ha nämnt det, för blir det för långt fram, blir det sena hösten, innan han kan få klart.
- Och då blir det svårt för er också?
- Jaa, visst!
- Om ni inte skulle bygga på stugan utan riva, var skulle ni bo då? Under tiden.
- Ja, han ha ju utfundere allt möjligt och, tänk, han säj, att vi skulle kunne ordne på ladan, men det tyck jag ska bli svårt...
- Och var ska ni elda då?
- Ja, elda ute, då! Förstås. På marken! Där på gräsplan!
- Koka maten ute, det blir svårt.
- Ja. Visst! Tänk!
- Men pojkarne, har inte dom på somrarna legat i spannmålsboden?
- Jo, det har dom. Och vi med!
- Och det var skönt?
- Jaa då!
- Det vill säga på sommarn förstås?
- Ja visst, på sommarn. Då har vi legat där, ja, så länge vi har kunnat, tills det var riktigt kallt om nätterna.
- Ända långt in på hösten. Och det var skönt? Ändå?
- Ja, man sover *väldigt* gott, bara man har bra på sig, så man inte sparkar av sig.
- Men sen, när ni kom in i stugan igen och det var kallt, var det inte ruskigt då?
- Joo! Ja, det var då för ruskigt!
- Blåser det mycket här också?
- Jaa. Det var mycket bättre förr, men nu har han, som bor intill, hugge undan skog. Jag sa åt'en: hugg int bort alltsammans! sa jag. Nej, jag ska spara störste träna, så ni int blås bort, sa'n.
- Blåser det så mycket?

— Ja, och det blev mycket, mycket sämre, sen han högg.
— Men det är väl bäst, att ni bygger just där borta vid sandhögen? Så kan ni ha kvar stugan, medan ni bygger också.
— Det tycker jag, han skulle göra.
— Och ändå har det varit så, att barnen varit friska hela tiden?

— Jaa, det har dom varit.
— Utom den där flickan, som hade ont i ryggen.
— Ja, men hon är bättre, också.
— Men säg mig, när ni då bygger där vi sa, då har ni mera skydd också, för då ligger ni ju bakom ladugården.
— Javisst, och nog blir det trevligt ändå, för dom där björkarna där, dom tycker jag är trevliga. Men då skulle vi kunna släppa till den där lilla tåkten där och göra en trädgård också.
— Det är klart.
— Så det låter ju väldigt trevligt, tycker jag.
— Men tänk, då ni får opp nya stugan och det blir kallare inne i huset och ni inte behöver bära vatten ideligen från brunnen till ladugården och inte in heller, utan ni får pump i köket, det tycker jag ska bli märkvärdigt nästan.
— Jaaa! Jag tyck, det ska bli som en saga!

Lyckan lyste i de blå ögonen, men redan innan vi sade adjö, var hon i full fart med sitt arbete: skura mjölkkärl, koka mat, hämta vatten från brunnen! Som om intet hade hänt! Men vad tänkte hon?

När vi kommit i bilen, sa den ene av ciceronerna:

— Det är en motsägelse mellan de statliga bestämmelserna om storleken av egna hem och läkarmyndigheternas krav på mer utrymme ur hygienisk synpunkt. Nu kommer ju visserligen nya och något större byggnadsplaner från egnahemsstyrelsen, och man bestämmer i vart särskilt fall. Men man tycker, att staten från första stund kunde ha tagit hänsyn till familjernas storlek.

Men till sist kommer frågan, om statens lånemedel kommer att räcka. Här tycker vi, att det är en enda planlöshet, alltsammans. Regeringen uppmanar till total inventering av bostadsbehovet, riksdagen bromsar och är njugg, de lokala myndigheterna överbelastas, och när ansökningarna strömmar in, får vi bara säga nej och nej. Det känns trist, ska jag säga, ja, ibland helt enkelt fullkomligt tröstlöst.

Bild 36. Hälsingebygd.

Det var första gången jag fick höra de tongångarna. Men icke sista.

Så var det bara en station kvar i detta landskap. Uppe i norr. Förhållandena voro där i stort sett desamma. Dock var tonen ljusare.

— Det vill säga, sade läkaren, att denna trakt har gott om förmögna bönder med stora skogar men tyvärr också gott om folk, som lever på fattigvårdströskeln. En enda dyrbar sjukdom, som nödvändiggör läkarbesök, tvingar dem att söka fattigvårdshjälp. I de rika bondgårdarna inför man W. C., dusch och badrum, hos de fattiga har man på sin höjd vattenledning från någon källa ovan stugan, men inte slask. Bara ett rör i väggen med kran och en hink under att ta upp dropparna. Men det är alltid en början. För resten är det en egendomlighet här, att man har dörr till lagårn från boningshuset men samtidigt W. C., badrum och värmeledning. Vad det hygieniska beträffar, så försvåras det av den rent katastrofala bristen på tjänstefolk.

— Är det lika omöjligt här?

Bild 37. Ödegård. Hälsingland.

— Ja, här i mitt hus har vi haft en kokerska i femton månader. Nu har hon gått. Varför? Dom lessnar, förklaras det. Husan har varit här i fem år. Hon stannar. Men i köket har vi nu en sexton års flicka. Hon kan, på sin höjd skala potatis. Jag kan berätta ett fall. En bondhustru, som måst sköta sitt hushåll ensam. Hon hade 16 personer i maten, 8 barn, av vilka det äldsta var 11 år, och 8 kor i lagården. Hjälp fanns ej att få, hur mycket man än bjöd. Nå, den kvinnans arbetsdag började kl. 4 på morgonen. Var slutade den till sist? På lasarettet.

— Finns det ingen kvinnlig ungdom här då?

— För all del, vad det finns.

— Vad gör den, då?

— Sitter på konditorier och biografen, går på vägarna och doftar parfym! Men arbeta! Nej, det är för tarvligt! Som motsättning till denna flärd, som kommer att sluta förr eller senare med en katastrof, ska jag be att få visa, vad elände vill säga på landsbygden i våra dagars Sverige.

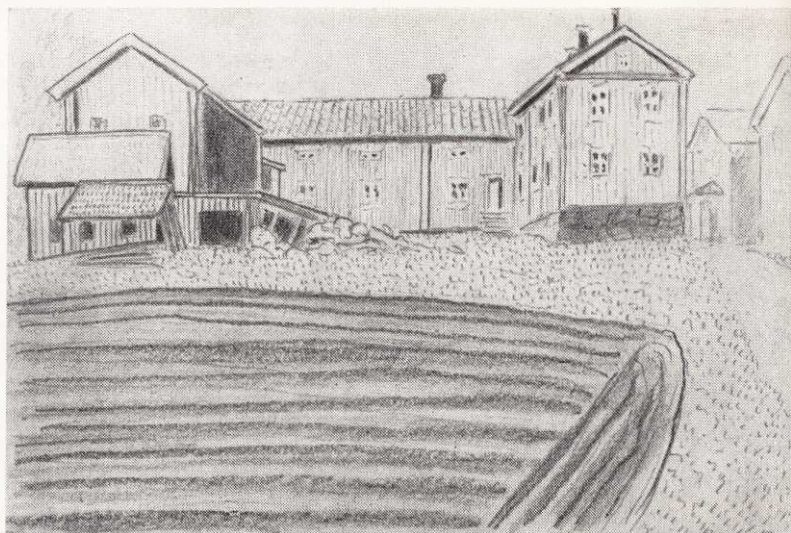

Bild 38. Bondgård. Hälsingland.

Vi stego in i hans bil och ilade bort genom ett av Sveriges underbaraste landskap.

— Hur är det, knivskär man lika friskt i de här trakterna som förr i världen? frågade jag.

— Sen vi har fått hit en ung och kraftig landsfiskal, har det börjat minska betydligt.

— Är folket så vilt som ryktet går?

— Mera... vad ska jag säga? Ja, jag kan ju anföra fakta. De flesta sårade man för in, ha blivit träffade *bakifrån*. Och när en dylik herre, som angripit bakifrån, fick se blod vid ett tillfälle, då jag måste operera, *svimmade* han.

Farväl med hälsingeromantiken! Som var att vänta.

Vi voro framme. Bilen hade stannat på toppen av en hög nipbacke, nedanför i djupet gick en brant dalgång tvärs genom hela landskapet, på andra sidan den byar, skog och bortdöende åsar. Här på själva nipkanten låg en liten stuga, lite längre bort ett par till. Stugan var grå utanpå, grå inne.

Den hade spåntade brädväggar, och de sågo ut att vara av ungefär samma tjocklek som bräderna i en vanlig varulåda.

Inne: ett kök, med tre fönster och två dörrar, en till kam-maren, ett svart hål, fullt av bråte, en till förstugan. Köket var så gott som tomt. Där fanns ett slagbord vid fönstret på gavelväggen ut mot dalgången, en stol vid detta bord, där satt en kvinna och stickade, en soffa i vänstra hörnet upp mot gaveln, en turistsäng i motsatta hörnet. Trasmattor. Det var allt.

I turistsängen låg en kvinna, uppstöttad högt. Grönblek men med livliga mörka ögon och nästan leende mun. Hon låg i skinande vita sängkläder. Bredvid sig hade hon ett glas, som innehöll en svagt rosafärgad substans.

Hon hade lungsot. Hon var i grossess. Hon hade 13 barn och väntade sitt 14:de. Turistsängen hade sjuksköterskan skaf-fat. Sängkläderna voro Röda Korsets. I glaset var blodspott.

I fogen mellan golv och vägg under sängen hade man smetat in cement mot det olidliga draget. Det brukade blåsa tvärs igenom stugan. På väggen mot vilken kvinnan låg, hade sjuksystemen spikat upp en filt, likaledes mot draget.

Kvinnan vid bordet var en grannhustru, som höll den sjuka sällskap. De 13 barnen hade man räddat. Mannen var i skogen på arbete och kom hem till söndagarna.

Kvinnan vid fönstret grät stilla.

— Det är *för* bedrövligt! viskade hon som vid en dödsbädd.

Men den sjuka log frånvarande, som om hon sett rakt in i himlen.

Doktorn förde mig tillbaka till samhället och till min väntande bil.

— Vart bär det nu? frågade han.

— Nu har jag sett industriskogarnas folk. Nu vill jag se industrifabrikernas.

§ 6. Ångpiskningsapparaten.

Jag berättade för Hedin, vad jag sett.

— Du vet, sade han efter en tystnad, om allmänheten visste, att det är så här, skulle det bli ändring.

— Man får hoppas det! svarade jag. Men ett är säkert. Förhållandena börjar nalkas en vändpunkt. Så här kan det inte fortsätta. Jag har en stark känsla bland annat, att min gamla uppfinning när som helst skulle kunna sättas igång.

— Vad är det?

— En ångpiskningsapparat! Man lägger upp ett dussin sminkade jäntslynor på en lång järnvägsgrind och ett dussin lata pojklumlar à la lodarna i Västergötland på en annan, och så har man långa rottingar, som drivs med ånga eller numera kanske motor, och så sätter man fart! Jag blir alltmer övertygad, ju längre resan fortskrider, att det är en sida av den förebyggande socialhygien, som icke får förbises och i sista hand måste tillgripas.

Den gode Hedin såg djupt betänksam ut en bra stund. Så sade han:

— Ja, du vet, jag förstår mig inte på ungdomen nu för tiden. Inte var dom på det sättet i Amerika. Men här är dom så malliga, så en annan kan bara gapa. Så, du vet, det behövs nog kraftmedel.

— Nå! lugnade jag honom. Den där ångpiskningsapparaten tror jag nu, uppriktigt sagt, inte mycket på. Men jag skulle vilja komma underfund med, *vad* som är den verkliga förklaringen till denna ungdomens inställning. Industrierbetardöttrarnas nya position i samhället har vi sett. Och det är bland dem tydligen skötsamhet, ordentlighet och en borgerlig moral. Men så har vi nu folket i stort, alla dessa enkla, fattiga landsflickor. Vad är det med dom? En förklaring måste ju finnas, och nu ska vi försöka få fatt i den. Vad ångpiskningsapparaten angår, så är den bara ett uttryck för den reaktion, som inte bara du och jag utan alla, som känner till förhållandena, erfar, då man tänker på dessa vanvetligt överansträngda husmödrar på landsbygden, som till sist mäs-

Bild 39. Gödselstad och brunn. Hälsingland.

te läggas under läkarvård och ofta helt och hållet bryts ner, och så ser de unga flickornas över hela landet av alla fastslagna ovilja mot allt husligt arbete.

Jag misstänker, att just i ordet »husligt» ligger en hemlighet. Håll utkik efter den, liksom jag ska göra, så får vi se, vad vi kan upptäcka.

§ 7. Bakom miljonerna.

Efter en färd genom något av det vackraste Sverige har att bjuda i landskapsväg, förbi Dellensjöarna ner till Hudiksvall, fortsatte undersökningen följande dag i Sundsvallsdistriktet, och jag begränsade mig här helt och hållet till industrin, då jordbrukarförhållandena hela vägen från norra Hälsingland och ända uppåt Västerbottensgränsen, äro tämligen ensartade.

I Sundsvallsdistriktet, som jag kände något till från förr, väntade jag mig en ordentlig inblick i kåkförhållandena kring de väldiga fabrikerna. Så pass dåliga hade förhållandena gestaltat sig förr i världen under den gamla sågverksindustrins tider. Men till min stora tillfredsställelse blev jag besviken, läget hade högst väsentligt förbättrats från den stund de små privata sågarna försvunnit och de stora, rationaliserade fabrikerna kommit till. De hade liksom blåst bort den forna rent skrämmande kåkbebyggelsen. Och däri instämde min ciceron, bostadsinspektören.

— Det är inte tu tal om, sade han, att det inte här har skett en ordentlig bottenskrapning, så långt som det varit möjligt. Och det har utan gensägelse också gett ett verkligt gott resultat. Dock måste man i sanningens intresse säga, att de *flesta* av trävarubolagen, jag säger icke alla, för det finns några lysande undantag, men att de flesta har, ända in till allra sista tiden helt enkelt vanskött, att icke säga totalt negligerat arbetarbostadsfrågan, och det finns alltjämt ruskiga saker både här och uppe i Ångermanälven. Vad bolagen intresserat sig för, det har varit att uppföra dyrbara palats åt ägare, chefer och ingenjörer. Det är ingenting att anmärka på, att dom får det bra. Dom *ska* ha det bra, det gör arbetet och hela livet lättare och befordrar därmed bättre arbetsresultat, men det är bara det, att det inte finns någon rimlig proportion mellan *deras* bostäder och *arbetarnas*.

— Till exempel?

— Ja, ta bara en överingenjörsbostad! Den kostar i regel en 150.000, och som man för trähus brukar räkna hyran till 10 procent av byggnadsvärdet, så bor dessa överingenjörer för en årlig hyra av 15.000. Mer har dom i regel inte i lön. Jämför man den hyran med vad andra befattningshavare *utom* industrin kan kosta på sig, blir det redan där ett oerhört avstånd. Ta till exempel postmästare, bankanställda och så vidare. Närmast överingenjörerna kommer bland anställda, det vill säga tjänstemän, prästerna, kyrkoherdarna. För dem får man räkna en årshyra av 6 à 7.000 kronor.

ett rum och kök, så taxeras den till 180 kronor. Gamla sågverksarbetarbostäder taxeras till 120 kronor. För egna hemmare med två rum och kök och möjlighet till rum på vinden räknar man en byggnadskostnad av 5 à 6.000 kronor, alltså en hyra på 5 à 600 kronor. Och tar man till sist ny bostad för en bonde med 8—10 tunnland, så beräknar man samma kostnad som för en egna hemmare.

— Om vi då först tar bönderna i länet, hur har dom ställt?

— Dom är i högsta grad skuldsatta.

— I hela länet?

— I hela länet. Men allra mest i närheten av städerna och industrin.

— Hur kan det komma sig? Dom borde väl snarare tjäna just på städerna och industrin.

— För höga vanor! Stadsbornas vanor, industriherrarnas och även vissa industriarbetares vanor har smittat av sig.

— Aj, aj!

— Det gör, fast inte *bara* det, naturligtvis, att dom faktiskt är skuldsatta över öronen. Medelpadingarna har i alla fall mer ekonomiskt sinne än ångermanlänningarna utom i nordligaste, Ångermanland, nordanskogsarna. Jag frågade en skollärare här i trakten av Sundsvall, vad det var för folk, som bodde i hans socken. Jo, sa han, här bor sexton affärsmän! Och lite jordbruk har dom också. Det var bönderna i socknen.

— Har dom dåliga bostäder?

— På sätt och vis. På en del håll är dom alldeles för gentila, och i regel är dom snyggt hållna. Vi är ju inte södra Sverige här. Men dom är kalla, har dålig grund, med primitiva anordningar, fast stora paradrum. Så är det dom fattiga, och det är ju eländigt.

— Smutsigt?

— Den sidan av saken spelar ingen väsentlig roll i Norrland! Det är kölden, som är det värsta. Här talas om värmeledning och värmeledning! Det är fullständigt galet häruppe i Norrland. Här ska man ha ordentliga kakelugnar. En värmepanna, som folket kan få för överkomligt pris och

som eldas med ved, ja, den slocknar mitt i natten, den brinner inte längre, och i samma ögonblick den slocknar, är hela huset kallt. Hur ska man då kunna motarbeta trångboddheten, då den beror just på primitiva uppvärmningsanordningar? Ska man anställa särskild nattvakt i bondgårdarna att vaka över värmeledningen? Nej, det är av natur och klimat bestämt, vad man ska ha häruppe, och det är ordentliga kakelugnar. Dom eldas och sköts på dagen, och är dom ordentligt byggda och ordentliga skötta, så håller dom full värme hela natten. Dom ensamma kan lösa trångboddhetens problem i Norrland, då man överger de gamla öppna kökspisarna.

Jag var icke kompetent att yttra mig om denna synpunkt, noterade den blott.

— Men om vi återgår till de dåliga bostäderna i länet, vad beror dom på?

— Tre saker: fattigdom, okunnighet och slöhet, och så kanske det allra viktigaste: folket häruppe har aldrig varit vana vid hyggliga, varma bostäder. Det är nånting, dom aldrig ens har tänkt på.

— Och nu då? I och med dessa bostadsförbättringsbidrag och ombyggnaden av de gamla kalla, otillfredsställande bostäderna?

— Ja, det är ju som natt och dag, det! Man kan konstatera en klart ny mentalitet om inte hos alla, så hos de flesta, som har fått bättre bostäder och förut haft det till exempel osnyggt. Nu är allting absolut snyggt, absolut väl hållet . . .

— Har man spännpapp på väggarna?

— Spännpapp på väggarna? Ja, det är klart!

— Jag menar *utan* påklustrade tapeter. Som på sina håll i Hälsingland.

— Har dom det i Hälsingland? I nya bostäder? Jaså! Nej, det förekommer inte här. Nej, om jag skulle säga *min* mening om förbättringsbidragen, så är det, att dom, som får dylika bidrag, dom känner sig *höjda* i socialt avseende, och det har visat sig inverka på hela livsförseln, befordrar skotsamhet, ordentlighet, sinne för trevnad, för blommor, frukt-

träd, trädgård till exempel, kortast sagt: *företagsamhet*. Så därför kan man mycket väl tänka sig, att dessa förbättringsbidrag kommer att högst väsentligt hjälpa folket häröpp ur det svåra läge, som dom kommit i genom hela den här rationaliseringen.

— Understödsmentaliteten, då?

— Den finns! Det ska inte förnekas! Men så rasande farlig är den inte. Om alla, som skriker om understödstagarmentalitet, skulle tänka på, att Sveriges bönder årligen kostar landet mellan 300 och 400 miljoner i rent understöd, så skulle dom kanske inte göra sånt väsen, då en fattig änka får en slant för att inte frysa ihjäl med sina barn. Värst är prästerna! Dom rasar mot hela den här bostadsförbättringen och motarbetar den på alla sätt, medan dom själva tvingar sina socknar att bygga eller reparera och modernisera prästgårdarna för 10.000-tals kronor. Och tjänstesjuksköterskorna är heller ingenting att lita på. Och vad kommunalgubbarna angår, så är dom rasande kvicka att skriva på attest till läkare, apotek, sjukhus, sanatorium — men kosta på något för att *förebygga*, nej, tack, det är segt som synden, det! Nej, dom, som har den intimaste kontakten med hemmen och folket, det är skollärarna genom barnen, och därför är dom vida mer intresserade i alla händelser än prästerna.

— Jag ska bara fråga en sak till: finrummet? Försvinner det i de nybyggda hemmen?

— Finrummet! Försvinna! Då kan lika gärna solen försvinna från himlen. Det sitter som beck! Och låt det sitta! Ta inte den fattiges lilla lamm! Nog kan trångboddheten ordnas ändå!

Så bar det av på besök i distriktets bostäder.

— Först ska jag be att få visa, hur vissa stora bolag tar hand om sina arbetare! sade min ciceron.

Det var en storslagen dag, de väldiga vita rökarna från fabrikernas jätteskorstenar — det får inte vara för stora rökar, det gilla inte fackmännen, men ibland, inte minst om luften för tillfället är sådan, blir det ändå kraftiga moln, som stiga rätt upp och det ger den mest imponerande bilden

— de väldiga rökarna alltså stego rätt upp över det två mil långa industriområdet; stora lastbåtar vid kajerna; enorma kranar; fantastiska syretorn; långa godståg; en ström av bussar i olika färger; pinglande spårvagnar; lastbilar och personbilar i en ändlös rad; och så uppe på backkrön, i slutningarna, i dalsänkorna, ute på fälten tusen och tusen större och mindre, äldre och nyare hus av alla modeller, från den hundraåriga, en gång rödmålade, förfallna bondgården, över kaserner, missionskapell, Folkets hus, nykterhetsloger, dansbanor, handelsbutiker, baracker, egnahem ner till små fallfärdiga kojor, kvarglömda från en längesen försvunnen tid.

— Vi ska titta in här först! sade ciceronen och stannade bilen. Det var en minimal, en gång rödmålad stuga, alldeles vid stora trafikvägen, skild från den endast genom ett gammalt spjälstaket och överskuggad, nästan dold av gamla yviga rännar. Vi gingo upp för en brotrappa, kommo genom en eländig förstuga in i ett lågt men mycket snyggt kök med pelargonior i fönstret. Innanför till höger var ett rum, lika lågt och nästan alldeles mörkt, tack vare den skymmande rönnen utanför. Här bodde en ung arbetare med hustru och en liten dotter. Det var en allvarlig pojke och en allvarlig hustru.

— Ni har ju fått förbättringsbidrag?

— Ja, det ha jag! Men jag ä rakt ställd i berå, om ja ska våge bygge nå! För kom ut, ska han få se! Ja, herrn ska väl med, å!

Han pekade uppåt himlen, när vi kommit ut. Rätt upp ovanför stugan, som låg i slutet av en kort brant backe, var man i färd med att på själva backkrönet bygga en ny stor, permanentad väg för att lasta av den tunga trafiken från nedre vägen. Den nya låg ungefär 12—15 meter högre än stugans tak och stöttades av väldiga stenblock. Just där denna brutala stenblocksvall hade sin bas, lågo stugans små uthus.

— Jaa, han begrip, vände sig den unge mannen till min ciceron, att dom spräng ju i berget för nyvägen, och här-

om dan kom ett stenblock farande, så man kunde rakt tro, det va ens siste stund! Så ja säj det, att för min del, så ä ja rakt i berå, om ja ska våge bygge.

Vi gingo in igen, och ciceronen trampade i golvet. Det gungade.

— Men det är ju uppruttet!

— Ja, Herre Gud, han vet, hele stuga ä opprutten!

— Varför inte sälja och bygga på annat håll? Det vore naturligtvis det enda kloka. I synnerhet så riskabelt som läget nu har blivit.

— Ja! Jag har nog fundera på det, å!

Så tittade han på hustrun.

— Är det inte hon, som äger stugan? frågade ciceronen.

— Joo! svarade hon blygt rodnande. Och det här är mitt barndomshem. Därför har jag det kärt, och det är så svårt att skiljas från det! sade hon med skillingtryckets gammaldags vokabulär, som folket i regel använder, då det skall uttrycka så ovanliga saker som känslor och inte bara matpriser och dylikt, då det i stället har slangen att tillgå för att göra sig förstått.

— Ja, tänk över saken! sade ciceronen. Och skriv sen till mig, så ska jag hjälpa er så gott jag kan.

Det var ett intressant titthål in i denna industribefolknings liv och bekymmer, och ciceronen, som förefallit ganska hård och kärv, fick nu med ens, då han kom i sin arbetsmiljö, ett helt annat ljus över sig, tecknade sig som en faderlig vän, en de armas ombudsman och hjälpare.

Så kommo vi till en barack på andra sidan den stora fjärden.

§ 8. Två bolag.

— Det var den här, jag skulle visa! sade ciceronen.

Och det var verkligen något att visa i detta miljonernas rike.

På en absolut naken gräsplan ett stycke från vägen, utan

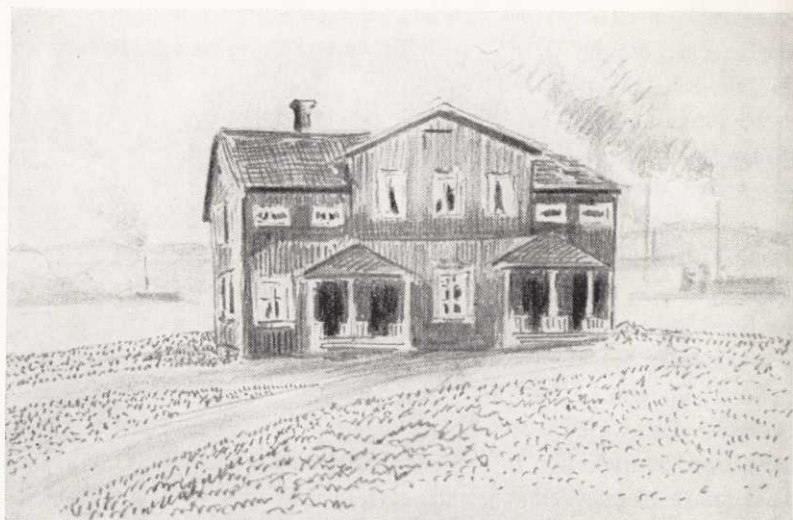

Bild 40. Arbetarbarack. Sundsvallsdistriktet, Medelpad.

ett träd, utan en buske, utan en blomma avtecknade sig mot det väldiga landskapet: buktens solglittrande vatten, timmermassorna, de bolmande fabrikerna, hela den industriella rikedomens och maktens symboler, ett två våningars frontespis-
hus med två ingångar under tak, var och en ledande in i svarta dörrhål till två lägenheter. Väggarna, brädslagna, voro gråsvarta av regn och vind, trasiga av röta. Det hela var det genuina kråkslottet.

Vi gingo in i en lägenhet. Det innehöll två rum och kök, stora, höga i tak. Men nästan tomma.

Här bodde en arbetslös familj.

— Har gubben inget arbete?

— Nej! svarade en dyster, mager kvinna, som gick och städade nervöst omkring oss, fastän ingenting fanns att städa.

— När hade han arbete sist?

— För åtta år sen!

— Varför så länge sen?

- Han ha inte kunna fått!
- Har han försökt?
- Ja.
- Och nu har ni understöd från fattigvården?
- Ja.
- Hur mycket?
- 100 kronor om år, för hyran.
- Vem äger lägenheten, då?
- Bolaget.
- Har ni barn?
- Ja.
- Fullvuxna? Hur många? Har dom arbete?
- Ja. Dom är fullvuxna. Tre stycken. En arbetar i fabriken, en i trädgårdsskolan, och en är arbetslös.
- Är lägenheten bra?
- Bra! Det regna genom taket in i övre lägenheten och genom golvet i den lägenheten ner hit. Det syns på takpappan och på tapeten.
- Reparerar inte bolaget?
- Bolaget, insköt här ciceronen, lovar reparation, då vi hotar att utdöma, men det löftet bryr man sig aldrig om. Ingenting sker.

Han vände sig till kvinnan:

- Är ni inte uppsagd?
- Jo, det har vi varit många gånger, men vi har fått sitta här. Ingen vet, hur länge en får bo kvar henne. Men int gör förvaltarn nå.

När vi kommo ut, sade ciceronen:

- Bolagen här har slutat bygga arbetarbaracker. Arbetarna bygger sig egna hem själva. Bolagen lämnar mark och virke till överkomligt pris. Och inte så få arbetare bor numera, tack vare kommunikationerna, inne i stan.

Vi körde en bit till, stego ur.

- Titta! sade ciceronen. Se bild 41. Där bor en familj på tre personer.

— I detta ruckel?

- Bolaget är generöst. För allt i världen. Dom bor gratis.

Bild 41. Arbetarbostad. Sundsvallsdistriktet, Medelpad.

— Vem äger allt detta? Är det samma ägare till båda rucklen, både baracken vi sett, och denna koja?

— Landets mäktigaste bank. Dessbättre kan jag visa annat.

Vi rundade åter bukten, nu i motsatt riktning, och kommo till den största fabriken, en av de största i världen i sin bransch. Där radade sig splitter nya 4-familjshus. Vi gingo åter in i en lägenhet. Vilken skillnad! Ett enormt kök, en alkov, ett lika enormt rum. Centralvärme, vattenledning, slask, modern diskbänk, W. C., tvättrum i tamburen, garderob, skafferi.

I rummet: ekmöbel, flotta mattor och gardiner, piano, oljefärgstavlor («handmålade»). Precis en borgerlig miljö. Här var trappsteget från arbetar-bostaden upp till arbetar-våningen i HSB-husen.

— Är det bra? frågade vi den ståtliga frun.

— Ja, svarade hon, vi är fullt nöjda. I synnerhet sen vi

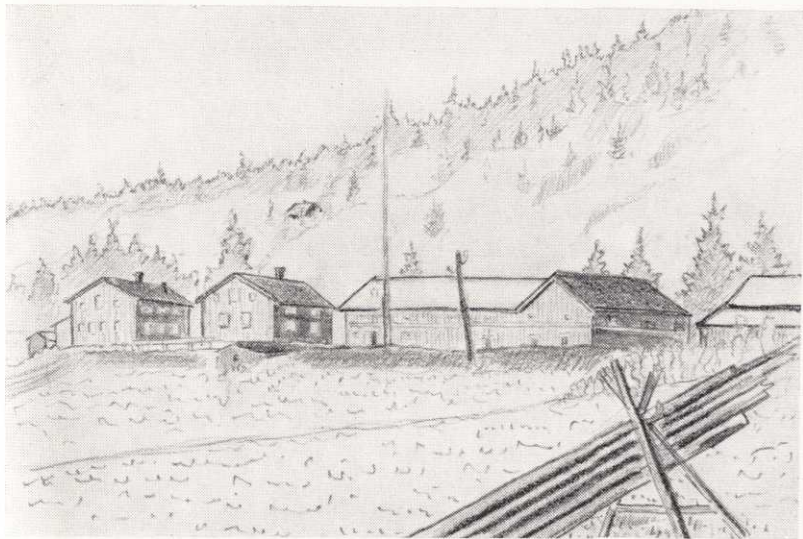

Bild 42. Modern bondgård. Ångermanland.

nu, efter nya avtalet, får tvättstuga. Då får vi samtidigt badrum.

En hennes bror befann sig också i köket.

— Ja, här är det bra! sade han. Men hos oss, där har vi ingenting mer än förfall.

Det var fabriken intill, i vilken den arbetslöse, som vi just besökt, hade haft arbete. Den mäktigaste bankens fabrik.

— Hur är det där, då?

— Nästan omöjligt att vara. Vi väntar, att själva fabriken ska falla ihop vilken dag som helst, också. Så förfallet är allting. Vi nära på skäms, för fabriken och bostäder och alltsammans är en visa i hela trakten. Så snål är ledningen. Och då är det inget nöje att arbeta heller! Nej, tacka vet vi den banken, som styr om här och den här bolagsledningen! Här behandlas man som folk! Inte som djur och värre. Som hos oss!

Varpå vi togo farväl.

— Ja, det var bankerna, det! sade ciceronen.

§ 9. Modern svensk historia.

Åter sitter jag hos en läkare, nu uppe i Ångermanälvens trävarudistrikt, mitt i själva dess centrum, i utkanten av ett stort samhälle kring ett stycke permanentad landsväg, ett samhälle av butiker, banker och biografer, så typiskt för det moderna Sverige och kanske i all synnerhet för Norrland. Det märks, att här är ett centrum, ty patienterna sitta i rader, och läkaren visar mig efter vårt samtal, vad han har att arbeta med, det är till hälften en privatklinik: vilorum, mörkorum, röntgen, laboratorium och ett par tre sköterskor.

— Måste! säger han. Det är så långt till lasarett.

Emellertid:

— Här har vi en ren industrisocken, säger han. 40 à 50 bönder på 15.000 invånare. Dessutom ett hundratal torpare, men 50 procent av dem är samtidigt industriarbetare. Och om jag ska säga något, som mer än annat karakteriserar det här distriktet, så är det, att här försiggår en transformation på själva landsbygden, som kanske är mer utpräglad än någon annanstans i Sverige.

— På vilka områden?

— På alla, faktiskt. Bostäder, uppvärmning, vattenförsörjning. Ta vattenfrågan till exempel. Socknen har eget förstklassigt vattenverk med tillförsel från ett sjösystem häruppe i bergen. Det förser bönder, torpare, arbetare, egna hemmare. Sen har *samhället* egen vattenledning från en annan sjö. Förra vattenledningen, alltså socknens, byggdes av Arbetslöshetskommissionen och kommunen, det vill säga, det var ett stats-kommunalt arbete, så att själva arbetet utfördes helt och hållet av kommunens arbetslösa, och kommunen bekostade alla servisledningar. Samhällets vattenledning bekostades i sin tur av dess nöjesskatt.

— Och för övrigt?

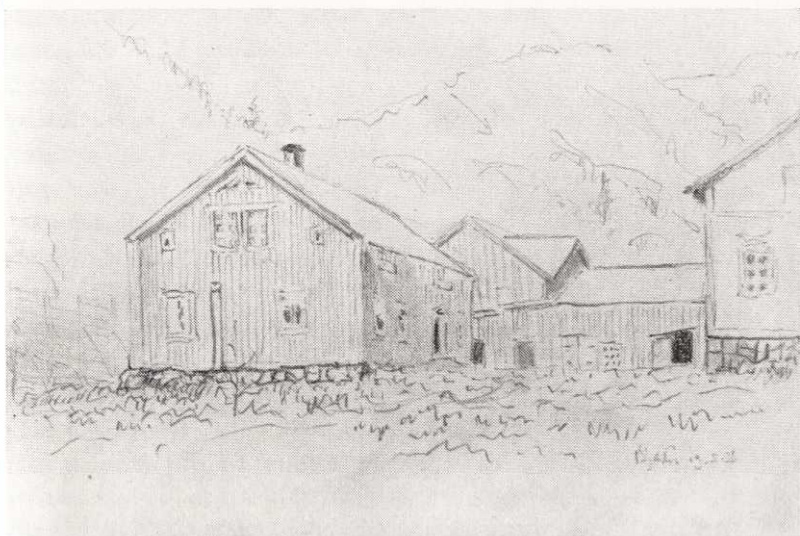

Bild 43. Äldre bondgård. Ångermanland.

— Ja, vi har hela registret i full fart här på landsbygden: centralvärme, slask, avlopp, W. C., badrum, upphörande trångboddhet. Det är bara ett par saker jag skulle vilja påpeka. Först renligheten. Vi har besvär av väggohyra. Men det håller på att bli bättre. Det passar sig inte i dessa trakter att ha ohyra. Det ligger i allmänna medvetandet, att man ska hålla sig ren och ha rent. Det följer den höjda levnadsstandarden för övrigt. Skollärarna har härvidlag också utfört ett gott arbete. Förr i världen nöjde sig ungarna med att nödortfigt tvätta av ansiktsflatan, sen var man svart om hals, händer och så vidare. Men lärarna hittade på ett radikalmiddel. Såna ungar skickades hem. Det blev allmän skam. Och nu är det onda botat.

Men det är en annan sak, som jag egentligen vill åt, och det är *ventilationsfrågan*.

— Ventilationsfrågan?

— Just precis! Och jag vill säga som min mening, att

här är helt enkelt fara på taket i vårt förträffliga moderna Sverige. Saken förhåller sig i all enkelhet så här, att genom de numera tack vare masonit, treetex, plywood etc. *tätade* väggarna hindras den gamla, om jag så får säga naturliga ventilationen, som karakteriserade de äldre, dragiga husen. I dem blev det nämligen ventilation genom springor, golv etc. och genom den starka temperaturskillnaden ute och inne. Nu däremot, då alla sprickor och springor tätas, ja, till och med klistras över, blir luften inne kvävande osund. Nu vill jag säga, att för dem, som vistas ute i friska luften hela dagarna, må detta göra mindre, men för *gamla*, för *sjuka* och för *barn* är det däremot en högst allvarlig fråga. Till på köpet börjar man ju alltmer att sätta in elektriska kokplattor i stället för vedspis, och därmed försvinner den sista resten av den gamla naturliga ventilationen. Hela bostaden blir hermetiskt sluten som en konservburk. Och vad jag vill säga är, att hela denna ventilationsfråga berör hemvården på det allra intimaste, ty om den inte i tid uppmärksammas, så kan det få ganska allvarliga följder för folkhälsan.

Varpå han skyndade till sina väntande patienter, medan jag fortsatte undersökningen under ledning av två kommunalmän.

Det hade grånat i luften och börjat bli surt, fabriksrökarna bolmade upp överallt mellan de dystra bergryggarna, och den *gamla* bebyggelsens fulhet och ohemtrevlighet i landskapet framträdde klart. Det var, som om bygden ville visa, att den begärde nya, ljusa bostäder.

Mitt i detta ruskväder väntade oss chefen för samma stora moderna företag, vilket hade så goda bostäder i Sundsvallsdistriktet, det vill säga chefen för företagets fabrik här i älven, på en leråker, där det inte såg vidare trevligt ut. Endast ett par spritt nya omålade egnahemshus.

Vi skakade hand, och han förde mig till det ena av de nya husen.

— Vi ska titta på det först! sade han. Så blir, vad jag ska berätta sen, mer åskådligt.

Här blev jag häpen, alldeles som Hedin brukade bli. Här

hade jag nämligen HSB-våningar, förvandlade till individuella hus, vilka sedan skulle bilda ett modellområde på tjuguen stycken.

Interiören visade två våningar och källare, elektrisk spis, rostfri diskbänk, varmt och kallt vatten, badrum, med handdusch dessutom, W. C., korkmattor, modernt ljusa enfärgade väggar, oljemålade, i köket. Sen tapeter.

Det var inte det minst intressanta att studera inredningen i detta arbetarhem. Stommen var de prydligaste snickerimöbler, mörkbetsade, vidare vävda mattor, handslöjd i trä, som mannen utfört, ytterst skickligt gjort, oljefärgstavlor och teckningar på väggarna samt i hallen jaktgevär på renhorn och en rad diplom från Kennelklubben.

En jägmästares, en överingenjörs, kort sagt: en manschettvåning, inte en blåställsvåning. Detta var toppunkten av den moderna arbetarhemsrörelsen i landet. Här var det inte bara »Morgonstjärna». Här var Solen äntligen uppe, den sol, jag frågat om i Dalarna.

— Varje tomt, sade chefen, upplåtes till ett pris av 25 öre kvadratmetern! Vanliga priset här är 2: 50 à 3 kronor . . .

Jag tänkte på Svensk Jordförmedling och tomtpriserna på Gräsön!!!

— Varje tomt är på 1250 kvadratmeter. Och vad vi särskilt lägger vikt vid är, att dessa hus läggs på lämplig jord, där man kan driva blomster- och köksväxtodling. Dessutom skall här ordnas med lekplats för barn, med idrottsplats och lite av varje, som skapar hemtrevnad.

— Hur länge har detta pågått?

— Vi började för två år sen. Under fem år har vi lagt ner 150.000 per år för att få detta ordnat, varförutom vi årligen lägger ner 35.000 på förbättring av nio stycken bostäder per år.

Mitt emot det fält, där vi stodo i duggregnet och resonerade om allt detta, reste sig en skrovlig klippa. Däruppe samlades i forna sociala ofredstider arbetare till demonstration och strid under blodröda fanor. Jag såg framför mig en tidig, grönkall vårkväll för trettio år sen, då jag gjorde

Bild 44. Bybebyggelse. Ångermanland.

mina första lärospån som reporter. 10.000 man under farnorna! Ett par skvadroner av Norrlands dragoner i sina ljusblå uniformer på vakt under den skrovliga klippan, med sablar och karbiner, färdiga att rycka fram vid första order.

Nu! Trettio år senare! Industrichefen, två arbetare och undertecknad, tillsammans studerande planen för detta modellsamhälle! På samma plats.

Det var historia! Modern svensk historia!

Det kunde då icke förvåna mig, när mina arbetarciceroner förde mig till Ådalens gammalt i världen värsta plats, det sorgligt ryktbara Lunde, där fordom stuveriarbetarna huserade som vildar. Nu! Hade de byggt ett samhälle av tidsenliga egnahem, brutit den hårda jorden, planterat buskar, träd och blommor.

Ja, sannerligen, Norrland höll på att kultiveras på allvar. De gamla vilda förhållandena voro ett minne, och här gick tiden fram med stormsteg, som doktorn sagt.

§ 10. Historien om spisarna.

Var detta en hägring av vad en livskraftig och socialt klok svensk industri en dag skulle kunna göra av alla sina domäner i landet, så fick jag inne i den s. k. Finnmarken, bara ett par mil bortom detta stora industricentrum, en påminnelse om det Norrland, som icke var de mäktiga organiserade industriarbetarnas. Men det gamla norrländska kärnfolkets.

Vi komma genom ett landskap av branta backar, över gulforsande, kokande vårbäckar upp till en mörk, dalsländsk bygd, och där på kullar ligga röda stugor spridda. Vi stanna vid den mest avlägsna. Det är en liten grå stuga, man kan se genom dess väggar, så söndersprucken är den. Men intill och i vinkel reser sig en ny stuga på ordentligt gjuten betonggrund, med betongtrappa, med ordentligt brädslagna väggar, och efter att ha passerat en ordentlig förstuga komma vi in i ett ordentligt kök, se därinnanför på ena sidan ett rymligt, luftigt skafferi, målat i finskt djupblått, på andra sidan ett rejält rum med kakelugn. Och på vinden se vi ännu ett rum. Allting prydligt och fint och gediget, om ock enkelt.

Här bo man, hustru och fyra barn. Mannen är torpare, för ögonblicket borta, men hustrun kan redogöra. Skada, att jag ej kunde riskera radiobilen upp i denna obygd. Dess fina precisionsinstrument skulle blivit mos.

— Berätta nu, hur det var! uppmanade mina ciceroner.

— Berätta och berätta, ja! svarade hon.

— Ha'nt Älund byggt stuga själv?

— Själv! Hocken skulle ha byggt na, då? Va? Jo, jo, män, sa'n! Och han tog int mer heller än halve låne, som va på tusen kronor, för han fick'et att gå ihop på femhundra. Sen fick'en tusen i förbättringsbidrag, och då vart'e fint!

— Hur mycket jord har ni?

— Sex tunnland, häst och fyra kor. Och så har vi fäll lite vätte skog, så han högg, och så tog han ut bräder själv ur det vä cirkelsågen.

— Ägde ni torpet?

— Tok! Vi arrenderet först tå Hushållningssällskape, vet ja, men så sparde vi å köffte. Och då bodde vi i gamstuga! Fy nettjen, jag vill int tala om na, engång, så less ä jag på na. En ska vete, hon ä en gambasta (bastu), och härta (hälften) ä vebod. Och jämmaligen, där va då så förgrömmade kallt, så vattnet frös på diskbanken för mej. Och Ålund sa: Det va fäll för besönnertitt, sa'n, att ute ska'n int behöve å fryse, men såfort en komma hem, så frys'en, så en vet int, va'n ska ta sig till. Tok! sa jag och kaste disktrasa på golvet framför'n, och då han titte på'n, så va'n frusen mesamma. Och vi kan då'nt begripe nu, hur vi kunne reda oss med barna, små som dom va, sitte på golve, som dom skulle. Men äldsten, hon ä nog sämst också. Och det ä tå kyla, det! Det ä sant och visst!

— Nå, men kakelugnen, som ni har där?

— I kammarn! Ja, han ä från prästgårn, han. Då dom satt in värme dänne, så fick vi han, och nog ä han bra.

— Men när ni blev utan spis! ropade ciceronerna.

— Ja, Herre Jesses! Sånt elände!

— Hur så?

— Ja, Herre Gud, en vet, det fanns ju två spiser i gamstuga, då vi övertog'a. Men så komma en, ja, detsamma vem det va, och tog'en förste, för han sa, det va hanses.

— Tog?

— Jaha! Han hadde häst och släpdrög, hadde'n, och lassa på spisen och for å. Och knafft hade han fari å då, förr'n andren kom och tog andre spisen.

— Men hur kunde han det?

— Ja, men Herre Gud, då han sa, att han hadde ropa in na på aktion. Int kunne fäll ja göre na, då, int! Och det va ändå på hösten, det dänne, jussom vi hadde skure kornet och gallre pären, och då Ålund komma hem då från gallringa och det int fanns nån spis å int nån mat, ja, då vart en arg, Herre Gud, va arg han vart. Ja, det va å ge sej ner till samhället, det, å köpe spis i järnbo'n. Ja, sen gick'ne bra, då.

— Men vem var det, som kom och tog andra spisen?
frågade ciceronerna.

— Anders Petter, vet jag. Hocken skulle ne annars ha
vuri!!

— Ja men, Herre Gud, människa, han är ju släkt till er!!

— Ja, än sen då! Ä'nt slakten värst!!

— Nu, då?

— Ja, nu! Herre Gud! Nu tyck vi, vi bo i en herrgård!

KAP. XII. Det nyaste Sverige.

§ 1. Fattiga och rika i södra Sverige och i norra.

När man passerat det höga Nord-Ångermanlands branta bergbackar och åker in i Västerbotten, har man kommit i nivå med havet, som överallt skymtar fram till höger över de oändliga sandmoarna och mellan de tegelfärgade stammarna i deras mönstergillt gallrade, käppraka tallskogar. Återigen känner man, att man är i en ny och egenartad fas av det på omväxling till synes outtömliga Sverige. Redan i mellersta och norra Ångermanland ha de imponerande kornhässjorna här och var börjat uppträda, i Västerbotten kan man nästan säga, att de bestämma bebyggelsebildnen. Deras långa, horisontala linjer upprepas av de likaledes långa men låga Västerbottensgårdarna, som förete en annan karaktär än det sydligare Norrlands. Från Västerbottens sydgräns och hela vägen norrut, både i detta landskap och i Norrbotten, dominerar, vad man kan kalla Västerbottenshuset, som består av två stora gavelrum, över hela gavelväggens bredd, och emellan dem en kammare på ena långsidan, farstun på den andra, d. v. s. det blir i själva verket i huset: tre stora rum, av vilka det mellersta delats i två. Ena gavelrummet är kök, det andra finrum och avstängt.

Här har man nu det förut berörda norrländska »köket» i all dess forna glans och betydelse. I södra Norrland har det redan för längesedan krympt ihop och rumsanordningen har blivit kaotisk. Men här är den rena och, måste man tillägga, ädla nordsvenska hustypen, som rotar i den urgamla nord-europeiska parstugan, vilken i sin tur, om jag inte misstar mig, enligt auktoriteterna härstammar från främre Orienten,

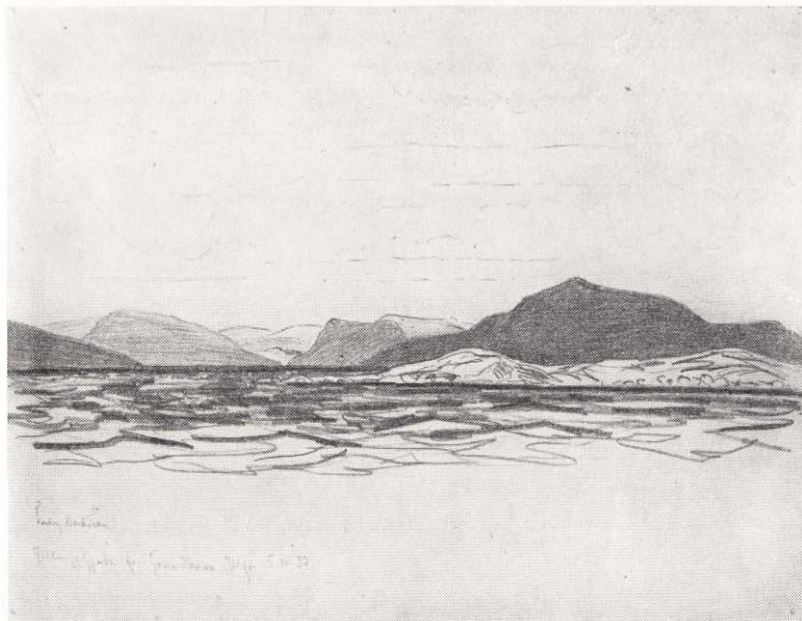

Bild 45. Det höga Nord-Ångermanland.

ännu alltjämt en levande realitet, som ger land och folk och liv deras avskilda, strikt markerade karaktär.

Och min första fråga, när jag sitter i en doktorsbostad långt uppe i landet, på en höjd, som överblickar en majestätisk dal, i vars botten en kraftig älv forsar fram, rör helt naturligt denna bebyggelsens grundkaraktär och nutida tillstånd, naturligtvis främst ur hygienisk synpunkt.

— Man kan säga, att dessa bostäder icke är dåliga. Dom är gammalmodiga men solida, blir doktors svar.

— Vill man kanske rentav bibehålla dom, som dom är?

— Nej, det vill man rakt inte. Man vill modernisera.

— Och varför?

— Ja, hur det är, så passar dom ju mindre och mindre för moderna förhållanden.

Bild 46. Västerbottenskust.

— Är dom kalla?

— Ja, i stort sett. Dom gamla husen står nästan utan undantag direkt på marken, och den är ju här i regel sandrik och genomsläpplig, så det blir inte fukt från marken, om man inte använt »mullbänk», herr Nordström vet, uppkastad jord kring hussockeln.

— Ja, det har jag mött hela vägen från och med Dalarna.

— Ja, och så är det ofta dålig ventilation, med följd att »tjukan», det vill säga mögelsvampen kryper långt uppför väggarna.

— Inomhus?

— Visst! Så har man i regel källare under köksgolvet, med lucka ner, garderob i förstugan eller på vinden. Och man har mer och mer slutat att som förr hänga arbetskläderna i förstugan. Köket är ju i regel mycket stort, och där

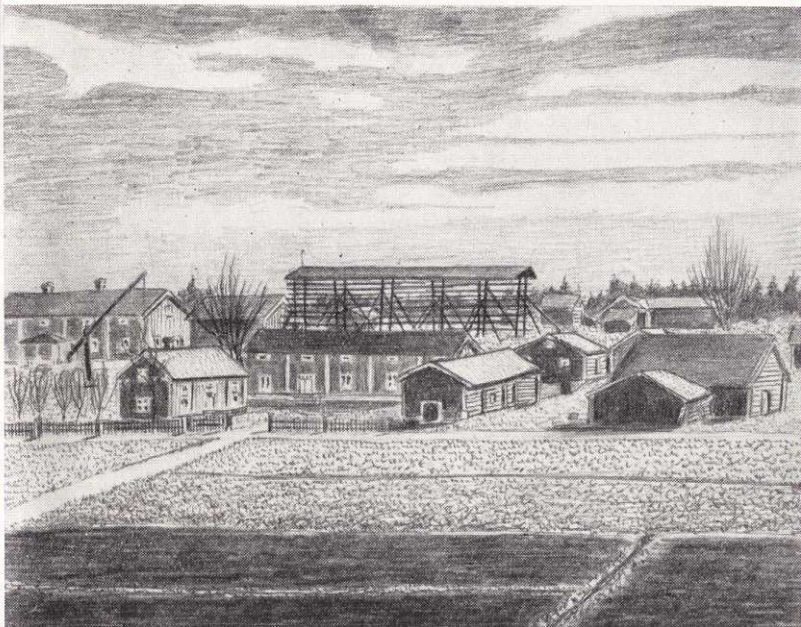

Bild 47. Västerbottensby med kornhässja.

har man ännu i stor utsträckning kvar den gamla skåpsängen, ofta i ett par våningar. Och man bor i köket och kammarn.

— Hur många?

— Ja, en 8—9 personer. Det finns inga särskilda rum eller bostäder för tjänstefolk. Ofta sköts ju gården bara av husets folk, men har man tjänare, bor dom samman med husbond-folket.

— Aldrig i lagårn! Och boningshusen är inte sammanbyggda med fähusen som i Hälsingland?

— Förekommer aldrig.

— Har man innanfönster?

— Jaa, då! Och dom kan till och med ibland öppnas. Men naturligtvis finns det gott om helt och hållet tillspikade fönster.

— Hur vädrar man då?

— Genom att öppna dörrn! Och så draget i spisen. För att naturligtvis inte tala om draget i hela huset.

— Vatten, då?

— Ja, det är individuella brunnar på gårdarna, i stort sett rätt bra. Men så har man också ordnat vattenledning dels för en gård, dels för hela byalag.

— Då har man kanske diskbänk och slask, också?

— Diskbänk har man i regel, slask får man in mer och mer, med utlopp till särskilda uppsamlingsbrunnar, och som jorden är genomsläpplig, går det bra. Brunnen brukar rensas en gång per år.

— Ohyra? Nej?

— Nej! Det är ett bofast folk. Knappt några lönebostäder, så det kommer inte in okända element. Och folket är propert.

— Avträdena?

— Ja, den gamla vanliga sorten, bredvid lagårn, som överallt på landet.

— Inte W. C.?

— Jo, för all del, man börjar med det, också!

— Nå, värmen, då?

— Ja, uppvärmningen sker dels genom köksspisen och den stora spismurn, som håller köket varmt, och så har man dörrn till kammarn öppen. Eller så har man dessutom öppen spis i kammarn. Eller plåtkamin. Eller slinga från köksspisen. Eller rökgångar i murn. Så kakelugnar förstås. Dom är i fullt flor. Speciellt i finrummet.

— Men när man bygger nytt? Vad är orsaken till att man bygger nytt?

— Ja, det är kanske främst kommunikationerna och exemplets makt. Man måste här i Västerbotten skilja på kustlandet och inlandet. Nere i dom stora floddalarna i kustlandet har man ju nära till städer, samhällen, industri, och där har jordbruket blivit lagt för huvudsakligen avsalu. Men man kan observera en sak därnere, som är ganska intressant och belyser folkets gamla vanor. Även om bönderna där inte av ekonomiska skäl behöver gå och arbeta i skogen, så gör dom det av månghundraårig vana ändå. Dom

kan inte slita sig ur de gamla traditionerna. Men uppe i inlandet, där är skogsarbetet huvudsak, och jordbruket bedrivs bara för det egna hushållets räkning, inte för avsalu. Ekonomin är därför också säkrare i kustlandet och bostadsbeståndet, som följd därav i genomsnitt bättre. När nu folk från inlandet kommer i kontakt med de moderniserade bostäderna i kustlandet, så vill dom ha likadant. Och så tillkommer nog ännu en sak. Och det är den gamla inrotade arbetsfördelningen mellan könen häröppe i hela nordligaste delen av Sverige. Karlarna, dom har sitt: stallet, skogen och jorden. Kvinnorna sitt: lagårn och huset. Denna urgamla arbetsfördelning gör, att karlarna aldrig ger kvinnorna ett handtag i deras tunga arbete, ens när dom är lediga. Det är skam med fruntimmersgöra. Men nu har det ju blivit nästan omöjligt att få kvinnlig arbetskraft.

— Jaså, här oppe också!

— Ja, det är rent förskräckligt.

— Vad gör döttrarna, då?

— Dom! Jo, antingen ska dom till stan eller till folkhögskola, eller så gifter dom sig. Det är faktiskt för närvarande så ställt, att, om mamman blir sjuk i en gård, så står man där. Så man tvingas just genom detta läge till alla arbetsbesparande moderniseringar man kan. Vatten, slask, W. C., värmeledning, mindre, lätthanterligare bostäder. Det finns, ur hygienisk synpunkt, ett aber i detta. Det gamla systemet här är ju, att man flyttar ut i sommarstugan och vädrar ut och målar vinterstugan. Det var ju ett storartat system, ur hygienisk synpunkt. Ja, nu försvinner det, mer och mer. En annan sak, det är ett ekonomiskt folk. Och ganska långsamt. Man har gått efter hästlassen och har haft tid att tänka genom saker och ting grundligt. Man ser till exempel det gamla bruket, att föräldrarna sätts på undantag. Ja, det fortsätter, men genom folkpensioneringen ändras även det långsamt, så att numera stannar dom bara i gården men får inga naturaförmåner av sonen, som övertagit. Dom vill inte belasta honom och gården.

— Hur är det då med understödsgarmentaliteten?

— Nej, någon sådan kan man inta klaga på här.

— Men bostadsförbättringsbidrag utdelas väl?

— Ja, inte så lite. Här i distriktet under åren 1934—37 var det sammanlagt 205 stycken till ett belopp av lite över 150.000 kronor, och i år har vi beviljat 45 stycken till ett belopp av cirka 50.000.

— Anser doktorn, att det borde ställas krav på motpres-
tation för erhållande av dessa bidrag, till exempel obliga-
torisk värmeledning? Den synpunkten har visat sig ganska
vanlig bland provinsialläkarna i södra Sverige.

Doktorn slog ifrån sig med båda händerna.

— Nej, gubevare oss väl! Det skulle bli ett förskräckligt
elände häruppe, det!

— På vad vis?

— Jo, det skulle helt enkelt betyda, att kommunen skulle
bli tvungen träda emellan och att tjänstemannaklassen, som
är ytterst fåtalig här och som *ensam* står för skatterna, helt
enkelt skulle ruineras.

Där hade jag den kanske viktigaste skillnaden mellan Sve-
rige i söder och Sverige i norr. I söder fingo de fattiga bära
de rika. I norr fingo de »rika» bära de fattiga.

Och hur klarade sig nu dessa fattiga? Hur levde och
bodde de?

Vi ska se.

§ 2. Det tysta folket.

Här stodo husen direkt på ängen, föreföll det. Inga staket
eller gärdesgårdar omkring, inga grindar. Ingen gårdsplan.
Gräsmark och hus. Bakom: den taggiga skogsranden i fjär-
ran; mellan den och gården: sankar myrmarker; alldeles
nedanför gården: älven, kolsvart, med gula strimmor av
timmer; på vägen: magra, väderbitna karlar i blåkläder,
stövlar, slokhatt och med båtshake över axeln, på väg till
eller från flottningen.

Inomhus: det stora köket, den väldiga spismuren, skåp-

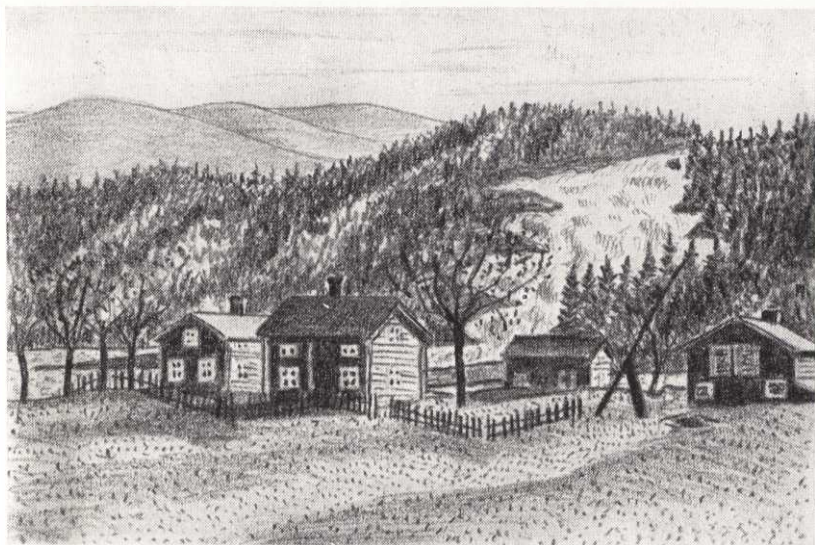

Bild 48. Bondgård i Piteälvens ådal, vid Storforsen.

sängen i ett hörn, och Västerbottens huvudmöbel: soffan. Soffor överallt längs väggarna. I köket, i kammaren, i finrummet.

Jag är inne i ett sådant hus, moderniserat. I köket sitta kvinnorna runt om på sofforna. Då vi komma fram och räcka handen, resa de sig, fatta handen och niga. De äro ljushyllta, nästan väl bleka, magra, med väl insjunkna kinder, rätt djupliggande ögon, blekt, blekt blå, ljusgult hår. Det är en egendomlig atmosfär av tystnad, av ordlöshet över dem. Det är, som om de aldrig skulle tala, fast de kunna. Denna egendomliga atmosfär av ordlöshet möter jag överallt här i det nordligaste Sverige, det skiljer detta område från alla övriga, och det märkvärdigaste är, att även när detta folk talar, märker man samma sak. Det är, på något obekrivligt sätt, inte som tal, det är som skögssus.

Vi gå in i finrummet. Färgstarka, hemvävda trasmattor, lagda över kant, täcka hela golvet, på de mörktapetserade

väggarna: fotografier av människor, ensamma och i grupp, av kyrkor, gårdar; takkrona, trearmad, med elektriskt ljus. Snickarmöbler, blandade med gamla hemgjorda. Det hela gediget, absolut utan aningen av instängd lukt, skinande rent överallt.

— Ja, säger ägaren, det har skett stora förändringar här i Västerbotten på 25 år.

— Vilka anser herr Johansson ha varit de viktigaste orsakerna?

— Först och främst kommunikationerna. Isoleringen har brutits. Det har blivit nya vägar, och det har blivit en förbindelse mellan småbyarna och de större byarna, som man inte kunde tänka sig för tjugufem år sen. Vår nuvarande landshövding har gjort storverk.

— Och vidare?

— Jo, så har det varit den ekonomiska organisationen av jordbruket, egnahemsrörelsen och nu till sist bostadsförbättringsbidragen.

— Vad har allt detta medfört?

— Folket har börjat vakna, och vi har kommit närmare Sverige!

Kanske var detta den replik, som på hela resan rörde mig mest och pekade längst.

Från detta nya Västerbotten fortsatte vi till det gamla.

— Det här är det sämsta hus, vi har att visa! sade ciceronen, då vi stannade vid ett stort, präktigt, blekrött, något hopsjunket hus, flankerat av en omålad, svartnad sommarstuga på ena sidan, ladugårdsbyggnaden på den andra. På träbron låg en vit katt och kisade mot oss.

— Han är inte hemma, men vi kan gå in! sade ciceronen, och vi stego in i det olåsta huset, där en ensam gubbe bodde.

Jag tror, det var det mest *äkta* trähus, om jag så får säga, som jag såg på hela resan. Två väldiga gavelrum, det ena kök, det andra storstuga och mellan dem icke en utan två kamrar. Den väldiga spismuren, gamla kopparkärl, mer än fotsbreda golvplankor, blankpolerade och skinande av ålder, bjälkarna i taket, den långa raden av soffor längs väg-

garna, två skåpsängar i köket. Det hela snyggt, som en herremansgård från Gustav Vasas dagar om ej längre tillbaka. Det var en stämning av urnordisk bondearistokrati över det hela, och det är också något karakteristiskt för detta nordligaste Sverige. Samtidigt knöt det ihop med de gamla bondeslott, jag sett i Hälsingland, i Dalarna, ända nere i Dalsland. Det var sista resterna av byggnadsstommen i det gamla Skogs-Sverige.

— Vad är det för fel med detta hus? frågade jag.

— Se här! sade ciceronen och gungade på en golvplanka. Det kan sjunka ihop, alltsammans, när som helst.

— Och sämre har ni inte att visa?

— Nej, det har vi inte.

Så kommo vi till nyaste tiden, en stuga i en liten egna-hemskoloni. Ett rum och kök, alldeles vid den svarta älven. En ung kvinna tog emot oss, tyst, inåtvänd, dyster.

— Är det bra här? frågade ciceronen.

— Det blir rimfrost på väggen vid dörrn! svarade hon.

— Ja, dörrn ska tätas! sade ciceronen.

Inne i rummet låg en baby, grönblek, i en barnvagn. Vadan all denna blekhet i dessa bygder? Undernäring?

Men kvinnan stod med ögonen fulla av tårar.

— Vad nu, då? sade ciceronen. Är det inte bra här? Nytt hus och allting?

— Jag är så ensam!

— Var är karln, då?

— På skogen. Han är aldrig hemma! Bara på söndan.

Och hon lade armen för ögonen och vände sig bort.

När vi stego i bilen, sade ciceronen:

— Ja, ja, det är inte så roligt alla gånger! Häröppe i ensamheten!

De, som levde där, voro samma slags människor som i sydligare Sverige, även om de voro tysta.

Lundby, Västerbotten, 21. 5. 38

Bild 49. De oändliga landsvägarna. Västerbotten.

§ 3. Modern ödemark.

Vi susade vidare längs ändlösa, spikraka landsvägar genom en skog, som aldrig ville ta slut. Däruppe är det gott om milar. Men till sist nådde vi vårt nya Bergslagen i Skelleftetrakten. Hela bygden mellan Rönnskärs smältverk nere vid Skellefte hamn, förbi Skellefte stad och upp till Boliden är numera som ett enda samhälle å la trakten kring Sundsvall eller i Ångermanälvens trävarudistrikt: höga bolmande skorstenar nere vid kusten, malmtåg längs Skellefteälvens ådal, bussar och bilar i rader på väg till och från Boliden. Stundtals är trafiken på landsvägen så livlig som på en Stockholmsgata, och så en tät, stundtals av skogssträckor avbruten bebyggelse med gamla röda bondgårdar, butiker, bensinstationer, tills äntligen Bolidens gruvsamhälle träder fram som ett arkitektoniskt skyltfönster mitt i skogens mörka ram.

Förhållandena i denna bygd voro i stort sett desamma som de jag nyss berättat om.

— Men, sade läkaren här, det är naturligtvis en mycket stark nybebyggelse på grund av den pågående industriella expansionen. Det har lett till den oväntade situationen, att här har vi inte brist på bostäder utan på folk att fylla bostäderna med. Inte minst på den grunden, att man först tog in mycket folk vid Rönnskär, sen rationaliserade, och så har ett par hundra avskedats per år!

— Och följderna?

— Arbetslöshet!

Som i övriga Norrland, övriga Sverige.

— Men förresten är det precis samma moderniseringsrörelse här som överallt i landet. I en by här intill till exempel har på senaste sju år införts värmeledning i tolv av byns sjuttio gårdar.

— Vilken modell?

— Lite avvikande från den söderut brukliga. En panna i förstugan, vedeldad, sen element som vanligt i rummen. Och i samma stund sprider man sig i huset. Man behöver

inte längre, som förr i världen, sitta och hänga i köken, bara för att hålla sig varm. Var och en kan dra sig in till sig.

— Är det stor barnrikedom här?

— Största familj vi har är tretton personer, alltså elva barn. Men barnantalet sjunker hastigt. Vi får dra in barnmorskedistrikt allt vi hinner. Det är annat än på 1860-talet. Då fanns här i församlingen intill en familj på tjugutvå personer. Nej, här är bra. Folket är renligt, överhuvud taget stiger den personliga hygienien, ju längre norrut man kommer i Sverige, för att ta slut i Tornedalen, som är ett snuskhål. En sak som utmärker den här bygden, är den rikliga förekomsten av elektriska spisar. Dom är mycket vanliga i arbetarbostäder, hos hantverkare, handlande ute i bygderna, hos alla, kortast sagt, som måste köpa bränsle. Det blir billigare häruppe med elektrisk kraft.

— Bönderna, då?

— Eldar med ved naturligtvis. Överhuvud taget är det här som i ett Klondyke, men har fått bättre råd, man skall följa med. Och jag tror faktiskt, att folket här följer med moderna mera än till och med i Stockholm. Allting! Smink, puder, ögonbrynsplöckning. Allt det sämsta och dummaste, först och främst, naturligtvis! Det är klart!

— Då är väl tjänarfrågan akut även här?

— Jag kan berätta en enda historia, som säger allt. Det var en bonde här i trakten. Han kunde inte få tjänstefolk. Han hade en enda son, sonen blev sjuk och måste läggas in på sjukhus. Fadern grät och sa: Va ska jag göra? Jag kan inte sköta allting ensam. Jag måste slakta djuren. Jag har vänt mig till arbetslöshetskommittén. Omöjligt. Och ändå hade dom 200 arbetslösa anmälda. Värst är det i alla fall med kvinnliga tjänare. Ja, om jag skulle ge en karakteristik av den här bygden, så skulle jag vilja säga, att det är ett av de säkerligen mest utpräglade brytningsområdena i hela landet. Industrialismen är på snabb frammarsch, jordbruket lämnar sina månghundraåriga levnadsvanor och traditioner och omformar sig efter den nya miljöns krav.

Bild 50. Boliden. Västerbotten.

Det var, som om jag sett en första glimt av förklaring till tjänareländet.

I Boliden hade man så det nyaste Sverige i en första modellutformning. Där hade aldrig funnits en arbetarbarack. Från första stund aldrig annat än högst 2-familjshus, d. v. s. två rum och kök nere för en familj, två gavelrum på övre botten, som familjen kunde hyra, om den så önskade, men där man i regel sökte placera ungarlar, för att få dem spridda. För övrigt var allting det vanliga i moderna goda industriarbetarhem: värmeledning, vatten, slask etc. Och man höll just på att förbereda införandet av elektriska spisar. Badrum hade man i egnahemmen men ej i arbetarbostäderna. Vidare hade man ett särskilt vattenlaboratorium, där vattnet bakteriologiskt undersöktes och där även Skellefte stads vattenledningsvatten kontrolleras, samt ett reningsverk för

avloppet, så att inte de vattendrag, som skola ge dricksvatten, bli föörenade.

Jag frågade chefen:

— Har Bolidens exempel smittat av sig kring bygden?

— Ja, minsann, det har åstadkommit en vid räjong av förbättringar.

Och för att få den saken klar åkte jag så i väg uppåt öde-
marken, som dock är prickad av byar och enstaka gårdar,
och kom till en riktig kärngubbe.

Hans gård ligger längst bort i en by, vid stranden av ett stort träsk, alltså sjö, stilla vatten, svartblankt, där bygden speglar sig. Gubben, klädd i bastant vadmalskostym, grova kängor, mjuk skjorta med slips, slokhatt och med guldklockkedja över magen, är traktens allt i allo. Han står på gårdsplanen utanför sitt hus och reder ut en hög nät.

— Jä, jäg ha vari på aktion och ropt in dom här näten. Nästan alldeles nia! Jä!

Här säger man i för y. Och långt ä för a.

— Hur det är här? Jä. Man har nog mest ett rum och kök, i de stora bondgårdarna kök och rum och sal, men 50 procent av gårdarna har bara kök och kammare. Köket upptar halva huset, farstun och kammarn resten. Jä.

— Har bostadsförbättringsbidragen gjort nytta här?

— Nitta? Jä. Micke. Men långt från vägarna finns det micke ruskigt kvar. Uppe i fjällsocknarna, där ser man, hur det kan vara. Men här nere har det blivit bra. Jä. Det har blivit större förtjänster. Jä. Men det är int gott att veta, om folk har det bättre med de större förtjänsterna. På landsbygden. Jä. Men i samhällena? Nu bor man fint. Jä. Och har micke kläder. Jä. Förr fick man int ta på sig så micke kläder. *Man fick arbeta sig varm.* Och nu vill man int arbeta. Int i jordbruk. Det är int möjligt få pigor. Dom säg: Jää, no kund vi komma, om ni int hadd lagård! Jä. Fortsätter det så här i några år till, jä, då går det galet. Va ska vi leva på, om int jordbruket kan drivas längre? Och så fraktas det micke, micke kött och smör och ägg från Finland, men det vill man int tal om. Då kan int bönderna här kon-

kurrera! Så på det viset tjänar int jordbruket på industrin. Jä. Det är finska kursen, marken står så lågt. Och så att bönderna int kan få tjänare. Men stig in! Jä.

Det stora köket, med raden av soffor. De nigande kvinnorna. I rummet innanför: trasmattor på underlag av lino-leummatta. Skrivbord med modernaste telefontyp. Lite svenskt tenn. Små stilspeglar på väggen. Och gamla illustrationer. I stora rummet: ett myller av kläder, ägg och andra matvaror.

— Jä. Det, som mest grämer mig, är, att vi har sex flickor och fira pojkar. Alla är borta. Jä. Min gumma är 67 år, jag 62. Vi får leja piga nu. Jä. Nej, i samma stund Boliden kom hit, då börja det. På det viset. Jä. Arbetarna vill ha högre löner. Jä. Men va skulle jordbruksprodukterna kosta, om bonden skulle ha 1 krona i timmen? Jä. Förbättringsbidrag ä bra. Micke bra. Men det skull vara bättre med större bidrag till skogsdikning, skogsodling och nyodling. Jä. Odlingmark finns micke, micke. Men det behövs folk. Och det behövs pengar. Men så kommer ungdomen på dans och träffar sina likar, jä, och dom säger: va gå ni där och lodar på landet? Ni ska ut och lufta på er. Och i väg bär det. Jä.

Vart jag kom, samma bekymmer. På skånska slätten. I Västerbottens omarker. Vad visade det, om inte annat? Att Sverige var ett.

§ 4. Framtidslandet.

Det fogade sig så, att jag uppe i Luleå lyckades få två män, som kände livet i detta nordligaste Sverige, att sätta sig vid mikrofonen och berätta, den ene om erfarenheter från färder i fjällen och om kontakt med folkets liv där, den andre om nästan en mansålders arbete bland detta folk.

Och vi skola nu höra dessa viktiga dokument. Först alltså berättelsen om fjällfolkets liv. Men innan vi lyssna till den, ett par ord.

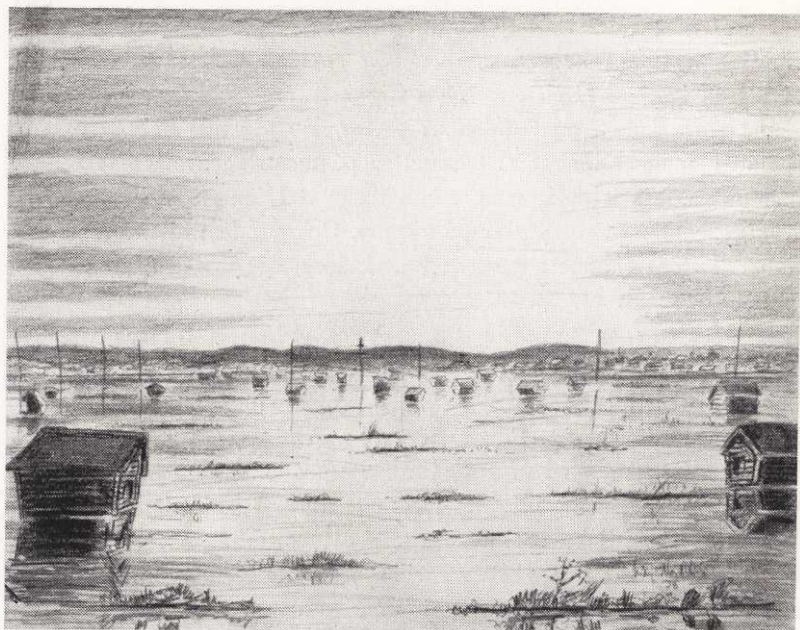

Bild 51. Våröversvämning. Norrbotten.

Hedin och jag fortsatte från den präktige men pessimistiske gubben med fisknäten upp till Luleå, och vi passerade en bygd av väldiga byar, översvämmade områden, där man rodde i ekor och vittjade utsatta nät, där landskapet verkade sibirisk tundra och där regnet skvalade ner över oss. Men det var stort, det var väldigt, det var dimensioner, som lämnade allt annat i Sverige bakom sig, och kanske förklarar det mycket av det, vi nu få höra.

Jag frågade alltså min förste interlokutör, ingenjör och affärsman och sydsvensk, vi sitta på radiostationen i Luleå, en kall, blåsig majsöndags eftermiddag:

— Du, som farit på skidor och spörtat och rest omkring så mycket i dessa trakter, frågade jag till en början, du har väl en hel del minnen från landet och folket här?

— Nå, det sitter nog kvar en del, som man har fått se under

Bild 52. »Träsk». Norrbotten.

årens lopp, och jag kan väl tala om lite för dig. Jag minns, en gång var en god vän och jag ute på en långtur på skidor, vi hade skidat hela natten och kom på morgonen till en isolerad finnbygd. Vi var ganska trötta, och vi ville ha litet nya krafter på morgonen, så vi gick till en av de bästa gårdarna och knackade hövligt. Ingen svarade. Vi klev in — dörren var öppen — och satte oss, som seden är häruppe i översta Lappmarken, tyst och stilla vid dörren. Ja, det var ju ingen, som observerade oss, fastän dom nog märkte, att vi kom in, utan först om en tio—femton minuter, då rörde det sig i de bäddar, som var placerade runt stugans golv, och rätt som det var, kastades en stor fårskinnsfäll undan, och en kvinna steg upp, klädd i en ganska unik nattkostym, tyckte jag, åtminstone på den tiden. Hon var nämligen klädd i en stickad yllekjortel, röd var den så det skrek i ögonen på mig, och för övrigt hade hon ingenting på sig. Fötterna var bara, och överkroppen var bar. Ja, vi hälsade förstås, »päive päive», goddag goddag, då märkte

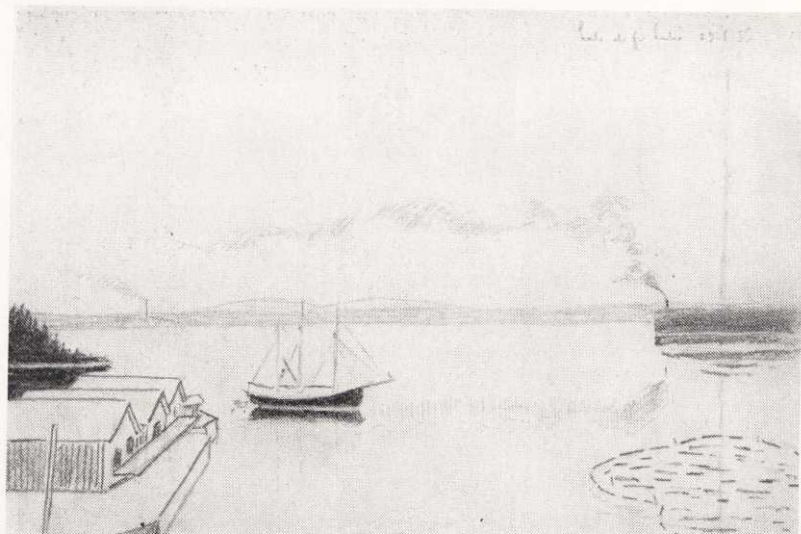

Bild 53. Lule älv vid Luleå.

hon oss och hälsade tillbaka, och så framförde vi våra önskemål att få köpa litet kaffe. Och det gick ju så småningom riktigt bra.

— Nå, men säg mig, ligger dom alltså nästan nakna i dessa fårskinnfällar?

— Ja, i de flesta fall, kan man säga. Dom ligger i sina underkläder, det vill säga karlarna ligger i sina underkläder, och kvinnorna har en del av sina underkläder på sig under fårskinnfällarna.

— Det vill säga: karlarna i kalsongerna och fruntimmerna i underkjolarna.

— Ja, just det!

— Och det är alltsamman?

— Ja, och det är säkert varmt och gott.

— Nå, men det hände väl något mer också?

— Ja, vi kom vidare och hade åkt över en mycket lång sjö, en fem—sex mil. I ändan på sjön var det en ensam byggnad eller kåk, och som vi hade stort behov av att valla våra skidor, så gjorde vi rast, och samtidigt ville vi passa på att få litet förfriskningar, så vi gick in och hälsade. Där klev vi direkt från trappsteget in i storstugan. Hela huset var ett enda rum med öppen spis, och vi fick vårt kaffe. Så gjorde vi upp en eld

utanför för att valla skidorna. Men så var det några småbarn där, en på två år, det var en flicka, och en pojke på fyra år, och dom var klädda i skor och strumpor på fötterna, pjäxor alltså, och lillungen var ganska livlig av sig. Hon sprang ut och in, men det var halt på trappsteget, så rätt som det var, åkte hon omkull på trappsteget och rakt ut i snön, men då visade det sig, att hon hade inga byxor på sig.

— Nakna lilla stjärten?

— Ja, stjärten var alldeles naken, och den liknade precis stjärten på aporna på Skansen, alldeles illröd.

— Kors i alla dar! Du berättade någonting också om svårigheterna för skollärarinnorna däruppe.

— Ja, det är nog många gånger, däruppe i Lappmarken, som kvinnan får göra ett hårt arbete, många gånger värre, än karlar-na någonsin gör. Det är en episod, jag särskilt tänker på. Det var två småskollärarinnor, som länge önskat att en gång få bestiga ett av våra högsta fjäll, det hade hägrat för dem i många år, och så vid en påsk hade de tagit tillfället i akt och beslutat göra den där färden. Det gick emellertid inte lyckligt, åtminstone inte för den ena. Under bestigningen visade det sig nämligen, att hennes krafter inte räckte till, hon orkade inte med, och det berodde på, att hon hade något fel på lungorna. Så halvvägs var hon slut. Min kamrat och jag hjälpte henne ned tillbaka till stugan, och hon fick vila sig där. Jag misstänker, att det var den vanliga sjukdomen häruppe, lungsot, som var med i spelet, för hon hostade blod på näsduken.

— Ajajaj.

— Men det gjorde, att vi blev litet mera intima med henne, så under det dygn hon låg och vilade sig för att få krafter att åka tillbaka hem, berättade hon om sitt liv. Just den dag, hon och systemen startade för att bestiga berget, hade hon gått upp klockan fyra på morgonen, för det var ju en hel del saker, som måste ordnas hemma. Systemen var litet starkare och grövre, hon hade på morgonen sågat och huggit en massa ved och åkt ungefär *sex mil skidor* för att sedan bestiga berget. Det är ju ett kraftprov, kan man säga...

— Ja, säkert!

— ... som många karlar aldrig skulle kunna göra efter.

— Nå, men om vi nu skulle gå från detta till andra saker.

Om du tänker på bebyggelsen häruppe?

— Ja, bebyggelsen har ju, kan man säga, under de senare åren blivit bättre, än vad den var förr. Ser man både på privata och på mer offentliga byggnader, om jag så får säga, till exempel på gästgivargårdar, hotell och sådant, har det de sista åren

medfört en betydlig förbättring. En gammal gästgivargård, som man förr i världen faktiskt var rädd för att ta in på och där man kanske också fick både det ena och det andra med sig, när man for på morgonen, är numera helt och hållet ombyggd, och jag tror, att den byggnadsstil, som lanserades i samband med Stockholms-utställningen, funkis alltså, har dragit in oerhört mycket nya idéer i de bostäder, som numera byggs häruppe. Det är, kan man säga, en modererad funkisstil, där gamla skrubbar och trappor och allting är borta. Nu bygger man med rena golvytor och rena väggytor och ordentliga uppgångar så att det blir både prydligt och praktiskt.

— Du menar alltså, att dom inte är efterblivna häruppe utan följer takten lika väl som söderut.

— Det kan man säga. Det är nog mycket radion, och det är tidningar och sådant, som har påverkat folket, så att, om dom ska skaffa sig något nytt, speciellt det som ska vara av mera bestående värde, så vill dom ha det, som är sista skriket.

— Det vill säga, att dessa människor, som bor häruppe och som nere i Sverige betraktas som efterblivna, inte är det. Nå! Om du då gör en jämförelse mellan dessa norrlänningar här och sydsvenskarna, hur utfaller den jämförelsen?

— Ja, det är ju en lite svår fråga, men jag har lärt känna norrlänningen som en människa, som handlar mycket snabbt och är mycket klar i sitt intellekt. Om man skulle ta en skåning och en norrlänning och ge dem en fråga eller ge dem ett beslut att fatta mycket snabbt för eller mot en sak, kan man vara fullt övertygad om, att av norrlänningen får man ja eller nej ganska fort, då däremot kanske skåningen dröjer halva dagen och hela dagen, innan han har klämt fram sin åsikt.

— Då är det antagligen inte någon fara för utvecklingen häruppe?

— Nej, det tror jag inte. Tvärtom.

Och sedan södra Sverige hört följande inlägg, torde det få något ytterligare att tänka över. Jag hade nu på andra sidan mikrofonen en över 60 års man, grånad, mager, spänstig, liknande en engelsk kolonialgeneral, härdad i strapatser under vildmarkens tropiska hetta och polarköld, en man, för vilken hela det nordligaste Sverige låg som en öppen bok, en vägrödjare, en banbrytare, en eldsjäl, en man, som utfört ett jättearbete i dessa bygder och där sent

skall glömmas, och dessutom icke en man från denna nordliga landsdel utan från sydligare Sverige.

Jag frågade honom:

— Säg, du som har varit så länge häruppe, kan du berätta litet för mig om, hur folk hade det här förr i världen.

— Ja, jag minns ju från mina tjänsteresor, att man ibland kunde råka ut för och få en inblick i, hur smått de i alla fall hade det. Jag minns från Arvidsjaur. Förra länsmejerskan hade kommit med tillfälligtvis, men det var tingat husrum i byarna bara för mig. När vi då kom båda tillsammans, hände det, att vi hade svårt att få husrum i byarna, när vi kom två stycken. Ibland fick jag lämna den lilla kammaren, som var iordninggjord för mig, åt henne, men då var husbondfolket vänligt nog att låta mig bo i köket, där de avstod en säng åt mig i en hörna. Själva lade de sig i fällar på golvet med gott om kläder på sig. Och när de släckt den öppna spisen och stängt spjället, blev det så kallt på natten, att jag måste ta på mig vargskinnspälsen, så pass dragigt var det.

— Det drog mellan stockarna, då?

— Det var så glest byggt, att det var frisk luft åtminstone.

— Men det var ju i alla fall ett ganska välmående hus?

— Ja, det tycktes vara ett förmöget hus, dom hade både silver och annat, så dom verkade rätt burgna.

— Då kan man tänka sig, hur de andra skulle ha det, då. Nå, men säg mig: detta berodde nu på trångboddheten?

— Ja, standarden var inte annorlunda på den tiden.

— Men säg mig då: barnen i sådana hus, hur hade dom det, till exempel med skolgången?

— Ja, det fanns till exempel fattiga hem, där dom inte hade kläder åt alla sina barn utan där en del, några stycken, var i skolan, medan dom andra fick hålla sig hemma på vintern, för att dom inte hade skor och ytterkläder åt allihop på en gång, och så fick dom sitta inne, medan dom andra var i skolan. Sådant förekom.

— Men kosten då?

— Den var enkel, för kvinnorna måste göra undan matlagning så fort som möjligt för andra, viktigare arbetens skull.

— Det där exemplet du berättade mig om äggkokningen? Hur var det?

— Ja, man råkade ju ut för litet av varje i matväg förr i världen, då dom ville göra sitt bästa, men då det hade varit bättre, om man fått ta deras vardagsmat som den var. Jo, det var samma resa med länsmejerskan. Vi kom till ett förresten

mycket trevligt hem, där husmor var angelägen, att vi skulle få något varmt i oss med detsamma. Ja, hon hade pannan med mjölk på för att koka åt husfolket, som snart skulle komma in och få mat, och för att få äggen kokade så fort som möjligt, lade hon dom i mjölkpannan. Äggen var litet brokiga, när hon lade ner dom, men när vi fick dom, så var dom rena och fina, m n mjölken blev kanske så mycket kraftigare i stället.

— En egendomlig sak i nordligaste Sverige är ju arbetsfördelningen mellan könen.

— Tidigare har det varit så, att kvinnan absolut ensam skötte husdjuren, medan männen hade utarbetet, och det gick inte an för männen, det var skandal, om de skulle sysselsätta sig med inarbetet, men å andra sidan ansåg kvinnorna det vara en chikan, om männen skulle hjälpa dem. Och i finnbygden har jag hört talas om tidigare, att de kallade gubbarna, om det nu var en och annan skröplig gubbe, som hjälpte till i ladugården, för »navetagossi», kogubbe. Det var ett rent skällsord.

— Och den där gumman, som kastade ut gubben, hur var det?

— Det var i södra delen av länet, vi var på lantmannakurs, och då besökte vi ladugårdar och for omkring och hälsade på, och så kom vi till en gård, där barnen sa, att dom var ensamma inne men att föräldrarna var i ladugården. Vi gick dit, och redan på avstånd hörde vi, att det var litet livligt i ladugården, och som vi skulle gå in, öppnades dörren, och gubben kom ut med väldig fart, och bräder, yxa och såg kom efter honom, och han makade sig undan kvickt värre. Så fick vi se en stor, ståtlig gumma i dörren, som sa några beska ord åt gubben, för att han inte skötte sig, som han skulle därinne. Så hälsade vi, det blev lite lugnare och vi blev välkomnade.

— Och då frågade ni förstås, vad det var för fel, eftersom det lät så hetsigt därinne?

— Ja visst! Och då hade dom inte kommit överens om, hur det skulle repareras i ladugården. Dom ville ha det var på sitt sätt. Men gumman bestämde.

— Nå, men det har ju blivit ändring i denna arbetsfördelning! När kom den till stånd? Var det genom någon enskild persons ingripande?

— Det var landshövding Bergströms förtjänst. Hans plöjararbete har betytt oerhört mycket för jordbruket här uppe, kanske i första rummet, att *han höjde jordbrukets sociala ställning* i så hög grad. Han ansåg, att alla andra yrkesutövare, alla andra människor inom länet, även honoratiories, skulle vara intresserade för jordbruket, annars gillade han dom inte, helt enkelt.

— Det var verkligen varmhjärtat.

— Det var just, vad det var, han *var* en varmhjärtad man.

— Följden blev naturligtvis, att gubbarna började komma underfund med att det var lika fint att arbeta i jordbruk och ladugård som i skogen och stallet. Eller hur?

— Det blev en helt annan inställning till jordbruket överhuvud taget. *Jordbruket blev huvudsaken*, och skogsförtjänsterna blev vad de skulle vara: biförtjänster.

— Men om man tänker på jordbruket häruppe, som det blivit, och tänker särskilt på kvinnorna, för det är väl här som på andra håll, att dom betyder det avgörande, kan du ge några exempel på deras insats? Du nämnde någonting om ett hem, som såg ruffigt ut på utsidan men var bra inuti.

— Det var egentligen inte ett jordbrukarhem.

— Nej, det var sant, men i alla fall.

— Men det vittnar om en kvinnas betydelse för hemmet. Det var en tillfällig såg på skogen ovanför Långträsk, där sågverket hade stannat och förts bort, men sågkojorna var kvar. Det var enkla, tunna bräder med sågspånsfyllning, och vi skulle titta på dessa stugor. Där bodde två stycken familjer, som hade fått understöd av det allmänna, och det var fråga om, huruvida det skulle kunna göras någonting med egnahemsmedel eller dylikt för att skaffa dem någonting. När man tittade på dessa usla stugor, möttes man av en ordning och trevnad i dem, som helt enkelt var beundransvärd. Man förstår inte, att dessa kvinnor, som hade män, vilka inte ens kunde sköta om försörjning av familjen, kunnat reda upp saken på sådant sätt. Det var till den grad prydligt och fint därinne! Små mattstumpar på golvet och en liten duk på bordet och någon liten prydnad här och där, trots att det var så enkelt, att man inte kunde tänka sig enklare.

— Om du tänker dig tillbaka gammalt i världen, hur sköttes egentligen bostäderna?

— I allmänhet sköttes bostäderna väl, men det fanns naturligtvis en och annan slarver, som inte brydde sig om att sköta om sitt, och då kunde det bli en kudde i fönstret, när det gått sönder, men det förekommer väl överallt i vårt land, kan jag tänka, på samma sätt.

— Nå, barnen, hur låg dom, då?

— Det har man sett exempel på i fattigare hem, att dom fick ligga på träbritsar, på halm, med ett det enklaste täcke eller dylikt på sig.

— Kan du ge ett exempel på någon bra familj — var det inte en någonstans i Pitetrakten?

— Jaså, kolonisatören Ny-Gustaf. Det är en, som har gjort

en vällovlig gärning i detta län, det måste man säga. Han började med två tomma händer, han hade varit arbetare eller dräng, som det hette på den tiden, hos Storforsbolagets inspektor i Ny-Pite och köpte sen ett förfallet hemman och ett par kor, och så arbetade han upp det, så att han inte bara hade ett tiotal kor själv utan dessutom kunde avstå åt sina barn också.

— Hur många hade han?

— Han hade femton barn, och han reder sig gott ändå.

— Det är fina saker.

— Det är *sällsynt*. Det kan vara som ett föredöme för många, som klagat i dessa tider över jordbruket. Han har dels låtit ungdomarna flytta ut på fåbodarna, som förvandlats till hemman, dels har han försökt skaffa dom egnahemsmedel. Han koloniserar på sitt sätt Lill-Pite by genom sina barn.

— Duktig karl. Och i Arvidsjaur var det ju ett fall i samma stil?

— Där har vi Danielsson i Storheden. Han har också skött sig förträffligt. Utan vägar, som han varit, ända till för åtta—tio år sen har han odlat uppe i ödemarken en gård på kanske tio—femton hektar. Den har han nu lämnat — gubben är gammal — åt sina barn, det är fyra stycken, som delat detta hemman. Nu växer där upp en liten by, tack vare hans kolonisationsarbete. Så har han också fått guldmalj av sällskapet för sitt väl-förhållande.

— Om du nu sammanfattar dina synpunkter på förr i världen och nu, vad anser du då vara det avgörande i denna gärning häruppe?

— Ja, det avgörande är naturligtvis den *personliga dugligheten, det är det viktigaste*. Jordbruket är ett sådant yrke, att det kräver duglighet mer än de flesta andra yrken, det är inte så, att en odugling passar till jordbrukare, som det var förr i världen.

— Du anser alltså, att personligheten i första hand är det avgörande?

— Ja, och särskilt kvinnans. *Kvinnan betyder mer i det fallet än mannen.*

— Men undervisningen, då?

— Ja, skulle man ta frågorna i ordning, skulle man kanske säga, att det behövs litet rörelsekapital för dem, som börjar med två tomma händer. Dom har svårt att komma fort fram. *Familjen växer fortare än tegarna, i saknad av rörelsekapital.*

Men skall det bli ytterligare utveckling i denna moderna tid, där jordbrukarna själva tagit hand om avsättningen och gör affärerna själva, sköter inköp och sådant, då är det påtagligt,

att det krävs betydligt mer kunnighet hos jordbrukarna, så att dom kan tillämpa de vetenskapliga resultaten på jordbrukets område. Ordentlig utbildning i jordbruket, jordbruksskolor för Norrland, det är vad som krävs.

— Och nyodling?

— Och nyodling, ja, *det* tror jag, *det*, *detta land måste koloniseraras*. Vi behöver *mer folk*, som ska utnyttja de stora, väldiga naturliga möjligheterna, vi har häruppe. Vi kan aldrig tillvarata dem utan *mera folk*.

— Du menar, att, med dessa krav tillgodosedda, kan det bli ett bra jordbruksland häruppe?

— *Det är framtidslandet.*

§ 5. Skogsfolket träder fram i ljuset.

Det var med en blandning av nyfikenhet och respekt, som jag, efter en dylik presentation, följande morgon lämnade Luleå och fortsatte upp mot detta framtidsland med dess entusiastiske ledare och dess folk, som tydligen var av hårt och säkert virke. Och det kan jag säga redan här, att hela stämningen däruppe i nordligaste delen av Sverige är en helt annan än i övriga delar av Sverige, resten av Norrland icke undantagen. Det beror på många faktorer. För det första är naturen av en storhet som icke någon annanstans i landet, och luften är av en renhet och höghet, som fyller en med en säregen lätthet. Det förvånade mig icke, att jag bland alla läkarna på resan fann den största entusiasmen just för dessa bygder, övre Norrbotten och Lappland. De, som voro där, trivdes där, de, som varit där, saknade den tiden. Det enda man beklagade sig något över var icke bristen på umgänge, ty dels hade man tillräckligt av det slaget, dels tog arbetet största delen av ens tid och kraft i anspråk. Man förstår det kanske bäst, om jag säger, att en läkare däruppe på tretton månader i tjänsten kört sin bil 3.500 mil. Vad man beklagade sig över var svårigheten att vid förefallande behov få vikarie. Från sjukhusen i städerna gick det inte att få, läkarna där voro överhopade, det var bara att söka få från Stockholm, och vad det betydde, om ledighet av någon anledning behövdes strax, förstår man. Det var långa resor,

det blev dyrt, och dessa provinsialläkare hade icke ett stort och förmöget klientel som privatläkarna i Stockholm, vilka anse sig socialt vanärade, om de inte sitta med inkomster som ledande bankdirektörer eller stora industrichefer.

Men alla dessa läkare, tränade och trimmade i en stor och upplyftande natur, ställda som ledare, lärare, vårdare och fostrare för en befolkning av naturbarn, hade allesammans en känsla av socialt och nationellt ansvar, som gav dem en särskild prägel och som därmed även gav undersökningen däruppe en annan prägel än längre söderut. Man fick en känsla av att bevittna utbyggandet av Sverige, av gammal svensk odling, både materiell och andlig, i trakter, där björn och varg och andra vilda djur sedan tidernas morgon regerat nästan ostört men där människan nu äntligen på allvar trädde fram i ljuset ur de skogsdjup, där hon dvalts i sekler som en främling och ett nådehjon. Nu var det hon, som tog detta väldiga naturens rike i besittning.

Som en kulturens nordligaste storfästning låg Luleå, där funkiskvarteren vuxit upp på senaste åtta år som i resten av Sverige och där en spritt ny, jättehög radiomast symboliserade den dagliga och stundliga förmedlingen av Sveriges röst upp till de forna vildmarkerna. Sedan lågo de växande, allt hastigare moderniserade samhällena, förbundna av nya, ypperliga vägar, spridda som ett stjärnmoln av kulturens bastioner och redutter över hela det väldiga, fordom så gott som väglösa och samhällslösa området. Nu voro de gamla kyrkbyarna förvandlade till blomstrande samhällen med asfalterade bilvägar, funkishus i vita rader, stora skolhus och sjukhus, banker, butiker, bensinstationer — som i övriga delar av Sverige. Människorna voro till stor del inflyttade söderifrån, boklådorna skyltade med nyutkomna böcker, konditorierna gävo inte Stockholms efter, och på trottoarerna flanerade den efter sista modet klädda ungdomen i långa strömmar som på Strandvägen. Bilar susade längs vägarna, elektriska tåg brakade fram över myrarna, stora bussar uppehöll regelbunden trafik mellan bygderna, och samfärdseln förpestades av samma irritationsmoment som söderut: svär-

Bild 54. Gammelstadens kyrkplats, vid Luleå. Norrbotten.

mar av lättviktsmotorcyklar! Kort sagt: den yttre aspekten höll på att allt mer sammanfalla med övriga Sveriges.

Vad då bebyggelsen angår, karakteriserades den dels av de gamla, stora, rödmålade bondgårdarna, vidare av de nyare egnahems- och småbrukarbostäderna, samma typ som i övriga Sverige, och så av funkishusen, på vissa håll i täta klungor, på andra mera glest.

Men folket och dess liv?

Jag sitter hos den siste läkaren nere i kustlandet, i stadsbältet, i ett samhälle med en sällsynt ståtlig medeltidskyrka. Det är också en sällsynt ståtlig läkare, hög, blek, allvarlig, något av en Pontus Wikner-typ. Och vid hans sida en komunalman av dessa bygders kraftiga, starkt finskt betonade utseende och dialekt.

— Vad består folket här av för kategorier? är min första fråga.

— Dels hemmansägare och dels småbrukare med extra arbete i industrins tjänst, i form av flottning och skogshygge. Den senare kategorin vill dock helst även kallas hemmansägare.

— Deras bostäder?

— Hemmansägarna har i regel det vanliga Västerbottenshuset, småbrukarna kök och kammare.

— Och dom bor, hur?

— Bägge kategorierna i köket.

Här var det alltså dominerande.

— Och värmen?

— Man har öppen spis, där en järnspis inmurats. I köket. I övriga rum mycket dåliga eldstäder, kakelugn eller kamin. Härtill kommer, att *alla* hus sakna frostfri grund.

— Alla?

— Ja, alla utan undantag. Med mullbänk. Golven är följaktligen iskalla. Men alla har rent och snyggt, och ohyra förekommer ej. Källarn är en grop under köket. Skafferier saknas totalt, man har skåp i köket. Garderober saknas likaledes totalt, man hänger helgdagskläderna på vinden, dit man klättrar upp på en vanlig stege, arbetskläderna hängs på köksväggen.

— Men i om- och nybyggda hus?

— Där införs värmepanna i köken i 50 procent av fallen. Men icke vattenledning, däremot har man börjat med slask.

— Varför inte vattenledning?

— Vattenfrågan är mycket svår i denna trakt. I vissa byar måste man hela vintern bära från älven, från någon sjö eller från vissa brunnar, som ger mera rikligt. Min önskan är, att hela denna ytterst viktiga fråga ägnades mer uppmärksamhet. Det finns en annan hygienisk olägenhet i dessa trakter, som också borde ägnas en allvarlig uppmärksamhet. Det är avträdena. Dom befinner sig i en liten byggnad i samband med lagårdarna och är försummade och iskalla.

— Man vill no int gärna ha dedär inne i húsä! insköt här kommunal mannen. Att tänka sig få W. C. på landsbygden, jo, dä ligg no i en micke lång, lång framtid...

— Dock byggs i en by icke långt härifrån ny folkskola med W. C. och det är ett glädjande tidens tecken! insköt doktorn.

— Jo, jo, för all del! Dä en allmän upprickning och många niheter, kolossalt! Många bondgårdar rustas no opp, så de blir som nia. Men folket ä micke förständigt och micke fastväxta i gamla goda tiders traditioner. I denna kommun har vi den lägsta skatten no i hela länet. Vi har icke lånat, som andra kommuner, utan vi är skuldfria. Så att W. C., jo, jo, i en micke, micke lång framtid... Kanske... Och så är det no int så behagligt...

— Denna fråga, fortsatte doktorn stillsamt, är av den största betydelse ur sanitär synpunkt, i dessa kalla bygder. När det är en minus 30—40 grader ute, kanske snöstorm och så vidare, har folket självklart olustkänslor vid tanken på att pulsa ut i snödrivorna till dessa iskalla, dragiga ställen, där vinden tjuiter och snön yr och piskar, och man »spar», vilket lägger grunden till förstoppningar och magsjukdomar. Jag kan ju nämna, att mycket befinner sig här under full förvandling. Så har man till exempel, sedan 1906, då doktor Gustaf Neander här hade en försöksstation för Nationalföreningen mot tuberkulos, fått denna sjukdom väsentligt minskad, sedan han började riva ut de gamla ohygieniska skåpsängarna. Den höjda levnadsstandarden har naturligtvis även spelat en viktig roll, och så kommunikationerna, som man kan säga har betecknat den definitiva brytningen med det gamla. Man kan se det bland annat på möbleringen i husen. De unga köper fabriksmöbler, i de gamla hemmen har man de grovt tillyxade hemgjorda möblerna.

— En egendomlighet här är det rika beståndet av hölador på fälten. Vad beror det på? undrade jag.

— Jo, jo, det kan jag no förklara! sade kommunal mannen. En större bonde har i regel ett trettioalador, och det

Bild 55. Från Kalix-älven vid Över-Kalix. Norrbotten.

beror på, att här har man så kort tid för skörden, så man hinner int köra hem höet, då bigger man lador på marken.

— Vad som saknas i dessa bygder, sade doktorn, är blommor, överhuvud prydnadsväxter att öka gårdarnas hemtrevnad med. I vissa byar har man gjort en liten början, men i stort sett finns ingenting. Här borde skolorna ingripa! Så att ödsligheten övervinns!

Detta var upptakten till vad som nu komma skulle. Nu lämnade vi nämligen kusten för att i tre veckor susa upp genom djupa, doftande skogar, i vida, soliga, forsglittrande, älvspeglade dalgångar, över bruna myrar, snötäckta bergkammor, där dvärgbjörken kröp och fjällemlarna kilade, pepo, gnisslade och fräste, längs väldiga fjällsjöar, ner igen mot sydligare bygder med brusande lindar, ekar, kastanjer, gulnande skördeält och lysande blommor, med andra ord: upp genom finn- och lappmarker, ner längs västra Norrland till Mellan-Sveriges slätter, sjöar och bäckar.

Så sitter jag uppe i den kanske stoltaste ådal, Sverige äger, i Kalixälven. Här verkar inte Sverige, här verkar Asien, Sibirien. Båtarna i älven ha en främmande, pirogartad form, fast nu ha de fått aktersnurra, ur skogen stiger rök rätt upp som från svedjande eller från lägereldar, folket går i pjäxor, har finnpuoko i bältet och företer en blandad rastyp. Det är en rik bebyggelse, mycket större förefaller det mig än i Tornedalen och mycket bättre hållen, och här är jag nu inne i de stora röda, av vita knutar lysande skolhemmens och arbetsstugornas område.

Doktorn, en livlig, brinnande själ, sitt distrikts gode ande och energiske talesman, säger:

— Här har vi nu, herr Nordström, det rena skogsfolket. Ingen lever i denna kommun på jordbruk mer än *en*. Utan på skogs- och flottningsarbete. Fem månar om året.

— Och de övriga sju månarna?

— Gör dom ingenting! Hästarna släpps på skogen, och där går dom fritt och betar. Ibland kan man få hämta igen dom långt ifrån andra socknar.

— Då har man naturligtvis också korna på skogen?

— Tacka för det.

— Vad lever man på? Utom skogs- och flottningsarbete? Eller ger det nog?

— Nog?! Dom är helt enkelt skamligt underbetalda för sitt tunga arbete. Det är hela sanningen. Men jag vill tillägga, att så är dom till på köpet oföretagsamma och synnerligen dåliga hushållare. Aldrig att det skulle falla dom in att ta vara på rester av vad det vara må. Det får förfaras! Och fastän alla vattendrag är fulla av fisk, skulle det aldrig falla dem in att fiska. Vill jag och min familj ha fisk, ja, då är det att ta nerifrån kusten. Vad dom lever på?! Det vanliga är, att dom får en ko till skänks av kommunen. Så har dom sitt hus, denna ko — men inte gris! Grisar, det känner man inte till häroppe. Det har man bara hört talas om. Men salt fläsk, det känner man till. Ja, och så en liten jordlapp med potatis och med havre, men den skärs grön till kofoder. Det är, vad dom lever på.

— Och deras kosthåll?

— Ja, mest lever dom på välling och risgrynsgröt, men att observera är, att den är halvkokt, det vill säga grynen inte genomkokta, vidare pannkakor, långmjölk, fil som dom säger, med tunnbröd ibrutet, det är huvudrätten, tidvis kött, mest av ren och blåkalv, det vill säga nyfödd kalv. Att ge kalvar mjölk och föda upp dem, det har man aldrig hört talas om häroppe. Dan, sen kalven fötts, slaktas han. Så äter dom massor av potatis, salt strömming, torkad sik, den torkas i köket. Men man får samtidigt säga det, att matsedeln på sistone börjat bli lite mer varierad, vilket helt enkelt beror på, att karlarna i skogen fått kocklag, kooperativa kocklag, som bolagen måst ordna, med kvinnliga kockar, och det gör, att dom kommer hem med större pretentioner och på det viset har det blivit bättre. A propos kooperativa, så har för övrigt förhållandena här totalt förändrats, sen vi fått hit konsumbutiker. Allting: standarden på varorna, tillförseln, priserna har förvandlats. Förr, om man ville ha en viss vara i privatbutikerna, så svarades det: det är slut! Nå, ta hem, då! Nej, det passade inte. Nu har vi allt, färskt, rent, snyggt, och vad man vill ha tas hem, och till vida billigare pris än förr. Vad det betyder i bygder som dessa, där man har så långt till städerna, det förstår vem som helst. Ja, det moderniseras över hela linjen. Ta mödrarna häruppe, till exempel, de yngre vill säga. Jag försäkrar, dom följer med minst lika intensivt som söderut, barnen sköts fullt rationellt, dom får apelsiner etc. Så finns det ju fortsättningskola och...

— Tjänarfrågan, då?

— Tjänarfrågan! Hopplös! Inte ens från rena, rama skogsbygden går det att få tjänstfolk. Var och en får klara sig själv.

— Unga flickorna, då?

— Går hemma och gör ingenting.

— Får man *inget* tjänstfolk ?

— Jo, finskor! Naturligtvis. Det är enda utvägen.

— Nå, förbättringsbidragen, behövs dom? Och har dom använts i större utsträckning?

— Jo, det vill jag lova, både att dom behövs, att vi fått och att dom använts. Jag har ett distrikt, som är ungefär så stort som hela Blekinge, med 8.200 invånare och 1.200 skolbarn. Nativiteten ligger uppe i 28 pro mille. Bostäderna är dåliga, jag kommer till det sen. Men redan 1931 låg kommunen inne med 500 ansökningar, 1934 var antalet 300, och 1937 var det 327. Nå! Till och med 1937 har vi fått bidrag till 197 bostäder, och nu är 169 förbättringar klara. Totalkostnaden har gått till 512.000 kronor, staten har bidragit med 260.000 och kommunen med 25.000. Nu har vi fått bidrag till ytterligare 100 förbättringar, och jag vill säga, att vi är glada. Ja, bostäderna! Huvudfelet är, att dom är för små, för dåligt byggda och följaktligen för kalla. Därför är också tbc och reumatism i fullt flor i dessa bygder, men nu ska det bli bättring. Nu får vi skafferier, garderober, värmeledning. Och med det kommer i sinom tid att följa ökat intresse för trevnad. Blommor o. s. v. Man har redan lite blommor inne, i gamla saltströmmingsburkar.

— Är det något särskilt doktorn skulle vilja ha fram som önskemål?

— Som önskemål! Jo, det vill jag lova. Ytterdörrarna! Ytterdörrarna!

— Hur så?

— Jo, det är för galet! Ytterdörrarna stängs aldrig. Inte ens om det är 40 grader kallt ute. Hela kvällen står en lykta och brinner innanför farstudörrn, ända tills dagens arbete är slut.

— Varför?

— Det är en gammal tradition, att det är ogästvänligt att ha ytterdörrarna stängda. Därför stänger man heller aldrig dörrarna, då man lämnar huset.

Kan något bättre måla de rester av ett arkadiskt tillstånd, som ännu präglade dessa bygder?

Hur såg det sedan ut i stugorna? Vi tittade in i ett par av dem. I den första var det burget folk. Och följaktligen

värmeledning och — elektrisk kokplatta. Och soffor och soffor, så lägenheten liknade ett möbelmagasin. I den andra bodde fattiga människor, hustrun var från urskogen. De hade fått förbättringsbidrag. Familjen bestod av föräldrar och fyra barn, mannen var diversearbetare. Två rum och kök, värmepanna i spisen, som eldades med ved och — koks. Ända häruppe. Ja, veden är dyr! Man har ej råd att köpa. Det verkar faktiskt otroligt.

Här fick jag så en oväntad bild av dessa människors utträde ur skogen och hur det verkade på dem.

— Ja, sa hustrun, tänk, hemma, där låg det så tjockt med ved i skogen, så det var bara att elda. Så man blev nästan förvånad härnere i bygden, då man är tvungen köpa varje kvist!

För södra Sverige är denna »bygd» rena vildmarken. För henne var den rena kultursamhället med alla dess invecklade problem! Allting är verkligen relativt här i världen.

— Men tänk, så vi hadde't, innan vi fick förbättringsbidraget. Öppna spisen här i köket, som inte värmdes nå och tog opp mer än halva utrymmet, en kunde knappt skura golvet. Och kammarn, ja, så liten som aldrig det. Och så tog han till då och byggde om och repera på sommarn, utom farstun, som han int hann få färdig. Men allt det andra, och så hann vi komma in här i nystuga, just som höststormarna börja. Och, ja, jag minns, vi va så gla, så första natten kunde vi int ens sova!

§ 6. Fähus och fosterland.

Vi fortsatte ner genom den majestätiska Kalixdalen för att få en blick på Tornedalen mellan Haparanda och Pajala. Haparanda hade också fått en hel ny bebyggelse, sedan jag var där 1930, men Tornedalen hade ruffat till. Där såg förfallet ut, det påminde om övre Dalarna. Jag mindes dessutom, vad en av läkarna sagt, att där var ett snuskhål. Men i Kalixdalen hade läkarn berättat om folkets enastående renlighet.

Bild 56. Från Töre-älvens dalgång. Norrbotten.

— Dom skurar inte bara bostäderna, hade han sagt, utan även lagårdarna, ja, till och med korna och ha mattor i lagårn. Och avskyn för ohyra är så stor, att, när en gång ett skolbarn upptäcktes ha löss, blev det fullkomligt uppror, man nekade skicka sina barn till skolan.

När det nu såg så ruffigt ut i Tornedalen, hur skulle det då gestalta sig uppe i Pajalabygderna?

— Jo, sade läkaren, här är snyggt. Man har sin bastu. Men man byter ju inte kläder, ligger dessutom i underkläderna, så fullt bra är det ju inte, fast själva kroppen hålls ren.

— Har ni ohyra här, då?

— På enstaka gårdar men mycket obetydligt.

För övrigt visade sig förhållandena vara i stort sett desamma som i Kalixdalen. Det vill säga, bostäderna voro här

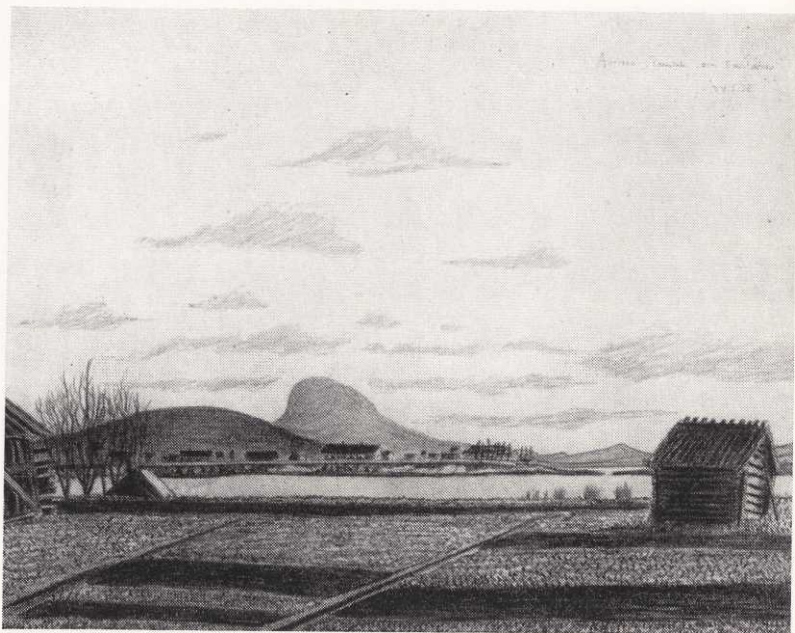

Bild 57. Avasaksa från svenska sidan vid Över-Torneå. Norrbotten.

rymligare, men annars var det samma primitiva förhållanden. Avsaknad av biutrymmen, kallt, fuktigt, dragigt. Här hade på en folkmängd av 7.500 personer utbetalts 340.000 kronor i förbättringsbidrag till 261 familjer, och nu lågo ytterligare 274 ansökningar inne.

Jag frågade doktorn:

— Vad har ni egentligen för medeltemperatur här?

— Under vintern, blev svaret, är den -8° C., vår, höst och sommar: $+5^{\circ}$ C. Årsmaximum är $+28^{\circ}$ C., årsminimum -30° C.

Men vad som häruppe var av särskilt intresse, det var icke så mycket bostäderna som folket.

— Man lever här, sade doktorn, som i alla dessa nordliga bygder på skogshygge och flottning och litet jordbruk. Det vill säga, man odlar lite hö och potatis. Inte spannmål,

det är för nordligt. Man använder här renar till dragare för hö och annan lättare transport.

Och vi hade mycket riktigt sett renar gå på ingårdslande betesängar vid sidan av vägen och beta som vanliga husdjur. Det gav en arktisk känsla.

— Vad som emellertid i all synnerhet utmärker dessa bygder, det är den starka rasblandningen. I vissa byar är befolkningen sålunda övervägande lapp-, i andra övervägande finnbetonad.

— Finns här inga renrasiga?

— Nej, inte annat än inflyttade.

— Nå, men språkfrågan, då?

— Den är synnerligen akut och mycket besvärlig. Och hotar bli det än mer, genom omöjligheten att få tjänstfolk här på svenska sidan. Finskan är ju sen gammalt allas modersmål här i bygden, det talas i hemmen, och det är det enda språk, som de äldre, över 40 och 50 år, förstår. De yngre däremot klarar sig med svenskan men talar i alla fall mest finska.

— Och tjänarfrågan och detta?

— Den saken ligger till på följande sätt. När man inte för något pris kan få svenskt tjänstfolk tvingas man att importera finskor i massa. Dom är utmärkta i lagårn, duktiga i allt grovarbete. Nå, så får dom naturligtvis barn, och så blir dom gifta med barnafäderna. Vad inträffar då? Jo, dom är komplett oerfarna i skötseln av hemmen. Standarden i bygden sjunker.

— Hur är folket här?

— Det måste sägas, att det är en ras av utpräglad lojhet. Man arbetar bara så pass, att man nätt och jämnt klarar sig. Man hugger till exempel i skogen till fredag, går hem och går ut igen i skogen tisdag.

— Bara två à tre dar i veckan, med andra ord?

— Ja. Men så har följderna också blivit, i våra understödsdagar, en understödstagaranda som förmodligen ingen annanstans i landet. På två punkter ligger vi som absolut etta,

antalet pensionstagare är här procentuellt större än någon annanstans och likaså nativitetssiffran.

— Hur ställer det sig då med bostädernas kvalitet?

— Ja, vi har cirka 900 bostäder i distriktet. Av dom är närmare 30 procent eller minst 250 stycken absolut minder-
värdiga, 40 procent eller cirka 375 stycken acceptabla, och fordringarna här är ju inte så stora, kan inte vara det, utom då det gäller skydd mot kylan, och 30 procent, det vill säga de nybyggda och förbättrade, mycket bra.

— Nå, familjernas storlek, då?

— Ja, maximum en 15—16 barn, genomsnittet en 6—7. Och då vill jag understryka, att ingen minskning i nativiteteten kan märkas. Snarare motsatsen! Folket är emellertid i det stora hela ärligt, fast tjurigt i en grad, som man neråt lands inte kan göra sig en föreställning om. Nu vill jag absolut inte med vad jag har sagt åsyfta någon svartmålning. Här finns utmärkta enskilda, och framför allt har vi arbetsstugorna. De barn, som uppfostras där, dom blir nästan utan undantag utmärkta. Dom lär sig svenska, dom lär sig ordentlig matlagning, dom lär sig — vilket är synnerligen viktigt här, som herr Nordström förstår av vad jag berättat — att ta vara på tiden, och under sommarferierna lär dom upp hemmen.

— Arbetsstugorna är alltså bra?

— Arbetsstugorna!! Det är utan ringaste tvekan den största kulturgärning, som gjorts häruppe. Albert Carlgrens bild hänger också i alla dessa stugor, hans namn är heligt häruppe. Nej, man kan påpeka bristerna, som finns här, men man får icke, som många gör, överdriva naturmiljöns faror, den mänskliga miljön, kulturmiljön kan motverka dem. Och jag ska be att få visa, vad som verkligen både kan göras och har gjorts häruppe just i denna hårda natur.

Men först ska vi kanske ta och titta på en stuga, där man har det verkligt svårt.

Vi åkte upp till en ödslig plats, mitt inne i skogen. Där låg på en från granar avskalad sandmo en liten röd stuga med en halvfärdig förstukvist, en vinterladugård och en som-

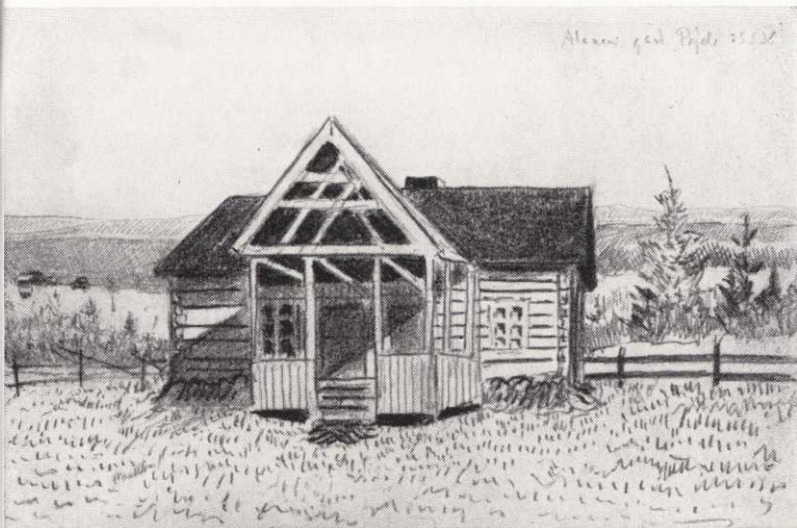

Bild 58. Den fattige jordbrukarens stuga. Pajala. Norrbotten.

marladugård, båda låga, gråsvarta och lutande. Från den snaggiga gräsplanen såg man över skogarna en by långt borta, annars bara grantoppar och så den blå skogshorison-ten i fjärran.

Här bodde nu två bröder, i var sin halva av stugan, det vill säga: ene brodern hade bara ett stort kök, den andre ett litet kök och en liten kammare. Båda voro skogs- och jordbruksarbetare. Fönsterbågarna voro tätade med trasor, jord var uppkastad kring husets sockel till skydd mot kölden. Det stora köket hade en väldig öppen spis med inmurad järnspis, vitlimmat tak med stänger att hänga förnödenheter på, vitlimmade väggar, en lucka i golvet till källaren. Golvet var målat med gul oljefärg, täckt av några trasmat- tor och möblerat med en skänk, ett par soffor, ett bord, några stolar och en gungstol. I den satt en likblek gammal gumma, de båda brödernas mor, i köket funnos för övrigt mannen, »svag», hustrun och tre barn.

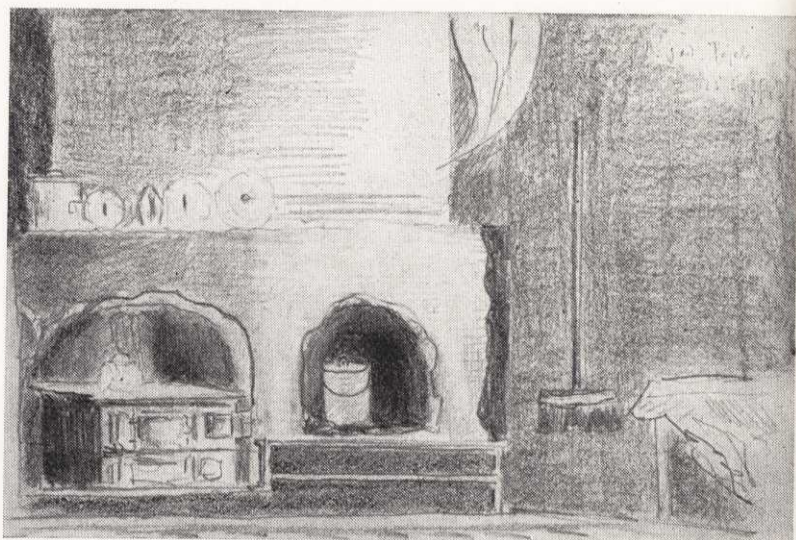

Bild 59. Interiör från föregående.

I andre lägenheten bodde brodern och hans hustru med ett barn. Han var en duktig karl. Men där var golvet sönderfallet i håll, uppruttet, riskabelt nära nog att gå på. Men där var påfallande snyggt. Ordentliga tapeter, taklampa, mattor, ordentliga möbler, allting putsat och utan anmärkning. Luften var i båda lägenheterna fullt ren.

Ladugården var eländig, stora springor mellan bräderna i väggen.

Undra på, att stämningen var dyster, präglad av dov förtyvlan.

— Vi gruvar för vintern! sade hustrun i den bra lägenheten. Vi begriper inte, hur det ska gå.

Denna stuga hade inte kunnat få statshjälp, och när jag hörde sammanhanget, beslöt jag ögonblicklig inspelning för att ge Sverige en bild av, hur dessa fattiga stackare häruppe hade det.

— nu kom det! Dessa människor voro just precis finsktalande, den präktige brodern skulle tjänstgöra som intervjuobjekt, men han måste ha tolk, och vad visade sig, jo, den medföljande kommunal mannen talade finska flytande. Där har man hela situationen i dessa gränstrakter. Han blev nu tolk, och samtalet i mikrofonen fick följande form. Doktorn började:

— Vi har här en man, som bor i en by utanför Pajala. Han har en dålig gård och vill ha den förbättrad, men det har vissa svårigheter att få det gjort. Han är finsktalande, så därför måste vi använda tolk, och jag vänder mig nu till tolken och ber honom fråga litet grand, varför han har svårigheter att få sin gård reparerad. Vill ni vara snäll och först fråga honom litet om hans förhållanden. Vi kan börja med inkomsterna. Vad har han för inkomster?

— Han är lantbrevbärare och förtjänar på det 380 kronor om året.

— Har han några fler inkomster än det?

— I skogsavverkningar har han förtjänat 350 kronor.

— Och så har han väl litet jordbruk, det tjänar han kanske också litet på?

— Han har sålt jordbruksprodukter för 50 kronor.

— Det gör alltså tillsammans 780 kronor. Nå, har han några skulder?

— 1.800 kronor.

— Nå, men räntan på det, vad kan han beräkna den till?

— 50 kronor om året.

— Och nu vill han ha en ny bostad. Kan herr Rova fråga honom om anledningen till det?

— Den gamla är genomrutten och kall.

— Hur pass varmt kan det bli inomhus?

— På kvällen är det ända upp till 30—35 grader ute. Då kan det vara 6—7 grader inne på morgonen. Detta gäller alltså nu den kallare tiden.

— Jag förstår det. Kanske han vill beskriva bostaden ännu litet närmare. Hur är det med trossbotten, finns det sådan?

— Det finns ingen grund och inga trossbottnar.

— Utan byggnaden ligger alltså direkt på jorden?

— Ja, det är alldeles så, den ligger på marken.

— Be honom i samband härmed beskriva ladugården litet närmare. Hur är den beskaffad?

— Ladugården är gammal och genomrutten.

— Hur går det då för kreaturen att klara sig över den kalla årstiden?

— När det är kallast, det vill säga morgon och kväll, kan dom ändå klara sig genom den gemensamma kroppsvärmen, dom tränger ihop sig. Och så skottas det upp snö runtom väggarna utantill.

— Vi vill vidare höra litet närmare om svårigheterna för honom att få bostadsbygget i gång. Vilka är dom?

— Han kan inte få statligt bostadsförbättringsbidrag, därför att han är delägare i ett stärbhus.

— Varför kan det inte gå, då?

— Därför att han äger gemensamt med de övriga stärbhusägarna, och dom säljer inte sina andelar åt honom.

— Hur är det med marken, är den skiftad eller oskiftad?

— Hemmanet är oskiftat.

— Det bidrar kanske också till svårigheterna för honom?

— Ja, det bidrar också. Genom att hemmanet är oskiftat kan han inte erhålla egnahemslån.

— Men kan han inte få skiftning utförd i alla fall?

— Han är skuldsatt, så han har inga möjligheter att söka laga skifte.

— Ja, det här fallet, som vi nu har hört, det har många motsvarigheter i denna trakt, men jag vill i alla fall betona särskilt, att den nya statliga förbättringsverksamheten har åstadkommit underverk häruppe. Man kan säga, att det är en fullständig revolution, som utförts. Bostäderna har nu fått ett helt annat utseende än de hade förut. Överallt ser man nybyggda, reparetrade och färgglada hus, där det förut bara var gråa, trista och dåliga.

Denne olycklige man körde i skogen åt ett av våra största trävarubolag. Man tycker, att det skulle kunna hjälpa honom. Ett ord, och saken skulle vara ordnad!

Nå! Det var dystra saker, jag sett och hört denna dag. Det kunde väl behövas med något, som lättade upp stämningen, och det kom.

Den utmärkte doktorn körde upp till en gård på en kulle, som reste sig över skogen, denna kulle var förresten det mest fantastiska jag såg på hela resan: en rundad jordbrukskulle, stickande upp ur det mörka skogshavet, som sträckte sig ändlöst åt alla håll. Det såg ut som en värld, som höll på att födas. Och det var det också.

Ty däruppe bodde en man, som helt enkelt blivit en av förgrundsfigurerna i JUF-rörelsen, denna stora rörelse, som syftar till en landsbygdens renässans, och han hade här rest ett monument över vad denna bygd och dess kraft kunde förmå. Han hade med egna händer, bit för bit, byggt ett utmärkt, modernt, stilrent hus, med centralvärme från källaren, med stora präktiga rum, där den gamla stilen omarbetats att täcka moderna tidens behov, med en trädgård, där han odlade gurka och tomater i bänk och hade tjugu äldre, fyrtio yngre svartvinbärsbuskar.

— I 36 meter bänk, sade han, får jag 30 kg. tomater per år. Jag har fått 13 gurkor på en gång på en planta. Jag har fått 250 liter svarta vinbär på buskarna.

— Vart säljer ni? frågade jag.

— Till Kiruna. Där kan man få åtgång för hur mycket bär och tidiga grönsaker som helst.

Det var nya tiden däruppe. Det var skogsfolket, vilket, liksom denna kulle, trätt ut ur skogen, ut i det fulla solljuset.

Och länge skall jag minnas den kullen som en symbol för det nyaste Sverige.

§ 7. Omedvetet landsförräderi.

Men, medan vi nu, Hedin och jag, stävade västerut, satt jag och tänkte på tjänarfrågan i hela landet. Här hade den fått sin djupaste innebörd uttryckt i en klar symbol. Här hade de unga jordbrukardöttrarna lämnat arbetet, bara därför att, som läkarna berättat, de absolut icke ville gå i ladugård, och utan en tanke sett, hur deras platser intagits av utländskor, som gifte sig med de män, som kunnat bli deras.

Det var något, som i denna gränsbygd närmade sig ett, låt vara omedvetet, landsförräderi! Frågan var, om icke hela denna växande arbetslust landet runt var en och samma sak och om inte den dag kunde komma, då Sverige måste öppnas för utländsk arbetskraft. Vad skulle Sverige då bli? Så småningom befolkat av en annan folkstam? Vilka var

det, som åstadkommit ett sådant sakernas läge? Dessa, som icke ville arbeta. Det var det enda svar, som stod att ge på frågan.

Och det var med mörk själ jag såg dessa väldiga bygder, som skulle *kunna* bli ett rikt land, skulle kunna skapa ett större Sverige, ila förbi, ropande på människor — som sveko!

Och att min känsla av ett landsförräderi delades av många överallt på landsbygden, därpå fick jag senare fullt klara och tydliga bevis i brev, som jag mottog efter mitt tal på Bondens Dag på Skansen i Stockholm, där jag berört lantbrukarnas svårigheter. Så skrev en dylik lantbrukare till mig just om: »det stora livsproblemet för landsbygden: *de 1.000-tals ogifta lantbrukarsöner, som redan nu inte kunna få någon kvinna att gifta sig med, vilket innebär en fara av oöverskådlig vikt.*»

Jag tror icke, att denna sida av Lort-Sveriges väsen, denna sida av den moraliska upplösningen, varit på allvar framme i synlinjen och i diskussionen. Därför har jag velat påpeka förfinskningens samband med tjänarkrisen i nordligaste Sverige och de likartade faror, som redan skymta för hela landets räkning.

§ 8. Backstusittarproletariat i finnmarken.

Pajala och Täreändö betecknade icke resans men undersökningens nordligaste punkt; och i Täreändö än mer än i Pajala kommo de nya tiderna häruppe klart i dagen. Här fick jag av färdens kanske mänskligaste läkare en glädjande bild av den rätta framåtandan och av vad modern teknik och samhällsbildning betyda för dessa forna ödemarker.

— Täreändö, sade han nämligen, har sedan 1930 blivit ett stort och betydelsefullt jordbrukscentrum. Man har lämnat sina gamla ströängar ute i skogen, där det tog ända till åtta veckor att få kofoder till vintern. I stället har man brutit mark, tagit vara på myrar och vallar i oerhört stor

utsträckning, har upphört med forna tiders kornodling och övergått till höodling. Vidare odlar man potatis, mandelpotatis, till avsalu på Kiruna, och potatisen går utmärkt.

— Hur har denna förändring kommit till stånd?

— Genom införandet av elektriskt ljus, genom de ombyggda vägarna, genom ordnandet av busstrafik, som öppnat marknaden på Gällivare. Härifrån går sålunda dagligen cirka 600 liter mjölk till Malmberget. Mjölken kommer från korna, korna måste ha rikligt med foder, foder förutsätter vallar, och så kommer dom. Men korna förutsätter också ordentliga lagårdar, och ordentliga lagårdar i dessa trakter, som har lång mörkerperiod, förutsätter ordentligt och framför allt icke brandfarligt lyse. Förr och ända intill sista tiden har man här använt »pärt», alltså torrvedsbloss, dom var ytterst brandfarliga och hindrade därmed utvecklingen av lagårdsskötseln. Så kom elektriska ljuset, och lagårdsskötseln tog fart med ens.

Och dessutom, herr Nordström, vi ska inte glömma en sak till: *elektriska ljuset betydde, att det blev roligare att leva.* Det är lätt att konstatera förändring på alla områden. Här har bildats en husmodersförening, och inte minst genom dess intensiva verksamhet har vi fått värmeledning, vattenledning och slask i full fart. Skogen tas hand om, rensas, avverkas, och timret körs ut genom nya bilvägar i markerna. Sen två år har vi vidare två traktorer i denna socken. Det är ett par bondpojkar, som köpt och hyr ut dem. Dom hålls i gång natt och dag, och på vintern används dom att dra cirkelsågar. Domänstyrelsen har vidare satt opp flyttbara bostadsbaracker i skogen och ordnat kocklag med kocka, maten kostar där 1: 50 per dag mot 2 kronor i enskilt matlag, man får ordentlig mat, efter fullt modern matordning, och i våras kom huggarna hem och var faktiskt fetare än på hösten och med mera sparade pengar än nånsin förr. Amerikanska fläskets tid är förbi. Se vidare på en sån sak som grönsaksodlingen på kalljord! Jorden är utmärkt, och grönsakerna här är oändligt mycket finare i aromen än söderut.

— Kvinnliga arbetskraften, då?

— Omöjlig. Djävulen har farit i fruntimmerna. Men det botar vi här på så sätt, att karlarna övertar en hel del av deras arbete. Två bönder mjölka redan själva, och om karlarna börja på det sättet överallt i landet, så skulle fruntimmerna kanske få en läxa och börja dra öronen åt sig. Men så har vi en verkligt allvarlig fråga och det är risken för ett backstusittarproletariat. Hur? Jo, sammanhanget är detta. Genom storskiftet här på 1880-talet fick varje bonde sitt stora, avrundade hemman med jord och skog. Så hade han söner, säg fem stycken. Då klövs hemmanet i så många delar. Dessa nya hemman kunde icke klyvas på samma sätt, utan där får sönerna, alltså i tredje generationen, arbetarsmåbruk med statshjälp till lagård, jord och bostadshus. Brukningsrymden är emellertid för liten — cirka fyra hektar — och föder inte sin man. Han måste skaffa sig skogs- och flottningsarbete för att kunna reda sig.

Så kommer fjärde generationen, där står vi nu, och vad skall den göra? Det är den stora frågan. Nå! Då lägger staten opp nya kolonat, på högst 30 hektar, och man räknar med, att brukarna ska kunna reda sig på den ägorymden *utan skogsarbete*. Nu gäller det, om man kan få fjärde generationen att flytta till dessa nya kolonat och bilda nya byar, nya samhällen och där slå sig fram. Eller så genom intensivt jordbruk i hembyarna av något slag. *Annars* har vi backstusittarproletariatet över oss häruppe!

Där hade jag förändringarna uppe i dessa bygder inom loppet av tre generationer i en klar och tydlig bild, och om något var uppenbart, så var det, att problemen häruppe icke på någon punkt *väsentligt* skilde sig från problemen söderut.

Sverige är i våra dagar *ett* problem, som måste lösas i *ett* sammanhang.

Och problemets innebörd?

Lort-Sveriges avskaffande.

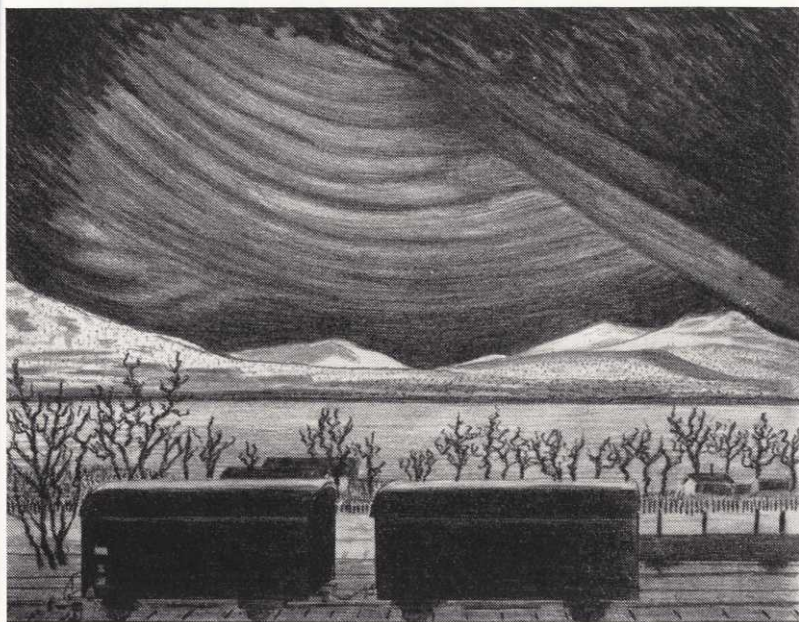

Bild 60. Från järnvägshotellet. Kiruna.

§ 9. En lappmarksdoktor.

Om någon del av resan visade arbetet på uppnåendet av detta hägrande framtidsmål i en genom de lokala förhållandenas enkelhet lättfattlig åskådningssbild, så var det besöken i de lappländska centralpunkterna Jokkmokk, Arvidsjaur och Arjeplog. Att komma till dessa platser och deras hygieniska, sociala och ekonomiska problem från de brokiga och till synes förvirrade problemmassorna i de långt hunna jordbruks- och industriområdena nere i landet, det var som om örat fått vila från bullret av en jätteorkester och i stället fått lyssna på en liten enkel visa. Men! Denna enkla visa, den var grundtemat och ledmotivet i orkesterfugan. Men det var samtidigt på något sätt som om i den natur, vi nu hunnit upp till, där själva urberget trädde fram i väldiga skulptu-

Bild 61. Malmpallarna. Kiruna.

rala formationer, avskalade jord och delvis all vegetation, där dvärgbjörken föreföll som de förvridna, svartnade skeletten efter arméer, som häruppe stupat under striden mot likgiltiga, isiga eller glödheta naturmakter, där de vita fjällbucklorna föreföllo att vara moln, som lugnt lagt sig till ro likt jättefåglar på landets hjässa för att kläcka sina ägg av storm och blix och hagel, där ugglor och vråkar svävade ljudlöst och lätt som vindförda fjun över vägen, där riporna tecknade blodiga snöfläckar på marken, där harar voro orädda som herrar i *sitt* rike och raderna av fjällemrar fräste, spottade och, resta på bakbenen, likt minimala lappgudar förbannade oss inkräktare, det var på något sätt, som om, i denna natur, människans bekymmer och problem blevo fullkomligt likgiltiga. Tiden och timligheten försvunno, evigheten hade här sina till synes orörda domäner.

I de stora vidderna kring Vittangi, i ödsligheten kring Svappavaara, i det fjällvindsomsvepta, deportationsortslänkande Kiruna, i myrhålet Gällivare, i det ensliga Porjus med dess igenslagna barackstad över det mullrande Harsprånget, överallt var det likadant. Här föreföll *människan* icke spela någon roll och icke höra hemma. Till detta intryck bidrog också mötet med grupper av storögda renar, anblicken av övergivna lappkåtor, av de egendomliga från lapparna lånade ställningarna på hustaken, i vilka matvaror förvarades. Allt var mer främmande än jag väntat mig. I sanning, på mig hade Söderhavets copraöar verkat mindre främmande än detta.

Men när jag så kom till tals med människorna, då hade jag exakt samma bekymmer omkring mig som neråt lands. De följde med den fasta bebyggelsen, de följde med slitningarna mellan lapparna och de inflyttade, de följde med de nya vägarna, med bilarna, bussarna, järnvägen, med den nya byggnadsverksamheten, med den växande samhällsbyggnaden.

I Vittangi reste sig stora kommunala byggen, väldiga vita huskomplex om flera våningars höjd i klar funkis. Kiruna var en regelrätt stad, ehuru blott municipalsamhälle. Gällivare med Malmberget bevarade något av kyrkby, fast i stor skala, Jokkmokk och Arvidsjaur voro fullt moderniserade, Arjeplog var inne på samma väg.

Tre problem dominerade häruppe, ungefär likartade på alla ställen: lapproblemet, bostadsproblemet och försörjningsproblemet. Vad jag häpnade över men samtidigt gladdes åt, det var att se de stora, präktiga arbetsstugorna, de moderna sjukhusen och lapparnas mönstergilla ålderdomshem.

Här ha läkarna utfört och utföra dagligen och stundligen ett jätteverk, och det var en god gärning, doktor Wallqvist i Arjeplog gjorde, då han genom sina populära skildringar gav en, låt vara kanske något romantisk och ensidig, bild just av läkarnas verksamhet däruppe. Vad han skildrat är det, som fångar fantasin, medan vardagens mer prosaiska

mödor, vilka bäras av honom liksom av alla läkare däruppe, också skulle vara värda att belysas. Och därvid borde icke dispensärsköterskornas anpart i det stora verket att vårda och bygga om livet däruppe glömmas bort, ej heller de kommunala myndigheternas.

Här kan jag bara ge några snabbbilder i anslutning till den begränsade uppgift, som hela denna undersökningsresa innebar.

— Ja, vad lapparna angår, sade provinsialläkaren i Jokkmokk, där han satt i sitt soliga mottagningsrum på sjukstugan, omgiven av papper i högar, medan telefonen oupphörligt ringde och han gav order via den till införande av någon sjuk per bil eller besvarade förfrågningar om någon patients tillstånd, medan tysta, allvarliga människor samlades i väntrummet och vitklädda sjuksystrar kommo med rapporter, gingo med order åt olika håll, ja, vad lapparna angår, så är det en betydande svårighet förknippad med dem, som hyr eller själva bygger. Dom vet inte, hur dom ska bete sig i dessa *hus*, dom fortsätter att leva som i sina kåtor. Dom äter på golvet, allting packas ihop runt väggarna, ja, dom utför sina naturbehov inne. Kort sagt: dom har ännu inte vant sig ordentligt vid fast bosättning. Vi har till exempel en lappstad här, där lapparna äger husen, ordinära trähus, fast i ett synnerligen dåligt skick. Där vistas dom någon vecka i februari, då stora vintermarknaden äger rum. Resten av året bebos dessa bostäder av svenskar, fattiga människor, som får bo där hyresfritt mot det att dom tar hand om och sköter husen...

— Alltså, menar doktorn, lapparna låter dessa fattiga svenskar bo där som nådehjon?

— Så kan man också uttrycka det. Jag har själv inte tid att visa herr Nordström omkring, men jag har vidtalat en kommunalman, som lovat göra det. Han kommer att visa både lappstaden och lapphemmet, som ligger mycket vackert, helt enkelt underbart vackert på en udde vid älven, i själva verket den vackraste platsen i hela samhället, där de gamla

lapparna har det utmärkt och också trivs, så gott dessa nomader kan, och där de i alla händelser får prima vård.

— Och bostäderna för övrigt?

— Ja, här bor i mitt distrikt, som är 200 kvadratmil, 8.000 människor, alltså mycket glest, och bostäderna har varit dåliga.

Så kom den vanliga skildringen: ingen grund, glest mellan väggarnas stockar, usel uppvärmning från köksspis, vindfång och förstuga ofta obefintliga, ännu oftare skafferi, torkrum, garderob, alla bodde förr i köket, och ofta hände det dessutom, att antalet ytterligare ökades genom att halva dussinet lappar, gamla och unga, hyrt in sig där för vintern. Fönsterna kunde inte öppnas, vattenledning fanns inte, vatten togs från en brunn, som låg invid lagård och gödselstad och icke var skyddad.

Ja, så hade det varit. Det var samma visa, som följt mig ända nerifrån Skåne.

— Och nu? frågade jag.

— Ja, tack vare senaste årens upplysningsverksamhet angående bostadshygien, tack vare ökat välstånd hos folket här och sist men kanske främst, helt naturligt, tack vare ökade möjligheter till statliga lån, bostadsförbättringsbidrag och nybyggnadshjälp har allting förändrats. Nu ser man överallt välbyggda, nyinredda hus med rymlig, praktisk, modern inredning . . .

— Uppskattas detta också?

— I högsta grad. Med stolthet och glädje talar nu både män och kvinnor om sina nya präktiga hem. Och det är ju lätt begripligt. Nu ligger husen på torr grund med lagstadgad sockel, har ordentlig källare under köket, har modernt byggnadsmaterial som till exempel torex, och man är fri från drag, fukt, kyla . . .

— Har man infört värmeledning, då?

— På många håll. Ja, ja, män, har man så!

— Hur?

— Ja, det är värmepanna i spisen och element, eller rörslinga, dessutom täljstenskamin eller plåtkamin, s. k. norsk

spis. Så har man stora, ljusinsläppande fönster med kopp-
lade bågar, så att man kan vädra ordentligt, förstuga finns
alltid, skafferi likaså, och garderober försöker man få...

— Ohyra, då?

— Vi har en del besvär med vägglus, tyvärr, även i ny-
byggda hus!

— Hur ställer sig hälsovårdsnämnden till allt detta?

— Sympatisk men ännu inte fullt effektivt.

— Har det utdelats mycket förbättringsbidrag här, då?

— Vi har de exakta siffrorna här. Det har alltså, som
herr Nordström ser, under de senaste fem åren utdelats:
förbättringsbidrag till 181 hushåll, 153.000 kronor, nybygg-
nadslån till 56 låntagare, 60.000 kr. och arbetarsmåbrukslån
till 54 låntagare, 320.000 kronor. Alltså summa 533.000
kronor. Och i fjol inlämnades till egnahemsnämnden låne-
ansökningar till ett sammanlagt belopp av 288.000.

— Så att hela bygden befinner sig under full ombyggnad?

— Ja, nog måste man säga det. Glädjande nog!

— Och är det några önskemål, doktorn skulle vilja fram-
föra?

— Ja, jag är tacksam att få göra det. Vad som då måste
stå som första önskemål är mera allmän-elektrisk installa-
tion runt dessa bygder. Sen skulle jag vilja dra vatten och
avlopp i allt fler boningshus, och så, att man fick lära sig
uppskatta och på allvar bedriva trädgårdsodling. Söderut
tror man, att ingenting växer eller mognar häruppe. Full-
komligt misstag! Vi har utmärkt vackra gräsmattor, och en
hel rad prydnadsväxter blomstrar här synnerligen rikligt.
Vimbär, hallon och jordgubbar ger utmärkta skördar, ärter,
morötter, rödbetor och rädisor mognar utan svårighet. Så
skulle jag önska bättre badkultur...

— Ja, slutar inte finnbastun, norrifrån räknat, vid Gäl-
livare?

— Jo, ungefär. Nu får ju skolbarnen regelbundna skol-
bad här vid skolorna i nyuppförd skolbastu. Man får hoppas,
att vanan skall sitta i hos dem, hela livet. Sen är det så, att
fiskarlapparna vid Stor-Lule har *mycket* dåliga bostäder.

Dom önskar jag förbättrade. Och så slutligen önskar jag förbättrade vinterbostäder för lapparna och för deras skolbarn.

— Hur har dom det nu, då?

— Dåligt! Cirka 40—50 lappbarn går i skola om vintern i normalskolan i Vajkijaur, en mil från kyrkplatsen. Det är fyra hushållskåtor av trä, och dom ligger sankt med golvytan en tredjedels meter under marknivån. Där ska dessa stackars lappbarn bo. I varje kåta har man en hushållerska, som skall svara för mat, tvätt, tillsyn o. s. v. Det värsta är, att där inte finns något isoleringsrum vid sjukdomsfall, och just på den punkten har det varit synnerligen besvärligt. Det hela är *alldeles* på tok. Man har som enda värmekälla en vanlig köksspis. Ja, så fort den är släckt, blir det naturligtvis iskallt. Så är det usel ventilation, fukt från torkande kläder och matos! Man kan förstå, i vilken grad luften ska bli osund. Nu har lapparna enhetligt begärt ändring och anhållit, att ett »svenskt» skolhem ska uppföras som i Arjeplog. Då kan man fråga: om nu detta bifalles, hur skall det livet inverka på de uppväxande barnens förmåga och håg för lapplivet? Nå, jag tror inte, man behöver oroa sig, det har gått bra i Arjeplog. Jag tror, att detta är enda sättet att vänja lapparna vid en högre bostadsstandard, då de om vintern ej bor i kåta. Det gäller bara att från barndomen lära dem, hur man bor i hus och gör det hemtrevligt för sig där. I kåtorna har dom alltid fint och prydligt, men vid våra hus är dom inte vana ännu. Därför måste man hjälpa dom igång på den punkten.

— Nå, de gamla lapparna på lapphemmet, hur går det?

— Jo, dom som slagit sig till ro där, är tacksamma och trivs utmärkt. Värst är det naturligtvis för dem, som börjar bli ålderdomssvaga, att överge det invanda nomadlivet och sätta sig till ro i ett hus. Det är i alla fall det bästa för dem, mycket bättre än att söka följa med på vandringarna, då blir dom bara en börda för familjen. Far till lapphemmet och titta, herr Nordström, det är värt en visit. Jag skulle

gärna vilja visa det själv, men nu kan jag inte låta mina patienter vänta längre.

Där har man en lappmarksdoktor i den dagliga gärningen. Han är en kolonialtjänsteman, skulle man kunna säga, sin bygds fader, försyn, talesman, uppfostrare, allt.

§ 10. Lappstaden och Lapphemmet.

Så var det kommunal mannen. Vi råkades på kommunalkontoret, sedan jag varit i banken och lyft litet pengar. I banken sutto två unga damer som på bankkontor runt om i landet. På kommunalkontoret sutto unga damer som på kommunalkontor runt om i landet. Utanför glödde den asfalterade gatan i den heta vårsolen. Vi satte oss upp i en stor, glänsande taxi-Buick, och i väg inåt skogarna bar det.

— Doktorn ringde och bad, att vi skulle ta Lappstan sist, sade ciceronen, han skulle försöka göra sig ledig.

— Hur bor egentligen folket här? började jag förhöret, då vi kommit i väg.

— Bastu finns inte här som i Tornedalen...

— Hur är det då med renligheten? Är den mindre än där?

— Det är nog fara värt. Man ligger alltjämt i underkläderna, dock inte under fäll utan under filt eller täcke. Och gärna, mest barnen förstås, i samma säng. Man och hustru alltid i utdragssoffa.

— Hur är dieten då?

— Det är mycket mjölmat. Palt, antingen potatispalt eller vanlig vit mjölpalt med inbakat fläsk. Så är det fil naturligtvis med ibrutet tunnbröd. Fisk, särskilt sik, äts mycket.

— Det blir ju binnikemask, inte sant?

— När han är gravad, tja, det sägs ju det. Något, kanske. Så är det renkött på vintern, och något lite nötkött. På vintern kan man inte få färsk fisk. Lake gillar man inte, den slängs bort! Lapparna äter harr och röding.

— Bröd, då?

Bild 62. Moderna timmerhuggarkojor, vid Svappavaara.

— Det är ju mest tunnbröd och så hårt köpbröd. Vad som anses vara en läckerhet, det är franskbröd. Det bjuds på, då det ska vara fint.

— Jordbruket, då?

— Ja, där har det ju, gudilov, börjat bli stora förändringar. Det gäller först och främst de så kallade ströängarna.

— Jag hörde just detsamma i Tarendö.

— Jaså!

Jag berättade.

— Ja, här är det så, vill säga, att det är kronan, som indragit ströängarna.

— Vad är, om man ska vara riktigt noga, dessa ströängar?

— Det är myrängar, naturliga ängar, ofta långt bort i skogen, ända till 5, 6 mil från hemorten, så att man kunde få hålla på ett par dygn att få hem ett hölass.

— Och det har varit så till nu?

— Ja, befolkningen var van sen gammalt att ta bara detta hö.

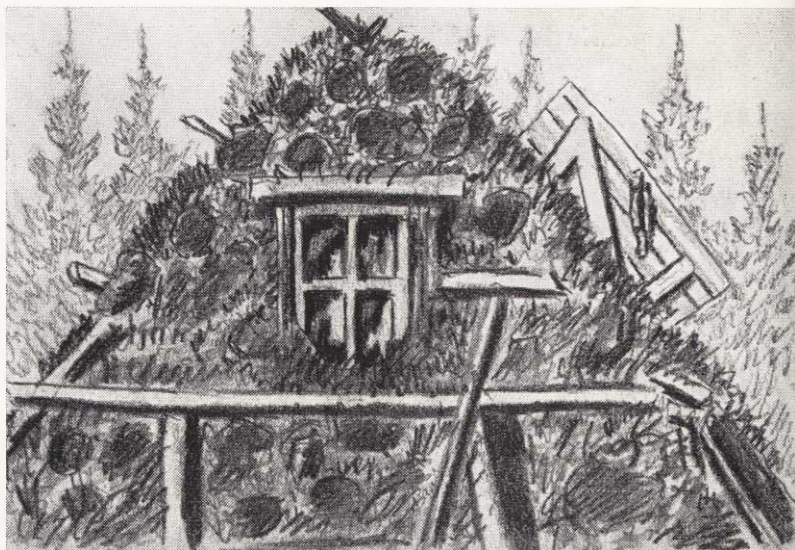

Bild 63. Gammal kolarkoja, vid Arvidsjaur.

— Var det bra, då?

— Tvärtom! Det var både uselt till kvaliteten, magert och eländigt, och oekonomiskt genom att dra alldeles för mycket arbete. Nu har det blivit nyodling i stället, och man får utmärkt hö, kommer att få i alla händelser, bara man kommit i gång ordentligt. Dessa nyodlingar har man fått mot det att man förbundit sig uppodla en viss areal, och så får man betalt för uppbrytning, sådd och gödning.

— Vad säger man om det, då?

— Joo, man är storbelåten! Fast det finns ju dom, förstås, som inte har tillvaratagit den erbjudna chansen, också.

Så tittade vi in i en modern timmerkoja. Det vill säga, det var ett litet komplex av flera småhus: sovstuga för huggarna, i förening med kök och matsal, sovstuga för befäl, stall för hyrda hästar, dass.

En typisk dylik stuggrupp syns å bild 62. Den är från Svappavaara.

Bild 64. Interiör av föregående.

Bild 65. Modern kolarkoja, vid Arvidsjaur.

En kolkoja av äldre modell, exteriören, syns å bild 63. Samma koja, interiören, syns å bild 64. Exteriören av en modern kolkoja syns å bild 65, där man även ser kolmilan med skorsten, som på sista år införts och som dels underlättar kolningsprocessen, dels minskar riskerna att gå ner sig i milan för kolarna. Den är från trakten vid Arvidsjaur.

Den timmerkoja vi nu besökte, var ej fullt modern men snygg.

Sedan vi konstaterat detta, bar det åter tillbaka och till Lappstaden, sedan vi först gjort halt vid sjukstugan. Doktorn kunde ej komma, han var för upptagen.

Lappstaden, ja! Den låg i en glänta bland höga tallar ett stycke från samhället och liknade en bränn- och avskrädesgrop för gamla kasserade kåkar. Med undantag för en liten nätt, rödmålad stuga var allting trasigt, lappat, grått och lutande, gamla åkdon, slipsten, brädlappar, all möjlig bråte belamrade marken mellan stubbar och stenar.

Bild 66. Från Lappstaden. Jokkmokk.

— Hur många hus är det egentligen? frågade jag kommunal mannen.

— Elva, plus uthus!

— Och alltsammans ägs av lappar?

— Så när som på ett.

— Och bebos av svenskar?

— Ja. Så kommer lapparna hit till stora vintermarknan första veckan i februari och packar ihop sig ända till 25—30 stycken i varje stuga.

— Och vad gör dom?

Jag vände mig till en kvinna, som stod på en av broarna.

— Vad dom gör? Dom sjunger, jojkar, frälser varandra.

— Frälser?

— Jaa. Dom är læstadianer, och det hör till!

— Och ni bor tillsammans med dom?

— Jaa, vad ska man göra? Man har ju ingen annanstans att ta vägen.

- Och sen dom har farit sin väg?
- Ja, då är det att försöka göra snyggt efter dom.
- Osnyggar dom mycket?
- Det kan inte beskrivas.

Hur människor måste leva i Sverige, det anar allmänheten föga eller ingenting om, men här är nu en dylik aning.

Så bar det i väg till Lapphemmet. Det hade verkligen, som doktorn sagt, ett underbart läge, med utsikt över ett blånande vatten, bort mot skogar och blånande fjäll, och det var ett nytt, stort, prydligt hus, med planteringar omkring. Man skulle kunnat ta det för en prästgård eller ett jägmästarboställe. I ett hörn av gårdsplanen mot skogen befann sig en lappkåta av trä. En stor, kraftig, vänlig föreståndarinna tog emot och visade.

Det var en korridor från tamburen fram till en sal, på båda sidor korridoren dörrar in till rummen, där de gamla lapparna bodde. Det var utmärkt prydligt och fint, men besöket kvarlämnade icke desto mindre ett beklämmande intryck.

I första rummet, jag tittade in i, låg en figur på golvet, hopkrupen på sida, det var en gubbe i full lappdräkt.

- Vad är det med honom? frågade jag.
- Han är sjuk.
- Och ligger på golvet?
- Det är omöjligt att få honom i säng. Han vill ligga så.
- Och dö?
- Han vill ligga så.

I nästa rum låg en obeskrivlig figur i en säng, med fingrarna utspretade, ögonen glasartade, vidöppna, stirrande, hela ansiktet förvriddt.

- Han är helt och hållet förlamad.

I salen i en stol satt en klotrund lappgumma, lik en Budhabild men med kinesiskt ansikte, fullständigt orörlig. Under hela tiden vi voro inne, rörde hon inte ett finger, inte ett drag.

- Vad används den där kåtan till? frågade jag, då vi åter kommit ut.

— Där får dom dricka kaffe, där sitter dom och jokkar och drömmer sig tillbaka till fjällen!

§ 11. Lappmarkskvinnor.

Arvidsjaur ligger i Piteälvens högre ådal, och häruppe idkas tjärbränning i stor skala. Stundtals har man tjärdalar i rad på bara ett par tre hundra meters avstånd från varandra, och den kådiga friska skogsdoften blandas med den starka, stimulerande lukten från rykande milor. Byarna ligga i denna trakt, så ofta man kunnat placera dem så, på höjder, och från den ena byn ser man i den klara fjälluften runt omkring i det blånande skogshavet mot bakgrunden av snötindrande fjäll by efter by på gläntor, som blotta ofta branta stigningar.

Arvidsjaurfolket anses vara affärsbetonat, och samhället har breda gator, kantade av butiker. Förhållandena ur bostads- och dietsynpunkt visade sig sammanfalla med dem i Jokkmokkområdet. Endast måhända, på grund av större välmåga, gestalta de sig något bättre.

— Här i Arvidsjaur, sade doktorn, måste man säga, att det med undantag för den s. k. bondstaden är utmärkt ordnat med både vatten, avlopp, W. C. och centralvärme. Likaså i Glommersträsk här intill. Det beror naturligtvis på, att befolkningen är burgen.

— Vad lever den på?

— Jordbruk, det vill säga boskapsskötsel, korn finns inte här eller någon annan sädessort, så är det kanske framför allt skogsarbete, flottning, kolning, tjärbränning och väg- arbete. Här kan man verkligen se, att dessa statliga bostadsförbättringsbidrag och övriga stödåtgärder, som ju varit ganska omstridda, i själva verket har varit av en mycket stor betydelse. Ja, jag måste säga, att det är en fin sak, och det ligger nog en ärlig uppskattning i det namn, man gett de nya och förbättrade husen . . .

— Per Albinhus?

— Just det. Har herr Nordström hört detsamma på andra håll?

— Överallt i hela övre Norrland.

— Ja, det säger nog en hel del.

Han visade mig den s. k. bondstaden. Det var ett helt litet samhälle, en kyrkstad med grå trähus, grovt timrade, i långa rader och kvarter, längs öde gator.

— Bor det folk här?

— Ja, svarade han, ett 20-tal familjer.

— Och hyran?

— Ingenting.

— Vem äger allt detta?

— Det är olika byar runt om. Dom äger olika byggnader eller kanske bara ett eller flera rum i en byggnad.

— Ser dessa hyresgäster om dom, då?

— Nej, inte ens det. Dom bara sitter där. Det är utdömt, alltsammans, såsom ovärdigt till människobostad, golven gungar, golvtilljorna ligger lösa, man kan nästan se tvärs genom husen. Men så är det svårigheten för kommunen att skaffa alla dessa familjer bostad, och så blir ingenting gjort. Vi kan titta in här!

Vi gingo uppför en trappa, den var så brant, trappans bräder voro så lösa, att det kändes nästan som att stå i sjön till hakan och trampa vatten, vi kommo in i ett kalt rum, med en förfallen spis, ett bord, en stickmaskin, ett skåp eller skänk, ett par stolar, inga gardiner, en utdragssoffa, en kvinna med röda fläckar på kinderna, skygga ögon, hon föreföll att i hast ha fått på sig en kjol, i utdragssoffan en halvklädd karl, på rygg, med armen över ögonen som för att dölja sig.

— Vi skulle bara titta lite på rummet! sade doktorn, och vi gingo. Ja, herr Nordström ser själv, sade han, då vi kommit ut. Ruskigt, ur alla synpunkter. *Hon* är en tbc.

Han frågade chauffören.

— Vilka bor där? Är hon däruppe gift?

— Ja, Gud vet! blev det torra svaret.

Men utåt bygden var det bra. Jag fick dispensärsköterskan

till ciceron, och bättre kunde jag ej fått, hon hade tjänstgjort här sedan 1924, hade haft platser runt hela Sverige, var själv sörlänning och kunde alltså yttra sig på grund av rik personlig erfarenhet både om förhållandena, sådana de gestaltade sig här, och sådana de tedde sig i jämförelse med förhållandena i andra delar av landet.

— Ja, sade hon, jag ska säga, att här har skett väldiga förändringar, sen jag kom hit. Då hade man bara stora landsvägen plogad för häst, och när man då kom med en sjuk och mötte ploget, fick den, som var »lättskjuts» passera på sidan av ploget, så hästen gick till magen i snön, och det var stora huvudvägen, det, förstår författarn. Alla andra vägar var oplogade, och där fick man ta sig fram på skidor. Tänk på sjuktransporterna då! Men nu! Det är skillnad, det! Nu har det genom järnvägsbyggena kommit vägar till alla byar, det är de gamla s. k. materialvägarna, och det bästa järnvägen har gett oss häruppe, det är faktiskt dessa nya vägar i ödemarken.

— Hur är det för resten häruppe, då, syster?

— Jo, det vill jag säga, författarn, att jag har varit omkring i hela Sverige, och en sak är säker, och det är, att de fattiga söderut har det mycket, mycket sämre än de fattiga i Norrland. Och i den här trakten finns förresten inte någon riktig fattigdom numera, efter de senaste årens goda skogsfortjänster. Och vad särskilt barnen beträffar, så är de mycket, mycket bättre skötta här än söderut. Aldrig till exempel att man häruppe skulle se en unge med trasig bak. Det är folket här alldeles för ordentliga för att tolerera. Tänk bara på deras renlighet! Tänk bara på hur dom om vårarna, då dom flyttar ut i sommarstugan, putsar och fejar och vädrar vinterstugan. Vi ska fråga en gumma här i gården.

Och vi gingo upp till en stuga, som låg på toppen av en backe. En stor rönn stod mitt i backen. Men inte en blomma syntes. Allt var bara gulgrått vintergräs. Nere vid backens slut låg lagård, stall och loge, och där stod en flock karlar och tittade på oss, då vi passerade.

— Godda! sade vi.

— Godda! mumlade de.

Vi gingo uppför en hög bro, kommo in i ett stort kök med stor spismur, skåp, soffor och storhylla i taket, d. v. s. en träställning som en stor pinnharv, där man kunde hänga kläder, skor, päls etc. till tork. En gumma och en yngre kvinna voro inne. Man hade börjat med vårengöringen.

— Är det inte sant, berätta nu för författarn, mor, så att han hör, att jag inte far med osanning, att när ni rustar opp gården, så inte bara tvättar och skurar och vädrar ni hela huset utan dessutom så fernissar och gulmålar ni golven och nytapetserar väggarna. Är det inte så?

— Hä ä som hä int vore färdit förr! svarade gumman och torkade sig närmast generad om näsan.

— Och det gör ni kvinnor alldeles ensamma utan hjälp av karlarna! Inte sant?

— Hä va en sak, hä!

— Jag har hört, att karlarna förr i världen aldrig hjälpte kvinnorna, insköt jag nu, men jag har också hört, att karlarna ska ha börjat hjälpa till i lagårn, till exempel med mjölkning.

Gumman såg först alldeles häpen ut. Så kunde hon inte hålla sig utan skrattade gott åt något så flugigt, och så sade hon:

— Ja, hä ska vara'n stor lagård, hä.

— Ja, men, sade då den yngre kvinnan, som var dotter i huset, förr så aldrig, att dom högg ved heller, men nu ha dom då börja med det.

— Kanske rentav flickorna på landet inte skulle avsky jordbruksarbete så mycket, som dom nu gör, om dom fick lite mer hjälp av karlarna? undrade jag.

— Jaa, nog tror jag det! sade dottern.

— För ni har väl svårt att få hjälp här också?

— Rent omöjligt! svarade båda med en mun.

Svaret på min fråga skulle jag på det mest oanade sätt få uppe i Arjeplog, platsen längst upp i fjällen på hela färdens, dit Hedin och jag nu fortsatte.

§ 12. Fjällfolk.

— Nåå? frågade jag Hedin, då vi väl kommit in på Arjeplogvägen, som följde ett smalt vattendrag, Långträsk, på vars andra sida väldiga, trädlösa, snöhöljda bergmastodonter reste sig med en nästan komisk uppsyn av likgiltig överlägsenhet. Nåå? frågade jag, vad säger du om dom här lapp-orterna?

— Du vet, i Arvidsjaur blev jag häpen. Men du vet, i Jokkmokk måste jag skratta.

— Åt vad då?

— Kyrkan!

Han hade rätt. Kyrkan i Jokkmokk är säkerligen den mest överraskande i Sverige. Den ser ut som en sommarrestaurang och borde heta Tivoli.

— Men Arvidsjaur, då?

— Folk söderut kommer inte att tro en, då man säger, hur det är. Med permanentade vägar och funkishus och allting.

— Det här då? pekade jag på ett fjällpanorama, som nu dök upp i horisonten.

— Du vet, *nu* måste jag stanna och fotografera!

Det var andra gången på resan. Första gången hade varit på fjällvägen till Kiruna.

— Du vet, det här har dom inte bättre i U. S. A.

— Grand Canyon, Yellowstone, Rocky Mountains och allt det där?

— Lika bra är det nog, men jag tror inte det är bättre.

Och när vi så kommo till Arjeplog, strax före infarten i samhället och fjällvärlden med ens avslöjades i rader av vitglänsande fjällkammars, seglande upp över vatten, öar, oändliga skogar, då hade resan nått toppunkten. Hedin uttryckte vad vi båda kände:

— Du vet, det ska bli konstigt att komma neråt lands igen. Och att gå på gatorna i Stockholm . . . Nä, du vet, jag tycker nästan, att Stockholm finns inte.

Ja, så kände man sig däruppe vid foten av den egentliga

fjällvärlden, där Arjeplog ligger, den mest monumentala plats jag sett i Sverige.

Häruppe gestaltade sig också förhållandena litet annorlunda än i Jokkmokk och Arvidsjaur. Här hade man nämligen fjällappar, icke skogslappar, och om folket för övrigt sade provinsialläkaren:

— Det är övervägande ett jägar- och fiskarfolk. Härifrån går under fiskehögsäsongen i januari ända till en 1.000 kg. fisk per dag ner till kuststäderna, ja, ända ner till Stockholm. Jakten ger skogsfågel, räv, varg och — fast i största hemlighet — björn. Fisket ger öring, röding och sik.

— Vad kan man räkna som genomsnittlig årsinkomst för folket här? undrade jag då.

— Cirka 600 kronor plus vad hemmanet ger.

— Och folket, som karaktär?

— Högst intressant. Arjeplogs samhälle tillkom på grundval av Nasafjällets gamla silvergruva och Adolfströms bruk, och befolkningen byggdes till stor del upp av krigsfångar, valloner och folk söderifrån landet, och det är en fri, självständig ras, öppen, livlig, glad och intelligent. Kyrkan här på udden byggdes av drottning Kristina.

Vad som på grund av dessa ord i första hand kom att intressera mig var att få komma i kontakt med representanter dels för dessa fjällappar och dels för den bofasta befolkningen.

— Vi ska fara och titta på ett ställe, sade doktorn, där herr Nordström kan få tillfälle att se dels en präktig gård av gamla stilen och dels en alldeles nybyggd. Och här i Arjeplog ska vi locka fram en lapp. Men först ska jag då be att få klargöra hus- och bostadstypens utveckling här.

Varpå han snabbt ritade upp husplaner och hustyper, som jag tyvärr inte här kan reproducera.

— Byggnadstypen, sade han, är, som herr Nordström ser, den vanliga nordsvenska, västerbottniska, med två stora gavelrum: ett kök och en storstuga och så lillkammare emellan. Spismuren är av gråsten, och huset står på marken utan grund, med mullbänk. Att i dessa trakter tala om frostfri

Bild 67. Vårnatt. Arjeplog.

grund är löjligt, för att få sån skulle man tvingas gå mer än två meter ner, och det är omöjligt. Man kan inte heller ha cementkällare här, det skulle bli för varmt för rotfrukterna, som skulle fördärvas, så man har jordkällare.

— Finrum, då?

— Existerar inte här. Rummen användas. Kammarn är sovrum för barnen, då de vuxit upp. Och som en egendomlighet för dessa bygder kan nämnas, att om huset får besök av överordnade, honoratiores, så mottas dom inte i köket utan i kammarn. Och då går allt efter gammal sträng ritual. Ungarna sitter i rad, stilla och tysta längs väggarna, mitt på golvet sätts en stol fram åt gästen, inte alldeles mitt men framme på golvet, och så bjuds han kaffe. Att märka är, att här går aldrig männen till spisen och hämtar kaffe, kvinnorna serverar dem på bricka!

— Fint!

— Jo jo män! Häroppe är det ordning, ska jag tala om, Så satte vi oss i bilen och foro upp till det utvalda stället, en stor bondgård på en udde i Uddjaur, den fem mil långa sjö, som från Arjeplog sträcker sig söderut och i Arjeplog möter den sju mil långa Hornavan, som går mot norr och är Sveriges djupaste insjö.

Det var på kvällen, solen hade gått ner, sjön låg blank, fjällen avtecknade sina bisarra linjer mot himlen, och allt låg som i ett blekblått silverskir, ett ljus av bottenlös tystnad. Det är något drömkänt över fjällvärlden som över de stora haven, och i denna drömkänta stillhet sutto vi i det stora köket och pratade, tittade sedan på kammaren, satte oss i storstugan och pratade igen, gingo sedan över gräset till sonens nybyggda stuga och inspekterade den, synade betongkällaren, de icke fullt färdiga rummen, pratade med den unga hustrun, beundrade hennes två småtingar och foro, sedan allt var klart, hem i nattljuset, men fast jag var så trött, att hela kroppen värkte, kunde jag inte gå till sängs, jag förstod, att hit skulle jag aldrig mer komma, jag måste rita natten och utsikten från mitt fönster, och där blev jag sittande vid ritblocket i fjällstillheten ett par timmar. Det var resans största högtids- och andaktsstund.

Men för att återgå till stugan vid Uddjaur. Där sattes mycket riktigt de av doktorn omnämnda stolarna fram på golvet — men doktorn utverkade tack vare sin makt, att vi fingo sitta i det stora präktiga köket — och runt väggarna sutto tysta barn och vuxna, vi togo alla i tur och ordning i hand. Så berättade de gamla, ett kraftigt par. Samtalet kom mest att röra sig om renligheten häruppe och om mödrarnas svårigheter förr i världen.

— Ja, sade husfadern, vad till exempel ohyra beträffar, så inte känner vi till sånt här. Jag ska säga: alla är så strama, att ingen vill ha lus! Förr i världen, då fjällfolket kom ner och tog nattkvarter här, ja, då kunde dom ha lus med sig, och då gällde det att vara noga. Nu har vi ju fått bastu för hela byn, som vi redan har haft i tio år, och där badar alla.

Bara i dag till exempel har 37 barn badat där och 13 fullvuxna. Men dom, som har det svårt här hos oss, och som jag skulle vilja lägga ett ord för, det är lärarinnorna. Det förekommer allt bra mycket ännu, att alla klasserna måste inhysas i bagarstugan till en gård, och i lilla kammarn intill får lärarinnan bo. Där är det så iskallt, så hon alldeles fördärvar sig. Och barna kan inte hänga sina våta ytterkläder i farstun, dom ryms inte där, den är för liten, utan måste hänga dom i skolrummet, så det är då rakt ett elände.

Så var det frågan: förr och nu.

— Ja, sade den kraftiga husmodern, då man har haft 10—11 barn, då har det velat säga tretti år utan frid eller sömn. Nu! Nu har dom ju semester, då dom ligger i barnsäng. Förr hade man varken barnmorska eller doktor! Och det gick!

— Men hur?

— Ja, se, barna blev så tidigt insatta i, att vi måste hjälpas åt, allihop!

Jag hade lagt märke till enkelheten men gedigenheten i detta hem. Inga krusiduller, inga gipskattor, inga fasansfulla tavlor, inga broderade bibelspråk, som neråt lands var så vanligt.

— Man behöver ingen lyx här! sade gubben. Va ska det vara till?

Här träffade jag på folkets ursprungliga, naturliga funkis.

I sonens stuga mötte man samma anda men andra former. Där hade nya tiden i fjällen fått sitt uttryck. Betongkällare med vedkällare, matkällare, tvättstuga, hydrofor för vattenledningen i köket, kran till blivande badkar. Samt dricksvattensbrunn under golvet, såsom nu börjat brukas i dessa bygder.

Uppe: stort ljust kök med genom dörr avstängd alkov och tamburaktig avbalkning samt ett rum. Det var inte färdigt ännu. Rummet skulle bli sovrum men användes för tillfället som förvaringsplats för sättpotatis. Tills vidare användes alkoven som sovrum. Så var det värmeledningselement, skafferier med vatten och avlopp samt diskbänk. Dylig anordning

uppgavs vara genomgående för alla nya byggnader i dessa fjälltrakter.

— Skafferiet här ska vara *varmt!* upplyste doktorn. Inte kallt! Det har man gudi nog av — man måste äta så mycket frusen mat. Den tinas upp här. Betänk bara detta, herr Nordström: rensteken sågas och fisken måste blötas, innan man kan äta dem.

Så var det spis, kakelmurad, ordentliga innanfönster, luftventil, moderna möbler, trasmattor. Det hela utomordentligt omtänksamt. Det var de nya hemmen i Lappmarken, jag här såg, och över det hela låg något på en gång heroiskt och barnsligt rörande.

— Detta är början! sade doktorn på hemvägen. Mycket återstår ju att göra. Till exempel att lära folket blommornas betydelse. Den, som har blommor kring stugubron, den kastar inte ut slask där. Med blommor följer snygghet, att inte tala om allt annat gott. Jag har en liten trädgård hemma, dit tar jag gummorna och visar, hur rart det är, så sticker jag en påse frö eller ett blomsterskott i hand på dom, och så kommer dom så småningom underfund med, vad man kan göra.

— Så doktorn är en fullkomlig själasörjare för folket här! Skulle man kunna säga.

— Ja, läkarn har mer och mer blivit prästernas arvtagare. Till och med bikten får man ta emot.

— Prästerna själva då?

Doktorn ruskade på huvudet.

— Passa på, om herr Nordström passerar X-sele och titta på prästgården. Jag ska inte säga, hur många tiotusentals kronor den har kostat denna fattiga fjällsocken.

— Och vad gör prästen för folket?

— Hindrar utvecklingen. Om han kan.

§ 13. »De yttersta skola varda de främsta.»

Vi hade vidtalat den gifte sonen att följande morgon komma ner till Arjeplog för att tala in i mikrofonen. Det var en

strålände solmorgon, vattnen glänste, fjällen tindrade, svenska flaggan lyste i luften över samhällets röda och vita hus, då Hedin och jag parkerade bilen utanför doktorsbostaden.

— Ja, här har jag nu en bild för herr Nordström, sade den utomordentlige doktorn. Vi talte lite om kvinnornas svårigheter i går kväll. Jag har kommit att tänka ytterligare på saken. Kvinnan är en hjältinna häruppe. Hon måste leva ensam i månader uppe i fjället med barnen, medan mannen är borta på arbete. Hon skall skotta sig genom ett par meter höga drivor, om inte mer, till fähuset, till brunnen, kanske i vinande snöstorm. Hon skall om sommarn hjälpa mannen dra not, hjälpa honom slå hö på starrängen — med barn i kont på ryggen.

Och hör nu, vad som hänt här på morgonen. Det rör tjänarfrågan. Det var en kvinna här. Gravid. Hon hade ett svårt eksem och fordrade absolut vila, vilket jag sa henne. Men då svarade hon, att hon inte hade tid till det. Jag frågade varför? Jo, därför, svarade hon, att hon måste sköta lagårn. Hon kunde visserligen få hjälp i mjölkningen av mannen, men då skulle hon hindra honom att arbeta i flottningen, och det kunde hon inte, för den förtjänsten behövde dom. Och hon for sin väg, gråtande av både förtvivlan och raseri.

Sådant är läget här! Och vad ska man göra? Vad ska man ta sig till?

Det var då, svaret kom. Ätminstone aningen, skymten av ett svar.

Den unge nygifte från gården vid Uddjaur hade infunnit sig, han hade åkt ner på cykel, och snart sutto doktorn och han på var sida om mikrofonen, men samtidigt hade en lapp också kommit, och medan inspelningen pågick i doktors vardagsrum, stod lappen hos mig ute i hallen, där jag skötte signaleringen till Hedin.

Och här får man nu höra fjällvärldens egen röst.

Doktorn började:

— Du, som har sett hemma, hur en kvinna lever uppe i Lappmarken, du kan ju berätta för mig litet, hur mor hade det.

- Jo, hon har haft elva barn, och tungt har det varit.
- Och nu ville du försöka få det annorlunda i ditt eget hem. Nå, på vad sätt hade mor tungt? Det var elva barn, men det var väl mycket annat också?
- Jo, så hade hon att försörja familjen naturligtvis med fiske och litet av varje.
- Ja, hon fick hjälpa till att dra noten och lägga ut näten och så vidare.
- Och att sköta ladugården.
- Ja. Nå, snöskottning på vintern, det var mycket snö då som nu förstås?
- Jo, nog blev det litet med det, men inte något vidare inte. Den manliga arbetskraften fick ta det.
- Själva huset var ju relativt stort, med stora rum?
- Det blev väl i alla fall mest att bo i köket.
- Ni bodde där mest. Det var det rum, hon hade att sköta. De andra stod tomma.
- Det var inte så väl inrättat heller då.
- Nå, när du nu började bygga åt dig, då tänkte du: här ska bli annorlunda, *här ska min hustru få det lättare.*
- Jo.
- Hur ordnade du upp det, då?
- Jo, jag satte mig i en ganska stor skuld.
- Ja, jag ser du har lagt in vatten- och avloppsledning. Varför har du gjort det?
- *För att kvinnan ska få det lättare.*
- Ja, och det har hon givetvis fått också.
- Jo, jag tror det.
- Ja, och du har även värmeledning. Det har väl kostat dig en hel del?
- Ja, det har kostat.
- Många tusen?
- Jo, jo.
- Men du är ung och räknar väl på att arbeta, så du klarar av den där frågan så småningom.
- Jo då, det tror jag säkert.
- Jaha. Nå, har ni det bra nu, då, går arbetet bra med dessa moderniteter?
- Jo, då.
- Det är lättare för din fru än det var för din mamma på alla sätt och vis?
- Jo, säkert.
- Ja. Nå, jag ser ni har ordnat så, att ni i källaren kan ha

tvättstuga och badrum så småningom. Det är inte inrättat nu, men det har ni också tänkt er?

— Jo.

— På vad sätt har du tänkt ordna det?

— Jo, med tiden ska man ha sköljbassänger och så värme-panna förstås.

— Ja, och då ska du få varmvattnet till bassängen från värmepannan?

— Jo.

— Och det ska du ha som badmöjlighet också?

— Jo.

— Nå, var tar du vattnet ifrån, då?

— Jag har brunn under källaren.

— Är du inte rädd för att det blir fuktigt i huset då?

— Nej, jag ska försöka sätta lufttrumma från själva källaren och ut igenom.

— Ja, visst, ja, från källargropen utåt, så fukten dras ut på det viset. Nå, det har du haft något år. Har du haft något besvär, när du inte haft lufttrumma?

— Jag har haft det bara ett år.

— Har det blivit fuktigt?

— Nej.

— Det tycks gå bra att ha brunnen under.

— Vi har ventil i skorstenen.

— Så du drar ut direkt därifrån. Och sen har du ordnat, så du har ett kök, och det har ni huvudsakligen till arbetsplats och matställe.

— Jo.

— Nå, var ligger ni då?

— Vi har sovalkover.

— Ni ligger inte i köket, ni vill inte ha det till sovplats?

— Nej.

— Det är inte som förr, att ni flyttar alla tillsammans i ett rum, utan ni har skilt er åt och kommer ut i de olika rummen i huset.

— Det är bättre för hälsan, säger dom.

— Visst. Du har inte något rum, som bara står på parad för att ta emot främmande, utan använder alla rum?

— Jo.

— Tänkte du ha något fint rum med uppställda möbler, eller ska ni bara ha rum, som ska användas?

— Vi kan nog behöva alla, för familjen kan ju bli större.

— Vi ska hoppas, den ska bli ännu större. Alltså, den erfarenheten ni har de år ni varit i detta nybyggda hus är god?

- Jo.
 — Och din hustru är nöjd?
 — Jo.
 — Vad är din önskan i detta fall? Vill du det ska bli vanlighet?
 — Jo, på landsbygden överallt. Det är bättre, att kvinnan får det lätt.
 — Ja, just hon har för hårt nu. Menar du det?
 — Jo.
 — Ja, det tror jag också.

»För att kvinnan skulle få det lättare!»

Här var brytningen med den urgamla föreställningsvärld, som jag under hela resan överallt stött på och som innebar, til syvende og sidst, att *kvinnan, vilken hos naturfolken brukar vara mannens slav, även i gamla Lort-Sverige realiter betraktats på samma sätt.*

Nu betydde hennes flykt från landsbygden, från slavgörat i smutsiga kök och i smutsiga ladugårdar, kanske ytterst, att hon rest sig mot detta slaveri.

Häruppe var måhända, som av doktors berättelser framgätt, ett dylikt sakernas läge mer kännbart än någon annanstans, och här steg nu en man av den nya tiden upp och deklarerade, att han lade hemmets arbete så, att »kvinnan skulle få det lättare».

Kanske var det början till det förlösande ordet! Och det kom inte från de högt utvecklade samhällena nere i landet utan från fjällens folk.

De yttersta skola vara de främste!

§ 14. Lapparna inför nya tiden.

Och nu skulle det bli lappmannens tur. Men när han fick höra skivan med den föregående intervjun spelas upp, blev han rädd och ropade med sin hesa röst:

— Nä! Nä! Nä!

— Seså, Pirto! Seså! Seså! Lugna dig nu och var klok. Du är ju en förståndig karl!

— Nä! Nä! Nä! skrek han bara som ett envist barn och snodde sig som en orm kring en trädstam, men »Lappmarksdoktorn» var inte lappmarksdoktorn för inte. Till sist hade han Pirto framför mikrofonen, och så satte Hedin, efter en för andra omärklig signal från mig, i gång. Efter några lugnande inledningsord på lappska fortsatte doktorn:

— Du kan ju tala svenska, så du förstår, vad jag säger. Lapparna börjar nu på senare tid att ha hus, alltså vanliga trähus. Vad tycker du om det, är det bra?

— Jo, det är pra.

— Varför tycker du egentligen, det är bra?

— Det är pra, micke pra.

— För hälsan?

— Jo.

— Det är jag inte så säker på. Ni bygger dem alldeles för små, ni bygger inte lämpliga hus, dom skulle vara större, och så skulle det vara luftigare i dem. Varför bygger ni så små hus?

— Större hus kostar mera penkar, förstår tu väl!

— Ni har inte råd?

— Nej.

— Men är det inte mycket *det*, att ni är vana vid kåtan och därför vill ha det smått och trångt. Trivs du i ett trähus, ett vanligt bonthus?

— Jooo.

— Det går bra?

— Joo.

— Nå, varför har ni flyttat in i dessa hus, är det bara för hälsans skull, är det inte också så, att ni tycker, det blir billigare på många sätt?

— Jo, tet plir micke pillikare.

— Det blir billigare på det sättet, att ni har hustru och barn boende där, medan de renskötande far neråt kusten med renarna?

— Jo.

— Varför blir det billigare? Är det för att ni har mindre flyttningskostnader?

— Jo, mindre flyttningskostnader.

— På vad sätt flyttar ni nu med familjen, om ni ska flytta, kör ni med renar och pulkor?

— Nej, det är slut.

— Vad kör ni med?

— Hästar och pil.

— Ja, men bilar kan inte gå överallt, där ni ska fram med renar.

— Nej.

— Och då kör ni med häst och släde?

— Jo.

— Blir det inte ganska dyrt att leja hästar då?

— Jo, det blir micke dirare än pil.

— Är bilskjuts billigare?

— Jo, pilskjuts är pilligare.

— Ja, men när ni nu måste ta hästskjutsar och på detta sätt flytta, kan ni få med allt bohag? Ni skulle kunna slå upp kåtorna lätt ändå i snön neråt kusten.

— Va?

— Ni kan lätt slå upp era kåtor ändå. Skulle det inte gå bra det, ta dem på hästskjuts till kusten?

— Kåtan till kusten? Nej.

— Inte det. Ja, det är naturligtvis lättare för kvinnorna och barnen att inte behöva följa med utan ha en fast punkt att stanna på.

— Jo.

— Är det även därför kanske ni har byggt ert hus?

— Joo.

— Nå, tycker du inte, att de hus, som en del lappar skaffat sig, är väl små, väl dåliga? Tycker du inte, att ni borde göra dem litet mera lika svenskarnas hus, så att det vore bättre för familjen att vara där?

— Svenskarnas hus?

— Ja, mera som svenska hus och inte så små stugor.

— Det är pättre i stora stugor, men det kostar mera penkar.

— Jaha. Men jag har sett, att ni ibland bor två familjer i en sådan där liten stuga. Tycker du inte, att det är osunt?

— Jo, tet är tet också, men tu vet, lapparna, te tar ingen hyra, te tar ingen hyra.

— De tar inte betalt av varandra. Det är ett stort problem, och det är svårt under övergångstiden att se, vad som blir av det, men vi få hoppas, att ni också lär så småningom att bygga lämpliga hus.

— Denna fråga om lapparnas överförande till fast bostättning är den viktigaste och den grundläggande punkten i hela lappproblemet! sade doktorn, när vi åter blivit för oss själva. Här i Arjeplog har vi gjort oss av med alla sådana rester från äldre tider som kyrkstäder, bondstäder, lappstä-

der. Herr Nordström har ju sett i Jokkmokk och Arvidsjaur, hur dom ser ut. Och som det kan vara av intresse för herr Nordström, då lapparnas bostadsförhållanden kommer på tal, att ha frågan belyst, ska jag be att få överlämna den här brevväxlingen mellan lappfogden i Norrbottens södra distrikt och mig. Utan alla anspråk för övrigt. Ursäkta, om språket är lite slarvigt.

Och som denna brevväxling ger inte bara ljus över lapparnas bostadsfråga utan över vad som sysselsätter Lappmarkens dagliga tankar, avtrycker jag här, med de båda herrarnas benägna tillstånd, de båda värdefulla dokumenten.

*Lappfogden i Norrbottens
Södra Distrikt, Luleå.*

Till Herr Dr. E. Wallquist, Arjepluog.

Ärade Broder!

Jag har ställts inför ett problem, där jag vore särdeles tacksam för råd från Din sida.

De till norra Jokkmokk inflyttade karesuandolapparna ha lagt sig till med små stugor i Porjus samhälle. Dessa bebos under vinterhalvåret av kvinnor, barn och även en hel del manfolk, medan de verkliga renskötarna befinna sig med renhjordarna bortemot 10 mil nedanför Porjus. Denna omläggning av levnads sättet har onekligen varit till men för ordningen i renskötsel. Och vad värre är så måste förhållandet också anses olyckligt och farligt för lapparnas hälsotillstånd. De i Porjus befintliga lappbostäderna äro nämligen i allmänhet så trånga, att de däri boende genom bristande utrymme hos rummet utsättas för sanitära olägenheter. Och dessutom vidlåda många andra brister de ifrågavarande bostäderna. De äro kalla och dragiga; uppvärmningen sker i allmänhet från järnspisar.

Vid företagen undersökning har det konstaterats, att icke mindre än omkring 100 lappar i Porjus bo under här nämnda förhållanden. Antalet av dem disponerade rum är 21, vilket innebär, att i genomsnitt 5 lappar bo i samma rum. Jag har haft tillfälle att besöka några av dessa bostäder till exempel på morgnarna, innan familjerna stigit upp. Stancken och osnyggheten i övrigt var svår att uthärda.

Det synes vara lappväsendets plikt att ingripa i de nu påtalade förhållandena. Men frågan är att finna den lämpliga utvägen. För egen del intar jag den måhända gammalmodiga

ståndpunkten, att lapparna skulle må bäst av att Porjusbosättningen bleve helt avvecklad och att lappfamiljerna i stället såsom i gamla tider följde renhjordarna till vinterbetesmarkerna längre ned i landet. Men då uppställer sig — såsom Din kollega Dr. Thulin mycket riktigt påpekat — svårigheten att i bondgårdarna där nere erhålla *lämpligt* husrum. Bagarstugorna, som lapparna på sina håll bruka hyra under vintermånaderna, äro visst icke bättre än Porjusbostäderna. Den utvägen stode ju visserligen alltid öppen, att lapparna skulle bo i kåtor, men vanan att vintertid bo i hus torde vara så inrotad hos de flesta av Porjuslapparna, att en dylik omläggning av deras livsföring säkerligen skulle bliva mött av det allra största motstånd. Och så är frågan också den, vad man — med åsidosättande av all så kallad lappromantik — verkligen skall säga om tältkåtan som vinterbostad. Själv har jag aldrig mått annat än bra i en sådan kåta, men eftersom mina kåtaviestelser aldrig omfattat någon längre tidsföljd, är min erfarenhet av saken helt värdelös.

Som Du finner av den härvid fogade avskriften av Dr. Thulins av mig begärda yttrande i ämnet, lutar Dr. Thulin åt den uppfattningen, att lappväsendet icke har annat val än att låta Porjusbosättningen bestå och utvecklas och att lappväsendet också skall sörja för att bostadsförhållandena bliva förbättrade, så att de sanitära olägenheterna må kunna avvärras. Emedan en sådan hjälpaktion från det allmännas sida emellertid med största sannolikhet skulle få oanade ekonomiska konsekvenser — med hänsyn till vederbörandes egendomsförhållanden torde den av Thulin förordade lånevägen icke vara framkomlig — är jag mycket tveksam, om det kan vara tillrådligt att göra något förslag i den riktningen. Under hand har jag talat med Landssekreteraren om saken, men han är bestämt emot en statlig medverkan till åstadkommande av *hus* åt renskötande lappar.

Innan jag företager mig något i saken, ville jag sålunda höra Din åsikt om, vad som lämpligen är att göra i syfte att avvärja den sjukdomsfara, som onekligen nu hotar de här berörda lapparna — och för övrigt även lappar på annat håll med ungefär enahanda vinterbostäder.

Med hjärtliga hälsningar

Erik Malmström.

Luleå den 21 maj 1938.

Lappfogde Erik Malmström, Luleå.

Broder!

Tack för Ditt synnerligen intressanta brev rörande lapparnas bostadsfråga. Vad Du framlägger om Porjuslapparna, finner

sin motsvarighet även här om ock ej i samma skala. Vi ha samma problem att syssla med.

Min personliga inställning är denna. Frågan måste ses i ett vidare sammanhang. Man är beroende av utvecklingen överhuvud för de nomadiserande lapparna, och den tror jag går i riktning mot ett starkt moderniserande, där mångahanda nya seder skola giva plats för nutida hjälpmedel i livsföringen. Och jag tror, att det är ganska meningslöst att spjärna emot. Vad man bör företaga är att i möjligaste mån leda utvecklingen in på banor, som vårt vetande och sunda förnuft säga oss kanske äro bäst. Bostadsfrågan för lapparna är en detalj i det hela. Och att det fasta huset snart skall vara huvudbostaden även för nomaderna, det är jag övertygad om. Kåtan kommer troligen att stanna kvar enbart i form av »koja» vid arbetet, däremot ej som viste för familjens kvinnor och barn under större delen av året. Jag tror, att nomaderna i allt mindre utsträckning komma att bli nomader i verklig mening. De glida över i en fastare tillvaro, och deras och familjens dag skall alltmer likna övriga innebyggares i lappmarkerna. Jag kan ej heller se — om vi lämna renskötselproblemen åsido — att det under förutsättning att ett större antal kvinnor och barn ej deltaga i hjordvården, dessa ej skulle kunna hava en fast bostad på lämpligt ställe inom flyttningsområdena. Tänk på skogs- och flottningsarbetarna, som ha sin gård, sitt nybygge eller vad det nu är, och som stor del av året vistas vid arbete långt bort från familjen. De bo då i kojor — det skulle för lapparnas del vara kåtor — ganska primitivt, medan familjen hemma lever ordinärt liv i hus av bostadstyp. Kommer det inte att bli något liknande för nomaderna?

Jag tänker mig den utvecklingen. Jag kan alltså inte ställa mig avvisande mot, att lapparna för sina familjer på lämpliga ställen ordna bostäder. Läget av dessa måste bli beroende av dels de olika distriktens karaktär, dels typen på renskötseln. Jag inbillar mig, att det för Arjepluogs del måste vara bäst om denna bebyggelse sker i lågfjällen, i björkskogen. Men när nu så sker, måste givetvis bostaden byggas god och ändamålsenlig. Den gamla öppna kåtan var en för sitt ändamål mycket god bostad. Härlig vädring, likväl visst inte kallt och dragigt, som många tro. Genom den nedärvda skötselseden (risgolv till utbyte med mera) visst inte dålig hygien. Den bostaden är alltså synnerligen lämplig i och för sig, om den får vara i fred. Och skall övergång ske till annan, fast bostad, då skall denna ske ordentligt och inte med en massa kompromissanden. Bergström förde fram en typ gamme med täckt tak och järnspis, som Du vet, och den är förskräcklig — romantik av sämsta slag. Jag

tror, att han mot slutet insåg det. Vi bytte många ord i den saken. Nu var det så olyckligt, att han införde den vid skolorna och därmed kom barnen att tro, att det var en bra bostadsform. Dessa slutna kåtor borde snarast förbjudas, vare sig de finnas vid skola eller i fjäll. Vi ha tyvärr några sådana i Arjeplog. Med trägol, som alltid är smutsigt, med fukt och dunster i mängd.

Nej, det skall vara ett riktigt hus, stort tilltaget, byggt som ett vanligt nybygges hus. Vi ha ju svenskarnas erfarenhet att följa. Varför skall den icke duga! Kyffen och kåkar med liten luftkubik, små fönster, usel grund med mera sådant tillåta vi icke hos svenskarna. Det bör ej heller ske beträffande lapparna. Men nu är det nog så, att även om vi kunna få fram vanliga rejäla hus för nomadernas stillasittande familjer, så hava vi icke därmed tillfört dem huskultur. Det tager tid, lång tid, jag tror ibland generationer, innan kåtafolk lär sig denna, då de flytta in i hus. De bylta ihop sina sängkläder, som om det vore vid kåtväggen, de förvara kärl som vid arran och de skura lika ofta, som de byta ris på kåtgolvet. Hur vi ordna husproblemen, kommer det att taga mycket lång tid, innan lapparna äro vanda vid att bo fast, och innan dess blir det aldrig prima i deras stuguhem. Nomadskolorna, om de byggas på svenskt vis, kunna göra stor nytta och sprida gott vetande. Men mången lapp är lapp och intet annat, vad han än hänger på sig eller flyttar in i.

Vi få alltså räkna med en övergångstid, varunder förhållandena icke kunna bliva idealiska. Men jag tror, att vi måste acceptera lapparnas allt vanligare sed att bygga sig hus. Sedan vi så gjort, då är det också att taga steget fullt ut och att i och med gillandet ställa fordringar. Då duger det ej heller längre för lapparna, att de få komma med halvmesyror. De få finna sig i, att de nu bli bedömda, ej som nomader, vilket de ej längre i full utsträckning äro, sedan de fått fast hus, utan som vanliga bofasta. Och därmed måste de följa gällande hälsovårdsbestämmelser för byggnader på landet. Därmed kommer jag till frågan om, vad som skall företagas.

Sedan urminnes tider har ju bosättning skett av nomader, men det har kanske varit av andra skäl och under något andra former än nu. Denna bosättning har alltid försiggått under mindre goda hygieniska betingelser. Husen ha blivit för små — kåtans mått spöka — och renligheten har påverkats av de från nomadlivet medförda sederna. Så småningom har lappen lärt sig de bofastas seder och blivit en vanlig nybyggare och ofta en god sådan. Många familjer ha blivit efter, men på allra senaste tiden sker nu en uppräckning, dels genom det ökade in-

tresse, som myndigheterna visa bostäderna, bland annat genom statliga bidrag till bostadsförbättring, dels genom den förbättrade allmänna hygien. Vi ha till exempel i Arjepluog sett lycklig utveckling i Lillviken med flera ställen, och vi hålla på med bostadsförbättring för flera familjer: Anders Mattssons i Sautel, Tjipko, Tjärnberg och så vidare. Barnen vistas på skolor och se därunder goda hem. Allt bidrager till, att, jag tror, vi inom rätt kort tid skola få bostäder även för de lapska nybyggarna väsentligt bättre än tillförne. Tråkiga undantag få vi förstås alltid dragas med.

På samma sätt bör nu vederbörande hälsovårdsnämnd intresseras för dessa nomadbostäder, som givetvis *icke* kunna undandraga sig hälsovårdsstadgans § 43. De böra inspekteras, förbud för flera familjer i samma rum skall utfärdas, alltför usla bostäder böra utdömas. Alltså ett sanitärt arbete verkställas på precis samma sätt som om det vore bostäder för svenskar. Det tager tid att få fram något gott. Men lapparna måste lära sig, vad den bofasta kulturen fordrar. Det måste bli ett arbete på lång sikt. Och jag tror det skall gå att nå resultat, även om övergångstiden på denna punkt liksom på så många andra inom lappväsendet blir svår.

Skulle jag nu efter dessa personliga synpunkter giva Dig ett speciellt råd beträffande Porjusfallen och liknande i Arjepluog för övrigt, så är det, att lapparna icke böra förbjudas att hava dessa bostäder. Men däremot skola dessa av hälsovårdsmyndigheterna inspekteras — i fallet Porjus borde det gå lätt — och likaså måste hälsovårdsmyndigheterna med biträde av lappväsendet se till, att åtgärder till förbättrande vidtagas. Lapparna måste erfara, att de icke få slå sig ned fast, hur de behaga.

Att de små instängda rummen med endast järnspis äro osunda behöver väl ej framhållas. Hälsovårdsstadgan lämnar möjlighet att ingripa. Men vad som sedan skall göras, förbättringarna menar jag, det måste lapparna själva utföra, så vida det ej rör sig om fattigvårdsfall. Det är säkerligen alldeles fel väg att lämna dem statlig hjälp i någon form, ty därmed tager man ansvaret från dem. Det är en utveckling i rätt riktning man vill ha fram. Ett uppfostrande. Lapparna skola läras göra goda fasta bostäder, och ingenting lär dem så bra, som om en uppförd byggnad bommas igen av myndigheterna och icke får användas utan förändring.

Försök alltså att komma i kontakt med hälsovårdsnämnden i Jokkmokk och intressera den för problemet. Den vägen skulle jag gå.

I de fall, då Du på Dina resor finner samma mindre goda

Bild 68. Jämtländsk bebyggelse med hässjor.

förhållanden inom Arjepluog, är jag Dig mycket tacksam för underrättelse därom, så att saken kan framläggas i vår för övrigt intresserade hälsovårdsnämnd.

Har Du vägen förbi, så kom in och diskutera vidare. Jag tycker, att detta är en både intressant och viktig fråga, och det vore bra roligt, om man kunde få den på rätt bog.

Hälsningar! Tuus

Einar Wallquist.

§ 15. Den förtryckte husfadern.

Så var Lappland avverkat, och i skyfallsliknande regn, efter en solstrålande dag, susade vi om natten ner genom Åsele lappmark, sedan vi förgäves sökt få rum i Lycksele. Omöjligt! Varje rum upptaget! Det var cirkus i stan, och

Bild 69. Från Storsjön. Jämtland.

folk hade strömmat till från halva Lappmarken. Det var en sista bild av dessa bygder.

Och nu, sedan vi följande dag passerat Lapplands södra gräns, började nya frågor sysselsätta tankarna, frågor, som fått fart uppe i fjällen, närmast om kvinnans ställning och hennes betydelse för bostadsproblemet. Jag hade fått höra däruppe om nya rörelser i Dalarna, om att landshövdingen i Falun börjat arbeta för kollektiva ladugårdar, kollektivt jordbruk, att Carl Larsson i By skulle vara inne på samma tankelinjer och att agronom Otting vid Fornby lantmannaskola i Stora Tuna hade hela frågan klarlagd.

Dit, till Dalarna, måste färden därför ställas. Kanske väntade där lösningen på Lort-Sveriges problem. Och hur det gick med den saken skall herrskapet i sinom tid få höra.

Men nu hade jag öronen öppna mest för detta, och vad

Bild 70. Bondgård. Jämtland.

jag såg och hörde på vägen dit ner, i Jämtland och Härjedalen, visade mig, att här var uppenbarligen nya ting i görningen, nya idéer i antågande.

Vad för övrigt dessa två landskap angick, visade de icke något nytt, utöver vad resan förut blottat. Det var samma eviga visa: dålig grund, inga biutrymmen, kallt, fuktigt, dragigt. Eller: nya bostäder med värmeledning, W. C., vatten, slask, badrum.

— Vad man kan konstatera, sade provinsialläkaren i nordligaste delen av landskapet, det är, att genom telefon, nya vägar, kommunikationer har ödemarkens hysteri börjat försvinna. Folket blir för var dag öppnare, mindre misstänksamt, mindre dystert, mindre inåtvänt. Och därmed följer mera företagsamhet, som uttrycker sig inte minst i att nya, goda bostäder ser dagen.

den av det bästa jag sett i andra landsdelar. Här kom så en ny syn även på tjänarkrisen.

— Det är komplett omöjligt att få inte bara tjänarinnor, berättade doktorn, utan även sjuksköterskor. Vi måste byta jämt, jämt, jämt! Jag vet faktiskt inte, vad jag ska ta mig till. Jag kan snart inte göra en operation. Jag kan inte ens få någon, som kan göra en narkos. Alla mina blindtarmar måste jag skicka till Östersund. Om vi bara hade lite militär här! utropade han med lyftade armar. Vi kan inte konkurrera med Östersund, bara därför att där har dom militär! Men även Stockholm och andra större städer drar. Och så är det också det, att lönen faktiskt är för dålig. Bara från denna kommun ha bara på senaste åren cirka 200 flickor farit till Stockholm. Och att få dom till jordbruk är helt sonika inte att tänka på. Vi har ett 20-tal platser anmälda på arbetsförmedlingen här. Inte en, som vill ha dem!!

— Nåå, vad är doktors syn på saken?

— Att det rent individuellt sett är rasande obehagligt. Men om det socialt sett är någon olycka, det är en annan fråga. I själva verket är det tvärtom bra, att flickorna kommer ut. Dom vill ha plats i goda familjer söderut, och dom sköter sig bra, man har aldrig hört något ont om dem. Sen kommer dom tillbaka hit, då har dom uppfostrats, avslipats, kultiverats, så gifter dom sig här och bidrar faktiskt att sprida kultur i bygden.

— Något annat doktorn skulle vilja ha framfört?

— Ja, här äts för mycket mjöl- och köttmat. Som har avlöst den gamla proviantdieten med salt och rökt i timmerkojorna. Man skulle äta mera saltsjöfisk...

— Folket tycker, insköt här den tillkallade kommunal mannen, att det inte är nog kraftig föda i detta klimat.

— Må vara, men här finns numera gott om sörlänningar, och dom vill ha fisk. Jag vill säga, att det är en grym orätt mot oss häruppe från Göteborgs och Stockholms sida, att man inte vill organisera transporten hit av färsk saltsjöfisk. Det är ju nu för tiden en enkel sak.

Hela detta tjänarproblem och kvinnoproblem, som från

Bild 71. Gamla kåkar. Jämtland.

och med Arjeplog kommit i nytt ljus, fick ytterligare belysning genom uttalanden av ett par lugna, kloka Jämtlandsbönder, den ene mer liberal, den andre mer konservativ men båda mycket allvarliga, den senare snarast dyster.

— Har man kreatur och barn, sade den förste, då är det stört omöjligt att få tjänstefolk. Det slutar väl med, att det blir husfadern, som får ingripa. Ja, här har en del karlar redan börjat mjölka. Nu är problemet den förtryckta husmodern. Snart blir det väl så, att det blir: *den förtryckte husfadern!*

— Nå, vad säger ni då om kvinnorna?

— Jo! Jag anser, att kvinnorna får alldeles för lite andel i planläggningen av nybyggda bostäder. Männen planlägger husen utan att fråga hustrun, men det är fel, för det är i alla fall hon, som ska arbeta där och då ska hon också vara med om planläggningen.

— Vill dom det själva, då?

— Nej, se, det är just det, som har varit och är det tokiga. Dom har inte gjort sig gällande. Dom har inte haft några egna synpunkter utan har överlämnat allt åt karln. Men det måste bli så, att kvinnorna stimuleras till att verkligen anstränga sig och delta i planläggningen och karlarna att vakna upp och lära sig inse och uppskatta kvinnans andel.

Det var ju klart besked. Nästa bonde sade betänksamt:

— Jo, för all del! Det är klart, att söker mannen göra det bra för kvinnan, så blir det bra.

— Ni menar, att om han bara tar hänsyn till hennes arbete, så behövs inte hennes hjälp vid planläggningen.

— Ja. Och det finns *det*, som är viktigare än den saken.

— Vadå?

— Jo, att det kommer att gå utför med hela landet, om inte bönderna får bättre pris för sina produkter. Staten fordrar bättre bostäder, bättre lagårdar, bättre djur, allting ska vara bättre! Ja visst, men vem ska betala? Staten får allt vara god se till, att bönderna då också får bättre betalt för vad dom producerar. Annars kan dom inte gå med på förbättringarna. Se bara, hur det är nu! Man har inte råd att leja folk längre. Det blir så småningom en fara för landet, som jag säger, för produktionen av matvaror minskas. Bönderna håller på att dras ner i fattigdom, det är hela saken det. Och dom som förbättrar sina hus, skuldsätter sig och kan stå på huvut när som helst.

— Nå, vad säjs, om bönderna till exempel byalagsvis slog sig ihop om gemensam lagård? Det är planer uppe på det!

— Ja-a! Kanske det, till sist! Det skulle vara en 500 djur, då!

Och tankfulla båda tryckte vi varandras händer och skildes.

Med nästa läkare var jag åter inne i gamla Lort-Sverige. Han förde mig på resans värsta vägar, där det föreföll, som om bilen vilken minut som helst skulle gå runt eller springa i luften, till några av de uslaste bostäderna jag sett, folk, som bodde i stugor, så genomruttna, att då man trampade

Bild 72. Gammal gård. Bergslagen.

på golvtiljorna ramlade sakerna på bord och byråar, eller i nakna, iskalla rum ovanpå höskullar och ladugårdar.

— Bara i mitt distrikt finns det 100-tals dylika gårdar! sade han. Och runt om i landet finns det naturligtvis tusentals!

Och i Härjedalen, på gränsen till Hälsingland, saade en man och pekade bortåt de skogklädda bergen:

— Här är av gammalt en sådan inavel, att hela byar är befolkade bara av idioter och sinnessjuka. Och här råder en sådan bypolitik, att man hjälper bara sina anhängare. Det gör, att endast dessa få bidrag. De duktiga ställas utantför, och kan dom, så ger dom sig därför också i väg. Och så blir bara de efterblivna kvar.

Jag var åter tillbaka i Lort-Sveriges hjärta, och det kändes åter, efter den höga luften i Lappland, som ett kvävande, stinkande kolos, matos, snuskos.

KAP. XIII. Lort-Sveriges död.

§ 1. Lort-Sverige tar mänsklig gestalt.

Det jag fick höra i Dalarna skall jag spara till sist, ty det föreföll mig knyta ihop hela denna undersökning, som nu nalkades slutet, till ett organiskt helt. Nu skall jag bara med några ord berätta, vad den förut omnämnda rundan i Mälars och Hjälmar-bäckenet visade. Det var ruskiga saker.

Statistiken uppger, att såväl lönebostäder som även arrende-, torp- och egentliga hyreslägenheter äro talrikast i Mälarslänen, det vill med andra ord säga, att där måste finnas det relativt största antalet människor, boende mer eller mindre på andras nåd, som statare, som tjänande i någon ställning, kort sagt som beroende, som ofria varelser med allt vad dylikt alltid medför.

Jag började i Närke. Vilka underbara gamla herrgårdar och slott! Vilka idylliska parker, åar, sjöar, vilka vördnadsbjudande gamla kyrkor.

— Ja, här är underbart vackert! sade läkaren. Men förhållandena är inte så vackra. Lönebostädernas tillstånd är dåligt, stundom skandalöst. Alla nämnder behärskas av bruksbolagen. Statarna av godsens. Det gör bland annat, att stora delar av befolkningen hålls så psykiskt nere, att det till sist visat sig omöjligt att få kompetenta arbetare och arbeterskor till fabriker, kompetenta tjänare och hustrur i hemmen. Nativiteten sjunker. Att få byggnadskunnigt folk är på många håll omöjligt. I bostäderna är det så kallt, kanske framför allt dragigt, att man på många håll måste placera liggsofforna ut på golvet från väggen för dragets skull. Statarna klagar över de gemensamma dassen, dom har blivit alltmer

Bild 73. Närkebygd.

rädda för smitta, inte minst sexuell. Och mot kylan söker man skydda sig genom överdriven värme, så att temperaturen hålls ända uppe i plus 23 grader med alla hälsorisker, som det medför.

Vi tittade in i två gårdar. Svarta rum, den gamla spismuren igen, smutsigt, nerrökt, obäddade sängar, kringkastade kläder, disk, matvaror och — gapande, stirrande, stumma, psykiskt defekta människor.

Jag var mitt i det syd- och mellansvenska eländet igen! Gudsens och de gamla brukens atmosfär.

Men måhända var det ändå värst i räjongen kring Stockholm, och där trädde mig människorna i allt sitt elände på något vis närmast inpå livet.

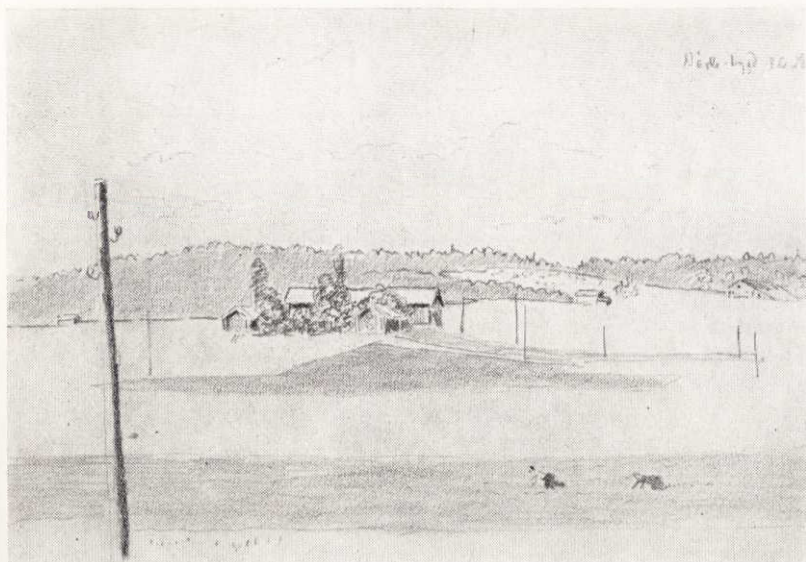

Bild 74. Bondgård. Närke.

besökte, här är uruselt, helt enkelt fullkomligt upprörande, och jag anser Ivar Lo-Johanssons skildring av statarlivet som ett mästerverk av sanning. Han är dessa stackars människors Zola, och varje människa med minsta ansvarskänsla i kroppen borde läsa dessa skildringar för att komma underfund med, vilket obeskrivligt elände, som existerar i omedelbar närhet av Stockholms lyx och njutningsliv.

Han förde mig i sin bil till några stathus, så mörka, att det var som om man trätt in i katakomber. Men på utsidan voro de rödmålade! Omkring dem reste sig underbara, majestätiska ekar. När som helst kunde de visas för utlänningar. När som helst kunde de besjungas på grammofonskivor och fylla nationens ögon med glädjetårar över dessa fridens och lyckans symboler.

Vi trädde in i ett hus. Vi ville gå in i köket.

— Nej, sade hustrun, inte barskt utan bönfällande, förtvivlat. Nej! Nej!

Bild 75. Gammal bebyggelse. Arboga.

Då gåvo vi oss. Hon var mager, med urblekt grön hy. Hon hade glasögon. I lump låg en liten lika grönblek unge. Ute på gården hade vi sett några andra småttingar. En flicka var en fullkomlig skönhet, och denna utmärklade moder hade säkert en dag också varit det. Doktorn gjorde frågor om ungen, hon svarade lågt, som frånvarande. Till sist, utan övergång kom det som en uppkastning, som ett nödrop:

— Doktorn! Jag kan inte mer! Jag *kan* inte! Jag *orkar* inte. Vi ska sälja.

— Gå ifrån alltsammans? Går det inte ihop?

— Går ihop!! Oj, oj, oj!

— Vart ska ni då ta vägen?

— Jag vet inte. Men jag *kan* inte mer.

— Kom in till mig och ta med den lille! I morgon!

Bild! 76. Upplandsbygd.

Det lovade hon, med ungen mot bröstet och huvudet dolt mott den lille, och vi gingo.

— Arbetsgivarna här är omänskliga! sade doktorn i bilen.. Till exempel. En ger statarna till jul en påse äpplen, av gårdens skörd. En annan sålde för 25 kronor sin uttjänta kosttym till en av sina. Löner på en 60 kronor i månaden är inte ovanligt, på det ska sex personer leva. Och tänk dessa människors jular! Härom året kom en statare till mig på julafton. Min hustru råkade tala med honom, helt omisstänksamt. Om julen och julglädjen. Då brast han i gråt. Han hadle kommit in till stan för att köpa julklappar. Alla barnen hade önskat sig. Det och det och det. Så måste han till doktorn. Och allt han hade var fem kronor. När då min husstru talte med honom, brast alltsammans sönder för ho-

nom. Nå, min hustru gick ut med honom och köpte en ordentlig julklappskorg. Det är statarnas liv här kring Stockholm. Förvånar man sig över, att ungdomen helt enkelt hatar livet på landsbygden? Vad innebär detta liv? Ett tungt och snuskigt arbete utan paus: bära slask, gå i slask, leva i slask. Dessutom får dom aldrig betalt av föräldrarna, som inte har råd. Man säger, att jordbruket inte bär sig, inte har råd att betala. Märkvärdigt, får jag säga. Här finns jordbrukare i dessa trakter, som tjänar miljoner! Och vad speciellt bostadsfrågan angår, så skulle jag vilja ha en mycket allvarlig synpunkt framförd till allmänt begrundande. Jordbrukets arbetare har bostäder som en del av lönen, inte sant? Jo. Nåväl! När arbetsgivaren icke ger honom ordentlig bostad, *så stjälar han av den överenskomna lönen, och dessutom, vilket icke är mindre värt att ihågkommas, skadar han nästa generation och begår därmed brott mot hela landets existens.*

Nästa läkare, än närmare Stockholm, var ännu beskare, om möjligt.

— Nej, sade han rakt på sak, jag vill inte röra i det här, det blir bara obehag, och jag har haft nog av det slaget.

Men hans rättskänsla segrade.

— Bränn 50 procent av bostäderna! sade han. Det vore det enda rätta.

— Och hälsovårdsnämnderna? Vad säger dom?

— Hälsovårdsnämnderna! Ha, ha, ha! Dom är komplett meningslösa, speciellt i små kommuner. Här finns 10 slott, 25 herrgårdar och kanske 50 bönder. Och i hälsovårdsnämnderna sitter godsägarna eller deras inspektorer. Sen behöver jag inte säga mer.

— Vad är det värsta här?

— Skafferierna! En liten skrubb vid spisen, full av rättor!

— Och vilka egendomar är värst?

— Ja, kanske den har rätt, som sa för en tid sen: präst-arendegårdarna, akademigårdarna och en del herrgårdar och slott, tillhöriga damer, som bedriva välgörenhet i Stockholms-societeten!

— Prästerna. då?

Bild 77. Människobostad invid Stockholm. Uppland.

Jag hade frågat den föregående läkaren om prästerna. Han hade svarat:

— Under hela min självständiga verksamhet som läkare har jag aldrig träffat en präst, som gjort något för folket. I sin hälsovårdande verksamhet har läkaren mycket lite hjälp av prästerskapet, vartill kommer, att prästerna tillhör de lataste människor, som finns.

Jag berättade repliken för denne. Han nickade och sade:

— Det stämmer!

Den siste läkaren upprepade i stort sett, vad de andra sagt, och tog mig bort till en utdömd och nyss utrymd stuga, i vilken ända till för kort tid sedan bott ett hushåll av vuxna och barn. Huset föreföll att knappt kunna stå för sig själlvt, det lutade åt alla håll och var noga igenspikat.

— Antagligen för att hindra oss komma in och se eländet!! sade doktorn. Men vi lyckades titta in genom ett fönster.

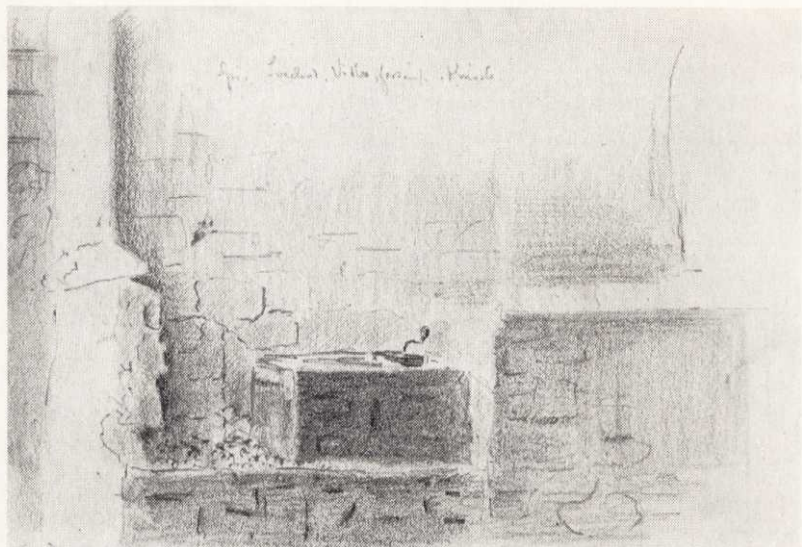

Bild 78. Köket i föregående.

Spismuren var en hopfallen tegelhög, mitt i alltsammans stod den rostiga spisen, och på den var en trasig kaffekvarn kvarlämnad.

Bilderna må för övrigt tala för sig själva.

— Så bor man omkring Sveriges huvudstad! sade doktorn, och när vi kommo närmare hans samhälle, stannade han bilen och pekade:

— Titta! sade han. Detta är en brunn, som folket här finner utmärkt.

Det var ett dike vid landsvägskanten, kring en grop, full av slemmig grönt vatten. På en käpp hängde en uppträdd tombutelj. Litet längre upp låg en ladugård. Jag vände mig om. Ur grinden kom en gammal gubbe. Hans kläder voro obeskrivliga. Ett stort, yvigt, grågrönt hår omramade ett ansikte som på en apa med ett par brinnande ögon, och ansiktet var sedan ett enda grönt tovig, det föreföll slemmig skägg.

Jag glömde allt annat för detta fasansfulla ansikte, denna spöklika figur, stigen som ur själva jordens mystiska innandömen. Det föreföll mig ett ögonblick som en hallucination, orsakad av den nästan överväldigande reströttheten, ty nu var det på en dag när sju veckor jag kuskat kring land och rike, men med ens blixtrade en tanke till i hjärnan.

Det var ingen hallucination.

Det var Lort-Sverige i egen person, i levande, mänsklig gestalt. Som nu uppträdde och på detta sätt äntligen tog farväl!

§ 2. Lort-Sveriges död.

Två radio-samtal.

Denna gestalt är det, som Villa-Sverige har att bekämpa, besegra och bära till graven.

Men hur skall detta ske?

Ja, nu kommer vad jag hörde i Dalarna. Jag säger icke, att det innebär lösningen av landsbygdens problem och vägen ur Lort-Sveriges snusk och elände, men måhända ger det första samtalet en aning om den *personliga uppgörelse*, som alla svenskar så småningom torde komma att ställas inför, och det andra en aning om den *nyorganisation av Sveriges jordbruk*, som till sist torde bli enda vägen till ett nytt sakernas tillstånd.

Carl Larson i By:

— Ja, kära Carl Larsson i By, nu sitter jag här hos dig, och nu ska du svara mig på en del frågor. Det är särskilt en sak, som jag under denna resa träffat på överallt, och det är svårigheten att få arbetshjälp till jordbruket. Det visar sig, som du vet, att alla ungdomar ger sig in till städerna. Men anser du nu, att det verkligen är nödvändigt för dem att ge sig in till städerna för att få det bättre?

— Ja, den saken kan ses från olika synpunkter. För en del ungdomar är det nödvändigt, för om dom vill lära sig, vill gå i skola och utbilda sig till ett yrke, så finns ingen

möjlighet till detta på landsbygden, men andra, som inte utbildar sig utan nöjer sig med folkskolan och fortsättnings-skolan, dom har egentligen ingenting annat att välja på än gå in i en industri i landsorten eller i städerna eller så jordbruket. Nu är det så, att dom, som går in i jordbruket, har i genomsnitt, då tänker jag på de manliga ungdomarna, en lön på 80, kanske i vissa undantagsfall 100 kronor i månaden. Om dom nu flyttar in till städerna, så kan dom inte påräkna denna höga lön. Det är industrier, som betalar kanske inte mer än högst 100—125 och 150 kronor i månaden. Då ska dom bekosta sig mat och logi, och det har dom gratis på landsbygden. Det betyder naturligtvis att rent ekonomiskt är industrilönen mycket lägre, d. v. s. *reallönen* är mindre.

— På det sättet skulle dom alltså faktiskt inte få det bättre i städerna än på landsbygden?

— Det får dom *inte*, och det är en sak till, som dom får komma ihåg, och det är, att sådana, som kommer in sist och inte har någon egentlig utbildning, dom blir alltid avskedade först.

— Vid kriser och dylikt, menar du?

— Ja, så fort det blir arbetsinskränkning, avskedas dom först, så dom får inte glömma, att osäkerhetsmomentet kommer också in. På landsbygden har dom inte detta, utan dom har sitt jämna arbete året om hos bönderna.

— Nå, men vad anser du närmast, att man skulle kunna tänka sig för botemedel emot den här modedriften in till städerna?

— Man skulle först *stärka självkänslan hos bönderna och jordbrukarna som yrkesutövare*. Dom skulle stå på sin kant och känna sig mer som karlar, än dom gör, och *inte anlita statens hjälp i onödan*. Och så kunde man höja även ungdomens känsla för det fäderneärvda yrket.

— Tycker du, att till exempel J. U. F. har gjort gott?

— Dom har gjort *mycket* gott, dom har gett känslan, att det är ett hederligt arbete och ett möjligt arbete att vara jordbrukare. Det inser ungdomen nu,

— Nå, men hur är det med undervisningsfrågan för denna ungdom på landsbygden?

— *Den är dålig. Den omskrutna svenska folkbildningen är inte så bra. Det återstår mycket att göra, och framför allt är yrkesutbildningen dålig på landsbygden. Det finns inga yrkesskolor.*

— Skulle man kunna tänka sig, att, om det funnes just yrkesskolor, hantverksskolor och så vidare, man skulle kunna få en del småindustri att stanna på landet?

— Man skulle kunna det. Men nu flyttar alla industrier bort, för *det blir för svårt på landet*. Skatten är för hög, och det är roligare att vara i städerna, men det behöver inte betyda så mycket, för det finns bussar och landsvägar och bilar överallt, så man kunde lägga en liten industri var som helst, och det skulle naturligtvis höja landsbygdens befolkningssiffra och framför allt *minska uttaxeringen*, som i allmänhet är ganska hög. Och det betyder också, att den så kallade *tråkigheten på landsbygden kunde hejdas*.

— Då skulle detta inte minst betyda, att vad man måste lägga an på är att få fram en ny *ansvarskänsla*.

— Ja, naturligtvis, men den är *avtrubbad hos nästan alla samhällsklasser numera*.

— Du menar, därför att nu ska alla hjälpas?

— Javisst.

— Det är epidemiskt, och det har jag sett precis i hela Sverige, från sydligaste Skåne ända upp i Lappmarken.

— Ja, jag tror det är likadant överallt.

— Men då kommer vi in på en brännande fråga, och det är, om denna understödsanda till stor del skapats av det nuvarande demokratiska samhällsskicket så att säga.

— Ja, inte tror jag det, utan den är skapad av den marxistiska andan, den allmänna organisationen, *staten ska göra allt, och individen ska bara hjälpas*.

— Nå, det har i alla händelser blivit ett väldigt plåstrande på det sättet med folkmaterial, och vad ska det leda till?

— Ja, naturligtvis, man plåstrar ju med avkomman för att hålla så många som möjligt vid liv, och det är inte alltid

prima liv, och genom att en massa »sociala» tanter och sådana där har kommit med, så sysslar man mera med de svaga och livsodugliga, än med de kraftiga. Men just därigenom höjs skatterna.

— Det stämmer precis, och det har varit en genomgående synpunkt hos alla de läkare, jag har träffat i hela Sverige, att om den andan ska fortsätta, så är det en mycket, mycket stor risk för, att det ska få till följd en stark degeneration i landet, ett dåligt folkmaterial.

— *Det får vi naturligtvis. De svaga får fortplanta sig.*

— Du menar med andra ord, att på det sättet kommer Sverige så småningom att bli en svag gammal gumma?

— Ja.

— Och det anser du pågå i full fart nu?

— Just det!

Och så till sist:

Agronom Otting i Stora Tuna:

— Nu är jag på Dalarnas folkhögskola vid Fornby i Stora Tuna och har glädjen att här samtala med agronom Otting, som länge varit förkämpe för en ny organisation av jordbruksdriften. Och nu är saken den, att under hela denna resa har jag kommit underfund med, att det kanhända svåraste problemet i samband med bostadsfrågans ordnande är bristen, som det heter, på arbetskraft till jordbruket. Nu har agronom Otting sina egna idéer om den saken, och får jag därför fråga agronomen, hur ni ser på detta problem?

— Jo, jag ser det som så, att det är nödvändigt med *en koncentration av driften*, det vill säga *rationalisering*. Man måste se till, att man kan *utnyttja de moderna tekniska möjligheterna med maskindrift i så stor utsträckning som möjligt*.

— Hur skulle det då närmast ske?

— Man kan tänka sig, att man slår ihop brukningsdelar, som åtminstone här i Dalarna är ganska små, till större enheter, låt oss säga om 50 hektar.

— Skulle man då slå ihop olika *gårdar*, som vore mindre, till en dylik enhet?

— Ja, det skulle man göra.

— Och hur skulle man då tänka sig arbetet vara ordnat?

— Ja, man gör först beräkningar på, hur pass mycket arbetskraft man behöver på en sådan gård, och sen får man så anställa arbetskraft efter behovet. Det skulle då bli sådana, som bor, låt oss säga, i byn förut.

— Nå, men om man nu tänker sig detta arbete fördelat mellan män och kvinnor, hur skulle den arbetsfördelningen ställa sig?

— Det skulle bli ganska fördelaktigt, därför att då kunde man i större utsträckning än nu få män, som arbetade i djurstallarna, sålunda ladugårdarna, där ju nu den kvinnliga arbetskraften i stor utsträckning är bunden.

— Då skulle alltså kvinnorna frigöras från ladugårdarna?

— Så gott som helt och hållet.

— Och så skulle de i stället få ägna sig så gott som uteslutande åt att vårda hemmen?

— Precis!

— Om vi nu tänker oss en sådan koncentrerad drift, så kan man ju tänka sig också, att det kan hända, att alla inte skulle vilja vara med i ett sådant byliv. Det finns enstöringar. Hur skulle det bli för dem, då?

— Det skulle gå utmärkt bra, dom kunde få bo kvar ute i området och möjligen se till, att dom kom så nära en väg som möjligt. Det går utmärkt bra nu, med förbättrade kommunikationer, som jag anser är en utomordentligt viktig sak i landsbygdens liv.

— Följden av allt detta skulle ju bli en ytterligare ökad samhällsbildning på landsbygden. Eller hur?

— Ja, det skulle det naturligtvis bli, för driften måste ju bli koncentrerad på en punkt, som skulle bli en by, och då skulle man bättre än nu kunna i hemmen utnyttja moderna möjligheter med vattenledningar och avloppsledningar och dylikt mer.

— Bad, till exempel.

— Bad naturligtvis och även intellektuella möjligheter, bibliotek, föreläsningar och så vidare.

— Nu klagas det ju så mycket över, att det är brist på arbetskraft i jordbruket. Vad har agronomen för åsikt om den saken?

— Ja, om man tänker sig de här små brukningsdelarna sammanslagna i större driftsenheter, *så blir det faktiskt arbetskraft över*. Man skulle helt enkelt kunna säga, *att den arbetskraft, som nu finns bunden vid jordbruket, utnyttjas inte fullt ut*.

— Så att i verkligheten, menar agronomen, är det, om man ser saken rationellt, *inte alls någon brist på arbetskraft i jordbruket?*

— Nej, tvärtom!

— Det är ju ett ganska egendomligt resultat, som kommer att förvåna många.

— Det är så klart, i alla fall.

— Men om vi nu tänker, inte på den manliga utan på den kvinnliga arbetskraften, så blir det naturligtvis något i samma stil även för den?

— Ja, att man nu har så stor brist på kvinnlig arbetskraft i jordbruket beror på den föråldrade metoden, att kvinnorna ska sköta ladugårdarna. Det tycker dom inte är så roligt, och det är kanske riktigt, för därigenom kan dom inte komma åt att sköta hemmen, som dom vill och ska, och den lejda kvinnliga arbetskraften, den vill hellre till stan, där dom slipper vara i ett djurstall.

— Och där dom inte heller vill ta tjänst som jungfrur utan vill komma i affärer och på kontor och dylikt.

— Ja visst. Men om man nu tänker sig, att en jordbrukarfamilj ändå skulle vilja ha ett hembiträde, så skulle det kanske bli bättre möjligheter, om man kan betala dem bättre och se till, att jungfrun får ett rum och bättre fritid och möjlighet att sköta sig själv mera *personligt*.

— Och så litet mera förströelse, också? Eller hur?

— Förströelse, ja visst. Det också.

— Det behöver ju inte bara vara dans och sånt, det kan ju vara intellektuell förströelse.

— Javisst, visst!

— Och det är huvudsaken, tror jag agronomen anser?

— Ja.

— Om man då tänker sig en dylik rationell organisation av jordbruket här i landet, hur anser agronomen då, att det skulle påverka lösningen av bostadsfrågan?

— Jo, det skulle då bli möjligt att *få ett verkligt hem, där bostadsmöjligheterna kan utnyttjas, med värmeledning* och kanske inte så stora hus, men som sagt så att bostadsmöjligheten verkligen utnyttjas.

— Så då anser agronomen, att i grund och botten är huvudsaken i landsbygdens bostadsproblem det, att jordbruket organiseras fullkomligt rationellt?

— Ja, det anser jag vara problemets kärna.

Rättelser:

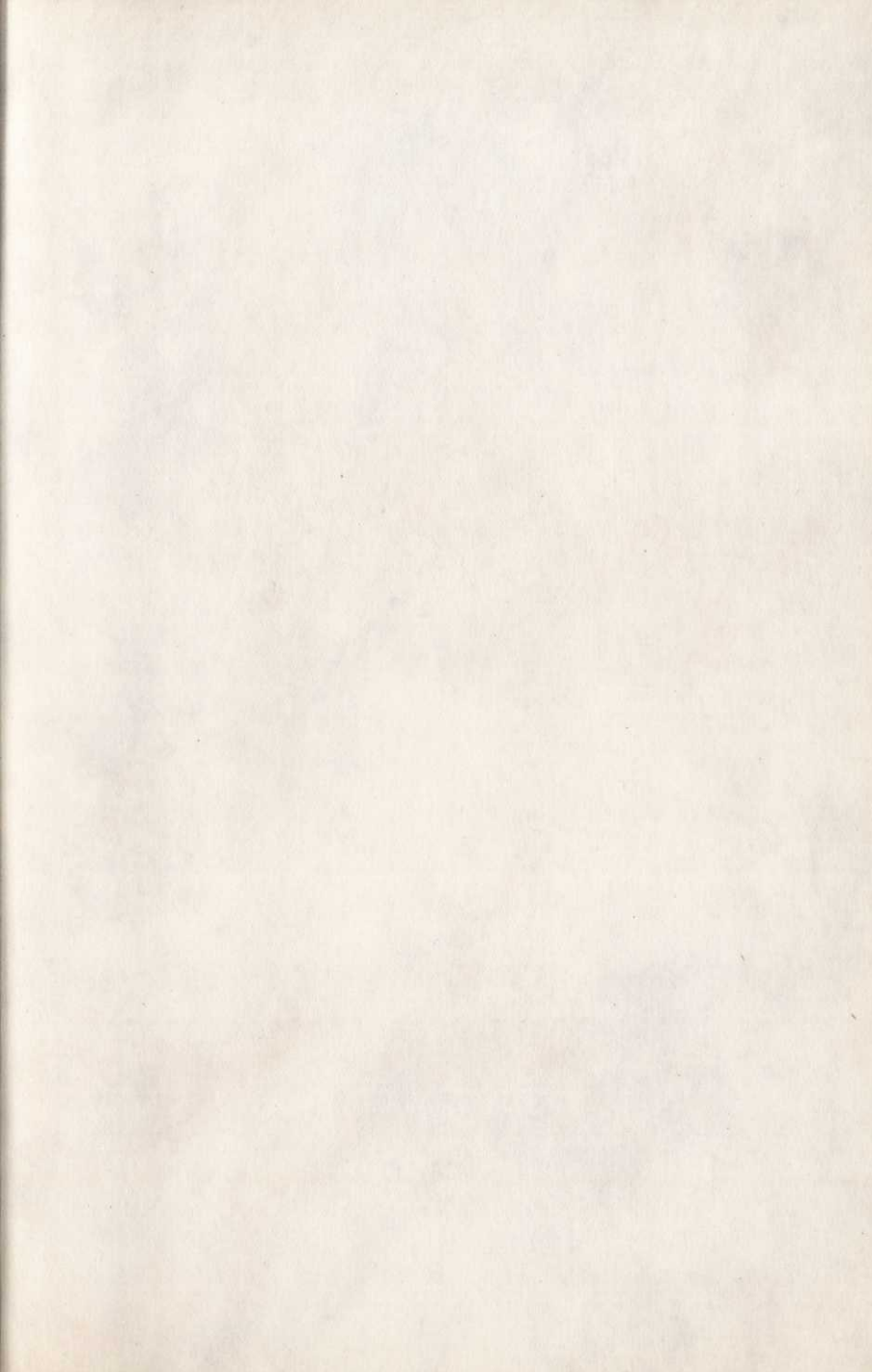
Å sid. 16, rad 6 uppfifrån tillägges: De olika kategorierna ingå i varandra.

Å sid. 188, rad 7 nedifrån ändras meningen till: För att få ombyggnadsbidrag till källare måste den byggas under huset.

Å sid. 296, rad 13 uppfifrån står: 480, skall vara 880.

Stads. 23/11-38
1 k.

6000025825

Göteborgs universitetsbibliotek

2.50

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

